

Зафар Сайидзода

**ГУСТАРИШИ АХЛОҚИ МИЛЛӢ –
ПОСУХ БА ПАЙОМАДҲОИ
МАНФИИ ҶАҲОНИШАВӢ**

Душанбе – 2014

ББК 74.00+74.03(2точик)+63.3(2точик)
С-22

**Сайидзода Зафари Шерали (Саидов Зафар Шералиевич).
Густариши ахлоқи миллӣ – посух ба пайомадҳои ман-
фии ҷаҳонишавӣ. – Душанбе: ҚДММ «Контраст», 2014.
– 260 саҳ.**

Яке аз рӯкҳои саодат дар зиндагии инсоният ахлоқи маънавиёт ва фазилатҳои ахлоқӣ мебошанд. Дар партави ахлоқи маънавиёт робитаҳои иҷтимоӣ устувортар мегарданд, муносибатҳои муҳаббатомезтар мешаванд, шӯру нишот бар зиндагӣ афзунтар мегардад ва талоши инсонҳо дар масири тараққиву тақомул ҳадафмандонар мешавад.

Масъалаҳои ахлоқиву маънавӣ дар ҳар замон аз аҳамияти ҷавқулодае бархӯрдор ҳастанд, вале дар асри замони мо, ки асри печидагии робитаҳо, густурдагии рӯбарушди иртиботот, авҷ гирифтани фановарӣ ва тавсеаи иртиботот аст, дорои аҳамияти бештар мебошанд.

Муаллифи китоб – бо тавачҷуҳ ба аҳамияти тарбияи ахлоқӣ дар солимгардонии фарҳангии ҷомеа – донишмандон, пажӯҳишгарон, таърихшиносон, ҳуқуқдонон, нависандагон, рӯзноманигорон ва ҷамаи соҳибназарони коршинос ва касонеро, ки салоҳияти тарбияи афроди ҷомеаро доранд, ба баргузории як бозсозии фарҳангӣ даъват мекунад.

ISBN 978 999 75 80 887

ПЕШГУФТОР

Бисёр хонда ва шунидаем, ки бузургтарин донишмандони илмҳои ҷомеашиносӣ, файласуфон ва сиёсатмадорони ҷаҳон давронҳои тағйиру таҳаввулро дувортарин даврон барои ҷомеа ба ҳисоб овардаанд. Ба андозае, ки чиниҳо аз замони қадим ба ҳар касе, ки озорашон меодааст, меғуфтаанд: «Орзу мекунам, ки дар даврони дигаргунӣ зиндагӣ кунӣ!». Аммо даврони тағйиру таҳаввуле, ки беш аз ду даҳсола дар кишвари мо идома дорад, на мусибат, балки иқбол аст. Зеро ин даврон ба масобаи фурсате барои эҳёи давлатдорӣ навин ба миллати куҳанбунёди мо даст додааст; зеро ин даврони тағйиру таҳаввул ҳамон орзуи ормони ба ҳақиқат пайвасти ниёгони некноми мост, ки садсолаҳо дар ширинтарин рӯёҳои худ меодаанд; зеро ин даврони тағйиру таҳаввул ҳамон тухфаи бебаҳои сарнавишт аст, ки бисёре аз миллатҳои боасолати ҷаҳон барои расидан ба он розӣ ҳастанд ҳатто аз ҷон гузаранд. Дар баробари ин, таърих мисолҳои фаровон дорад, ки маҳз дар чунин марҳалаҳои ҳассос ҷомеаҳо ва низомҳои сиёсӣ бино ба надоштани пешвоёни тавонманду ботаҷдир натавонистаанд заминаву имкониятҳои муассир барои иҷрои тарҳҳои андешамандона ба вучуд оваранд, то ҷомеаро ба сӯи ҳадафҳои нек раҳнамун созанд. Хушбахтона, миллати тоҷик, ки дар дарозии таърих дар домани худ бузургмардони ҳамосаӣ ва номоварону андешамандони зиёде парвардааст, ин дафъа низ дар лаҳзаҳои сарнавиштсоз шахсиятҳои бонангу номус ва огоҳу бедордилро ба сахнаи сиёсат овард, то баъд аз ҳазор сол дар ин хоки пурғуҳар давлати навини миллиро поягузорӣ намояд, бо вучуди тамоми мушкилоту саҳтиҳо, ҳадафҳои волеи худро дунбол намояд, аз

гузаргоҳҳои сахту монеаҳои душвор гузарад ва ба муваффақиятҳои бузург дар ҳамаи соҳаҳои ҳаёти иҷтимоӣ ноил гардад.

Имрӯз ҳар як аз мо аз таҷрибаи худ ва дар мисоли зиндагии хонаводаи хеш пай ба ин ҳақиқат бурдаем ва огоҳона дарк намудаем, ки ниҳоли истиқлол дар сурате ба дарахти бузургу борвар табдил хоҳад гашт ва меваҳои ширин хоҳад дод, ки пайваста ба нигоҳубин ва парваришаш бошем. Яъне мо бояд ҳамеша барои густариш додан ва афзудан ба дастовардҳои истиқлол бо эҳсоси гарми ватандӯстиву ватандорӣ, дилсӯзиву масъулиятшиносӣ қору фаъолияти содиқонаву софдилона ва саъю кӯшиши доимӣ намоем. Зеро фалсафаи зиндагӣ чунин аст ва таърихи башар собит намудааст, ки ҳифзи истиқлолият мушқилтар аз ба даст овардани истиқлолият аст. **Дар ҷаҳони ғурӯза ва ғурӯз аз муҳлифатҳои имрӯз, ки раванди умумичаҳоние ба номи ҷаҳонишавӣ кишварҳо ва миллатҳо, пеш аз ҳама, ҷавонро бо ҷолишҳои равонӣ, иҷтимоӣ, сиёсӣ ва фарҳангии фаровону физоянда рӯ ба рӯ намудааст, ҳифзу ҳироят намудани хусусиятҳои миллӣ, хувияти таърихӣ ва вижагиҳои ахлоқии халқамон вазифаҳои ҳастанд, ки аз иҷрои онҳо бақову пойдорӣ давлати Тоҷикистон ва истиқлолияти соҳибхитияри он вобаста аст.**

Ҳақиқат ин аст, ки барои давлатҳои ҷавон дар марҳалаи оғози бунёд ва таҳкими пояҳои он масъалаҳои вучуд надоранд, ки дуввумдараҷаву севвумдараҷа бошанд ва ҳалли онҳо мавқуф гузошта шаванд. Балки ҳамаи масъалаҳои, ки бо зиндагии ҷомеа вобастаанд, муҳиму аввалиндараҷа ба ҳисоб мераванд. Бо ин ҳама, дар ин миён масъалаи таълиму тарбияи насли ҷавон, омӯзишу парвариши онҳо дар рӯҳияи ахлоқу одоби миллӣ, омода кардани шароит барои рушди ҳамаҷониба, густариши донишу ҷаҳонбинии сиёсӣ, иҷтимоиву иқтисодӣ, рушди фикриву маънавӣ, соҳиби касбу ҳуна-

ри дархӯри замон намудани онҳо аз авлавиятҳои муҳим ва масъалаҳои бунёдии ҷомеаи имрӯзи мо мебошад.

Кишварҳое, ки ба тараққиву пешрафт расидаанд ва мардуми онҳо дар рифоҳу осоиш ба сар мебаранд, кишварҳое ҳастанд, ки мардумонашон дар ин роҳ талош карда ва ба натиҷае расидаанд. Агар мо низ хоҳони пешрафту рифоҳу осоиш ҳастем, бояд худамон ҳиммат кунем ва ба умеди бегонагон набошем. Ин як асли кулӣ ва асосии дар тамоми ҷаҳон шинохташуда аст.

Бо нигариш ба ин воқеият зарурати як навъ **бозсозии фарҳангӣ** ошкор мешавад. Нахустин қадаме, ки мо, тоҷикониён, дар роҳи пиёда кардани бозсозии фарҳангӣ ва солимгардонии ҷомеаи худ бояд бардорем, ин аст, ки фарҳанги имрӯз омехташуда бо унсурҳои фарҳангҳои бегона ва аз ҳар ҷиҳат зарароварро тағйир диҳем ва дигаргун созем. Барои анҷоми муваффақомезии ин иқдом мо бояд мардуми сарзаминамонро бедору огоҳ созем ва ба онҳо фаҳмонем, ки агар хоҳони зиндагии беҳтару инсонитар ҳастанд, боястӣ бардоштҳои нодуруст ва тақлидҳои бечоро аз фарҳанги бегонагон, ки ҳеч робитае бо «ҳамқадам будан бо замон»-ро надоранд, аз афқору андешаҳои худ берун созанд.

Дар ростои расидан ба ин марҳала, ки ширкати фаъолонии ҳамаи мардумро металабад, таълиму тарбияи афроди ҷомеа нақши калидӣ дорад, таълиму тарбияе, ки бояд аз даруни хонаводаҳо оғоз гардад. Зеро нахустин тарбиякунандагони ҳар фарде дар ҳар ҷомеа падарону модарон ҳастанд, ки рукнҳои асосии хонавода ба ҳисоб мераванд.

Падарону модарон бузургтарин саҳм ва муҳимтарин нақшро дар таълиму тарбияи фарзандони худ доранд. Пас аз ин ду рукни аслии омӯзгорону устодон ҳастанд, ки дар мактаб ва донишгоҳҳо таълиму тарбияи фарзандони ҷомеаро бар уҳда мегиранд.

Хонавода нахустин ва кӯҷактарин воҳиди ҷомеа аст. Маҷмӯаи ин воҳидҳо дар густураи як сарзамин мамлакатро ташкил медиҳанд. Агар афрод дар ин кунунҳои кӯҷак ба вазифаю ҳуқуқи худ ошно шавад, тамоми ҷомеа роҳи саломатро дар пеш мегирад ва ба роҳи дуруст хоҳад рафт.

Фарзанди як падару модари солим аҳёнан носолим мешавад. Аъзои як хонаводаи дорои ахлоқи писандида ҳеҷ гоҳ ба аъмоли ғайриахлоқӣ даст намезанад. Падару модаре, ки ба миллати худ ва ба мамлакати худ садоқатманд ҳастанд, фарзандонашон низ чунин хоҳанд буд. Онҳое, ки дигаронро озор медиҳанд, касоне, ки ҳуқуқи дигаронро поймол месозанд, ашхосе, ки ба дудзиву ғорати чизу моли мардум ва кишварашон даст мезанад, мансабдороне, ки вазифаҳо ва масъулиятҳои худро дуруст иҷро намеkunанд, ҳама тарбияи аввали худро аз хонавода ва аз падару модарашон гирифтаанд.

Ин нуктаро ҳам бояд дар назар дошт, ки дар оғози кори худ падарону модарон низ ниёз ба омӯзиш доранд, зеро кӯдакон ниёзманди мураббихои шоиставу босалоҳияту огоҳ ва сармашқҳои ғайратманде ҳастанд, то онҳоро ба сӯи сифатҳои писандидаву матлуб ҳидоят намоянд ва дар замини ҳастии онҳо тухми арзишҳои ахлоқиву тарбиятӣ бипошанд.

Агар афроди ҷомеа дар нахустин конуни зиндагӣ, ки хонавода аст, ба гунае тарбия шавад, ки бо ҳуқуқи шахсиву иҷтимоии худ аз ҳамон даврони кӯдакӣ ошно бошад, агар онҳо донанд, ки дар баробари ҳамватанони худ чӣ масъулият ва нисбат ба мамлакати хеш чӣ вазифаҳое доранд, агар ҳамин гуна таълиму тарбия аз кӯдакӣ то замони боландагии онҳо дар мактабу донишгоҳҳо идома пайдо кунад, бунёди маънавию ахлоқии чунин ҷомеа ҳамеша устувор мемонад ва ҳаргиз гирифтори нобасомонӣ намегардад.

ТАРБИЯИ АХЛОҚӢ – МЕХВАРИ ҶОЯИ МИЛЛӢ

Талошу кӯшиш ва ҷустуҷӯву тақобу ба хоҳири ба вучуд овардани меъёрҳои ахлоқӣ умре ба дарозии тамаддуни башарро дорад. Аз замоне, ки инсон ҳамчун мавҷуди дорой фикр, андеша ва хирад ба тафаккур намудан пардохтааст, тарбияи одобу ахлоқ яке аз мавзӯҳои муҳими ӯ будааст. Ва ин бадеҳист, зеро таълиму тарбия дар рӯҳияи одобу ахлоқи нек нахустин ва муҳимтарин омили саодату камоли одамӣ ва ҷомеаи инсонӣ аст.

Ниёғони мо низ аз давронҳои қадим ба таълиму тарбия аҳамияти бисёр меоданд. Хираду дониш ва одобу ахлоқ дар назди гузаштагонӣ мо пурарзиштарин сифатҳои инсон ба шумор мерафт. Дар китоби «Авесто» ва дигар китобҳои фалсафӣю адабӣ гуфторҳои фаровоне дар бораи донишу адаб ёфт мешаванд ва ҳамин гуфторҳо, ки дар дарозии садаҳои дигар дар китобҳои гуногун ба тарзи мухталиф такрор шудаанд, нишондиҳандаи таваҷҷуҳи ниёғони мо ба таълиму тарбия ва гиромӣ будани мақоми донишу хираду адаб дар назди миллати мо мебошанд. Таълиму тарбия дар пеши ниёғони бостонӣ мо ин мафҳумро доштааст, ки ҳар инсоне бояд донишандӯзӣ намояд ва адабро фаро гирад, то соҳиби сифатҳову кирдори нек гардад ва тавонад барои ҷомеа узви муфиде ба шумор равад. Ин анъана баъдҳо низ идома ёфтааст.

Ин нукта бисёр ҷолиб аст, ки ҳамаи бузургони илму адаби мо омӯзгорон ва талқинкунандагонӣ хираду дониш ва одобу ахлоқ буданд. **Дар тамаддуни умумибашарӣ назирӣ халқи тоҷикро ёфтаи муҳол аст, ки бузургонаш ҳама, бидуни истисно, қисматҳои бузурге аз осори**

худро ба панду насихат дар боби ростӣ ва дурустӣ, некуӣ ва накукорӣ, адлу инсоф, беозорӣ, эҳсон ва мурувват, дӯстию рафоқат, хифзи обрӯ ва мавқеи инсонӣ бахшидаанд. Бузургтарин шоҳкори адабиёти ҷаҳонӣ, ифтихори тоҷикон ва тамоми форсизабонон «Шоҳнома»-и ҳақим Фирдавсӣ бо ситоиши Хирад оғоз мегардад. Чуноне ки Президент Эмомалӣ Раҳмон иброз намудааст, «тамоми осори гузаштагони моро – аз «Авасто» сар карда, то Рӯдакию Фирдавсӣ, Мавлавию Хайём, Носири Хисрав ва Хоҷа Камол, Саъдию Ҳофиз, Ҷомию Соиб, Сайидою Дониш ва садҳо дигар – маҷмӯаи одобу ахлоқ номидан мумкин аст».

Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯзҳои нахустини барқарор намудани соҳти конститусионӣ дар моҳи ноябри соли 1992, дар баробари иҷрои вазифаҳои душвори бунёду таҳкими пояҳои давлатдорӣ, ба масъалаи таълиму тарбия аҳамияти ҷиддӣ медиҳад. Бо назардошти аҳамияти бузурги таълиму тарбия дар ташаққули инсонии нави ҷаҳону созанда, дар солҳои гузашта силсилаи ҳуҷҷатҳои бунёдӣ, аз ҷумлаи «Стратегияи сиёсати давлатии ҷавонон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2020», «Консепсияи миллии сиёсати ҷавонон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон», тасвиб гардидаанд ва, муҳимтар аз ҳама, баъд аз муҳокимаи васеъ бо аҳли ҷомеаи кишвар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд» қабул карда шуд, ки дар навбати худ беназир мебошад.

Боиси қаноатмандист, ки давлат ва Ҳукумати Тоҷикистон барои пешбурди ҷаҳонӣ соҳаи маориф ҳамаи иқдоми лозимро анҷом медиҳад. Вале давлат бо иқдомҳои худ барои ниҳодҳои таълимиву омӯзишӣ шароити омилҳои лозим эҷод мекунад, заминаҳои фаъолиятро муҳайё месозад ва роҳу равиши дурусти омӯзишу парваришро нишон медиҳад. Тарбияи саҳеҳ,

шукуфо кардани истеъдодҳо ва ба сӯи камол ҳаракат додани насли наврас бошад, вазифаи ниҳодҳои тарбиятӣ – аз хонавода гирифта, то донишгоҳҳо – ва тамоми равшанфикрони ҷомеа мебошад. Бинобарин донишмандон, пажӯҳишгарон, таърихшиносон, ҳуқуқдонон, нависандагон, рӯзноманигорон ва ҷамаи соҳибназарони коршинос ва касоне, ки салоҳияти тарбияи афроди ҷомеаро доранд, дар ин заминаҳо аз ҳеч гуна кумак бояд дарег накунанд.

Зиёда аз ду даҳсолаи гузашта пас аз фурӯпошии Иттиҳоди Шӯравӣ дар афкори иҷтимоии ҷумҳуриҳои собиқи ин давлати бузург ақидае устувор гаштааст, ки **гӯё идеология як чизи нодаркор ва беаҳамият аст**. Шояд чунин андеша бар асари таблиғоти имрӯз андаке хо-мӯшшудаи сиёҳ кардани сиёсати Давлати Шӯравӣ ва идеологияи ҳизби коммунистӣ падида омада бошад, ҳарчанд ки муҳтавои ахлоқии идеологияи коммунистиро ғояҳои барои инсонии заҳматкаш наздик – адолати иҷтимоӣ, баробарӣ ва бародарӣ – ташкил медиҳанд.

Намешавад аз баёни ин ҳақиқат худдорӣ кард, ки кишвари бо меҳнату машаққати бобоён ва падарони мо бунёдшудаи шӯроҳо, бар хилофи даъвоҳои бадбинонаи «демократҳо»-и мубталои марази нигилизм, аз нуқтаи назари робитаҳои инсонӣ намунаи дӯстии воқеии халқҳо, бародарӣ ва ҳамдигарфаҳмӣ буд. Имрӯз бо мушоҳидаи муносибатҳои хушунатомез миёни халқҳои бархе аз кишварҳои мустақил, даргириҳои милливу мазҳабии фурунишаста, вале ҳанӯз комилан хо-мӯшнашуда, одамон ба душворӣ бовар мекунанд, ки мафҳуми дӯстии халқҳо, ки имрӯз ба масобаи як афсона пазируфта мешавад, замоне воқеият дошт...

Ба ҳар ҳол воқеияти зиндагии иҷтимоиву сиёсӣ дар кишварҳои мо нишон медиҳад, ки идеология бо тағйир ёфтани сохти давлатдорӣ ва низоми иқтисодӣ аз

байн намеравад, балки бо шаклу мазмуни дигар ва мутобиқ бо равандҳои сиёсӣ боқӣ мемонад. Яъне ки ҳар ҷомеа ва ҳар давлате ба гоҷо, консепсияҳо, барномаҳо, ки тамоми гурӯҳҳо ва кишрҳои ҷомеаро дар атрофи масъалаҳои мубрами ҳаёти сиёсӣ иҷтимоӣ муттаҳид намоянд, ниёз доранд.

Имрӯз муҳимтарин вазифае, ки миллати тоҷик ва миллату халқиятҳо, ки сарзамини меҳрпарвари тоҷиконро Ватани хеш медонанд, бояд анҷом диҳанд, ҳифзу таҳкими истиқлолият мебошад. Ин вазифаест, ки Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ҳанӯз дар Иҷлосияи XVI-уми Шӯрои Олии Тоҷикистон ба сифати гоҷи миллӣ муайян намудааст.

Ҳифзи истиқлолияти миллӣ ин ҳифзи асолат, ҳувиҷат, забон, расму оин, садоқату вафодорӣ ба арзишҳои фарҳангӣ ва риояи одобу ахлоқи миллӣ аст. Бинобарин имрӯз барои мо, тоҷикистониён, зарур аст, ки ин арзишҳои фарҳангиву маънавии халқамон – амонату мероси гаронбаҳои аҷдодиро – ба беҳтарин шакл ҳифз ва дар борварии он талош намуда, онро ба ояндагон супорем.

Ҳамон тавре ки дар ҷаҳони доимо дар тағйиру таҳаввул кишварҳо сари ҳар замоне ниёзманд ба иҷрои ислоҳот дар низомҳои сиёсӣ иқтисодии худ мешаванд, ба ҳамин наҳв бо зарурати таҷдиди назар кардан дар низомии таълиму тарбия рӯ ба рӯ мегарданд. Бар ниёзмандии низомии тарбиявии кишварии мо ба як таҳаввули бунёди суҳанони Президент Эмомалӣ Раҳмон, ки дар вохӯрӣ баҳшида ба муҳокимаи лоиҳаи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд» баён доштааст, далолат мекунад: **«Ҳоло равиши тарбиявии қисми зиёди падару модар ҳамон равиши тарбиявии суннатиест, ки дар гузашта дар фазои он худашон тарбия ёфтаанд. Бо ин равиш намешавад фарзандро барои за-**

мони муосир, замони рушди босуръати техника ва технологияи нав тарбия кард. Дар ин маврид, дар шароити ҷаҳонишавӣ моро зарур аст, ки на танҳо тарҳи тарбия, инчунин тарҳи таълимро ба таври кулӣ таҷдиди назар намоем».

Ҷолиб ин аст, ки Президенти кишвар дар ин иброи назари худ «тарбия» ва «таълим»-ро ҳамчун ду фароянди алоҳида арзёбӣ менамояд. Зеро ин ду мафҳум – таълим ва тарбия – бо вучуди ин ки дар канори ҳам ба қор мераванд ва дарҳамтанидагии танготанге доранд, фарояндҳои гуногун мебошанд. Таълим дар луғат ба маънои ёд додан аст ва дар истилоҳ ба фароянде гуфта мешавад, ки вазифаи интиқоли донишро бо равишҳои гуногун бар уҳда дорад. Таълим, ки вожаи сохта аз калимаи илм аст, маънои интиқоли донишу иттилоъро аз устод ба шогирд, аз китобҳо ба мутолиақунанда ва, умуман, аз касе ба касе ифода менамояд. Бинобарин амри таълим ба ин маънӣ, ки, ба ҷуз омӯхтани маърифат, нақши дигаре надорад, фароянди маҳдуде ба ҳисоб меояд. Аммо тарбия фароянди бисёр густурда аст ва густураи он тамоми истеъдодҳо, қобилиятҳо ва ҳамаи ҷанбаҳои ҳастии инсонро ва ҳар гуна иқдомеро, ки ба рои покизаву беҳтар кардани ахлоқу рафтор сураат мепазирад, дар бар мегирад. Тарбия бахшҳои фаровоне, монанди тарбияи баданӣ, тарбияи аклонӣ, тарбияи ахлоқӣ, тарбияи равонӣ, тарбияи маданӣ, тарбияи динӣ ва ғайра, дорад, ки аз ин миён тарбияи ахлоқӣ ба рои такомули фард аҳамияти вижа дорад ва ба ҳамин сабаб ҳам аст, ки тарбия, пеш аз ҳама, фароянде марбут ба ахлоқ дарёфт мешавад.

Бо назардошти нақши тарбияи ахлоқӣ дар ташаккули насли наврас ва ба шахсиятҳои комил, огоҳ, бо одобу бофарҳанг ба воя расонидани онҳо, Президент Эмомалӣ Раҳмон гуфтааст: «**Дар чунин шароит ва дар замоне, ки таблиғи рафтори зишт ва ба фарҳанги мил-**

лии мо бегона аз тариқи шабакаҳои иттилоотии ҷаҳонӣ ва барномаҳои телевизионии хоричӣ афзоиш ёфтааст, мо бояд тарбияи ахлоқиро дар навбати аввал гузорем ва бо истифода аз таҷрибаи нодири халқамон ба фарзандонамон адаб ёд диҳем».

Инсоният дар илму фановарӣ пешрафтҳои бузурге кардааст, вале барои дигаргунсозии шахсияти худ инсон низ бояд иқдомҳои бузурге ба амал оварда шаванд. **Яъне ғановати маънавӣ барои комил шудани инсон бештар аз сарватҳои моддӣ аҳамият дорад. Ин иқдоми бузург ва ғановати маънавӣ ахлоқ аст.** Зеро ахлоқ заминасози фарогирии дигар илму донишҷост. Бидуни шак, сабаби асосии ғасоди ахлоқӣ, ки сояи сиёҳи худро бар тамоми ҷаҳон паҳн кардааст, нобаробарии рушди илму технология бо тақомули ахлоқӣ аст. Бинобарин то замоне, ки дар ҷаҳон байни пешрафти илмиву фановарӣ ва камолоти ахлоқии инсон тавозун барқарор нашавад, наметавон интизор дошт, ки хатари заволи ҷомеаҳо бартараф шудааст.

Инсон ҳастии худро дар заминаи садоқат ва эътимод бар дигарон бино месозад. Ӯ ниёзманди робитаҳои пайдори дӯстона бо дигарон аст. Инсон мавҷуди иҷтимоӣ аст ва созандагӣҳои фардӣ ӯ дар пайвастагии иҷтимоӣ ба арсаи зухур мерасанд. Ҳар фарде дорои вижагӣҳост, ки ин вижагӣҳо заминасози зиндагии иҷтимоии ӯянд. Маҳз ба ҳамин иртиботи пайдор ва имкони эътимод ба дигарон аксари қулли одамон аҳамияти вижа медиҳанд. Ахлоқ ин тарзи андеша ва кирдори осебнарасонидан ба ҳештан ва дигарон аст.

Появу асоси пешрафти маънавии инсон ахлоқ аст. Ахлоқ порсанги табиӣ ба фарҳанги моддӣи дунёи муосир аст, фарҳанге, ки дар ҳадди зиёд ғайриахлоқӣ аст.

Ҳадафу маъноии зиндагӣ дар дунёи имрӯз барои бисёре аз одамон мубориза барои зинда мондан аст. Набояд саҳлангорона фикр кард, ки инсоният дар роҳи

расидан ба рифоҳи умумӣ қуллаҳои баландеро фатҳ кардааст. Ба қуллаҳои саодату хушбахтии моддӣ шахсиятҳои алоҳида расидаанд. Он шахсиятҳое, ки кӯшиш мекунанд ба ҳама «роҳи дуруст»-и расидан ба «ояндаи дурахшон»-ро нишон диҳанд. Вале он назарияҳо ва усулҳои пайдо кардани «роҳи дуруст»-е, ки онҳо кашф кардаанд, барои бисёриҳо қобили фаҳму дарк нестанд. Бахши бештари аҳолии ҷаҳон ниёзманди як ҳақиқати содаву қобили дарк ва ҳадафҳои дастрас мебошад. Ин ҳадаф хеле наздик, равшан ва барои ҳама қобили дарк аст. **Ва ин ҳадафро ном ахлоқ аст. Маҳз ахлоқ моликияти мондагор ва ғайриқобили мусодира аст.**

Далели раднопазири ин, ки чунин мақулаи мавҳуме чун ахлоқ вучуди воқеӣ дорад ва ҳатто қобили андоза аст, аз арсаи ҳастӣ нопадид нашудани инсон аст. **Тамоми қонунҳо ва созишномаҳои ҷамъиятӣ барои он ҳам ба иҷро мерасанд, ки бар усули ахлоқӣ бино шудаанд.**

Мавҷуд набудани роҳнамоҳои ахлоқӣ боиси нобовариву тарси нохудоғона мегардад ва ин нобовариву тарс ба нафояи ахлоқ мубаддал мегардад.

Мақулаҳои «**ҳақиқат**», «**ахлоқ**», «**инсон**», «**худо**» дигар дар маркази тавачҷуҳи ҷомеа қарор надоранд. Одамон амалан фақат аз «зиддиидеология»-ҳо ва «идеологияҳо»-и ҷойгузин(алтернативӣ) пайравӣ мекунанд. Мавзӯи суҳбатҳо аз зиндагӣ танҳо ҳасрат аз гузашта ва нигаронӣ аз оянда аст. Ва ба таври хайратоваре «имрӯз» ва «ҳоло» аз калом афтодааст.

Барои расидан ба фикре, ки ҳалли мушкилоти тамаддуни инсонӣ маҳз дар замони ҷорӣ бояд сурат гирад, бояд ба равшанӣ дарк кард, ки на бо ҳасрат ба гузашта ва на бо нигаронӣ аз оянда, балки бо ташвиши имрӯз бояд зист, зеро появу асоси «ояндаи дурахшон» имрӯз гузошта мешавад.

Ин вазъ баёнгари он аст, ки рӯз аз рӯз таъсири ғояҳои зиддибашарӣ пурзӯртару пурзӯртар мегардад.

Ва аҷиб ин аст, ки бо ин ки ҳама аз зарари физояндаи ин идеологияи ғайриахлоқӣ воқифанд, муҳри хомӯшӣ ба лаб задаанд. **Зиёда аз ин, сухан гуфтан дар ин бора нишонаи ақибмондагӣ ва муҳолиф будан бо «арзишҳои демократия» дарёфт мегардад.** Вале мо бояд ба худамон ва наздиконамон ин ҳақиқатро талқин кунем, ки ҳар заҳре позаҳр дорад ва ба муқобили **идеологияи ғайриахлоқии «ба ҳар қимате кисаҳоро пур кардан»**, ки татбиқи амалиашро одамон дар тамоми ҷаҳон мебинанд, идеологияи ахлоқӣ вучуд дорад.

Идеологияи ахлоқӣ афкоре, ба монанди таблиғоти арзишҳои кишварҳои ғарбӣ, пучу бемоя нест, балки дорои андешаҳои пурмағз ва қобили даркест, ки моҳияти замонро бозтоб ва иродаи халқро баён мекорад. Онҳое, ки муқобили ахлоқ ҳастанд, муқобили халқанд. Подоши ахлоқии кирдори онҳо ин ифодаи иродаи халқ ва ҳамзамон ҳимояти онҳо аз нафрати халқ аст. Идеологияи ахлоқӣ афзори дорои қудрати баргар аз қудрати сиёсӣ аст, ки ҳокимияти давлатиро бо мардум пайванд медеҳад.

Роҳи ахлоқӣ, ки фардо ё пасфардо тамоми башар ногузир бо он хоҳад рафт, ҳамон роҳест, ки ҳастию тамаддуни навини башарӣ сохта хоҳад шуд. Ҳар ҷомеае дар дунёи имрӯз вазифадор аст, ки барои ахлоқӣ шудани аъзои худ кумак кунад. Ва ҳар кас дар роҳи аз худ ва дигарон парвардани инсонии боахлоқ сахм гузорад.

Идеологияи ахлоқӣ, ки дар ин саҳифаҳо чанд бор зикр шуд, мақулаи мучарраду мавҳуме нест, балки назарияи то имрӯз баамалпайвастае дар кишвари бародарии Россия аст. Ва ҷолиб ин аст, ки базри ин назария ҳанӯз дар даврони шӯравӣ дар замини андешаи соҳибназарон афтодаву сипас дар солҳои баъдӣ ба шукуфой расидааст.

Ҳанӯз аз замони бозсозии горбачёвӣ, ки косташиви ахлоқии кишварҳои пасошӯравӣ, аз ҷумла Тоҷики-

стон, аз он даврон оғоз гаштааст, бисёре аз олимони соҳаҳои ҷомеашиносӣ, равшаншиносӣ ва таълиму тарбия бо эҳсоси наздикшавии бухрони шадиди маънавий ва таъсири харобиовари ин бухрон ба ҳаёти ҷомеа барномаи тадбирҳои аз нигоҳи илмӣ асоснокӣ пешгирии ҳадалимкони оқибатҳои ногувори онро таҳия менамуданд.

Бар асоси барномаи азнавсозии ҳаёти маънавий ва ахлоқии ин донишмандон, ки дар тӯли солҳои навадуми асри XX ва оғози асри XXI омода намуда буданд, дар Россия идеологияи ахлоқии фароҳизбӣ, фаромиллӣ ва фаромазҳабӣ таҳия гардид. **Ҳадафи асосии ин идеологияи ахлоқӣ мубориза бо идеологияи бадқасдонаи сарватғундорӣ мебошад, ки имрӯз бар тамоми ҷаҳон ҳукм меронад ва мӯҷиби тамоми бадбахтиҳои дунёи кунунӣ аст.**

Бавучудоварандагони ин идеология, ки баъдан чунбише бо номи «Довталабони роҳи ахлоқӣ» («Добровольцы нравственного пути»)-ро асос гузоштанд, одамони синну сол, мавқеияти иҷтимоӣ, миллат ва вобастагии ҳизбии гуногун мебошанд, ки онҳоро **ғояи умумии ахлоқӣ** муттаҳид намудааст. Ғояи чунбиши «Довталабони роҳи ахлоқӣ» – консепсияи эҳёи ахлоқиву маънавий – батадриҷ дар ҷомеа мавқеи вижа пайдо намуда, пас аз омӯзишу баррасии амиқ соли 2005 ҳамчун асоси ғоявии **лоиҳаи «Институти ахлоқ»**, ки маҷмӯи якҷанд созмонҳое бо ин ном мебошад, пазируфта шуд ва мавриди баҳрабардорӣ қарор гирифт.

Дар заминаи яке аз ин созмонҳо Шӯрои машваратии илмӣ давлатӣ-ҷамъиятӣ бунёд гардидааст, ки дар қорҷӯби он, ҳамчун ниҳоди таркибӣ, Институти ахлоқ фаъолият менамояд.

Шӯрои машваратии илмӣ давлатӣ-ҷамъиятӣ ин афзори решадоркунии демократия бо қорбурди усулҳои ахлоқӣ мебошад. Самаранокии қори Шӯроро на танҳо

коркунони босалоҳият, балки инчунин тарзи коргузориашон, ки дар рӯхияи ахлоқӣ сурат мегирад, таъмин менамояд.

Имрӯз дар Шӯрои машваратии илмии давлатӣ-ҷамъиятӣ ниҳодҳои таркибии он, монанди Институти ахлоқ, Департаменти хидмати давлатӣ, Кумитаи политисияи ахлоқӣ, Шӯрои додгоҳи ахлоқӣ, фаъолият мекунанд.

Мутаассифона, дар маҳдудаи ин рисола имконияти муфассал сухан рондан дар бораи тамоми ҷузъиёти фаъолияти ин ниҳодҳоро надорем. Фақат бо зикри ин нукта иктифо мекунем, ки фаъолияти онҳо дар мутобиқат бо муқаррарот ва низомномаҳои вижа сурат мегирад ва дар ҳалли мушкилоти иҷтимоӣ мунҳасиран ба усули ахлоқӣ таъям мекунад.

Манзур аз овардани ин мисол аз иқдоми меҳнапарастона ва сазовори пайравии донишмандону соҳибназарони россиягӣ ин аст, ки мувофиқи мақсад хоҳад буд, **агар равшанфикрони тоҷик низ барои таҳияи як чунин барномаи фароғии покисасозиву беҳтаргардонии ахлоқи миллӣ талош намоянд. Дар ин замина ҳатто мумкин аст нуктаҳои асосии назарияи мазкур, бо таҷдиди назар ва мувофиқ кардан бо вижагиҳои равшанҳои ҷорӣ дар ҷомеаи Тоҷикистон, пазируфта шаванд.** Зеро ҳамаи кишварҳои пасошӯравӣ, бидуни истисно, новобаста аз дараҷаи рушду тавсеаи иқтисодӣ, ки яке андаке пештар ва дигаре каме дар ақиб қадам мезананд, бо якдигар умумиятҳои зиёде доранд ва ҳама бо ҷолишҳои, аз ҷумлаи зиндагии шукӯҳмандонаи ҷунуномези наҳбагонии ҳоким дар шароити камбизоатии мардуми одӣ, фасод дар ҳамаи кишварҳои зиндагӣ, ҷинояткорӣ, нашъамандӣ, коҳиши фарҳангӣ, табоҳии ахлоқии ҷавонону наврасон, гаравидани ҷавонон ба ҷунбишҳои иғвоангезу ифротгаро, пошхӯрии оилаҳои ҷавон, хушунати хонаводагӣ, фасоди ахлоқии мансаб-

дорон ва дахҳо падидаҳои номатлубу нангини дигар, дастбагиребон ҳастанд.

Дар дунёи имрӯз кишварҳои пасошӯравӣ шояд бештар аз ҳар кишвари ҷаҳон дар маърази ҷолишҳои замони муосир қарор гирифтаанд. Зеро агар барои дигар кишварҳои ҷаҳон таъсирҳои манфии инқилоби саноатӣ, фароянди ҷаҳонишавӣ ва падидаи истеъмолагарӣ батадриҷ расида бошанд, ин ҳама селе аз мушкилот ба кишварҳои мо якбораву ногаҳон - чун офати осмонӣ - фуру омаданд. Ва ин ҳама дар шароите рух намуд, ки кишварҳои мо дар миёни мушкилиҳои саҳту сангини зиёди марҳалаи гузариш аз як низоми сиёсӣ иҷтимоӣ ба низоми комилан нави сиёсӣ иҷтимоӣ даступо мезаданд. Вазъияти Тоҷикистон, ки, илова ба ҳамаи ин мушкилиҳо, гирифтори ҷанги шаҳрвандӣ шуд, боз ҳам ваҳимтар гардид. Ҷанги шаҳрвандӣ ҳодисаи моҳиятан ғайриахлоқӣ аст ва бунёди маънавии ҷомеаро дар ҳам мезанад ва бистарро барои зуҳури падидаҳои номатлуб фароҳам меоварад. Бинобарин костагии ахлоқие, ки дар ҷомеаи мо мушоҳида мешавад, аз бисёр ҷиҳат таъсири ҳарчу марҷ ва бухрони шадиди сиёсӣ иҷтимоӣ сароғози истиклолият аст.

Барои эмин мондан аз таъсири манфии раванди фарогири ҷаҳонишавӣ, ки хоҳу ноҳоқ фосилаи замону вақт, сарҳадҳои маънавӣ ва асолати фарҳангии давлатдории миллиро тағйир медиҳад, тафаккури солими миллиро дар зеҳни ҷавонон инкишоф додан, арзишҳои миллии худро аз таҳдидҳои хатарбори таҳрибкориву тундравӣ ҳифз кардан, ваҳдати миллиро таҳким бахшидан, амниятубу суботи ҷомеаи кишварро мустаҳкам намудан, сатҳи огоҳии мардум, хусусан ҷавонро баланд бардоштан аз ҷумлаи корҳои доимӣ ва заҳматталаби сиёсати давлатдорӣ ва фарҳангии мо мебошанд. Ва дар ин замина бузургтарин иқдومه, ки бояд анҷом диҳем, ин покиза кардани фазои ҷамъиятии то ба ҳаде

олуда ба фасоди ахлоқӣ ва пурбор кардани ҷаҳони маънавии аҳли ҷомеа, бавижа наврасону ҷавонон, бо дурдонаҳои ахлоқӣ аст. Зеро ҳар қадар тафаккури наврасону ҷавонон аз лиҳози ахлоқӣ неруманд бошад, давлат ва миллат низ ба ҳамон андоза неруманду тавоно мегарданд.

ТАЪСИРҶОИ МУСБАТ ВА МАНФИИ ҶАҶОНИШАВӢ ВА ОСЕБҶОИ ПАДИДАИ ИСТЕЪМОЛГАРОӢ

Ҷаҳонишавӣ имрӯзҳо яке аз муҳимтарин масъалаест, ки зеҳни бисёре аз андешамандон ва донишмандони сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва илмҳои дигарро ба худ ҷалб намудааст. Мафҳуми ҷаҳонишавӣ пуркорбурдтарин мафҳум аст, ки тақрибан дар саҳифаҳои ҳамаи рӯзномаҳои кишварҳои ҷаҳон ба ҷашм меҳӯрад ва аз суҳанрониҳои ҳамаи сарони давлатҳову ҳукуматҳо ба гӯш мерасад.

Бадеҳист, ки ҳар кас метавонад пеши худ биандешад, ки ҷаҳонишавӣ умуман ҷист ва онро ҷӣ омиле ба вуҷуд меоварад? Ҷаҳонишавӣ падида аст ё раванд? Оё омиле бавуҷудоварандаи он низоми сармоядорӣ аст? Оё тамоми кишварҳо ногузир ҳастанд, ки ба ҷунин маҷмӯае пайванданд ё метавонанд аз он гурезанд? Оё ҷаҳонишавӣ боиси эҳёи фарҳангҳо мешавад ё мӯҷиби аз байн рафтани фарҳангҳо? Оё фарҳангҳои миллӣ дар даруни фарҳанги ҷаҳонӣ ба завол мегироянд? Оё ҳувиятҳо дар ин раванд рӯ ба нестӣ меоваранд? ...

Албатта, бо таваҷҷуҳ ба ин воқеият, ки падидаи ҷаҳонишавӣ ханӯз пурра омӯхта нашудааст, ба ҳамаи ин пурсишҳо посух гуфтан имконнопазир аст. Аммо бо тақя ба он ҷи дастрас аст, мешавад ба таври умумӣ аз таъсири ин падида ба сиёсат, иқтисод, иҷтимоъ, фарҳанг, ҳувият ва ахлоқ ибрози назар кард.

Сайри кӯтоҳе дар таърихи ҷаҳонишавӣ

Ҷаҳонишавӣ, албатта, на ба ин ном, аз гузаштаҳои дур то имрӯз ҷун ҳадафи ормонӣ дар қолаби мазҳабҳо,

мактабҳои фалсафӣ ва идеологияҳо вучуд дорад. Аммо таърихи оғози ба ҳақиқат пайвастанӣ ин падида, ки имрӯз бо номи ҷаҳонишавӣ дар сари забонҳост, ба қарни нӯздаҳум, ба марҳалаи рушди сармоядорӣ бармегардад. Он замон ин падида бо аз миён бардоштани монеаҳои мазҳабӣ, сиёсӣ ва ҳуқуқӣ ба сурати як неруи ғайриқобили инкор зоҳир гашт, аммо баъдан ба чолиш кашонида шуд. Пас аз Инқилоби Октябр муддати дарозе ба хоҷагии пешгирӣ қардани инқилобҳо он маҷбур ба иҷрои як силсила ислоҳоти либералӣ ва имтиёздихӣ ба роӣ қоргарон шуд.

Дар солҳои 30-ум ва 40-уми асри ХХ раванди ҷаҳонишавиро рақобатҳои се мактаби идеологӣ – социализм, либерализм ва фашизм – тақрибан боздоштанд. Пас аз ҷанги дуҷумми ҷаҳонӣ ва ба нобудӣ расидани фашизм ҷаҳон ба ду қутби ба ҳам зид тақсим шуд ва ҷанги сард миёни ин ду қутб – кишварҳои сармоядорӣ ба роҳбарии ИМА ва кишварҳои социалистӣ ба роҳбарии Иттиҳоди Шӯравӣ – оғоз ёфт. Дар даврони ҷанги сард ҷаҳонишавӣ амалан бо таҳдидҳои блокҳои ҳарбӣ ва марзбандии сиёсӣ низомиву идеологӣ рӯ ба рӯ гардид.

Дар марҳалаи ниҳии ҷанги сард фуру пошидани Иттиҳоди Шӯравӣ боис шуд, ки марзҳои геосиёсӣ ва идеологии собиқ аз миён равад ва раванди ҷаҳонишавӣ бо суръати бесобиқа ба густариш пардозад, ҳарчанд бисёре аз соҳибназарон бар чунин назаранд, ки ҷанги сард ҳанӯз идома дорад ва танҳо аз рӯйқарди ошкоро ба душмани пасипардаӣ гузаштааст, ки «дилбастагӣ ба демократия» дар ин душманӣ нақши «парда»-ро мебозад.

Мафҳуми ҷаҳонишавӣ нахустин бор дар фарҳанги Вебстер дар соли 1961 ба қор гирифта шудааст ва имрӯз нигаришҳои илмӣ дар робита ба ҷаҳонишавӣ дар маҳфилҳо ва доираҳои илмӣ вучуд доранд.

Назари донишмандон дар бораи ҷаҳонишавӣ

Дар мавриди ҷаҳонишавӣ бояд гуфт, ки ин масъала як падидаест ё як раванд, байни соҳибназарон як таърифи воҳид вучуд надорад. Ҷанбаҳои гуногун, ки ин падида дорад, боис шуда, ки дарки дурусту сахте аз ин мавзӯи мушкилу душвор ба амал наояд. Бинобарин барои равшан шудани ин мафҳум беҳтар аст ба таърифҳои то имрӯз гуфташуда ба таври хулоса ишора шавад.

Ҳар гоҳе сухан аз ҷаҳонишавӣ ба миён меояд, манзур ин аст, ки нақши омилҳои фаромилли дар равандҳои сиёсӣ, иқтимоӣ, иқтисодӣ ва фарҳангии ҳамаи кишварҳо афзоиш ёфтааст. Ин таҳаввул инсон ва перомунашро дастхуши тағйир мекунад. Ҷаҳонишавӣ ба хуруҷи инсон аз ҳолати даруннигарона ва тааллуқ доштан ба як минтақаи хоси ҷуғрофӣ ба сӯи як ҳувияти беруннигарона ва фаросарзаминӣ мусоидат мекунад, ки ин баёнгари тақоӣ доимии башар барои тақомули ҳеш аст.

Донишманди британи Ҷон Томлинсон ин нуктаро ёдовар мешавад, ки ин ҳаракат танҳо дар қолаби гузашт аз як назми маҳаллӣ ба назми калон намеғунҷад ва на танҳо фаротар аз таъсиргузориҳои иртиботот, ҳамлу нақл ва технологияҳои нав аст, балки ба устуворшавии ҳарчи бештари пайвандҳои «вобастагии мутақобил» миёни инсонҳо меанҷомад. Бавижа, рушду тавсеаи иртиботот, ҳамлу нақл ва фановариҳои навин на танҳо барқарории пайвастан бо фосолаҳои дурро мумкин сохтааст, балки падидоварандаи иттиҳодҳои сиёсӣ, фарҳангӣ ва ҳамбастагиҳои тоза гаштааст.

Ин иттиҳодҳо ба далели монандиҳои сиёсиву фарҳангӣ шакл гирифтаанд ва дар ҳоли ҳозир марҳалаи ибтидоиро тай мекунанд, вале эҳтимолан баъдан бо ҳам пайванди маҳкамтаре пайдо намоянд ва ба суст шудани

робитаҳои фарҳангӣ анҷоманд ва пайванди фарҳангҳои маҳаллиро ба сарзаминҳои хосашон заиф кунанд. Падидиҳои коҳиши пайвастагӣ байни фарҳанг ва маконро донишмандон бо мафҳуми «сарзаминзудой» ном мебаранд.

Чомеашинос ва оянданигар (футуролог)-и амрикоӣ Элвин Тоффлер дар тавсифи таҳаввулоти охири ҷаҳон дар ин назар аст, ки **ҷаҳон ба сӯи як тамаддуни навин раван аст, тамаддуни, ки дар он нақши давлатҳои миллӣ дар сиёсати ҷаҳонӣ ба коҳиш меравад.** Мавҷи севвуме дар роҳ аст, ки дар натиҷа давлатҳо бахше аз қудрати ҳокимияти худро аз даст хоҳанд дод. Давлатҳои фарҳангиву иқтисодии дигар кишварҳо мӯҷибӣ бархӯрдҳои шадид, жарф ва ҳамаҷониба байни се тамаддун хоҳанд шуд: мавҷи севвум – иттилоотиву иртибототӣ, мавҷи дуввум – саноатӣ ва мавҷи аввал – кишоварзӣ. Ба назари вай, ин бархӯрдҳо то замони пурра устувор шудани тамаддуни мавҷи севвум идома хоҳанд ёфт.

Дигар аз мутафаккирони барҷаста Мануэл Каstellс бо таъкид бар унсурҳои иттилоот ва иртиботот муътақид аст, ки ҷаҳони наво дар ҳазораи дуввум шакл гирифтааст. Ин ҷаҳон дар охириҳои даҳаи 60-ум ва нимаи даҳаи 70-уми садаи бистум бар асари баҳамомезии таърихии се фароянди мустақил – инқилоби фановарӣ ва иттилоот, бухронҳои иқтисодии сармоядорӣ ва давлатсолорӣ ва шукуфоии ҷунбишҳои иҷтимоиву фарҳангӣ – падидор шудааст. Ба назари ӯ, раванди ин таҳаввулот бо падидаи омадани «**чомеаи шабакаӣ**» ба анҷом расидааст.

Ба назари чомеашиноси англис Энтони Гидденс, дунёи имрӯз дунёи гурезон аст ва на танҳо суръати

таҳаввулоти иҷтимоӣ дар он бошитобтар аст, балки майдони амал ва жарфои таъсири он ба коркардҳо ва шеваҳои рафтори ҷомеаҳои пешин низ бесобиқа аст.

Ба ақидаи ӯ, тамаддуни имрӯз бо ин пӯёии ғайриодӣ на танҳо неруи эҳсоси вақту фазоро аз даст медиҳад, балки риояи меъёрҳои ахлоқиву маънавиро низ пайваста фаромӯш мекунад.

Устои донишгоҳи Вестфал профессор Мартин Албер муътақид ба оғози як давраи навин дар таърихи ҷаҳон аст, ки дар он тамаддуни кунунӣ ба поён расидааст ва тамаддуни наво оғоз шудааст. Ин даврони нав «асри ҷаҳонӣ» аст, ки дар он ҳама чиз бо корбурди андозаҳои ҷаҳонӣ баррасӣ мешавад.

Дар ин даврони нав - ба ҷои давлати миллии ва навҳои он - «инсоният» дар маркази тавачҷуҳ қарор мегирад, инсонияте, ки дар арсаи ҷаҳонӣ ҳаёти тозае ёфта ва ин ҳаёти тозаро бо тарзи тафаккури имрӯз наметавон фаҳму дарк намуд. Асри нави ҷаҳонӣ, аз назари ӯ, ду ҷанбаи асосӣ дорад: нахуст ин, ки дар ин аср зиндагии мардум ҷаҳонӣ шудааст ва ҷаҳонгароиву ҷаҳонишавӣ ба зиндагии мардум маъно мебахшад.

Таърихшиноси марксиста англис Эрик Хобсбаум, дар шарҳи раванди таҳаввулоти охири ҷаҳон, ҳаракат ба сӯи миллигарӣ ва фурӯмиллигароиро пешбинӣ мекунад. Аз як сӯ, ин раванд боиси ҳаракати ҷомеаҳо ба самти ташкили созмони сиёсӣ иқтисодӣ дар сатҳи як минтақа ё дар миқёси ҷаҳонӣ мегардад. Ва аз сӯи дигар, ин раванд метавонад бо тағйир ёфтани ҳувият ва фарҳанги ҷомеаҳо анҷом пазираад.

Ҳамаи ин таърифҳо аз ҷаҳонишавӣ нишон аз падидаи ҷолишангезе доранд, ки ҷанбаҳои мухталифи он қаламрави бисёре аз мафҳумҳои иҷтимоии суннатиро,

монанди назм, кудрат, амният, давлат, машрӯиат, фарҳанг, ҳокимият ва ҳувият, дигаргун сохта, заминаро барои тафсири нави онҳо фароҳам сохтааст.

Бад-ин тартиб дар ҷараёни ҷаҳонишавӣ на бо як вазъияти ниҳой, балки бо фароянде сари кор дорем, ки ҳанӯз ба итмом нарасидааст.

Дигаргунӣ ва таҳаввул дар зоти башар нухуфтааст. Башар мавҷудест, ки пайваста барои тақомулу пешрафт тақопӯ мекунад.

Таҳаввулу тағйир зомини бақои сиёсии башар аст ва посухи муносиб пайдо кардан ба ҷолишҳои доимӣ вижагии муҳими ҷомеаи башарист. Таҳаввулоти даҳаҳои охир низ ҷолишҳои тозаеро барои инсонҳо эҷод кардааст ва посухҳои тозаеро металабад. Ин даврон асри таърихии тозаест, ки бо вижагиҳо ва ҷолишҳои худ одамиро ба посух гуфтан фаро меҳонад. Бинобарин бояд алифбову адабиёти тағйирро дар тафаккур, андеша ва боварҳо эҷод кард, **навъи нигаристан ба ҷаҳонро тағйир** дод ва ҳоким будани инсонро бар сарнавишту иродааш дар афқору андешаҳо ба вучуд овард.

Таъсирҳои ҷаҳонишавӣ

Ҷаҳонишавӣ ҳамчун падидае, ки инсоният имрӯзҳо бо он рӯ ба рӯ шудааст, монанди дигар рӯйдодҳои, ки дар дарозии таърих тамаддуни башарро таҳти таъсири худ қарор додаанд, дорои таъсирҳои гуногун аст, ки бар кишварҳо ва бар ҷомеаи башарӣ меғузорад. Ин таъсирот, ки дар иқтисод, арсаҳои сиёсӣ, фарҳангӣ ва бисёр заминаҳои дигар ба зӯҳур меояд, мумкин аст дар нигоҳи аввал каму кӯчак шумурда шавад, лекин таъсири амиқу қобили тавачҷухеро дар пай хоҳад дошт.

Падидаи ҷаҳонишавӣ алоқамандон ва муҳолифони худро дорад. Қасоне, ки ҷаҳонишавиро маҳкум ме-

кунанд, амиқтар шудани фосилаҳои байни мардум ва кишварҳои сарватманд ва фақирро ба тарзи чашмгире натиҷаи ҷаҳонишавӣ медонанд. Афроде, ки аз ҷаҳонишавӣ истиқбол мекунад, таъсиси бозорҳои ҷаҳонӣ, афзоиши додугирифтӣ ҳамачонибаи кишварҳо ва дигар равандҳои ҳамгирии иқтисодиро чун фароянди мусбату муфид ба қалам медиҳад.

Назаре, ки дар бораи паҳлуҳои манфӣ ва мусбати ҷаҳонишавӣ ин ҷо меоварем, бозтоби андеша ва назари ҳамин алоқамандон ва муҳолифон аст, **дар ҳоле ки нависандаи ин сатрҳо бештар ҳамакидаи он соҳибназаронест, ки ба ҷанбаҳои гуногуни раванди ҷаҳонишавӣ нигоҳи интиқодӣ доранд.**

Таъсири мусбати ҷаҳонишавӣ

Ҷаҳонишавӣ – ҳамчун раванди якпорчасозии иқтисодиву фарҳангии мардумони дунё – метавонад ба густариши ақидаҳои назарияҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ ба ҷомеаҳо хидмат кунад. Ҷаҳонишавӣ - аз ин нуқтаи назар ва низ аз дигар дидагоҳҳо - ҳамчун раванди мусбат тавсиф шудааст.

Қоҳиши хатари ҷангҳои ҷаҳонӣ

Ҷаҳонишавӣ кишварҳои ҷаҳони севумро бо бухрони хувият ва ҳокимият рӯ ба рӯ сохтааст. Ин кишварҳо, ки афзорҳои фарҳангӣ, сиёсӣ ва иқтисодии лозиму таъсиргузор барои дифоъ аз худ дар баробари таҳдидҳои физоянда надоранд, чорае, ҷуз устувор намудани неруи низомиашон ва истехсоли силоҳҳои қатли ом, намебинанд ва аз ин рӯ, ҷаҳонишавӣ омили густариши ноамнӣ ба шумор меравад.

Дар айни замон бо пешрафти ҷаҳонишавӣ заминаҳои бузури ҷанг байни кишварҳои бузург, бавижа низомҳои сармоядор, ки то кунун мӯҷиби ҷандин ҷанги бузурги хонумонбарандоз шудаанд, то ҳадди зиёде аз

байн мераванд ва ин кишварҳо дар вазъияте қарор мегиранд, ки ҷангро ҳамчун охири ва бадтарин роҳи ҳал медонанд. Чунон ки мебинем, бо вобаста шудани ҳарчи бештари кишварҳои аъзои Иттиҳоди Аврупо бо якдигар эҳтимоли бузузи ҷанг миёнашон ба шиддат коҳиш ёфтааст.

Иттиҳоди сиёсиву иқтисодиву амниятии Россия ва Чин дар қорҷӯби Созмони Ҳамкорию Шанхай эҳтимоли даргирии ҳама гуна муноқишаҳои низомиро миёни ин ду кишвари бузург амалан аз байн бурдааст.

Таъсири иқтисодӣ

Сода шудани шароити иқтисодӣ дар ин раванд боиси содагии мубодила ва интиқоли пул мегардад ва ин вазъ ба сармоягузори бузург бештар имкон медиҳад, ки сармояҳояшонро ба кишварҳои рӯбарушд ба қор андозанд ва низ ба ширкатҳои бузург кумак мекунад, то қору тичораташонро дар ин минтақаҳо густариш диҳанд ва заминаҳои хидматрасониҳо ва қурӯши колоҳои мавриди ниёзи ин кишварҳоро қароҳам созанд. Ҳамчунин ин падида боиси афзоишу рушди шуғл дар ин минтақаҳо мегардад.

Таъсир ба омӯзиш

Раванди қаронишавӣ боиси афзоиши сатҳи омӯзиши умумӣ мегардад. Дастрасӣ ба технологияҳои навини иртиботӣ сабаб мешавад, ки қарон чун муҳити кӯҷақаре ба назар ояд ва барои аҳолии кишварҳои дар ҳоли тавсеа, ки ниёз доранд аз масъалаҳо ва мушкилҳои қарон огоҳ гарданд, шароити муносиби дастрасӣ ба иттилоот ба вучуд ояд. Технологияҳои навини иртиботӣ ҳамчунин барои густариши ҳамкориҳои ниҳодҳои омӯзиши кишварҳои дар ҳоли рушд ва робитаи онҳо бо марказҳои илмиву омӯзиши пешрафтаи қарон ба хотири омӯзиши бештари шаҳрвандон кумак менамо-

янд. Бадеҳист, ки дар ин кишварҳо барномаҳои омӯзишӣ таҷдиди назар мегарданд, то ин ки беҳтар тавонанд ба падидаи ҷаҳонишавӣ мусоидат намоянд.

Дастёбӣ ба интиқоли иттилоот

Ҷаҳонишавӣ боис мешавад, ки дастёбӣ ба иттилоот осонтар гардад. Равшан аст, ки дар чунин шароите ҳаҷму мизони иттилоот низ афзоиш меёбад.

Технологияҳои иртиботӣ, монанди Интернет, ки дар тамоми ғӯшаҳои дунё қобили дастрасӣ мегарданд, боис мешаванд, ки шумораи бештаре аз одамон аз ин фановариҳо истифода кунанд ва насли имрӯз нисбат ба наслҳои пешин иттилооти бештаре дошта бошад.

Афзоиши ҳамкорӣ

Табдили дунё ба як дунёи кӯчактар, аз роҳи ҷаҳонишавӣ, боиси афзоиши ҳамкорӣ байни кишварҳо ва сулҳи пойдортар дар байни онҳо мегардад. Аз он ҷо, ки дар ин раванд кишварҳо беш аз қабл нисбат ба ҳамдигар ошноиву иттилоот пайдо мекунанд, бештар ба якдигар вобаста мешаванд ва ба мизони бештаре ба ҳам эътимод менамоянд, ки ин мавзӯё барои анҷоми корҳои тижоратӣ, монанди содироту воридоти мол ва хизматрасониҳо, муфид хоҳад буд ва ба ҳамин далел эътимоли ихтилофҳо ва даргириҳо ба ҳадди қобили мулоҳизае коҳиш меёбад. Ин навъ ҳамкорӣ ҳамчунин боиси рақобати муфид байни кишварҳо мегардад. Бадеҳист, ки тижорати байналмилалӣ тавлиди маҳсулоти аълосифатеро, ки тавонад бо маҳсулоти якхелаи дигар тавлидкунандагон рақобат намояд, имконпазир мегардонад.

Ҳифзи ҳуқуқи ақаллиятҳо

Гумон меравад, ки бо бештар ба якдигар наздик шудани кишварҳо ва ягонагии нисбии ҷомеаи ҷаҳонӣ гуногунрангии фарҳангӣ беш аз пеш имкони буруз пай-

до мекунад. Дар ин ҳолат тафовутҳои наҷодӣ, қавмӣ ва мазҳабӣ он қадар зиёд хоҳанд шуд, ки чорае, чуз расмият бахшидан ба ҳамаи онҳо, вучуд надорад. Дар чунин фазое ҳамаи ақаллиятҳо метавонанд аз ҳуқуқи худ дифоъ кунанд. Шабакаи Интернет дар айни ҳол, **ки афзори густариши арзишҳои ғарбӣ аст**, метавонад бунёдгароёни мазҳабиро низ дар саросари олам ба якдигар пайванд диҳад ва василае барои тарғибу ташвиқи инсониву динӣ бошад. Бо пешрафти ҷаҳонишавӣ диктаторҳо ва режимҳои сарқубгар маҷоли боқӣ мондан дар сари қудрат ва пӯшондани зишткориҳои худро надоранд. Зеро поймол кардани ҳуқуқи ақаллиятҳо дар расонаҳои оммавии ҷаҳон ба таври васеъ бозтоб хоҳад шуд.

Ин асари мусбати ҷаҳонишавӣ дар сурате ба ҳақиқат мепайвандад, ки ду омили зер ба иҷро расад:

1. Фановарии иртиботот дар инҳисори кишварҳо ва гурӯҳҳои хос набошад ва имкониятҳои истифода аз он ба гунаи яқсон байни кишварҳо ва гурӯҳҳои иҷтимоии гуногун тақсим гарданд.

2. Ақаллиятҳо тавонанд дар баробари сели бузурги **яқсонсозии фарҳангии Ғарб** муқовимат кунанд ва бар асари бухрони хувият ё табоҳии фарҳангӣ фурупошӣ нашаванд. Мутаассифона, **муҳол аст**, ки ин ду шартӣ зикргардида ба осонӣ даст диҳад.

Таъсири манфии ҷаҳонишавӣ

Ҷаҳонишавӣ осори манфии **бисёре** низ дорад, ки мӯчиби муҳолифатҳои зиёде дар саросари ҷаҳон, дар миёни сиёсатмадорон, иқтисоддонон ва донишмандони илмҳои иҷтимоӣ шудааст ва **тақрибан тамоми ҷомеаҳои фарҳангии худро аз ҳуҷуми ҷаҳонишавӣ дар маърази хатар мебинанд**.

Доманаи мушкилоти дар раванди ҷаҳонишавӣ эҷодшуда ба таври густурдае мавриди баррасӣ воқеъ

шудааст, вале **барои ҳаллу фасл ва роҳу равиши пешгирии таъсири харобиовари ин раванд пешниҳодҳои хеле кам ироя гаштаанд.**

Бисёре аз афрод, ки бо ин таҳаввулоти рӯзафзун рӯ ба рӯ шудаанд, дар бораи ояндае, ки андешамандони мухталиф «фарҳанги ваҳшат» ё «ҷомеаи дар маърази хатар» меноманд, нигарон ва безътимод ҳастанд. Аз назари ҷомеашиноси барҷастаи муосири англис Энтони Гидденс, ҷаҳонишавӣ «ҷаҳоне аз барандагон ва бозанандагонро эҷод мекунад. Иддае бо суръат ба сӯи саодат пеш мераванд ва аксарият низ маҳкум ба зиндагии фалокатбор ва навмедонае ҳастанд». Аз ин рӯ, вай **ҷаҳонишавиро шеваи нави ғорати ҷаҳон мешуморад.** Гидденс бо иқтибосгирии иборае аз Эдмунд Лич – яке аз назарияпардозони инсоншиносии иҷтимоии Британия – бар ин назар аст, ки ҷаҳонишавӣ дар ҳоли эҷод намудани як «ҷаҳони фирорӣ аст». Энтони Гидденс меғӯяд, таҳаввулоти чанд даҳаи охир нишон медиҳад, ки ҳамакнун даврони ҳамон ҷаҳони фирорӣ фаро расидааст: «Ҳадди ақал дар ҳоли ҳозир дар назми ҷаҳонӣ ваҳдати ақидаву иродаи инсонӣ вучуд надорад. Баръакс, дар назми ҳозираи ҷаҳон бештар ошuftагиву харчу марҷ ба назар мерасанд».

Хароб шудани муҳити зист

Бояд иқрор шуд, ки ҷаҳонишавӣ оғӣ аз як ҷавҳари ахлоқӣ аст. Берун аз ахлоқ будани ҷаҳонишавӣ ба ин далел аст, ки тамаъ, ғазаб ва ҷаҳл дар асри ҳозир метавонанд бидуни ҳеҷ гуна монеаву боздорандае рушд намоянд. Агарчи ин се вижагии манфӣ ҳамвора бахше аз зиндагии инсонӣ будаанд, вале меъёрҳои суннатии ахлоқу одоб дар ҷомеаҳо пеши роҳи ин рафторҳои зиштро мегирифтанд. Меъёрҳои зикршуда позаҳри ин заҳрҳо буда ва онҳоро метавон дар тамоми меъёрҳои ахлоқии миллатҳои ҷаҳон ёфт. Ҷаҳонишавӣ дар тӯли

ним қарни гузашта пайомадҳои моддӣ ва низ ахлоқии зиёдеро эҷод кардааст. Шояд, муҳимтар аз ҳама, саноатӣ шудан ва истеъмолгароии беҳадду ҳаср гармшавии ҷаҳониро мӯҷиб шудаанд. Зиёд ба амал омадани тӯфонҳову бодҳо, гармои бесобиқа, боронҳои тунду хушксолиҳои шадид ва босуръат об шудани пирияхҳои табиӣ нишонаҳои аз ин мушкилҳои физоянда мебошанд.

Илова бар ин, тамоми кишварҳои ҷаҳон роҳу равиши кишварҳои ғарбиро дар пай гирифтаанд ва ғӯлҳои саноатии осийӣ, монанди Чин, бештар алоқаманд ҳастанд, то, ба ҷои муҳофизати муҳити зист, ба баҳше аз иқтисоди ҷаҳонишуда табдил гарданд.

Дар иқтисод

Нобаробарии рӯз ба рӯз физояндаи шароити моддии зиндагии мардум яке аз оқибатҳои номатлуби ҷаҳонишавии иқтисод аст. Ҳар сол ба иллати фақр, камбудии ғизо ва дастрасӣ надоштан ба хизмати тиббӣ ҳазорон нафар ба коми марг фуру мераванд. **Даромади рӯзонаи як миллиард нафар одамон худуди камтар аз як доллар мебошад, дар сурате, ки андаке бештар аз 350 нафар сарвати молии бештар аз нисфи аҳолии ҷаҳонро дар ихтиёр доранд.**

Бухрони давлатҳои миллӣ

Неруҳое, ки мошини ҷаҳонишавиро ба пеш мебаранд, ба таври ошкоро иқтисодҳои миллиро таҳти нуфузи худ қарор додаанд ва барои ба даст гирифтани манбаҳои даромад бо ҳукуматҳо сари носозгорӣ доранд. Қонунҳо ва меъёрҳои миллӣ андак-андак дар сояи қонунҳо ва созишномаҳои байналмилалӣ камаҳамият мешаванд. Ҳар ҷо, ки пой созмонҳои фаромиллӣ, монанди Бунёди байналмилалӣ асёр ва Бонки ҷаҳонӣ, мерасад, дастгоҳи қонунгузори кишварҳо вазифаи

қонунгузориҳо бо тарсу ҳарос анҷом медиҳад. Масъулони умури иқтисодии давлатҳо ҳангоми таъсиси буча, молиёт ва тақсими даромадҳо тавсияҳои созмонҳои байналмилалиро бояд ба таври ҳатмӣ дар назар дошта бошанд. Барои кишварҳои дар ҳоли тавсеа сиёсатгузорӣ ва иҷрои барномаҳои иқтисодӣ монанди гузаштан аз даҳлези торикест, ки ҷо-ҷои он ханҷарҳо ва олатҳои бурранда гузошта шудаанд. Бесабаб нест, ки дар ду даҳсолаи охир бисёре аз кишварҳои ҷаҳони севвум дар барномарезӣ ва иҷрои он саргашта шудаанд. Дар вазъияти баамалода давлатҳо, созмонҳо ва ширкатҳои миллии ногузиранд ҷойгоҳи худро дубора иваз намоянд.

Ба ақидаи Эрик Хобсбаум, нерӯҳои фаромиллӣ аз се роҳ давлатҳоро заиф мегардонанд:

Якум. Эҷоди иқтисоди фаромиллӣ, ки аксарияти муомилоти он хориҷ аз ҳисобдориҳои давлатҳо сурат мегирад ё ҳатто назораташ берун аз тавони давлатҳост. Ин амр қудрати давлатҳоро дар заминаи идораи иқтисоди миллии маҳдуд мекунад.

Дуввум. Зухури ниҳодҳои минтақавӣ ва ҷаҳоние, монанди Иттиҳоди Аврупо ва муассисаҳои Бунёди байналмилалӣ асбоб, давлатҳоро заиф кардааст. Давлатҳои хурдтар ногузиранд бар ҳайси як бахше аз блоки бузург ба рақобати байналмилалӣ ворид шаванд. Иқтисоди ин гуна давлатҳо гоҳо чунон нотавон аст, ки онҳоро ба қарзҳои бузург бо шартҳои маҳдудкунандаи сиёсӣ вобаста мекунад.

Севвум. Бо инкилоби фановарӣ дар арсаи ҳамлу нақл ва иртиботот, то ҳадди зиёде, марзҳои сарзаминӣ феълӣ худро аз даст додаанд. Имрӯзҳо бисёре аз мардум озодона дар чанд кишвар зиндагӣ мекунад ё дар ҳоли рафтуомад байни кишварҳо ҳастанд. Комилан табиист, ки шахсе аз табақаи миёнаҳол дар ду ё чанд кишвар дорой манзил ва соҳиби даромад бошад. Ин

амр ба робитаҳои байни муҳочирон ва кишварҳои маҳалли зиндагиашон ва низ ба робитаҳои байни муҳочирон ва сарзамини ватани онҳо таъсир мегузорад.

Таъсири фарҳанги ғарбӣ

Пуртаъсиртарин афзор, ки раванди ҷаҳонишавиро шитоб бахшидааст, пешрафтҳои он, ки дар саноати иртиботот ва фановарии компютерӣ рӯй додаанд. Сармоядорӣ ҷаҳонӣ ин муваффақиятро доштааст, ки фановариҳои иртибототот ва компютериро дар инҳисори худ нигоҳ дорад. Ҳатто мутаассибтарин душманони Амрико низ ахбору таҳлилҳои тозаии сиёсату иқтисодиро дар барномаҳои шабакаҳои монанди CNN ҷустуҷӯ мекунанд. Ҷаҳони Ғарб ҳам аз ҷиҳати фановарии иртибототот ва ҳам аз ҷиҳати густурдагии «империя»-и хабариву таблиғотиаш беназир аст. Бидуни шак, онҳо ҳеҷ гоҳ маводу матлабҳоро ба хости рақибони сиёсату иқтисодии худ таҳияву танзим намеkunанд. Моҳвораҳои ва шабакаҳои Интернет ба афзорҳои барои коста кардани иқтисодии давлатҳои ҷаҳони севвум ва беасар сохтани барномаҳои радиову телевизионҳои миллӣ табдил шудаанд. Ҳар рӯз, беш аз пеш, Амрико ва Аврупо ба воситаи расонаҳои умумӣ ва барномаҳои пурҷозибашон ҷавонони кишварҳои гуногунро аз фарҳанги миллӣ ва боварҳои мазҳабии ниёгонашон беғона мекунанд.

Ҳамаи ин фаъолиятҳо барои дамидани рӯҳи сармоядорӣ дар қолбади ҷаҳони муосир анҷом мешаванд. Либерализм дар тамоми арсаҳои сиёсӣ, иқтисодӣ ва фарҳангӣ таблиғ мешавад, то муқовиматҳое, ки реша дар боварҳои милливу мазҳабӣ доранд, аз миён равад ва ҷаҳон сурати бозори ягонро гирад, ки истеъмолкунандагонаш танҳо онро талаб кунанд, ки ширкатҳои бисёрмиллатӣ истеҳсол мекунанд ва барои дастбӣ ба ин

ҳадаф бояд яқсонсозии фарҳангӣ дар паҳнои гетӣ бо таблиғи фарҳанги ғарбӣ анҷом шавад.

Баъзе аз соҳибназарон ва донишмандон ҷаҳонишавии фарҳангро як навъ «**зиндони фарҳангӣ**» таъбир кардаанд. Яке аз ин донишмандон бо номи Ҷорҷ Оруэлл¹ ба шарҳи шеваи ба зиндон табдил кардани фарҳанг пардохтааст ва нишон додааст, ки чӣ тавр метавон аз як фарҳанг барои одамон зиндон сохт. Донишманди дигаре, ки китоби машхуреро дар ин мавзӯё дорад, Олдос Хаксли² мебошад. Вай фарҳангро ба як пардаи намоиш ва ё театр монанд кардааст, ки ҷанбаи саргармкунанда дорад ва тамошогаронро батадрич олудаи худ месозад ва сипас ба табоҳӣ мекашонад.

Ҳамаи мо аз ин нукта огоҳ ҳастем, ки дунёе, ки дар он зиндагӣ мекунем, бо девори зиндонҳои фарҳангии бисёре ихота шудааст ва сурати зишту нописанде гирифтааст. Дар ин дунё ба сифати афзори тағйирдиҳандаи афқору андеша ба одамон романҳову достонҳову филмҳо пешкаш мегарданд.

Бидуни шак, миллионҳо одамон дар рӯи замин ҳастанд, ки таҳти таъсири ин афзорҳо қарор доранд. Бо ин ҳама, афроде, монанди Оруэлл, ки ба шарҳи табоҳшавии рӯхиву харобшавии маънавии инсонҳо пардохтааст, кам нест. Зеро иддаи зиёде аз мардуми ҷаҳон ба ҳадафҳои аслии дастандаркорони табоҳкунандаи ахлоқу маънавиёт пай бурдаанд.

Хаксли дар асари маъруфи худ нишон додааст, ки харобкориҳои фарҳангӣ дар асри технологӣ дар бисёр маврид зери ниқобе, ки писханд бар лаб дорад, сурат мегиранд. Дар дунёе, ки Хаксли тасвир мекунад, зиндонбонҳо ва деворҳои зиндон зарурате надоранд. Ҳеч

---

¹ Ҷорҷ Оруэлл – нависанда ва рӯзноманигори англис

² Олдос Хаксли - нависандаи англис

ниёзе ба ниҳодҳои назораткунандаи тафаккуру андешаи мардум нест. Зеро ин корхоро Интернет, моҳвора, телевизион ва дигар афзорҳои таблиғоти анҷом медиҳанд.

Ҳама медонем, ки вазъияти фарҳангии ҷомеаи мо дар ҳоли ҳозир то ҳадди зиёде дар дасти шабакаҳои моҳворай ва телевизион қарор дорад. Вақте нигоҳи гузаре ба он, чи дар миёни мардум ва андешаву тафаккурати он ҷой дорад, меандозем, дармеёбем, ки фарҳангамон бо чӣ зиштиҳое омехта шудааст.

Он чи мушаххас аст, ин аст: вақте аҳли як ҷомеа худро ба дасти ҳавову ҳавас месупорад, вақте маъноӣ ҳаёти фарҳангӣ яқсара бо тамошоӣ филмҳову сериалҳои хоричӣ, намоишҳои шодифарин ва барномаҳои саргармкунанда маҳдуд мешавад, вақте истеъмолгарову таҷаммулгарой ҷойгузини фарҳанги миллӣ шуданд, ин маъноӣ онро дорад, ки вазифаи ҳифзу хиросати арзишҳои ноби фарҳангӣ ба дасти онҳое афтадааст, ки ниҳодҳои таъсиргузор ба шууру андеша ва шахсияту ҳувияти инсонро ба дастгоҳи таблиғкунандаи зиндагии бевандуборона, ҳушиву беғамӣ ва беқайдиву бераҳағӣ табдил додаанд.

Вақте шахрвандони боақлу фаросат ба тамошочӣ-ни беҳаёл табдил мешаванд ва зиндагии иҷтимоиву ҷаҳолиятҳои дастачамъии инсонҳо ба сахнаҳои театр ё пардаҳои намоиш табдил мешаванд, ин вазъ нишонӣ он аст, ки фарҳанги миллӣ дар хатар аст. Ба ин тартиб мумкин аст бухронҳои шадиде ба вучуд биёянд. Бухронҳое, ки гоҳ-гоҳ ба нобудии тадриҷии арзишҳои ахлоқӣ ва фарҳанги миллӣ анҷом мешаванд.

Тамошоӣ беш аз ҳадди ҳушунат, дурдӣ, нафрат, ишқ, муҳаббат, рифоҳу осоиш аз тариқи шабакаҳои моҳворай метавонад дар вучуди бархе аз инсонҳо рӯҳияи ҳушунатталабиро барангезад ва дар андешаи дигарҳо рӯҳияи таҷаммулгарой, масрафзадагӣ, ҳушгу-

зарониву беқайдиро устувор намояд. Тамошои сахнаҳои қатли ҳадафмандона ва ғайриҳадафмандона ва ё худкушӣ дар сериалҳои телевизионӣ, намоишҳои зиёде аз зиндагии ашрофмандонаву таҷаммулгароёна, ба ҷуз табоҳии равониву ахлоқӣ, пайомаде надоранд.

Рушди тариқатгароӣ ва ҷудоиталабии қавмӣ

Ақидае, ки фарҳанги ғолиб дар раванди ҷаҳонгароӣ яксонсоз аст, ҳеҷ гоҳ ба маънои ин нест, ки инсонҳо ба вучуд меоварад, ки бо якдигар ҷидолу кашмакаше намекунанд. **Яксонсозӣ одамҳои худхоҳ, манфиатҷӯ ва бегузаштро ба бор меоварад, ки танҳо ба зиндагии хуши худашон ва гурӯҳашон фикр мекунанд. Ин худмеҳварӣ бо ормони ҷаҳонгароӣ носозгор аст.** Ба назар мерасад рушди миллатгароӣ ва даъвоҳои бартариӣ қавмӣ, ки раванди ҷаҳонишавиро ба ҷолиш мекашанд, реша дар ҳамин амр доштаанд. Ҷудоиталабии аҳолии Баск дар Испания, Ситилия ва Венетсия дар Италия, Квебек дар Канада ва ҳатто Шотландия дар Британия нишонаи он аст, ки ҳатто кишварҳои босубот низ аз ин пайомад бенасиб нестанд. Қавмҳое, ки алоҳагӣ андешаҳои наҷодпарастии гузашта дар канори ҳам мезистанд, акнун ангегае намебинанд, ки ҳосили заҳмати худро бо дигарон тақсим кунанд. Аз ин рӯ, ҷаҳонишавӣ ба ҳама фаҳмондааст, ки ҳар кас бояд мисли анкабут танҳо тори худро танад.

ҶОМЕАИ ИСТЕЪМОЛГАРО ВА АХЛОҚ

Истилоҳи «ҷомеаи истеъмолгаро» ба ҷомеае гуфта мешавад, ки дар он истеъмол ба ҳадде расидааст, ки метавонад назми иҷтимоиро ҳам дар сатҳи муносибатҳои иҷтимоӣ ва ҳам дар сатҳи сохторҳои иҷтимоӣ шакл диҳад ва муайян созад.

Истеъмолгаро номидани ҷомеае дар дунёи муосир интиқоди чиддие ба ҳисоб меравад. Албатта, ин ба он маъно нест, ки дар ҷомеаҳои дигар истеъмол вучуд надорад. Зеро ҳар ҷомеае барои солим нигоҳ доштани набзи зиндагӣ ногузир аст истехсоли молу маҳсулотро ба роҳ монад ва ниёзи шахрвандонро ба маводи ғизоӣ, сару либос ва дигар молу колои мавриди ниёз қонеъ гардонад. **Бинобарин ҷомеаи истеъмолгаро ҷомеаест, ки дар он шиори асосии идеологияи ғайриахлоқии «ба ҳар қимате сарват чамъ кардан» ҷойгоҳи устувор пайдо намудааст ва ақаллияти сарватманд аксарияти миёнаҳолу фақирро ба доми таблиғоти фиребову ҷаззобаш афтондааст.**

Ҳарчу сарфи беш аз ҳад ва беҳуда ҷузъи ҷудоинопазири ҷомеаи истеъмолгаро аст, ки пурсишҳои ахлоқии муҳимро боис мегардад. Ин пурсишҳо на танҳо ба ахлоқиёти ҳуди ҳарчу сарфи беш аз ҳад марбутанд, балки ҷомеаи истеъмолгароро низ дар бар мегиранд. **Ҷомеаи истеъмолгаро ҷомеае нест, ки дар он истеъмол ба хотири бақои зиндагӣ бошад, балки ҷомеаест, ки дар он зиндагӣ ба хотири истеъмол аст.** Шиори ин ҷомеа «зиндагӣ барои бениёз шудан аз ниёзҳо» мебошад. Бисёре аз кишварҳо, махсусан дар Ғарб ва баъзан дар Шарқ, ҷомеаҳои истеъмолгаро доранд. Нишонаҳои вижаи чунин ҷомеае таблиғоти густурда барои мол, ис-

техсоли молҳои зудхаробшаванда, тавлиди асбобу анҷоми пастсифати рӯзгор ва таблиғоти доимиву исроркорона ба манзури ташвиқи мардум барои зиёд харидорӣ қардан мебошанд.

Насли имрӯз мумкин аст бар ин тасаввур бошад, ки ҷомеа ҳамеша ба ҳамин шакл будааст. Воқеият ин аст, ки аз замони пайдоиши ҷомеаи истеъмолгаро вақти нисбатан бисёре нагузаштааст. Пеш аз инқилоби саноатӣ истеҳсолу истеъмол дар ду баҳши мустақил сурат мегирифтанд. Масалан, одамоне, ки бо кишоварзӣ машғул буданд, хонаи худро худашон месохтанд, хӯрду хӯроки худро аз киштукори худашон таъмин мекарданд, ҳезумро худашон ҷамъ менамуданд ва пӯшакро низ худашон мересиданд, мебофтанд ва медӯхтанд. Ҳанӯз ҳам бунёди иқтисодӣ дар бархе аз кишварҳо бар ҳамин минвол аст. Аммо ҳар кучо, ки пои инқилоби саноатӣ расидааст, робитаи миёни истеҳсол ва истеъмол дигаргун шудааст. Тафовути асосӣ ин аст, ки акнун истеҳсол беш аз ниёзи истеъмолкунандагон мебошад.

Баъзе аз истеҳсолот низ истеъмолкунандаи табиӣ надорад ва ба зӯри таблиғ дар миёни мардум ниёзи дурӯғин эҷод мекунад. Корхонаҳо кӯшиш мекунанд, ки одати истеъмоли ҷомеаро бо таблиғот тағйир диҳанд, то мардум худро фақат ба хариди чизҳои барои зиндагиашон зарур маҳдуд накунад. Одамон ташвиқ мешаванд, ки молҳои бихаранд ва пулашро баъдан пардохт намоянд ё колоҳои бихаранд, ки танҳо ҷанбаи намоишӣ доранд ва қонеъкунандаи хоҳишҳои яклаҳзаинаву зудгузари ҳаяҷонӣ ҳастанд. Таблиғгарон меғӯянд: «Агар ин колоро бихаред, ворида чунин дунёе хоҳед шуд ё аз чунин маҳбубияте бархӯрдор хоҳед гашт ё ба чунин лаззатҳои даст хоҳед ёфт». Ба ин тартиб, ҳар рӯз миллионҳо молу маҳсулоти ғайризарурӣ равонаи бозор мешаванд, ба мардум дода мешаванд ва онҳоро ба қарз ғӯтавар мекунанд.

Масъалаи ҷомеаи истеъмолгаро бар ин меҳвар ме-
чарҳад, ки чӣ касе ва чӣ чизеро ба қиблаи парастиш
табдил диҳад. Қарздоршавӣ аломати беморӣ аст, на ху-
ди беморӣ. Бемории асли парастиши ҳар кас ва ҳар чиз
аст. **Дар ҷомеаи истеъмолгаро молу колоро ба мартабаи
мавҷуди муъчизакоре баровардаанд, ки метавонад та-
моми ниёзҳои инсонро бартараф созад.** Одамон даъват
мешаванд, ки ба фурушгоҳҳо ба парастиши молу коло
шитоб намоянд. Китобҳои номгуӣ чизу ашёи фурушӣ
низ барои ҷомеаи истеъмолгаро ҳукми китобҳои
муқаддасро гирифтаанд.

Ҷомеаи истеъмолгаро доимо дар ҳоли шитоб аст,
– «агар ҳоло нахаред, баъдан дер мешавад». Аммо ин-
сонии дорои ахлоқи дуруст майл ба лаззатҳои яклаҳза-
ина надорад ва шикебоиро пеша мекунад.

Ҷомеаи истеъмолгаро ба зебоии зоҳирӣ дилхуш
аст ва одамони хушахлоку андешаманд ба зебоии бо-
тинӣ.

Ҷомеаи истеъмолгаро робитаи чинсиро барои лаз-
затҷӯӣ мебинад. Аммо афроди боахлоқ онро як кирдо-
ри маҳрамонаву хусусӣ ва ҷузъи муносибатҳои заношӯӣ
дарёфт менамояд.

Ҷомеаи истеъмолгаро ишқро тарғиб мекунад,
ишқи аз аввалин нигоҳ ва ишқи бидуни дарду ранҷро.
Аммо меъёрҳои ахлоқи солим оила ва фидокориву
бурдбориву садоқатро илқо менамоянд.

Таваҷҷуҳи ҷомеаи истеъмолгаро ба муваффақи-
ятҳои фардӣ нигаронида шудааст, аммо ҷомеаи
ахлоқгаро хоҳони саодати ҳамаи афрод мебошад.

Ҷомеаи истеъмолгаро бештар тарғиб мекунад, ки
фалон чиз ё мол метавонад шуморо ба дунёи зебои
хаёли барад. Ва ин гуна таъкидҳо таблиғу ташвиқ
намудани инсон ба гурез аз воқеият ва аз ҳештан ва
даъват кардан ба худхоҳиву бемасъулиятианд. Дар су-
рате, ки ҷавҳари ахлоқи солим хидмат ба дигарон аст.

Ҷомеаи истеъмолгаро ҳеҷ гоҳ чизеро кофӣ наменонад. Аммо инсонҳои ахлоқгаро бо буда қаноат ва ба набуда сабр мекунад.

Асоси ҷомеаи истеъмолгаро қарздор қардани афрод аст. Аммо меъёрҳои ахлоқии бисёре аз миллатҳои ҷаҳон одамонро ба парҳезгорӣ аз қарздорӣ даъват мекунад. Масалан, дар бахше аз «Авасто» омадааст, ки «ҳеҷ гоҳ кас набояд худро қарздор кунад. Бо қарздор шудан мо монанди дудон мешавем». Зеро ориёиён ҳеҷ чизро ба қадри дурӯғ мӯчиби шармсорӣ намендонистанд ва, баъд аз дурӯғ, қарз гирифтандро шармандагӣ ҳисоб мекарданд ва мегуфтаанд: «он кас, ки қарз дорад, дурӯғ ҳам мегӯяд».

Дар раҳо шудан аз одатҳои ғайриахлоқии истеъмолгароӣ ин нуктаи содаро бояд дар назар дошт, ки одамоне, ки ба зерӣ бори истеъмолгароӣ рафтаанд, фақат худашон метавонанд ин шароитро тағйир диҳанд. Ва дар ин маврид ин пурсиш мусаллам аст: барои онҳое, ки тарғибу ташвиқи истеъмолгароӣ ба ин андоза таъсиргузор будааст, ки сарфу харҷи беҳуда мекунад ва китф зерӣ бори миёншикани қарздоршавӣ мениҳанд, чаро меъёрҳои ахлоқӣ коргар нестанд? Посух ба чунин пурсиши мантиқӣ ин аст, ки ниҳодҳои иҷтимоӣ – падару модар, хонавода, мактабу донишгоҳ ва дигар муассисаву созмонҳое, ки вазифаи асосиашон таълиму тарбия дар рӯҳияи ахлоқу одоби милли аст, – ҳанӯз дар саҳнаи мубориза барои таъсиргузори бештар ба рӯҳу равони инсонҳо сабақтро ба пайравони идеологияи ғайриахлоқӣ мебозанд. Ва ҳақиқат будани ин натиҷагирӣ дар он зоҳир мегардад, ки **барои бисёре аз ҳамватанони мо истеъмолгароӣ ба як навъ ифтихор табдил шудааст.**

Чаро чунин шудааст ва чаро истеъмолгароӣ барои бархе мояи ифтихор гаштааст? Барои ба ин саволи калидӣ ҷавоби дурусте додан бояд нахуст ба ин нукта

ишора кард, ки далелҳои гуногун дар робита бо густариши истеъмоли гарой вучуд доранд. Далелҳои, ки бархе аз онҳо, ба қавли донишмандон, зербиноӣ буда, танҳо боиси ривочи истеъмоли гарой намегарданд, балки мӯчиби мушкилоти зиёди дигаре ҳам ҳастанд.

Далелҳои ривочи истеъмоли гарой - чи дар дигар ҷомеаҳо ва чи дар кишвари мо - ба ду даста ҷудо мешаванд. Яқум, далели зербиноӣ, дуввум, далели ангезанда.

Далели аввалин, яъне далели зербиноӣ, аз костагиҳо дар фароянди тарбияи ахлоқӣ ба зухур мепайвандад. Ба маънии дигар, нокифоя будани тарбияи афрод дар рӯҳияи арзишҳои ахлоқӣ боис мешавад, ки ҷои меъёрҳои ахлоқиро табиғу ташвиқи густурдаи тарзи зиндагии муосир гирад ва дар шуури пайравони он эҳсоси ифтихор аз пайвасти будан ба «тамаддуни муосир»-ро ба вучуд оварад. Яъне одамони гирифташуда ба «беморӣ»-и истеъмоли гарой худноогоҳона ҷунин мепиндоранд, ки рафтору кирдорашон дархӯри замонаст ва аз ин ифтихор меварзанд.

Ҳамон гуна ки медонем, байни «тарбия кардан» ва «тарбия шудан»-и инсон тафовути бузурге вучуд дорад. Ва ин тафовут ба ду равиши мухталиф, аммо мавҷуд дар фароянди тарбия, ишора дорад. Дар «тарбия кардан» мурод ин аст, ки фард ба василаи омилҳои берунӣ ба дарки амиқи арзишҳо ва зиддиарзишҳо даст меёбад ва худро маҷбур ба риояи онҳо мекунад. Ин равишро – ҳамчун маъмултарин равиши тарбиявии шинохташуда – ниҳодҳои омӯзишӣ, мисли мактаб, донишгоҳ ва расонаҳо, ба қор мегиранд.

Аммо дар «тарбия шудан» ҳуди фард даст ба тарбияи хеш мезанад. Яъне фард пас аз расидан ба дарки ин, ки бояд фикре ба ҳолу афқору эҳсосоти кирдораш кунад, бо интиҳоби равишҳои ҳосе саъй мекунад худро тағйир диҳад ва рафторашро беҳтару хубтар созад.

Аммо ин ҳарфҳо чӣ робитае ба истеъмолгароӣ до-ранд? Яъне байни «тарбия шудан» ва «тарбия кардан» ва густариши истеъмолгароӣ дар ҷомеа чӣ иртиботе ҳаст? Дар ҷавоб бояд гуфт, ки ҳар гуна рафтор ва гиро-иши фикриву эҳсосӣ, ки дар ҳар фард ё иҷтимоъ меби-нем, бидуни шак, ба сохтмони шахсиятии он фард ё иҷтимоъ вобастагӣ дорад ва андешаву кирдори ҳар кас зодаи шахсияти вай аст. Барои мисол, вақте касе дорои рафтори истеъмолгароёна аст, ин нишондиҳандаи та-боҳии шахсиятии вай мебошад. Ин табоҳии шахсиятӣ баёнкунандаи он аст, ки фард ё дуруст тарбия нашуда-аст ва ё натавонистааст худаширо дуруст тарбия кунад.

Вақте дар як ҷомеаи фарҳангӣ шоҳиди ин ҳастем, ки рафторҳои ғайрифарҳангӣ, монанди истеъмолгароӣ, рух менамоянд, пеши худ меандешем, ки ниҳодҳои тарбиявии мо кори вижаи худро дар парваридани афрод дар рӯҳияи ахлоқи ҳамида дуруст анҷом намедиханд. Масалан, оё дар миёни китобҳои дарсии мактабиён дастуре ҳаст, ки шогирдонро ба парҳез кардан аз одатҳои зишти дунёи муосир, аз ҷумла ба худдорӣ аз харҷу сарфи беҳуда, та-швиқ кунад? Оё дар сафҳаи телевизион барномае дидаем, ки аз таъсирҳои манфии раванди ҷаҳонишавӣ ва падидаи истеъмолгароӣ сухан ба миён оварда бошад? Оё дар до-нишгоҳҳои мо, ки моҳиятан дастгоҳи сохтани шахсият мебошанд, дар вучуди донишомӯзон фарҳанги сарфако-риву қаноатмандиро ниҳодина месозанд? ...

Бар ивази ин, расонаҳо – чи рӯзномаву ҳафтанома ва чи радиову телевизион – ба ҷои он ки мардумро ба сарфачӯӣ ва бамавриду муносиб харҷ кардан ташвиқ кунанд, ба харҷи беш аз ҳад ва хариди молу масолеҳи гаронқимат фаро мехонанд ва дар амри ривочи ис-теъмолгароӣ амалан ҳамдасти моҳвораҳо ва сайтҳои хоричӣ мебошанд.

Хулоса, ҳақиқати талх ин аст, ки инсон имрӯз дар пеши молу матои истеъмоли оқибат шудааст ва таҳти

таъсири гипнози таблиғоти масрафгарой нохудоғохона хешро ба мағозаву фурӯшгоҳҳо мезанад. **Инсони истеъмолгаро ба ҳадде расидааст, ки худ ба витрина табдил гаштааст.**

Бо ин ҳол, истеъмолгарой реша дар сохтори иҷтимоии ҷомеа дорад ва наметавон фақат яке аз ниҳодҳои иҷтимоиеро, монанди оила, мактаб ё расона, масъули чунин вазъият дарёфт намуд. Бинобарин ҳеҷ як аз ин ниҳодҳо дар алоҳидагӣ наметавонанд нуқтаи оғоз барои ислоҳи рафторҳои истеъмолгарой бошанд, балки танҳо дар ҳамкориву ҳамқадамии ҳамаи сохторҳо ва коркардҳои иҷтимоӣ ва бо ба кор гирифтани равишҳои ахлоқӣ метавон гирехи мушкилоти истеъмолгароиро боз кард.

ТАЪСИРИ ҶАҶОНИШАВӢ ВА ИНҚИЛОБИ ФАНОВАРӢ ДАР ЭҶОДИ ҶОЛИШҶОИ ФАРҶАНГӢ

Ҷаҳонишавӣ савор ба аспӣ низоми сармоядорӣ – пас аз фурӯпошии сотсиализм – бо суръати ҳарчи тамомтар паҳнои ҷаҳонро мепаймоад. Аз он замон то кунун дар раванди ҷаҳонишавӣ тавсеаи консорсиумҳои бузурги саноаии Ғарб, бонкҳо ва бозорҳои молӣ бо суръати рӯзафзуне идома дорад. Ҷарчанд ки бисёре аз кишварҳои дунё ба ҷаҳонишавӣ назари хубе надоранд, қарору тасмимҳое, ки роҳбарон ва раисони бузургу соҳибқудрат дар бузургшаҳрҳо қабул мекунанд, ҳатто дар дурафтодатарин нуқтаҳои Осиё, Африқо ва Амриқои ҷанубӣ таъсир мегузоранд.

Аммо ин ки ҷаро аксари кишварҳо бо он муҳолифанд, посухи ин пурсиш низ бо тавачҷух ба он чи, ки дар маънои ҷаҳонишавӣ дар саҳифаҳои пеш баён шуд, равшан мегардад. **Яке аз ҳадафҳои асосии ҷаҳонишавӣ ҳуҷуми фарҳангӣ ба кишварҳои заиф ва дар ҳоли рушд ва нуфузи фарҳангиву иқтисодӣ бар онҳост, ки боварҳо ва эътиқодҳо ва фарҳангҳои бумиро дар бар доранд. Ба ин сабаб аст, ки бисёре аз равшанфикрони ҷаҳон бар ин боваранд, ки ҷаҳонишавӣ бо амриқоӣ шудан дар ҳам танида шудааст ва дар ин раванд ҳувияти фикриву фарҳангии миллатҳои кӯҷак ба хатар меафтад.**

Дар воқеъ ҷаҳонишавӣ иқдоми амалии назарияи ҷанги тамаддунҳои Сэмюэл Хантингтон³ аст, ки ӯ тамаддуну фарҳанги Ғарбро **ягона** тамаддуни ҳақиқӣ меҳисобад ва ҳоҳони пирӯзии **бечунуҷарои** он бар дигар

---

³ Сэмюэл Филлипс Хантингтон - ҷомеашинос ва донишманди илмҳои сиёсӣ, муаллифи консепсияи бархӯрди тамаддунҳо.

тамаддунҳост. Хантингтон **вижагиҳои** тамаддуни Ғарбро дар таҳаммулгароӣ, озодбаёнӣ, инсонӣ будан мебинад ва дигар тамаддунҳоро дар ҳалли мушкилоти башарият баставу ноком ва худраё худсар муаррифӣ мекунад. Ин ҷомеашинос, ки тамаддуни Ғарбро мероси Юнон, католицизму протестантизм, Ренессанс, ислоҳоти зидди Ренессанс ва забонҳои аврупоӣ медонад, натиҷа мегирад, ки ин тамаддун арзишҳоеро, аз ҷумлаи ҳокимияти қонун, озодибаёнӣ иҷтимоӣ, ҷомеаи шаҳрвандӣ ва ҳуқуқи башар, доро мебошад, ки дар дигар тамаддунҳо аз ин арзишҳо хабаре нест.

Бидуни шак, таъсиргузортарин воситаи интиқоли арзишҳои тамаддуни ғайр ва ба мағзҳо ҷо намудани онҳо Интернет ва шабакаҳои моҳвораӣ ва муносибтарин ниҳоде, ки бо осеб расондан ба он дар бархӯрди тамаддунҳо метавон бештар ва пештар ба пирӯзӣ расид, **оила** мебошад. Ба ҳамин далел аст, ки осебрасонии шабакаҳои моҳвораӣ ва интернетӣ бар низоми оила дар **маркази диққати** идеологҳои раванди ҷаҳониқунӣ қарор гирифтааст.

Бо он ки нуфузи моҳвора ва шабакаи Интернет мушкилоти фарҳангиву иҷтимоии бисёре дар байни оилаҳои кишварҳои дар ҳоли рушд падида овардааст, мутаассифона, таҳқиқоти илмӣ ҳамаҷонибаву дақиқе дар ин замина сурат нагирифтааст. Аз ин рӯ, дар ин навишта, ки аз пайомадҳои манфии Интернет, моҳвора ва дигар расонаҳо ба арзишҳои фарҳангӣ, **пеш аз ҳама ба арзишҳои оилавӣ**, суҳан меравад, усулан намешавад дар атрофи тамоми ҷанбаҳои масъалаи мазкур изҳори назар кард.

Косташавии пайвандҳои оилавӣ

Бисёре аз наврасон ва ҷавонон ба далели истифодаи зиёди Интернет, тамошои беш аз ҳад ва бидуни назорати барномаҳои моҳвораӣ гирифтори хурофотпа-

растӣ, коҳиш ёфтани эътиқодот ва, аз ҳама муҳимтар, бевандуборӣ гардидаанд, ки ҳамаи инҳо, дар маҷмӯъ, бо коста шудани ҳувияти шахсияти онҳо анҷом мегиранд.

Дар ҷаҳони имрӯз пешрафти технологӣ дар заминаи иртиботот боиси ба вучуд омадани муносибатҳои иртиботии зиёде дар саросари ҷаҳон шудааст. Бо тавачҷух ба рушду густариши расонаҳои иртиботи оммавӣ ва истифодаи рӯзафзун аз ин фановариҳои муосир, бавижа шабакаҳои моҳвораӣ, унсурҳои фарҳангии нава дар миёни хонаводаҳо ва ҳарими хусусии онҳо ворид гаштаанд, ки боиси пайдоиши рафторҳо, нигаришҳо ва боварҳои гуногун дар миёни онҳо шудааст. Вобаста ба ин вазъ доштани хонаводаи солим аҳамияти бештаре касб мекунад, зеро хонавода аз бунёдитарин ниҳодҳои ҷомеа ва шартӣ саломату бақои он аст. Бинобарин саломати ҷомеа дар гарави доштани оилаи солиму дорои ахлоқи ҳамида аст.

Дар қарни муосир хонавода дар Машриқзамин ҳанӯз асолату ҳувияти ахлоқии худро то ҳудуде ҳифз кардааст. Дар шароити таҳаввулоти ҷаҳонӣ бо қарор гирифтани хонавода зери ҳуҷуми фарҳанги ғарбӣ, ки расонаҳои навин онро анҷом медиҳанд, албатта, ин ниҳод ба ҳимоят ва қудрати бештаре ниёз дорад, то тавонад ҳувияти худро ҳифз кунад. **Имрӯзҳо хонавода дар Ғарб дар ҳоли фурупошӣ аст ва равшантарин далелаш ҳам қанор рафтани ахлоқ аз ҳамаи арсаҳои зиндагӣ аст. Кор ба ҷое расидааст, ки издивоҷи ҳамҷинсгароён бар издивоҷи анъанавӣ бартарӣ пайдо намуда, дар ҳуҷҷатҳои барасмиятдароварандаи никоҳ, ба ҷои мафҳумҳои «шавҳар» ва «зан», «шарики якҷум» ва «шарики дувҷум» менависанд.**

Издивоҷи ҳамҷинсгароён нава аз издивоҷ мебошад, ки бар асоси он ду завоҷи ҳамҷинс ба сурати

қонунӣ вориди зиндагии муштарак мешаванд. То ба имрӯз издивоҷи афроди ҳамчинс дар 15 кишвари ҷаҳон, аз ҷумла дар бархе аз штатҳои ИМА, Мексика, ҳамчунин Англия ва Уэлс, вучуд дорад. Дар соли гузаштаи 2013 дар ҷаҳор кишвари ҷаҳон – Бразилия, Фаронса, Уругвай ва Зеландияи Нав – издивоҷи ҳамчинсгароён қонунӣ карда шуд. Ва дар назар аст, ки дар ояндаи наздик лоиҳаи ҷунин қонунҳо дар Шотландия ва дигар кишварҳо ба тасвиб хоҳад расид.

Воқеият ин аст, ки хонавода ҳам аз назари сохторӣ дигаргун гаштааст ва ҳам аз нигоҳи эътиқодиву арзишӣ – зери таъсири **навгарой, дунёгарой ва динзудой** – бо дигаргунҳои бисёре рӯ ба рӯ шудааст. Технологияҳо ва васоити иртиботи оммавӣ бо ворид шудан ба оилаҳо арзишҳои иҷтимоии хонаводаҳоро таҳти таъсир қарор додаанд ва боиси тағйирот дар андешаву рафтору гуфтори насли ҷавон гардидаанд.

Аз ҷумлаи ин воситаҳо метавон ба шабакаҳои телевизионии мохвораӣ ишора кард. Замоне шундан ва тамошо кардан дар ҳар хона ба таври якҷоя сурат мегирифт, дар ҳоле ки акнун шундану дидани расонаҳо инфиродӣ шудааст ва истифодаи ҳамзамон аз якчанд расонаҳои гуногун ба меъёрҳои зиндагии хонаводагӣ табдил шудааст. Васоити иртиботи оммавӣ фосилаҳоро нопадид месозад ва девори байни инсонҳоро низ то ҳудуди зиёде шаффофттар мегардонад. Бинобарин ҷӣ гуна метавон тасаввур кард, ки ин воситаҳо ба ниҳодҳои иҷтимоӣ, аз ҷумла оила, таъсир нарасонанд?

Бисёре аз коршиносон муътақиданд, ки пешрафтҳои технологӣ дар ҷомеа ба ҷои ин, ки ба озодии инсон ва ҳукмронии ӯ ба табиат анҷом шаванд, ба воситаи баҳраи бештаре бурдан аз инсонҳо табдил шудаанд. **Инсон дорой як ҷанба, ҷанбаи мошинӣ шуда-**

аст ва дигар ҷанбаҳои шахсияти ӯ аз байн рафтаанд. Ахлоқ, забон, фарҳанг, ҳунар, эҳсос – ҳама – таҳти ҳукумати таъсири технология қарор гирифтаанд ва дар натиҷа дар ҷомеа **тафаккури яксоҳавӣ** ба вучуд омада, ҳуқуқу озодихои фардӣ маънои анъанавиашонро гум карда, ҷои худро ба **фарҳанги моддӣ** супурдаанд.

Донишони ин, ки мо дар истифода аз воситаҳои иртиботи оммавӣ дар ҷӣ вазъияте қарор дорем, аҳамияти вижа дорад. Ҷаро ки инқилоби технологияи иттилоот, ки муҳимтарин омили ба вучуд овардани тағйирот ба ҳисоб меравад, ҳокимон ва маҳкумони худро дорад. Расонаҳои фаромиллӣ, ки аз дидгоҳи бисёре аз андешамандону коргузoron, **афзори асосии фароянди ҷаҳоникунӣ** ба шумор мераванд, омили аслии пешкаш намудани фарҳанги ҷаҳонӣ маҳсуб мешаванд. **Фарҳанге, ки дар он моддагарой, истеъмолгарой, сервисҳои саргармкунандаву авомписанд, секс ва хушунати ифротӣ талқин мешаванд.**

Ба эътиқоди баъзе аз назарияпардозон, маҳз ҳамин омилҳоро арзишҳо ба суботу ҳамбастагии рукнҳои **хонаводаи суннатӣ ва издивочи анъанавӣ** ба таври ҷиддӣ таҳдид мекунанд. Ин назарияпардозон омори дар ҳоли афзоиши пошхӯрии иттиҳоди заносӯй ва фарзандони таваллудшуда аз издивочҳои ғайрирасмиро дар кишварҳои пешрафтаи ғарбӣ, ки марҳалаҳои зиёди ҷаҳонишавиро тай кардаанд, далели маҳкаме бар тасдиқи иддаои хеш медонанд.

Густариши расонаҳои оммавӣ, бавижа расонаҳои намоишӣ ва барномаҳои шабакаҳои моҳвораӣ, ба бесуботии оилаҳо доман задааст. **Нахустин мушкиле, ки ин расонаҳо дар хонаводаҳо эҷод мекунанд, тарғиби истиқлоли фардӣ ва гӯшагирӣ дар оила аст.** Метавон гуфт, ки моҳвора яке аз расонаҳои бисёр таъсиргузор дар дунёи имрӯз аст, ки ба дунболи афзоиши инқилоби

саноатӣ ва вуруди технологияҳо бунёди хонаводаҳоро дучори осеб кардааст.

Баррасии назарияҳои чомеашинохтӣ дар бораи гириши хонаводаҳо ба шабакаҳои мохворай

Аъзои хонавода иттилогирандагоне ҳастанд, ки дар маърази паёмҳои расонаҳои оммавӣ қарор доранд. Иттилогирандагон бахши асосии фарояндҳои марбут ба иртиботи оммавӣ мебошанд, ки паёмҳои пахшуда дар расонаҳоро дарёфт мекунанд ё дарёфт кардаанд. Дар натиҷа иттилогирандагон гурӯҳе ҳастанд, ки дар фароянди иртиботи оммавӣ иштирок мекунанд, аммо маъмулан ба мазмуну муҳтавои паёмҳо наметавонанд таъсир расонанд.

Имрӯзҳо мохвораҳо ва барномаҳое, ки аз ин шабакаҳо пахш мешаванд, воқеиятҳоро, он тавре ки бояду шояд, ба тасвир намекашанд ва гоҳе бунгоҳҳои истеъмори ҳастанд, ки масъалаҳоро кӯчаку бузург мекунанд ва ба афрод маҷоли тааммулу тафаккур намедиҳанд. Зеро робита миёни мохвора ва иттилогиранда робитаи яқсӯя аст ва дар ин фароянди паёмрасонӣ таъйини навъи паёмҳо ва огоҳиҳо дар ихтиёри фиристанда аст ва гирандаи паём ба гунаи хунсо ва ғайрифайол онро дарёфт мекунад. Аз нигоҳи устои До-нишгоҳи Амстердам Дэнис Маккуэйл низ, мафҳуми анъанавии иттилоъгиранда аз байн рафтааст ва ҷои онро маҷмӯаҳои бешуморе аз истеъмолкунандагони навъҳои номахдуди хидматҳои иттилоӣ гирифтаанд. Мафҳуми расонаи оммавӣ дигар коргузори собиқашро надорад.

Дар ин миён яке аз вазифаҳои расонаи миллӣ моделсозӣ барои рафторҳо ва одатҳои арзишӣ ва фарҳангии чомеа аст. Барои ин манзур расонаи миллӣ бояд – зимни пахши матлабе аз ахлоқи миллӣ – иттилоъгиран-

дагонро ба тафаккур, жарфандешӣ ва хирадварзӣ даъват кунад ва барои боло бурдани сатҳи тафаккури онҳо заминаи парвариши фарҳанги пӯёи миллиро фароҳам созад.

Агар дар гузашта анъана, ирсият, муҳит ва хонавода омилҳои асосии шаклгирии шахсият ва таълиму тарбияи фард ба ҳисоб меомаданд, имрӯз бо таваҷҷуҳ ба густурдагӣ ва таъсиргузории воситаҳои иртиботи оммавӣ ба афроди ҷомеа метавон омили дигарро ба ин маҷмӯа афзуд, яъне омили радио ва телевизионро.

Назарияи ҷорӣ шудан

Назарияи ҷорӣ шудан – ҳамчун яке аз пуркор-бурдтарин назарияҳои марбут ба таъсири расонаҳои иртиботи оммавӣ – беҳтар аз ҳар назарияе таъсири технологияҳои расонаиро бар ҷомеа ва таҳаввулоти ононро нишон медиҳад. Ин назария маҳсули фаъолияти пажӯҳишии ду даҳсолаи гурӯҳе бо сарпарастии назарияпардозии амрикоии иртиботот Ҷорҷ Гербнер аст, ки доир ба воситаҳои иртиботи оммавӣ, дар маҷмӯъ, ва телевизион ба таври хос, анҷом шудааст. Гербнер бар ин бовар аст, ки телевизион, дар миёни расонаҳои замонавӣ, дар зиндагии рӯзмарраи мо чунон ҷойгоҳи меҳварӣ пайдо кардааст, ки намоиш ва паёмҳояш барои дарёфти воқеият ҷои таҷрибаи шахсӣ ва дигар тарзи шинохти ҷаҳонро гирифтаанд.

Гербнер бар асоси мушоҳидаҳои шахрвандоне, ки мизони тамошои телевизион дар миёни онҳо зиёд аст ва муқоисаи онҳо бо афроде, ки камтар телевизион тамошо мекунанд, чунин натиҷа гирифтааст, ки аз назари тамошогарони фаъол, телевизион амалан манбаи иттилоот, афкор ва огоҳиҷоест, ки онҳоро ҷамъоварӣ кардаву дар инҳисори худ қарор додааст. Асари чунин рӯбарӯӣ бо паёмҳои ба якдигар монанд чизеро тавлид мекунанд, ки Гербнер онро «ҷорӣ шудан» ё омӯзиши ҷаҳонбинии

ҷорӣ ва нақшҳову арзишҳои ҷорӣ номидааст. Аз назари Гербнер, ҷорӣ гаштан ҳангоме рӯй медиҳад, ки тамошои беш аз андоза ба иттифоқи назарҳо дар миёни инсонҳои зиёд анҷом мепазирад. Шиддат пайдо кардани ин вазъият низ замоне рӯй медиҳад, ки асари ҷорӣ шудан дар гурӯҳи хосе аз ҷамъият бештар бошад. Ҳамчунин Гербнер мегӯяд: «Кӯдакони имрӯз дар ҳоле по ба арсаи ҳаёт мегузоранд, ки дар даруни хонавода ба ҳисоби миёна рӯзе 7 соат телевизион тамошо мекунанд. Нахустин қиссаҳои башариро дар бораи мардум, зиндагиву арзишҳои аз волидайн, мактаб, ибодатгоҳ ва дигар ниҳодҳои ҷомеа, балки аз роҳи зарраҳои, ки аз дур паёмҳои мекунанд, дарёфт мекунанд».

Ҷомеаи солим бидуни доштани хонаводаҳои солим наметавонад ба вучуд ояд ва ҳеҷ як аз осебҳои иҷтимоӣ бидуни таъсир ба хонавода падида наомадаанд. Бинобарин метавон аҳамияти пажӯҳиширо дар мавриди таъсири фарҳангии моҳвора бар хонаводаҳои пай бурд ва ба он эҳтимоли варзид.

Ниҳоди хонавода дар Тоҷикистон дар ду даҳаи ахир дучори дигаргуниҳои зиёде шудааст. Оила дар асри ҷаҳонӣ шудан ба ҳаёти худ идома медиҳад, арзишҳои хонавода, робитаҳои ҷорӣ дар он ва низоми дарунии хонавода дигаргун шудаанд ва инсонҳо бо шаклҳои нав ва дар айни замон гуногуни робитаҳои хонаводагӣ рӯ ба рӯ хоҳанд шуд. Оила аз ҷумлаи ниҳодҳои, ки дар анъанаҳо, боварҳо ва меъёрҳои ахлоқӣ реша дорад. Хонавода ҳалқаи пайвасти фарҳанг ва низоми иҷтимоӣ мебошад ва дар воқеъ ниҳодест, ки масъулияти сомон бахшидан ба саломатии ахлоқии ҷомеаро бар уҳда дорад.

Агар хонаводае дучори ошӯфтагиву нобасомонӣ бошад ва вазифаю нақши асосии худ, яъне тарбияро аз даст диҳад, фароянди ҷомеапазирӣ ба ҳубӣ анҷом

намешавад. Хонавода ба унвони як маҷмааи табиӣ сарчашмаи аслии зуҳури меъёрҳои иҷтимоӣ аст.

Тағйир дар фарҳанги асили иттилоъгирандагон ва таъсир дар арзишҳо, боварҳо ва рафторҳои мазҳабии онон, безътиқод кардани мардум нисбат ба ҳукуматҳои дохилӣ ба далели ифшои бисёре аз ахбори дохилии кишварҳо аз таъсирҳои дигари ин шабакаҳост.

Аз ин нигоҳ, **хонаводаҳо бузургтарин қурбониёни моҳвораҳо ҳастанд.** Моҳвораҳо бо аз байн бурдани зишти равобити ғайриахлоқӣ дар қонуни гарми хонавода сустии пояҳо ва азҳампошидагии онро фароҳам меоваранд. Яке аз омилҳои бунёдие, ки самти рафторҳои инсониро дар ҳама ҳол таъйин мекунад, арзишҳои фарҳангии он ҷомеа мебошад.

Арзишҳо нерумандтарин унсуре таъйинкунанда дар низоми иҷтимоиву фарҳангии ҷомеаҳо ба шумор мераванд, ки хатти сайри андеша ва рафтори афродро дар ҷомеа ҳидоят ва назорат мекунанд. Ҳамчунин ба унвони равишҳои рафтории нисбатан собите ҳастанд, ки пайваста аз сӯи афроде ҷомеа бозбинӣ ва назорат мешаванд.

Гироиши мардум ба моҳвора, бавижа дар кишварҳои суннатгаро, арзишҳо, боварҳо, рӯҳияҳои фарҳангӣ ва фарҳанги асили онҳоро таҳти таъсир қарор додааст. Ба таъбири дигар, расонаҳо, аз ҷумла телевизион ва моҳвора, намоди фарҳангие ҳисоб мешаванд, ки боварҳо, арзишҳо ва меъёрҳои ахлоқиро таҳти таъсир қарор медиҳанд. Ин дар ҳолест, ки ҷомеаи Тоҷикистон ҷомеаи нисбатан пойбанд ба суннатҳост, ки имрӯзҳо наслҳои нав то ҳудуде онҳоро ба ҷолиш кашидаанд.

Бисёре аз хонаводаҳо - бидуни таваҷҷуҳ ба осебҳои моҳвора - аз ин васила истифода мекунанд ва аз он, ки фарзандонашон низ ҳамроҳи онҳо ба тамошои филмҳои сериалҳои моҳвора мепардозанд, ҳеҷ нигаронӣ надоранд. Вақте аъзои як хонавода соатҳо пеши

телевизор барои тамошои филмҳои моҳвора менишинанд, риюяи бисёре аз арзишҳо, аз **ҷумла ҳарими миёни зану мард**, ба гузашти замон назди онҳо коста мегардад. Бино ба назари ҷомеашиносон, тамошои барномаҳои бархе аз шабакаҳои моҳвораӣ бо фасоди ахлоқӣ, бевандуборӣ дар робитаҳо байни навҷавонон ва ҷавонон меанҷомад. Аммо падару модарон ба ин масъала аҳамияти ҷиддӣ намедиханд.

Мутаассифона, тамошои моҳвора на танҳо ҳарими аъзои хонаводаро аз байн бурдааст, балки сабаби ибратгириҳои нодурусти навҷавонон низ гардидааст. Бисёре аз навҷавонон ва ҷавонон - ба далели тамошои бидуни назорати барномаҳои моҳвораӣ - гирифтори хурофатпарастӣ, костагии эътиқод ва, аз ин ҳам бадтар, бевандуборӣ шудаанд.

Ҷавонони имрӯз бар пояҳои ларзони хувиятҳои асри ихтироӣҳои бесобиқа қарор гирифтаанд, ки дар қолаби ҳеҷ кадом аз онҳо наметавонанд мавқеи инсонӣ ҷаҳолро пайдо кунанд. Густариши иртиботот ва гардиши озоди иттилоот дар ҷаҳони муосир заминаи навин ва саршор аз ҷолишхоро фароҳам овардааст, ки дар он хувияти фарҳангии ҳамаи ҷомеаҳо дар маърази тағйироти амиқ қарор гирифтааст. Бисёре аз соҳибназарон бар ин ақида ҳастанд, ки имрӯзҳо хувияти фарҳангии наврасону ҷавонони Тоҷикистон дар вазъияти мубҳаму ҳассос ва дар маърази ҷолишҳои хувиятии ҷиддии аз таъсири расонаӣ бавучудодада қарор дорад.

Дар ҷаҳони имрӯз, ки кишварҳову миллатҳо бо риштаи садҳо омилҳои иҷтимоиву иқтисодиву фарҳангӣ ба ҳам пайваستاанд, субот ё тағйири арзишҳои фарҳангии як ҷомеа, ки дар назари сатҳӣ танҳо бахши аслии он ҷомеа ба шумор мераванд, мӯҷиби субот ё тағйири фарҳанги ҷомеаҳои дигар мешаванд ва вообаста ба он субот ё дигаргунии хонаводаҳо низ таҳти

таъсир қарор мегиранд. Дар солҳои охир арзишҳои фарҳангӣ - ҳамчун яке аз омилҳои муассир дар суботи пайдории зиндагии заносӯй - дар бисёре аз ҷомеаҳо боаҳамият ташхис дода шудаанд, ба гунае ки аз онҳо ба унвони як пешбиниқунандаи суботи пайдории изди-вочҳо ёд шудааст.

Аз назари ҷомеашинос ва файласуфи неомарксистии амрикоӣ Иммануил Валлерстайн, агар ҷаҳонӣ шудани фарҳангӣ ба маънои бартарии фарҳанги Ғарб бар дигар фарҳангҳо бошад, ин ба дугонагии фарҳангӣ дар кишварҳои Ҷануби ҷаҳон хоҳад пазируфт. Мунаққидоне, чун Ё, бар ин боваранд, ки ғарбӣ кардан наметавонад охи-рин ва беҳтарин посух ба ҷаҳонӣ шудан бошад, зеро худ Ғарб бо мушкилоти зиёди иҷтимоиву фарҳангӣ ва ҷолишҳои фаровон рӯ ба рӯ мебошад. Нуфузи Ғарб бар расонаҳо ва воситаҳои навини расонаӣ, баविжа шабакаҳои моҳвораӣ ва Интернет, танҳо ба бесуботии фарҳангӣ, арзишӣ ва ҳувиятӣ дар кишварҳои музофотӣ охир мешавад. Ба ҳамин сабаб аст, ки тамоми давлатҳои дунё - чи равшанфикру чи ғайриравшанфикр – пайваста саъй доранд муҳтавои телевизион ва ҷараёни иттилооти-тиро зеро назорат қарор диҳанд. Аммо сензура кардани иртибототи моҳвораӣ ва Интернет барои давлатҳо ҳанӯз кори мушкил ва тақрибан ғайриимкон аст.

Дар ин миён телевизион - ҳамчун воситаи ба вучуд овардани афкори умумӣ - бо пӯшондани мушкилоти иҷтимоӣ ва масъалаҳои марбут ба сиёсати дохиливу хориҷӣ бо роҳи паҳши барномаҳои фароғативу намоишӣ нақши худро ифода менамояд. Бо ин ки дар телевизион дар қанори тарғибу ташвиқи сиёсати давлат барномаву намоишҳои дигаре, аз қабилҳои фарҳангӣ, му-сикӣ, мусобиқоти варзишӣ телевизионӣ, филму сери-ал ва ғайра, паҳш мешаванд, нақши ин воситаи ирти-ботӣ, ҳамчун муҳимтарин минбари идеологӣ, боқӣ мондааст ва то дер замоне чунин боқӣ хоҳад монд.

АСАРИ МАНФИИ ЧАҲОНИШАВИИ АРЗИШҶОИ ОИЛАВӢ

Баррасиҳо ва таҷрибаи чаҳонӣ нишон медиҳанд, ки густариши рӯзафзуни чаҳонишавӣ осору пайомадҳои манфии бисёре ба ҳамроҳ доштааст. Аз дидгоҳи иддае аз таҳлилгарон, чаҳонишавӣ зерсохтори зиндагии инсонҳоро тағйир додааст ва равиши навини зиндагиро ба ҳамаи башарият талқин хоҳад намуд. Вале аз ҳоло маълум аст, ки падидаи чаҳонишавӣ таъсирҳои амиқу муҳимро ба зиндагӣ ва муносиботи байниҳамдигарии инсонҳо ба вуҷуд овардааст.

Яке аз муҳимтарин арсаҳое, ки таъсири падидаи чаҳонишавӣ тағйироти умдаеро пазиरो мебошад, ниҳоди хонавода аст. Афзоиши вайроншавии издивоҷҳо дар ҷомеаи Ғарб, ки ҳудуди сеяки издивоҷҳо дар бар мегирад ва густариши ҳамзистии муштараки бидуни никоҳ, ки дар бисёре аз кишварҳои Ғарб то се баробар афзоиш ёфтааст, холишоянд, ки таҳти таъсири чаҳонишавӣ ба вуқӯъ пайвастанд ва имрӯз бошиддаттарин хатар дар баробари талоши ҷомеаҳои башарӣ барои ҳифзи якпорчагии хонавода ба ҳисоб мераванд.

Хонаводаҳои яқволидӣ ба ин сурат, ки маъмулан занон докталабона фарзандони худро ба танҳои сарпарастӣ мекунанд ва дар айни ҳол иртиботи худро бо мардони дигар ҳифз менамоянд, ба навъе шикасти сохтори хонаводаи анъанавиро дар пай доранд.

Чаҳонишавӣ ба сабаби коҳиш ёфтани муносибатҳои байниҳамдигарии хешовандону наздикон, фардгарой (*индивидуализм*), истеъмолгарой ва заиф шудани фарҳангҳои маҳаллӣ робитаҳои байни аъзои оилаҳо ба шиддат таҳти таъсир қарор додааст.

Пешрафтҳои ҳайратовар дар заминаҳои фановарии иттилоот робитаҳои байни инсонҳоро беш аз пеш таҳти таъсири воситаҳои расонаӣ ва иртибототӣ, монанди Интернет ва шабакаҳои радиову телевизион, қарор додааст.

Агар иттиҳоду ягонагии аъзои оиларо муҳимтарин нишонаҳои солимии оила ҳисоб кунем, равшантарин нишонаи харобии он коҳиши робитаи аъзои хонавода ва аз байн рафтани фурсати гуфтугузори муносиб байни онҳо мебошад. Таъсиргузортарин омиле, ки оиларо ба чунин вазъе рӯ ба рӯ мекунад, истифодаи ифротӣ аз телевизион мебошад.

Воқеият ин аст, ки акнун дар ҷомеаи мо телевизион муҳимтарин узви хонавода шудааст, – узве, ки бештарин тавачҷуҳо ба худ ҷалб мекунад, дар робита аз ҳама фаълтар аст ва дар айни ҳол робитаи ғолиби яктарафа дорад, ки дар ин робита ҳеҷ як аз аъзои хонавода аҳамиятеро, ки телевизион дорад, надорад.

Иртибототи маҷозӣ **фазои маҷозӣ** падид овардааст, ки на танҳо сифати иртибототи воқеиро фуру нишондааст, балки **боиси коҳиши арзишҳои ахлоқӣ, воқеиятгарой, густариш пайдо намудани арзишҳои маҷозӣ ва аз байн рафтан** ё мубҳам шудани ҳадафмандиро дар зиндагӣ шудааст.

Ҷанбаи иқтисодии ҷаҳонишавӣ низ пайомадҳои барои хонавода доштааст. Вуруди занон ба бозори қорманбаҳои даромади оилавино афзун кардааст. Ин амр, ҳарчанд ғоидае барои занон доштааст, аммо масъулиятҳои хонаводагии онҳоро қамаҳамият кардааст. Зеро занон дар анҷоми ҳамзамони нақши шуғлӣ ва вазифаҳои хонаводагӣ дучори сардаргумӣ шудаанд, ки афзоиши пошхӯрии иттиҳодҳои заносӯй - бо ташаббуси занон - далели равшани ин вазъ мебошад. **Ҷаҳонишавӣ фарҳанги оиларо ба истеъмолгарой кашондааст.**

Чомеаи нави ҷаҳонӣ истеъмолгароёнеро ба вучуд меоварад, ки рафтори онҳо комилан бо шеваи зиндагии насли пешин фарқ дорад. Онҳо истеъмолгарони ормонӣ ҳастанд. Яъне истеъмоли онҳо бар пояи **лаззатгарой** аст ва ҳеч майле ба пасандозу оянданигарӣ надорад.

Ба назар мерасад, ки омилҳои, монанди истеъмолгарой, истиқлоли фардӣ, густариши иртибототи маҷозӣ, боиси коҳиш ёфтани фарҳангҳои миллӣ гардидаанд ва ҷойгоҳи муҳими падару модарро, ки муҳимтарин нақшо дар тарбияи иҷтимоӣ ва ахлоқии кӯдакон доранд, дар хонавода заиф кардаанд. Канда шудани пайванди наслҳо низ маҳсули чунин фароянд мебошад.

ИҚТИСОДИ БОЗОРӢ ЧӢ ГУНА ТАРБИЯ МЕКУНАД?

Ё зери таъсири чӣ меъёрҳои ахлоқӣ қарор дорем?

Тарбия – ба маънои парвариш додан ва парвариш ёфтани инсон – аз ибтидои офариниш будааст, зеро аз он хангом, ки одамҳои нахустин равиши ғизо хӯрдан ва ҷаронидани чорпоён ва кишти заминро бо олоту афзорҳои ибтидоӣ ба фарзандони хеш ёд додаанд, таълиму тарбия оғоз гардидааст. Аммо омӯзишу парвариши шаклфто ва ҳадафдор, ҳамин ки инсон иҷтимоӣ шудааст ва бо дигарон зиндагии ҳамагониро оғоз кардааст, нахуст дар шакли аз баъзе озодиҳои худ ҷашм пӯшидан ва бахше аз озодиҳои дигарро маҳдуд кардан ба вучуд омадааст. Ҳатто қабилаҳои, ки коре бо тарбия надоштаанд, барои рафтори иҷтимоии худ ночор ба муайян кардани марзҳои шинохташудае мешуданд, то аз он фаротар нараванд.

Агар тавонем дар бораи пояҳои асосии таълим ин иддаоро кунем, ки таълим фароянди куллӣ аст ва метавонад дар ҳама ҷо ва миёни ҳамаи халқҳои миллатҳо

ба таври яксон ҷорӣ гардад, бегумон ин иддао дар бораи тарбия дуруст нахоҳад буд. Зеро усули тарбия комилан нисбӣ аст. Шояд бархе дар ростои ин гуфтаҳо эрод гиранд, ки тарбияи мо дар замони шӯравӣ аслан русӣ буд ва ҳамаи дастурамалҳо дар Маскав таҳия мешуданд. Аввал ин ки меъёрҳои ахлоқии ҷомеаи шӯравӣ на русӣ, балки коммунистӣ буданд ва чунин ҳам ном доштанд: «Кодекси ахлоқии созандагони коммунизм». Ин кодекс дар моҳияти худ аз ҳамдатарин меъёрҳои, ки инсоният дар тӯли ҳазорсолаҳо чун дурдонаҳои ахлоқӣ дар доманаш парваронидааст, фароҳам омада буд. Имрӯз танҳо онҳо, ки аз равандҳои умда дар пахнои пасошӯравӣ ғофил мондаанд, намедонанд, ки бисёре аз унсурҳо ва равишҳои тарбияи ахлоқии шӯравӣ дар кишварҳои ИДМ бозсозӣ шудаанд ва ин ҷараён дар ҳоли густариш аст. Масалан, дар Россия бисёре аз равишҳо ва ниҳодҳои тарбиявии замони шӯравӣ, аз ҷумлаи тарбияи ватанпарварӣ, дружинаи халқӣ, омодаسازی меҳнативу ҳарбии наврасону ҷавонон(ГТО) эҳё гардидаанд. Дар Қазоқистон бо фармони сарвари давлат дар бораи эҷоди ҷамъияти меҳнат ҳуҷҷати махсусе қабул карда шудааст. Дар Беларус ҳаракати пионерӣ ва темурчиёни ҷавон хеле ғаъл аст...

Иқтисоддони англис Роберт Доттерренс ақида дорад, ки «барномаҳои омӯзишии ҳар миллат дар салоҳияти худ он миллат аст». Шоир ва ходими сиёсату иҷтимоии Мексика Торрес Бодет, ки дар миёнаҳои асри гузаштаи ХХ ҳамчун мудирӣ кулли ЮНЕСКО ифои вазифа намудааст, чунин изҳор доштааст: «Ба ҷӣ тарик метавон барои кишварҳои, ки сарватҳои хангуфте аз роҳи саноат андӯхтаанд ва он кишварҳои, ки, баръакс, ба маҳсулоти хориҷӣ таъя мекунанд, равиши монандро пеш гирифт ва саранҷом кадом иқдоми муштарақеро

метавон дар умури иҷтимоиву фарҳангии миллатҳо, ки он қадар бо ҳам фарқ доранд, ба қор бурд?».

Чанбаҳои инсонӣ вобаста ба омилҳои иҷтимоӣ шакл мегиранд. Инсон дар оғози ба дунё омадан оӣ аз ҳама гуна чанбаҳост ва монанди пораи лӯй дар дасти қуллол аст, ки ба майлу хоҳиши ӯ ё ба кӯза табдил мешавад ё ба пиёла. Ва ин «қуллол» шароит ва омилҳои иҷтимоианд, ки шахсияти инсонро месозанд. Яъне инсон дар зоти худ моддаи вижаест, ки дар партави омилҳои иҷтимоӣ ба шахс мубаддал мегардад.

Насли ҷавони имрӯз дар шароите зиндагӣ мекунад, ки арзишҳои барои ҷомеаи мо нави демократия, иқтисоди бозорӣ, ҷомеаи шаҳрвандӣ дар ҳоли истиқрор пайдо кардан ҳастанд. Агарчи муносибатҳои бозорӣ – яъне сармоядорӣ – дар сохтори иқтисодии кишвари мо бо мушкилӣ устувор мегарданд, аммо чанбаҳои манфии он дар ҷомеа аз ҳоло рафтору одатҳои дар тӯли садсолаҳо шаклгирифтаи иҷтимоиву ахлоқиро танг менамоянд. Чунин вазъи мавҷуд нахуст баёнгари он аст, ки барои идеологҳои иқтисоди бозорӣ дар афқору шуури одамон ҷо намудани арзишҳои истеъмолгарой муҳимтар аз қумак намудан ба истиқрори иқтисоди бозорӣ аст ва дуввум ин ки мо худамон натавонистаем дар баробари арзишҳои нав, ки ба масобаи унсурҳои ҷудонопазири иқтисоди бозорӣ ё, ҳатто гуфтан мумкин аст, ба сифати пешпайгоми он ба дунёи маънавияти мо фуру омадаанд, муқовимат кунем.

Инсон табиатан хоҳони зиндагӣ дар муҳити оромбахшу муносиб аст. ӯ меҳодад умрашро ҳамеша бидуни парешониву нигаронӣ гузаронад, манзили хубу мучаҳҳаз дошта бошад, ғизои нағз хӯрад, либоси хуб пӯшад, зоҳири хуб дошта бошад ва барои анҷом додани қорҳои рӯзгор аз беҳтарин асбобу афзор истифода намояд. Ва фалсафаи иқтисоди бозорӣ бар пояи ҳамин

ниёзмандии воқеии инсонҳо бино шуда ва, гузашта аз ин, бо роҳкорҳои бисёр зиракона аз дилкашолоҳии инсонҳо сӯистифода менамояд.

Наметавон инкор кард, ки низоми сармоядорӣ бахшро аз он чи мо ниёз дорем, истехсол мекунад. Аммо низоми кунунии олам бар меҳвари ниёзҳои мо ба маҳсулоти сармоядорӣ устувор шудааст. Он ниёзҳои, ки ҳаёле беш нестанд. Зеро бисёре аз онҳо табиӣ нестанд ва, на ин ки ниёз, балки ҳавас мебошанд. Дар айни ҳол наметавон ин ниёзҳоро беасос пиндошт, чунки ин ниёзҳо ҳосили ҷамъи ниёзҳои табиӣ ва ҳавасҳои инсонӣ аст, ки онро ном **нафс** аст. **Ва муваффақияти низоми сармоядорӣ маҳз бар пояи нафси инсонӣ бино шудааст.**

Тамоми қудрати иқтисоди бозорӣ бар он равона гардидааст, ки дар одамон эҳсоси нафсро афзоиш диҳад. Ба ҳамин далел бақо ё тағйири низоми сармоядорӣ ба ирода, дурусттар гӯем, ба сустии иродаи инсонҳо вобаста мебошад. Аммо ба назар мерасад, ки инсоният чандон талоше надорад, ки бо нафси худ мубориза барад.

Дар «иқтисоди бозорӣ», ки имрӯзҳо ба ҷои он ибораи «низоми сармоядорӣ»-ро ба кор мегиранд, маҳсулот фақат молу ашё нест, балки ҳама воситаи афзорҳои, ки барои андӯхтани сармоя ба кор бурда мешаванд, маҳсулот ба шумор мераванд. Кино, театр, санъати тасвирӣ, поп, рэп, рок, металл ва дигар навъҳои ҳунар интиқолдиҳандаи идеяҳоро назарияҳо ва консепсияҳои идеологҳои иқтисоди бозорӣ мебошанд.

Дар ҷаҳони сармоядорӣ бисёре аз маҳсулот, дар баробари даромад овардан, ҳамзамон чанд вазифаи дигарро иҷро мекунад. Масалан, маҳсулоти киномаатографӣ, ба ҷуз сарчашмаи даромад будан, нақши таблиғотӣ дорад ва арзишҳои фарҳангии созандагони онро тарғиб менамояд. Баъзеҳо – бо инкори ин воқеият – бо як навъ эътироз суол мекунанд, ки барои кишварҳои Ғарб коҳиш додани арзишҳои фарҳангии миллатҳои ди-

гар, бавижа кишварҳои дар ҳоли рушд, чӣ суде меоварад? Барои дунёи Ғарб чӣ фарқ дорад, ки одамон чӣ мазҳабро мепарастанд ва аз чӣ арзишҳои ахлоқӣ пайравӣ менамоянд? Шояд худи фароянди тағйир ёфтани арзишҳои фарҳангии маҳаллӣ барои ғарбиҳо дорои аҳамият набошад, аммо натиҷаи дигаргун шудани арзишҳо ва вобаста ба он тағйир ёфтани тарзи зиндагии одамон **камоли орзуи** наҳангони ҷаҳони сармоя аст. Зеро ин одамон таҳти таъсири падидаҳои истеъмолгарой, зохирпарастӣ, бебандуборӣ қарор гирифта, шумораи истеъмолкунандаҳои молу маҳсулот, сервисҳо, василаҳои нақлиёт, намудҳои гуногуну рангоранги саргармиҳо ва ғайраро, ки рӯз ба рӯз дар ҳоли афзоиш мебошанд, ба қадри қобили мулоҳиза зиёд мекунанд.

Нависанда ва сиёсатшиноси муосири рус Юрий Шалиганов дар асари арзишманди худ «Проект Россия» вижагиҳои иқтисоди бозориро чунин тасвир кардааст: «Бозор, барои ин ки ба қудрати мутлақ бирасад, тамоми ниҳодҳои инсонӣ ва иҷтимоиро пора-пора мекунад. Оилаҳо, ҷамъиятҳо, қавмҳо, миллатҳо аз ҳам пош мехӯранд. Сохторҳои калидии давлатҳо фурӯ мерезанд. Бар асоси бархе баровардҳо дар ояндаи наздик ба ҷои дусад давлатҳои ҷаҳони имрӯз беш аз ҳаштсад давлат ба арсаи ҳастӣ падид меояд. Пай бурдан ба алоқамандии корпоратсияҳои фаромиллӣ ба раванди азҳамрезӣ кори душворе нест. Чунки давлатҳо ҳарчи бештар дар ҳолати азҳамрезӣ бошанд, ба ҳамон андоза неруи муқовиматашон коҳиш меёбад. Бунёдҳои инсонӣ, аз ҷумлаи оила ва иттиҳоди дӯстона, бар асари иваз шудани арзишҳо нобуд мегарданд. **Фурӯпош кардани давлатҳо дар навбати аввал бо роҳи коҳиш додани ахлоқи маънавиёт ва баъдан аз тариқи заиф сохтани соҳаҳои маориф, низоми ва саноат ба амал бароварда мешавад.** Анҷом додани маҷмӯи чунин иқдомҳо ба дастандаркорон имкон медиҳад, ки ҷомеаро дар ҳолати

ошуфта нигоҳ доранд. Дар ҷомеаи аз сохторҳои гуногун таркибёфта ҷорӣ кардани демократия ғайримумкин аст. Барои ин гуна ҷомеа ҳарчу марҷ ва надоштани шахсиятҳои тавоно айнаи муддаост».

Ва дар ҷои дигари китоби мазкур муаллиф менависад: «Бозор маҷбур намекунад, балки монанди море аз китоби муқаддаси Аҳди қадим ба васваса меандозад. Ў, бидуни бо тозиёна задану ба зиндон андохтан, шуурро занҷирбанд мекунад ва озодии даруниро маҳдуд месозад. Аз равандҳои тафаккурӣ мавзӯҳои **Некӣ** ва **Бадӣ** бардошта мешаванд. Ҳама чиз тобеи меъёрҳои самаранокӣ ва судоварӣ мегардад. Бо он ки ҳама пай мебаранд, корҳо бо равиши носолиме ҷараён доранд, вале, ба далели нотавонӣ дар арзёбии равшани вазъият, маҷбур мешаванд ба ҳама чи чашм пӯшанд».

Тоҷикистон, ки монанди садҳо кишварҳо – бино ба хости сарнавишти таърихаш – ворида раванди ҷаҳонишавӣ шудааст ва зиёда аз ду даҳсола аст, ки дар масири иқтисоди бозорӣ қадам мезанад, оё воқеан ҳам зери таъсирҳои манфии равандҳои мазкур афтадааст ё ҳар он ноҳинҷорие, ки имрӯз дар зиндагии фарҳангии ҷомеа ба назар мерасанд, пеш аз ин ҳам буданд ва ба далели надоштани қувваи муқовимат дар баробари дигаргуниҳои дар тамоми ҷаҳон ҷараёндошта густариш пайдо намудаанд?

Хушбахтӣ ё танбалӣ?

Чуноне дар боло гуфта шуд, таъсири омилҳо ва шароитҳои зиндагии иҷтимоӣ барои шаклгирии рафтори инсонҳо бисёр таъсиргузор ҳастанд. Вале бар худи мост, ки ҷӣ гуна бо таъсири манфии ин омилҳо муқовимат мекунем ва ҳолати ахлоқию маънавии афроди ҷомеаро дар вазъи матлуб нигоҳ медорем.

Имрӯзҳо дар шуури ҷамъиятӣ чунин афқору андеша устувор гаштааст, ки хушбахтии инсон ин пайдо

кардани касбу корест, ки дарди сари кам, заҳмати андак ва даромади баланд дошта бошад. Барои бисёри одамон корманди идораи давлатӣ будан яке аз чунин шуглҳост. Зеро чунин ба назарашон мерасад, ки корманди идора кори зиёде намекунад ва барои пушти миз нишастан ва бо телефон гап задан моҳонаи хубе мегирад. Дигар аз шуглҳои хубе, ки ҷавонон мепиндоранд сарчашмаи пули калон аст, бизнес мебошад, ки таъшишу дардисарҳои зиёде надорад. Бизнес дар ҷомеаи пасошӯравӣ бештар на ба маънои истехсол, балки хариду фурӯш дарёфт мешавад. Ин тасаввурӣ галат ҳанӯз аз замони бозсозии горбачёвӣ, ки он вақт, дар соли 1988, қонуни моҳиятан зиддимардумӣ ва зидди ахлоқии «Дар бораи кооператсия дар СССР» содир гардид ва тавассути он ҳаннотиву мардумфиребӣ роҳи васеёфт, оғоз шудааст. Маҳз ҳамин қонун мӯҷиб шуд, ки одамон, махсусан насли ҷавон, ки имрӯз худашон падару модар ҳастанд, барои замони тӯлоние тамолиҳои ахлоқӣ ва хушбинии иҷтимоиро аз даст доданд.

Насли миёна ва калонсол дар ёддоранд, ки дар кишвари Шӯравӣ харидан ва сипас фурӯхтани мол бо нархи баланд ба хоҳири ба даст овардани даромад – ба истилоҳи он замон «савдогарӣ» – ҷинояти саҳттарин ба шумор мерафт. Агарчи ин қонун шадид буд, имкон намедод, ки одамон ба фикри даромади осон афтанд.

Дар замони шӯравӣ ва низ пеш аз инқилоби Октябр чунин расм буд, ки фарзандон, бавижа писарҳо, аз даврони наврасӣ баъд аз дарсҳо дар канори падар кор мекарданд ва касби падарро ёд мегирифтанд. Ин расм дар ноҳияҳову шаҳракҳо, ки ҳанӯз зиндагии анъанавӣ доранд, то ҳол каму беш риоя мешавад.

Ба таври хулоса метавон гуфт: бархе аз ҷавонон фаҳмише, ки аз хушбахтӣ доранд, баробари осудагиву танбалӣ аст. Яъне хушбахтиро бо осудагӣ иштибоҳ кардаем. Суол ин ҷост, ки ин фарҳанг аз кучо омадааст

ва тайи чӣ фароянде чунин шаклро гирифтааст? Дар ҳоле, ки ахлоқи миллати мо бар аҳамияти меҳнату талош таъкид мекунад ва ачдоди мо доимо бар ризку рӯзии бо арақи ҷабин бадастомада ва хизмат ба халқ насихат мекарданд, ин равишро оё сармашқи зиндагӣ кардаем? Шояд сабаби ин танбалии мо бошад?

Дигар аз мушкилоти ҷомеаи имрӯзи мо истиқлоли молӣ надоштани ҷавонон аст. Бештари ҷавонон бо ин тафаккур зиндагӣ мекунанд, ки то замоне, ки дар хонаи падарӣ ҳастанд, волидайн бояд хароҷоти онҳоро таъмин кунанд. Аз харчи рӯзмарра гирифта, то кисапуливу пули мактабу донишгоҳ. Ва ин пурсиш маъмулан бечавоб меонад, ки падару модар то чӣ замоне бояд хароҷоти зиндагии фарзандро таъмин кунанд. Дар кишварҳои пешрафта ва анъанавие, монанди Чин, Япония, Сингапур, Малайзия, яъне ҳамон кишварҳое, ки бо вучуди баҳраварӣ аз фановариҳои замони муосир арзишҳои миллии худро ҳифз намудаанд, аз даврони кӯдакӣ ба фарзандон омӯзиш дода мешавад, ки бояд мустақил шаванд. Падару модар фақат то синни ҳаҷдахсолагӣ бояд таъмингари зиндагии фарзандонашон бошанд ва – баъд аз он – қонун онҳоро ба анҷом додани ин кор вазифадор намекунад. Бинобарин фарзандон аз солҳои аввали зиндагӣ меомӯзанд, ки бояд мустақил шаванд. Аммо дар кишвари мо ин гуна суҳанҳо на дар кӯдакистон гуфта мешаванд, на дар мактаб ва на дар донишгоҳ. Истиқлоли молӣ яке аз нуктаҳои бағафлатмондаи низоми таълиму тарбияи кишвари мост.

Фарзандон бояд ёд гиранд, ки танҳо то синни қонунӣ метавонанд ба умеди падар бошанд. Бояд ин тафаккурро аз зеҳни наврасону ҷавонони имрӯз берун кард, ки падар вазифа дорад хароҷоти зиндагии онҳоро – то зинда ҳаст – таъмин намояд. Падар ҳомии фарзандон аст. Нақши ҳомӣ бо нақши вазифадор комилан фарқ дорад.

Агар равишҳои дурусти зиндагӣ ба кӯдакони имрӯз омӯхта шаванд ва агар тавонем, ки дар ҷомеа фарҳанги иззату эҳтиром нисбат ба падару модарро гу-стариш диҳем, фарзандон на танҳо пас аз синни қону-нии мустақил шудан дастгири падару модар хоҳанд шуд, балки аз он ҳам пештар ва ҳамеша иззату эҳтиро-ми волидайнро ба ҷо хоҳанд овард.

Ахлоқамон коста шудааст ё расонаҳо гунаҳгоранд?

Расм шудааст, ки тамоми норасоиҳо ва костагӣҳо дар ҳавзаи фарҳанг ва зиндагии иҷтимоӣ ба сари расо-наҳои имрӯзӣ, монанди Интернет ва моҳвора, андозем. Ин, албатта, барои ин ки ҳамаи кӯтоҳҳои ҳудумонро дар арсаи фарҳангӣ ба осонӣ пӯшонем, беҳтарин роҳ аст. Ал-батта, наметавон асари расонаҳо ба таври комил инкор кард, аммо ҳама мутахассисони риштаи илмҳои иртибо-тоти иҷтимоӣ бар асоси тадқиқоти худ таъкид мекунанд, ки расонаҳо танҳо метавонанд **асари устуворсозӣ** дошта бошанд ва монанди катализаторе дар як озмоиши кимиёӣ фарояндере тақвият намоянд ва тезонанд.

Агар вазъияти муносиботи хонаводагӣмон nobасомон шуда бошад, агар шумораи пош хӯрдани издивоҷҳо афзоиш ёфта бошад, агар муносибатҳои ҷинсӣ белачому ноҳинҷор шуда бошанд, ба ин ҳудумон гунаҳгорем. Бидуни шак, ҷуноне пештар таъкид шуд ва ба ин мавзӯ боз хоҳем баргашт, расонаҳо бо интиқол додани арзишҳои фарҳангии бегона то андозае ахлоқи миллиро коста мекунанд. Вале ҷунин фарз кардан, ки расонаҳо дар танҳои ин қудратро доранд, ки фарҳанги ҷомеаро ба кулӣ тағйир диҳанд, боис мегардад, ки омилҳои баамаловарандаи мушкิลҳои иҷтимоиро но-дида гирем ва онҳоро пай набарем.

Тағйироти сабки зиндагӣ ва ҳадафҳои бунёдии зиндагии ҷомеаи Тоҷикистон бо нишонаҳои, монанди

тағйири сабки иқтисодӣ, камаҳамият гардидани арзишҳои маънавию ахлоқӣ, бартарӣ ёфтани нигариши лаззатҷӯёна, истеъмолгарой, беқайдиву бевандуборӣ, баррасии амиқ меҳоханд. Барои пайдо кардани сабабу далелҳои ин ҳама тағйирот бояд нахуст тағйироти фарҳанги ҷаҳониरो, ки ҳамаи ҷомаҳои башариро ба таври ногузир ба масири нав кашондааст ва бо ин сели шадид ҳатто пӯшидатарин кишварҳоро низ тоби муқовимат намондааст, мавриди баррасӣ қарор диҳем. Вале ҳамзамон набояд фаромӯш кунем, ки аз худи мо дар бархӯрд бо ин раванд чӣ кӯтаҳӣ ҳолат сар задааст.

Омори ҷустуҷӯҳо дар Интернет, ки аз ҷониби тоҷикистонӣ сурат гирифтааст, мутаассифона, баёнкунандаи он аст, ки ҳамватанони мо дар Интернет бештар ба дунболи тамошоӣ ақсо ва намоишҳои до-роӣ мазмуни робитаҳои ҷинсӣ будаанд. Расона ва дар ин маврид Интернет, гунаҳкор нест, зеро ин шабака до-роӣ садҳо китобхонаӣ ройгон, сайтҳои маърифатӣ, илмӣ, варзишӣ ва дигар бахшҳои ҷолибу хонданиву диданӣ аст. Агар ахлоқи мо коста намебуд, аз Интернет маводу матолиби фарҳангиву илмӣ ва дигар паёмхое, ки барои густариши ҷаҳонбинии инсон мусоидат меку-нанд, ҷустуҷӯ мекардем. Ин ахлоқи костаи мо, тоҷикон, аст, ки боиси падид омадани мушкилиҳои гуногуни иҷтимоиву фарҳангӣ дар ҷома мешавад. Ва ин коста-гии ахлоқӣ ҳосили на як рӯзу ду рӯз, балки солҳои тӯлонӣ мебошад.

Фарҳанг ҳам чизе нест, ки дар як муддати кӯтоҳ ба вучуд биёяд ва дар як муддати кӯтоҳ ба кулӣ тағйир кунад, балки падидаи фарҳанг дар тӯли солҳои тӯлонӣ ва балки садсолаҳо шакл мегирад. Бисёре аз костагӣҳо ва низ ислоҳи онҳоро бояд андаруни таърихи фарҳан-гии худамон ҷустуҷӯ кунем. **Равиши маҷбуркунӣ дар қори интиҳоби роҳи дуруст суде дар пай надорад. Таҷри-баи бисёре аз кишварҳои ҷаҳон нишон медиҳад, ки манъ**

кардану ҷазо додани дорандагони мавҷгирҳои мохвора ва филтр кардани Интернет таъсири баръакс дошта, мӯчиби иқболи бештар пайдо кардани мохвораву Интернет аз ҷониби афроди ҷомеа мегарданд.

Омехтагии фарҳангӣ – офати имрӯзи ҷомеа

Мафҳуми байналмилалии «модерн», ки бо он давраи таърихӣ нав ё навин ва вижагиҳои ин давра ифода мегарданд, дар забони тоҷикӣ бо вожаҳои баробари он – «муосир» ва «замонавӣ» – баён мегардад. Ва қобили тавачҷуҳ ин аст, ки мо, тоҷикон, на танҳо дар корбурди ин истилоҳ ягонагӣ надорем, ҳамчунин бо вижагиҳои замони муосир низ аз мувофиқати комил бархӯрдор намебошем. Яъне замоне, ки ба нафъамон аст, замонавӣ мешавем ва ҳангоме, ки бо тафаккури анъанавиамон қорамон беҳтар пеш меравад, худро содиқ ба арзишҳои пешини халқамон нишон медиҳем. Шояд яке аз бузургтарин мушкилоти ҳоло ва ҳозири фарҳангии мо ҳамин **омехтагии фарҳангӣ** бошад. Зеро бо он, ки аксари мардуми мо фарҳанги муосири ҳоким бар ҷаҳонро ба ҳайси тарзи тафаккур ва сармашқи сабаки зиндагӣ пазируфтааст, дар баъзе аз масъалаҳо наҳви андешаи анъанавию миллии онҳо низ ба назар мерасад. Нигоҳқоямон ва сармашққоямон анъанавӣ аст, вале равиши рафториамон замонавӣ шудааст.

Масалан, мардони мо дар муносибат бо занони дигар қомилан шарму ҳаёи гузаштаро фаромӯш карданд, аммо вақте ҳамсарашон бо марде хуш бархӯрд мекунад, ғайраташон ҷӯш мезанад. Занони мо он итоату фармонбардории анъанавиро аз шавҳарашон надоранд ва истиқлоли қомилро ҳаққи қонунии худ медонанд ва қор қардану таъмин қардани қонаводаро вазиқай мардон ба ҳисоб меоваранд. Вале аз сӯи дигар, агар ҳамсарашон қарои ба даст овардани музди бештар бо қори

иловагие машғул шудаву ба хона дер биёяд, ўро мавриди шубҳаву бадгумонӣ қарор медиҳанд. Занон пулуро, ки ҳамсарашон ба даст меоварад, бучаи оила ва моли муштараки хонавода мешуморанд, вале дастмузди худашонро, чун қоида, танҳо ҳаққи худашон медонанд.

Сабаби бисёре аз ихтилофҳои занашӯӣ, ки бо чудо шудани завҷо ба поён мерасад, ҳамин омехтагии фарҳангӣ аст. **Ба назар мерасад, ки ду роҳи бештар пеши рӯ надорем: ё комилан замонавӣ шавем ва тамоми ҷанбаҳои зиндагии муосирро пазирем, ё комилан ба шеваи анъанавӣ зиндагӣ кунем ва монанди падару модаронамон ва бобою модаркалонамон нисбат ба мушкिल्ҳо бархӯрд намоем. Дар айни замон бозгашт ба роҳи дуввум амри маҳол ба назар мерасад.** Пас агар наметавонем пурра анъанавӣ монем, бояд ақаллан монанди шаҳрвандони кишварҳои пешрафта ба издивоҷ тибқи қарордоди ҳуқуқии дутарафа рӯй оварем.

Ин ҷо сухан фақат сари муносибатҳои занашӯӣ нест, чаро ки омехтагии фарҳангӣ дар хонавода ба шакл гирифтани шахсияти фарзандон таъсири манфӣ мерасонад ва боиси саҳт коҳиш ёфтани арзишҳои ахлоқӣ мегардад.

Омехтагии фарҳангӣ дар ҷомеа гоҳе ба тарзи хандаовар ва ҳатто ҳақоратомез ба зухур мепайвандад. Бисёр дидаем, ки дар сари мизи рестораноҳо одамони масту сархуш бо шӯру валвала дар бораи арзишҳои динӣ баҳсу талош мекунанд.

Ба худамон дурӯғ нагӯем!

Яке аз хусусиёти ҷомеаҳои дар масири тараққӣ ақибмонда худситоиву худтаърифкунӣ ва ба игроқ кашондани дастовардҳои кӯчакашон дар ин ё он ҷанбаҳои зиндагӣ мебошад. Масалан, мо одат дорем, ки худамонро бо ахлоқтарин ва бофарҳангтарин миллати дунё номем. Чаро ба игроқ роҳ медиҳем? Чаро наме-

хоҳем воқеъбинона иқрор кунем, ки кишвари мо ва ҷомеаи мо дар бархе аз бахшҳои фарҳангӣ ва иҷтимоӣ ба сарҳади бухрон расидааст? Чаро худамон худамонро бо ҳаёлнофарӯха хушхоло хотирҷамъ мекунем?

Вақте дар кӯчаҳои шаҳр наврасону ҷавонон бо сардори баланд ба якдигар суханони қабеху фаҳш мезананд ва дар ин маврид вучуди калонсолонро умуман ноидида мегиранд; вақте тамошочиёни бозичҳои варзишӣ ба муҳлисони тарафи муқобил дармеафтанд; вақте романдагони нақлиёти мусофиркаш ҳатто ба мусофирони куҳансол дағалона рафтор мекунанд..., мо мегӯем, ки инҳо «баъзе аз ҷавонон» ҳастанд ва чунин ҳодисаҳо «баъзан» рух медиҳанд. Дар сурате, ки чунин ҳодисаҳо дар ҳар сари қадам мушоҳида мекунем.

Чаро вақте занҳо ва духтарҳои ҷавон бо шармвартарин либосҳову ороиш дар хиёбонҳо гаштугузор мекунанд ва дар тарабхонаҳову дигар маконҳои саргармӣ бо тани тақрибан нимурён ҳозир мешаванд ва рафторҳои қабеху зишт аз худ нишон медиҳанд, мо инро «таъсири фарҳанги бегона» меномем? Чаро вақте медонем, ки донишгоҳҳо ва ҳатто мактабҳои таҳсилоти умумӣ барои духтарони наврасу ҷавон ба макони мусобиқаи либоспӯшиву зебу зинаг табдил шудаанд ва фасоди молӣ – бадтарин бемории имрӯзаи ҷомеаи мо – дар ин қонунҳои ахлоқӣ низ дар ҳоли шукуфтани аст, ин ҳамаро ноидида мегирем?

То замоне, ки бемор напазирад, ки бемор аст, ҳеҷ табибе наметавонад ӯро табобат кунад. То вақте қабул накунем, ки ҷомеаи мо ба бемориҳои гуногуне дучор шудааст ва бемориҳои дигаре дар ҳоли таҳдид ба саломатии кишвар ҳастанд, ҳеҷ гоҳ ба ҳалли мушкилот нахоҳем расид.

Мо бояд бипазирем, ки бо тамоми пешрафтҳои дурахшону мусбате, ки дорем, дучори бемориҳои гуно-

гуне шудаем. Ҷомеаи мо ниёз ба дармон ва тавачҷуҳи ҷиддӣ ба масъалаҳои иҷтимоӣ дорад. Бо худсензура ва пӯшондани ҳақиқати вазъи воқеӣ ҳар рӯз ҳоламон бадтар мешавад. Бо ҳарф задану таъкид кардан аз мушкилоти ахлоқиву иҷтимоии кишварҳои Ғарб ва бо ҷилва додани бартарии фарҳангу ахлоқи миллии худамон ҳеҷ мушкилоти фарҳангиамон аз байн намеравад. Рӯзе ҳазор бор ҳам бо таърихи чандҳазорсолаву миллати бофарҳангу дорои ахлоқи ҳамидаамон ифтихор кунем, дардҳои имрӯзи ҷомеа даво намеёбанд.

Камбудиҳои ҷомеаро пинҳон намудан хизмати хирсона кардан ба мардуми хеш аст. Бидуни ошкор кардани сабабҳо ва омилҳои бемориҳои иҷтимоӣ решақан кардани онҳо комилан ғайримумкин аст. Ватандӯст он касе нест, ки фақат суҳан аз пешрафт мегӯяд, балки ватандӯсти ҳақиқӣ он касест, ки дардҳои ҷомеаро меёбад, меандешад, барояш посухе ҷустуҷӯ мекунад ва ин посухро ба баҳси иҷтимоӣ мегузорад ва аз ба ҷолиш кашидани камбудиҳои ҷомеа ибое надорад.

Насли мобил, Интернет, ишқи кӯчагӣ

Тарзи тафаккур ва сабки зиндагии бисёре аз ҷавони ҷомеаи имрӯзи мо бо тарзи зиндагии ҷавонони замони шӯравӣ тафовутҳои зиёде дорад. Дигар на нишонае аз ҳадафмандӣ дар рафтори онҳо ёфт мешавад ва на фаъолияти вижае, ки ҷавонро дар ҷомеа ба иштирокчиҳои фаъол табдил кунад. Умуман, онҳо намуде аз инсонҳои истеъмолгарову хушгузаронро аз худ буруз медиҳанд, ки олитарин ормонашон доштани имкони зиндагии пур аз шодии ҳамроҳ бо доштани тамоми ниёзмандиҳо ва «пурмаънотарин» робиташон бо ҳамнавбон суҳбатҳои аз телефони мобил, бозиҳои интернетӣ, ишқи ошиқиҳои кӯчагии зудҳангом ва монанди инҳост.

Чавонони замони шӯравӣ ҳанӯз ҳангоми таҳсил дар синфҳои поёнии мактаб орзуи мутахассиси ин ё он соҳа шуданро дар андешаҳои мепарваронданд. Аз падару модарон гирифта, то мактабу устодон талош мекарданд, ки кӯдакон ҳанӯз аз овони тифлӣ дар рӯҳияи меҳнатдӯстӣ тарбия шаванд. Чунин ниҳодҳои, аз ҷумлаи хонаи пионерон, стансияҳои техникони наврас, маҳфилҳои ихтироъкорони наврас, барои дар зехну шуури кӯдакон парвариш додани меҳри заҳмати ҳалол ва аз онҳо сохтани шахсиятҳои мустақил ба мактаб ва устодон кумак мекарданд. Бисёре аз чавонони даврони шӯравӣ меҳостанд, ки муаллим шаванд ва омода буданд тамоми зиндагии худро содиқона сарфи таълиму тарбияи фарзандони мардум кунанд.

Агар хоҳем хусусиятҳои чавонони имрӯзро дар як калима хулоса кунем, вожаи «ғайрифаъол» муносибтар мебошад. Чавононе, ки ҳеҷ гуна фаъолияти асаргузоре надоранд ва дар заминаҳои мухталифи сиёсӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ танҳо як фарди корноомад ва истеъмолкунанда ҳастанд. Насле, ки зиндагии худро бидуни телефони мобил, бозиҳои интернетӣ, ишқи кӯчагӣ ва ҳар чизи зудгузару сатҳӣ наметавонад тасаввур кунад. Насли донишҷӯёне, ки танҳо барои дарёфти диплом пушти миз қарор мегиранд ва барои ҳар қадами мондашон ба сӯи донишгоҳ аз волидайнӣ худ пул меситонанд.

Асири технологияҳо

Имрӯзҳо бисёр воқеъ мешавад, ки чун чанд чавоне бо ҳам меоянд, ҳатман сари сухбаташон аз телефони мобайл аст. Охири модели Галакси чӣ хусусиятҳо дорад ва фарқаш бо телефонҳои пешин дар чист? Айфони нав чӣ бартариҳо нисбат ба телефонҳои дигар дорад? Ба Фейсбук аъзо шудӣ? Ва садҳо чунин пурсишҳо аст, ки зиндагии рӯзмарраи моро пур кардаанд. Албатта, телефонҳои ҳамроҳ солҳост дар тамоми дунё вучуд до-

ранд ва ба ҳамин далел яке аз пурравнақтарин бозорҳои ҷаҳонро дар ихтиёри худ қарор додаанд. Ҳеч кори баде ҳам нест, ки аз технологияҳои пешрафта, хусусан дар роҳи мусбаташ, истифода шавад. Аммо оё пулу вақту неруе, ки мо сарфи ин чизҳо мекунем, бо хидматҳои, ки аз ин фановарӣ мегирем, баробарӣ доранд?

Бояд ба ин ҳақиқати талх иқроӣ шавем, ки аз тамоми василаҳои бешумори техникае, ки зиндагии моро осон мекунад, ҳеч якеро наметавонем номбар кунем, ки худамон сохта бошем. Шояд ба ҳамин сабаб аст, ки фарҳангу қоидаи истифодаи дурусташро наметавонем. Телефони ҳамроҳ низ – тибқи ҳамин тартиб – пеш аз он ва беш аз он, ки воситаи иртиботот бошад, василаи бозӣ аст. Дар нақлиёти мусофирбар ё дар ҳар ҷои дигар мекунем, ки ҷавонон чӣ бо шӯру шавқ бо задани ангиштон рӯи шумораҳои телефон бозӣ мекунад.

Истифодаи бебаҳра аз технологияҳо дар ҷомеаи мо ба як падидаи маъмул табдил шудааст ва шигифтовар ин аст, ки барои чунин коре мехоҳем фақат воситаҳои пешрафтаву гаронбаҳо дошта бошем. Имрӯзҳо нархи телефонҳои, ки имкониятҳои техникаи бисёр доранд, то 4000 сомонӣ ва гоҳе болотар аз ин аст.

Бо вучуди тадбирҳои, ки бобати ба низом даровардани тарзи истифодаи телефонҳои ҳамроҳ дар сатҳи баланди давлатӣ гирифта шудаанд, хариди телефонҳои мобилӣ ва шумораи истифодабарандагони он торафт меафзоянд. Шумораи умумии муштариёни телефонҳои мобилӣ дар мамлакат дар ҷаҳор соли гузашта тақрибан ду баробар афзуда, бештар аз 10 миллион нафарро ташкил додааст.

Ҳоло таҳқиқоти олимони исбот намудааст, ки истифодаи бенизому бемеъёри телефонҳои мобилӣ, махсусан аз ҷониби наврасону ҷавонон, ба сустшавии фаъолияти ҷисмонӣ, пастшавии қобилияти фикрронӣ

қабули ахбор, бемор шудани узвҳои шунавоӣ ва ҳатто ба безуретӣ оварда мерасонад.

Хулоса, технологияҳои, ки бояд дар хизмати инсон бошанд, акнун лаҷоми моро ба даст гирифтаанд ва роҳбарони ширкатҳои истеҳсолкунандаи воситаҳои электронӣ моро ба ҳар тарафе, ки меҳоҳанд, мебаранд ва мо фақат мунтазирем, ки маҳсулоти нави онҳоро харидорӣ кунем ва даромадашонро саршортар созем. Аммо онҳо ҳеҷ гоҳ ва ба ҳеҷ даромаде қонъ намешаванд ва бо пешкаш намудани навъу намудҳои тозаии телефонҳои онҳо, ки дар сафҳои паҳни онҳо сурати моту мабхут ва ба васвасаи харид афтадаи худро мебинем, моро барои сарозер кардани пулҳои мо фаро меҳонанд. Ва акнун бо боварии комил метавон гуфт: **он гумони пеш, ки инсон технологияҳоро ба хидмат мегирад, ботил шудааст, зеро акнун инсон асири технологияҳо шудааст.**

Асари тасвири шахватангез ва порнография бар хонавода

Ҳарчанд порнография дар Ғарб каме баъд аз сиёнамо пайдо шудааст, дар кишварҳои, мисли кишвари мо, дар ду даҳсолаи охир сурати ҷиддӣ ба худ гирифтааст ва акнун – бо зуҳури Интернет – ҳар мактабхон ҳам метавонад, бо фишор додан, ба аксҳо ва филмҳои аз ин қабил даст ёбад ва ҳатто филтри шадид ҳам монетарасӣ намебошад.

Дар баъзе аз кишварҳои анъанаварои пешрафта талоши зиёд мекунанд, ки бо ҳар роҳе дастрасии кӯдаконро ба порнография ҷилавгирӣ намоянд ва ақаллан онро таҳти назорати волидайн қарор диҳанд. Дар ин замина қонунҳои ба тасвиб расидаанд, ки тибқи онҳо сайтҳои дорои муҳтавои ҷинсӣ баста мешаванд. Дар Тоҷикистон низ барои тайёр кардан ва ба муомилот баровардани маводи порнографӣ ҷавобгарии ҷиноятӣ муқаррар карда шудааст.

Дар кишвари мо бо таваҷҷуҳ ба маҳдудиятҳои робитаҳои ҷинсӣ, ки ахлоқи миллӣ муайян намудааст, таъсири харобиовари порнография ба маротиб бештар аз кишварҳост, ки дар онҳо озодии робитаҳои ҷинсӣ вучуд дорад. Ҳарчанд омори дақиқе аз таҷовуз ба номус дар кишварамон интишор нашудааст, аммо метавон гуфт, ки бисёре аз ин гуна ҷиноятҳо ба иллати таъсири бардошта аз тамошои маводи порнографӣ сурат мегиранд.

Порнография беш аз ҳама ба навҷавонон таъсири харобиовар дорад. Качравихо ва бебандубории ҷинсие, ки бар асари тамошои маводи порнографӣ ба вучуд меоянд, масъалаи исботшуда мебошад.

Тамошои филмҳои порнографӣ ба муносибатҳои занашӯӣ низ таъсир мерасонад. Филмҳои порнографӣ бо намоиши сахнаҳои ғайривоқеӣ ва тахайюлии робитаи ҷинсӣ барои афрод намоди ҳамноми ормониро эҷод мекунанд. Ва вақте он афрод дар робитаи ҷинсӣ ба ормони худ даст намеёбад, дучори яъсу ноумедӣ мешавад ва мушкилро дар ҳамсари худ ва ё нотавонии ҳеш ҷустуҷӯ мекунанд. Бадеҳист, ки наслҳои ду-се даҳсолаи пеш ин мушкилро надоштанд ва бидуни ҳеҷ гуна сармашқҳои ҳаёли аз робитаи занашӯӣ эҳсоси ризояти комил ба даст меоварданд.

Илова бар ин, тасвири тахайюлии игроқомези робитаи ҷинсӣ ба мучаррадҳо низ дар интиҳоби ҳамсари зиндагии худ асари манфӣ мегузорад. Бисёре аз мучаррадҳо, ки пеш аз издивоҷ робитаи комили ҷинсӣ надоранд, бо ҳамин сармашқҳои ҳаёли ба интиҳоби ҳамсар мепардозанд ва зебову андоми каси мавриди интиҳобашон ба онҳо асари ғайримантиқӣ мегузорад. Беш аз ҳад дар издивоҷ ба масъалаи ҷинсӣ аҳамият додан боиси бурузи мушкилоти зиёде дар издивоҷ хоҳад шуд, ки дар ниҳоят сабаби афзоиши ҷудошавии завҷо мешавад.

Хулоса, масъалаи мубориза бо падидаи тамоили наврасону ҷавонон ба маводи шаҳватангез яке аз гиреҳҳои сарбастаест, ки бояд равшаносон ва донишмандони илмҳои тарбиявӣ барои кушодани он ҷаҳду талош намоянд. Ба ҳар ҳол равшан аст, ки сензура ва филтри Интернет роҳи ҳалли масъала намебошанд.

«Ороиш мекунам, пас ҳастам»

Имрӯзҳо истифодаи беш аз ҳадди лавозимоти ороишӣ дар ҷомеа ба як мавзӯи баҳсталаб табдил шудааст. Одамоне, ки аз кишварҳои хориҷӣ ба мамлақати мо меоянд, бо пиндоре, ки як ҷомеаи ба қуллӣ анъанавиро хоҳанд дид, аз либосу ороиши хоси иддаи зиёде аз духтарону ҷавонзанҳои мо ҳайратзада мешаванд. Ин духтарону ҷавонзанҳо дар хиёбонҳои кӯчаҳои шаҳр чунон ороиш мекунанд, ки занони кишварҳои дигар дар маросими арӯсиашон ҳам чунон ороиш намекунанд. Кӯчаву хиёбонҳои шаҳр мисли толори мӯд шудаанд ва наметавон ташхис дод, ки кӣ аз рӯи касбаш раққосаи тӯйгард асту кӣ корманди идораи давлатӣ ё мутахассиси ширкати обрӯманд.

Барои посух гуфтан бар ин пурсиш, ки чаро ин масъала ба тарзи рӯзафзун рӯ ба густариш аст, метавон ба ин падида аз паҳлуҳои гуногун нигоҳ кард, вале ба назар мерасад, ки далелҳои асосии ин масъала инҳоянд:

Мушкилоти ҳувиятии насли ҷавон. Насли ҷавонро **насли фарҳанги омехта** номидан ба ҳақиқат наздик аст. Ба ин далел, ки ин насл дар даврони гузариш аз фарҳанги шӯравии аз бисёр ҷиҳат анъанавӣ ба фарҳанги замони навин бо унсурҳои ғарбгарой ва таъсири расонаҳо зиндагӣ мекунад ва таҳти таъсири ҳар ду қарор гирифтааст. Ин омехтагии фарҳангӣ мӯҷиб шудааст, ки гурӯҳи бузурге аз ҷавонон то ба андозае ҳувияташро гум кунад. Онҳо намедонанд дар саҳнаи зиндагӣ чӣ нақше доранд ва барои аз хузури худ ба дигарон хабар

додан бо худнамоӣ, ороиши ғализ ва либосҳои таннамо таваччуҳи дигаронро ба худ ҷалб мекунад. Ба иборати дигар, бақои худро дар ороишу ҷилвагарӣ мебинанд. **Зеро арзишҳои анъанавии онҳо дучори харобӣ шудаанд ва аз байн рафтаанд ва арзишҳои нав низ ҷойгузини онон нашудаанд.** Дар натиҷа ба ин вазъ расидаанд, ки танҳо бо худнамоӣ ҳаёт меёбанд ва бо таҳрифи қавли Рене Декарт мегӯянд: «Ороиш мекунам, пас ҳастам».

Занҳо ва духтарони оилаҳои солим ниёз ба пайдо кардани хувияти худ бо ин равишро надоранд ва саъй мекунад – бо пайравӣ аз арзишҳои анъанавии миллӣ – бо рафтори писандидаву дархӯри ҷомеа таҳсил намоёнд, касбу кор омӯзанд, кор кунанд, бо ҷуфти муносиби худашон оила барпо созанд ва фарзандони солаҳ ба дунё биёранд.

Мушкilotи иқтисодӣ. Иқтисоди тавсеанаёфта, ки иддаи зиёде аз ҷавонони кишварро бекор гузоштааст, боис шудааст, ки неруи ин ҷавонон сарфи корҳои беҳуда ва зоҳирпарастӣ шавад. Илова бар ин, фарзанддӯстдорӣ бемантиқи анъанавӣ хонаводаҳоро маҷбур мекунад, то хароҷоти зиёди худорой ва зоҳирпарастихои фарзандонро ба ҳар қимате таъмин намоёнд.

Расонаҳо. Ин мушкил фақат ба кишвари мо хос нест ва ороиши тан ва ба таври сунъӣ афзудан ба зебоии он имрӯзҳо дар тамоми дунё ба як мушкил табдил шудааст, ки муҳимтарин омили он расонаҳо низ мебошанд, ки дар низоми сармоядорӣ барои афзоиши даромади худ доимо либосу мӯд ва ороишҳои ифротиро таблиғ ва арзишгузорӣ мекунад.

Таннамоӣ ва бемории таҳрики ҷинсӣ осори дарозмуддате дорад, ки бояд дар ояндаи начандон дур мунтазири пайомадҳои хатарбори он буд. Ҷунончи, имрӯзҳо низ осори онро дар афзоиши бемайлони вайроншавии оилаҳо мушоҳида менамоем.

Дар ҳаёти имрӯзаи ҷомеаи мо падидаи дигаре, ки усулан иқдоми амалии таннамоӣ ва бемории таҳрики чинсӣ аст, ба чашм мерасад, ки ба шаъну обрӯи миллат иснод меоварад. **Ва ин падидаи фоҳишагӣ аст.** Равоншиносон иллатҳои ин падидаро иллатҳои равонӣ, аз ҷумла гироиш ба гуногунталабӣ ва заифии хувияти ахлоқӣ, медонанд ва дар бархе аз афроди ин гурӯҳ табоҳии шахсиятро мушоҳида намудаанд.

Аз назари ҷомеашиносон, иллати фоҳишагӣ танҳо падидаи равонӣ намебошад, балки бештар ҷанбаҳои ахлоқиву иҷтимоӣ дорад. Намояндагони ин гурӯҳ маъмулан афроде ҳастанд, ки бино ба нагирифтани таълиму тарбияи дуруст, намехоҳанд ва наметавонанд бо саҳтҳои зиндагӣ мубориза намоянд, дар паҳлуи падару модар ё ҳамсар, бо қаноат қардан ба он чи бо меҳнати ҳалол ба даст меояд, зиндагӣ кунанд. Мушкилоти иқтисодӣ, бекорӣ, камбизоатии хонаводаҳо, тамошои филмҳои гуногун дар барномаҳои моҳвораӣ ва тақлид ба фарҳанги Ғарб муассиртарин омилҳои лағзиши духтарони ҷавон аз роҳи рост ба пайроҳаи нопокиву фасод мебошанд.

Воқеият ин аст, ки ҳамаи ин занҳо ва духтархоро наметавон фоҳиша номид. Бисёре аз онҳо қурбонии муносибатҳои оилавӣ, хушунат, камбизоатӣ, нашъамандӣ, бекорӣ, издивоҷи маҷбурӣ ва дигар омилҳо мебошанд. Ба таври қуллӣ, то он замоне, ки заминаҳои иҷтимоиву иқтисодиву фарҳангии густариш пайдо қардани ин падидаи нангин аз байн нараванд, кӯчактарин пешравие дар решакан қардани ин мушкил ба даст нахоҳад омад.

Ин нукта имрӯз дигар баҳсе наметавонад ба вучуд оварад, ки сарфакорӣ, қаноат, эҳтиром ба волидайн, хушзабонӣ, бавижа дар ҷойҳои ҷамъиятӣ, хоксорӣ ва монанди инҳо батадриҷ камарзиш шудаанд. Омилҳо

даст ба дасти ҳам додаанд ва ин тағйиротро ба вучуд овардаанд, ки ба назар мерасад дар ин замина таъсири барномаҳои телевизиони хоричӣ, моҳвора, матбуоти ватанӣ, ки низ асосан бо шеваи хоричиён мақолаву мавод ба таъб мерасонад, нақши муҳиме доштааст.

Нақши асосии воситаҳои иртиботӣ интишори ҷараёни рӯйдодҳои иҷтимоӣ аст, ки инсон имкон меёбад аз рӯйдодҳои муҳим иттилоъ пайдо кунад ва воқунишҳои муносибе дар пеш гирад ё метавонад аз омӯзишҳои дарсӣ ва ғайридарсӣ истифода кунад. Вале баъзе аз василаҳои иртиботӣ, бавижа телевизион, моҳвора, Интернет ва матбуот, бо паҳши филмҳо ва омӯзишҳо талош мекунанд омӯзаҳое бо мӯдҳои тоза ва мутаносиб бо фарҳанги худашон ба гирандагони барномаҳо пешниҳод намоянд. Барои мисол, корбарон метавонанд аз омӯзишҳои Интернет ва моҳвора истифода намоянд ва бо мӯдҳои ҷадид ошно шаванд. Ин омӯзишҳо ба таври мустақим мӯдҳоеро ироя мекунанд, ки лозиман бо фарҳанги ҷомеаи мо мувофиқ нестанд.

Паҳши филмҳо ва бархе аз барномаҳо дар телевизион ва синамо илова бар ин, ки нақши иттилоърасонӣ доранд ва ба огоҳии афрод меафзоянд, дар андешаву тафаккураш низ таъсирҳои зиёде мегузоранд. Ин таъсиргузори ба интиҳоби рафторҳои тозае зиндагӣ меанҷомад. Масалан, бо дидани филмҳои марбут ба зиндагии ҷавонони имрӯзи кишварҳои Ғарб ақидаи шахсии фард нисбат ба ахлоқ ва шароити зиндагии ҷавонон дигаргун мешавад ва ҳатто мумкин аст дар худ гироишро ба зиндагии ошӯфтаи ҷавонони он кишварҳо эҳсос кунад.

Таблиғи филм ва намоишҳо дар маҷаллаву рӯзнома ва намоиши онҳо дар телевизиону синамо ва тамошои баъзе аз онҳо аз тариқи моҳвора ҷилваҳои дигаре доранд. Дар кишвари мо бештар филмҳо дар хонаҳои бузургу бошукӯҳ ба навор гирифта мешаванд ва ме-

белҳои гаронбаҳо, сервисҳои хӯрокхӯрӣ, ошпазхонаҳои бузургу мучаҳҳаз бо охири василаҳои техникаи маишӣ ва ғайра ба қор мераванд. Ва тамошобинро ба зиндагии дабдабанок талқин мекунанд.

Дар аксар филмҳо ва сериалҳо ба ханарпешаҳо тозатарин мӯдҳоро мепаӯшонанд ва дар ҳар саҳна аз филм либосҳо ва ороишҳои тозае иваз мешаванд. Духтарони мучаррад ва издивочкарда ба таври хиракунандае чеҳрапардозӣ мешаванд, ҳатто агар дар филм нақши фарди камбизоатро бозӣ кунанд. Созандагони филм – бо истифодаи мусоҳибаҳои давомдор – арзишҳоеро ба тамошогарон илқо мекунанд, ки гумон меравад мавриди ниёз бошанд.

Тақлидҳои шигифтовар аз ороиши мӯ ва либоси ҳаракати хунарпешагони филмҳои ғарбӣ – билофосила пас аз намоиши он филмҳо – дар хиёбонҳои шаҳрҳои кишвар ончунон ба чашм меҳӯранд, ки гӯё инҳо шабаҳи қаҳрамонҳои филмҳои хориҷӣ бошанд.

Тақрибан дар ҳамаи шабакаҳо – бо тақлид ба барномаҳои телевизиони Россия ва кишварҳои ғарбӣ – барномаҳои хӯрокпазӣ намоиш дода мешаванд ва дар он барномаҳо тарзи зиндагии лаззатгароёна тарғиб мешавад. Рафтору гуфтори барандагони ин барномаҳо низ тақлиди мӯбамӯ ба хориҷиён аст.

Бештар филмҳо ва барномаҳо чунин муҳтавоедоранд, ки ба бинанда талқин мекунанд, ки ҳар кас мошини хориҷӣ, чиҳози гаронбаҳо, моҳвора ва амсоли инҳоро надошта бошад, фақиру бечораву бадбахт аст ва гӯё бидуни ин василаҳо зиндагӣ умуман ғайримумкин аст. **Чунин бардошт инъикос аз зиндагии буржуазӣ аст.** Аз тарафи дигар, намоиши чунин филмҳо ва барномаҳо дар афкори мардумони дигар кишварҳо аз тарзи зиндагии тоҷикон, ки гӯё ҳама дар манзилҳои бошукӯҳ зиндагӣ мекунанд ва зиндагии хушӯ бениёзонадоранд, тасавури барғалат эҷод мекунад. Ва ин ҳама

дар суратест, ки то ҳол ягон филме аз зиндагии душвории муҳочирони меҳнатӣ, ки дар кишварҳои ҳамсоя бо саҳтӣ зиллат қору зиндагӣ доранд ва фарзандонашон дар ватан солҳо ҷашм ба роҳи бозгашташон дӯхтаанд, ба навор бардоштаву намоиш дода нашудааст. Ҳақиқат талх аст, вале онро пинҳон қардан меваҳои аз он талхтар ба бор меоварад. Бигзор онҳое, ки дар ватан ҳастанд, донанд, ки ҳамватанони муҳочирӣ мо бо чӣ азобу машаққат барои наздикону фарзандонашон ризку рӯзӣ ба даст меоваранд. Дар чӣ шароити ғайриинсонӣ зиндагӣ мекунанд ва дар миёни мардуми кишвари будубошашон чӣ мақому мартабаи инсонӣ доранд. Вале аз рӯи барномаҳои филмҳои телевизион чунин тасаввур пайдо мешавад, ки дар ҷомеаи мо ягон камбудӣ вучуд надорад ва, агар мушкиле ҳам ҳаст, фақат мушкили даруниҳонаводагист, ки он ҳам заминаи моддӣ надорад. Ҳол он ки ҳамасола садҳо хонаводаҳо маҳз дар заминаи ҳодисаҳои марбут ба муҳочират пош меҳӯранд.

Телевизион дар ҳар хонае вучуд дорад. Аъзои хонавода маъмулан дар қанори ҳам машғули тамошои телевизион ҳастанд. Аммо дар вақти тамошои филмҳои сохти хоричӣ баноҳост лаҳзае фаро мерасад, ки ҳама, чи қалонсолон ва чи хурдсолон, аз шарм сарҳояшонро ба зер меандозанд. Ва ин лаҳзаи ногувор ба далели намоиши саҳнаи муошиқати қаҳрамонҳои филм ба вучуд меояд. Тақрибан филми хоричиеро наметавон пайдо қард, ки дар он саҳнаҳои муошиқат ва бӯсу қанор набошанд. Барои фарҳанги Ғарб, ки бӯсу қанор як қори одӣ аст, тамошои тақрор ба тақрори чунин саҳнаҳо дар назари ҷавонони мо амали ғайриахлоқӣ будани муошиқату муғозаларо батадриҷ қоҳиш медиҳад.

Тамошои тақрори барномаҳо ва филмҳо бинандагонро ба пайравӣ қардан, аз он чи мебинанд, ташвиқ

мекунад. Ҳар қадар пахши филмҳо ва барномаҳои до-рои мухтавои муайян бештар такрор шавад, рафтор тибқи он барномаву филмҳо низ бештар мешавад ва афрод ба анҷом додани чунин рафторҳои одат мекунад.

Вақте бинандагон ба як ангезаи арзишӣ одат ме-кунанд, онро дигар «бад» ё «манфӣ» ҳисоб намеку-нанд. Бисёре аз инсонҳо ақида доранд ва медонанд, ки маво-ди муҳаддир, масалан тарёк, чизи баде мебошад, зеро кудрати ҷисмиву рӯҳии инсонро коҳиш медиҳад. Аммо агар ба ҳамон инсонҳо бо равишҳои гуногун, бидуни он ки худашон фаҳманд, батадрич ба миқдори каме тарёк хӯронда шавад, онҳо ба ҳамон миқдор одат меку-нанд ва дигар тарёкро чизи бад намедонанд. **Бо ҳамин тартиб азҳои оила ё ҷомеа низ он арзишҳои, ки пеш манфӣ ҳисоб мекарданд, пас аз зери таъсири онҳо қарор ги-рифтанд ва ба бахше аз одату рафтори худ табиқ додан, дигар бад ҳисоб намеку-нанд, балки хубу матлуб ме-донанд.**

Ҳамон тавр ки гуфта шуд, ҷомеаи мо ҷомеаест бо арзишҳои ва меъёрҳои хоси худаш. Бинобарин расонаҳои бояд ба унвони афзорҳои дар хидмати арзишҳои ва меъёрҳои ахлоқии миллати мо бошанд ва бо пешниҳоди барномаҳои гуногун афроди ҷомеаро ба сӯи саодат ва зиндагии беҳтар раҳнамун созанд. Шеваҳои дурусту беҳтари зиндагӣ, сармашқҳои рафтор, либоспӯшӣ ва монанди инҳоро тарғиб намоянд.

Дунёи кӯдак – дунёи Интернет

Имрӯзҳо компютер ва Интернет яке аз бахшҳои зиндагии рӯзмарраи мо шудаанд. Дар ҷомеаи имрӯз муносибатҳои ва робитаҳои баъзе оилаҳо - чи дар зиндагии шахсӣ ва чи дар масъалаҳои қорӣ - ба қадре бо ин воситаҳо гирех хӯрдаанд, ки ҳатто дигар тасавву-ри вучуд надоштани компютер ва Интернет дар

зиндагии онҳо ғайримумкин аст. Наметавон тасаввур кард, ки фарзандони мо ба воя расанд, рушд кунанд, ба донишгоҳ дохил шаванд ва ё бо касбу коре машғул шаванд, аммо бо компютер ошно набованд ва натавонанд аз Интернет истифода намоянд. Аммо дунёи Интернет, монанди дунёи воқеӣ, метавонад барои кӯдакон хатарнок бошад. Дар ин чанд саҳифа дар атрофи мавзӯҳои, чун кӯдак ва Интернет, кӯдак ва омӯзиши интернетӣ, назорати волидайн бар истифодаи кӯдак аз Интернет, вобастагии интернетии кӯдак ва дигар масъалаҳои марбут, сухан хоҳад рафт.

Кӯдак ва Интернет

Имрӯз дар ҷаҳон, аз рӯи баровардҳои гуногун, ба ҳисоби миёна аз 1 то 1,4 миллиард нафар одамон, ки бахши қобили мулоҳизае аз онҳо кӯдакҳо мебошанд, аз Интернет истифода мебаранд. Кӯдакон барои касби иттилоот, ба роҳ мондани иртибот бо дӯстону ҳамсинфону хешу таборашон аз тариқи номаи электронӣ, омӯхтани маҳоратҳои компютерӣ ва ширкат дар ҳар гуна баҳсҳо ба Интернет муроҷиат мекунанд.

Интернет метавонад барои кӯдакон қонуни беҳтарини илму маърифат бошад, то биомӯзанд, бозӣ кунанд, бо дӯстони худ гап зананд ва барои баҳраманд шудан аз илму фарҳанг аз он истифода намоянд. Кӯдакон метавонанд - бо истифода аз Интернет - музейҳо ё ҷойҳои дидани шаҳрҳо ва дигар кишварҳоро бинанд, бо тарзи зиндагиву рӯзгори ҳамсолони худ ошно шаванд. Кӯдакони бемору нотавон метавонанд бо ҳамсолони худ гуфтугӯ кунанд ва аз эҳсоси танҳои худ раҳой ёбанд.

Дар баъзе кишварҳо ҳудуди 80% мактабҳои таҳсилоти умумӣ ба Интернет дастрасӣ доранд. Бо ин ҳама, лозим ба тазаккур аст, ки қор бо компютер ва Интернет мӯҷиби беҳбудии вазъияти таҳсилии кӯдак намешавад. Кӯдакон беҳтарин омӯзишро бо доштани муаллими бо-

таҷриба ва таҳсил дар мактаб ба даст меоваранд. Яъне донишомӯзон - барои истифодаи муассир аз ин воситаҳои технологӣ низ - ба омӯзгорони моҳир ниёз доранд, то донишу маҳораташон дар ворид шудан ба дунёи беканори маҷозӣ ҳадафмандона ва судовар бошад.

Дар айни ҳол ин восита, монанди тамоми технологияҳои нав, дорои мушкилотест, ки бетаваҷҷуҳӣ ба он метавонад бисёр хатарнок бошад. Интернет ба далели густурдагии ҳадамоте, ки ба истифодабарандагон арза мекунад ва ҳамчунин ба сабаби фарогирии қорбурди он дар миёни одамони зиёд, дар муқоиса бо дигар падидаҳои технологии навин, бештар мӯҷиби харобиву зиёну зарар дар ахлоқи маънавиёт мегардад. Ба таври қатъӣ осебпазиртарин гурӯҳ дар баробари ин зарару зиён кӯдакону наврасон ҳастанд. Дар солҳои охир дар кишвари мо, чун дар бисёре аз кишварҳо, роҳи равиши дар ихтиёри кӯдакону наврасон гузоштани Интернет аз нигарониҳои муҳими оилаҳои мо шудааст. Бештари падарону модарон талош мекунанд, ки бо қорбурди назорат ва маҳдуд кардан хатарҳои Интернетро барои фарзандони худ ба ҳадди ақал расонанд. Вале бисёре аз онҳо шеваҳои муносиби назорат ва қорбурди маҳдудиятро намедонанд ва ин шеваҳои нодуруст дар баъзе мавридҳо боиси нофармонии кӯдакону наврасон ва бурузи мушкилоти саҳтгаре мешаванд.

Кӯдак ва омӯзиши интернетӣ

Дунёи иртибототи электронӣ барои кӯдакон ояндаи тозае кушодааст. Дар ҳама ҷои ҷомеа омӯзиш ба чашм меҳӯрад, ҳатто дар хона низ метавон омӯхт. Омӯзиш ба як фаъолияти ҳамагониву дастрас табдил шудааст ва ҳар созмони омӯзишӣ хазинае аз доништанҳои гуногунро дар ихтиёр дорад. Ин омӯзиш бисёрҷанбаист ва метавонад дар як вақт аз якҷанд риштаи таълимӣ доништанҳоеро арза намояд. Чунин ба назар

мерасад, ки он донишхоеро, ки наслҳои пешин дар тӯли солҳои дароз фаро мегирифтанд, имрӯз мешавад бозикунон омӯхт. Аҷиб ин аст, ки баъзеҳо ба ростӣ бовардоранд, ки кӯдакон дар асри иртиботот метавонанд чиддитарин мухтавоҳои омӯзиширо дар камоли осонӣ фаро гиранд. Кор ба ҷое расидааст, ки бархе аз муҳаққиқон муътақиданд: бояд аз равишҳои анъанавии омӯзиш, ки дар он муаллимонакши фаъолро бар уҳдадоранд, даст кашид ва ба шеваҳои омӯзиши муносиби асри иттилоот, ки донишомӯзон бо омӯхтани саводи иттилоотӣ нақши пӯёе дар раванди ёдгирӣ мебанд, рӯй овард.

Албатта, иттилооту дониши зиёде дар Интернет вучуддоранд, вале ин иттилооту донишҳо хеле зуд мӯҷиби сардаргумӣ ва ноумедии донишомӯзон мешаванд ва баррасиҳо низ нишон медиҳанд, ки аз Интернет - ҳамчун воситаи омӯзишӣ - танҳо тавассути муаллим бояд истифода кард. Бинобарин барои истифодаи дуруст аз Интернет дар ростои омӯзиш бояд сатҳҳои онро дар мадди назар дошт:

- сатҳи якум: омӯзгорон манбаҳои интернетиро барои гирдоварии иттилооти мавриди истифода муайян мекунанд;
- сатҳи дуввум: манбаҳои интернетӣ ба сурати муштарак байни донишомӯз ва муаллим истифода мешаванд;
- сатҳи севвум: омӯзгорон ба таври мустақим манбаҳои интернетиро ба барномаҳои таълимӣ ворид мекунанд;
- сатҳи чаҳорум: донишомӯзон худ интихоби манбаҳои муштарак бар уҳда мегиранд ва муаллим фақат роҳнамоӣ мекунад;
- сатҳи панҷум: донишомӯзон ба сурати мустақим истифода аз манбаҳои интернетиро ба уҳда мегиранд ва аз онҳо баҳра мебаранд.

Бо ин ҳама, вучуд доштани мушкилоте, мисли дастрас набудани Интернет ба ҳамаи муассисаҳои таълимӣ, харочотҳои марбут ба он, мавҷуд набудани сохтори танзимкуандаи омӯзиши интернетӣ дар низоми омӯзишӣ ва монанди инҳо, ҳатто барои кишварҳои саноатии бузурге, чун ИМА, комилан муваффақиятомез набудааст.

Аз бартариҳои дигари Интернет дар заминаи омӯзиш метавон ба алоқаманд кардани кӯдакон ба хондан ва навиштан ишора кард, бахусус барои эҷоди ангежа дар донишомӯзоне, ки сустхон ҳастанд. Аммо дар ин маврид низ ба тавсияҳои омӯзгорон бояд таваҷҷуҳ кард.

Бо ин ҳама, аз нигоҳи муҳаққиқон, компютер, ба вижа Интернет, кӯдаконро аз мутолиа дур мекунад, ба самти одатҳои нохушоянд раҳнамун месозанд ва онҳо афзалтар медонанд аз компютерҳо ва Интернет ҳамчун аз воситаи ғӯш кардани суруд ва тамошо кардани ҳар гуна маводи тасвирӣ истифода намоянд.

Коршиносон дар як назарсанҷӣ аз муаллимон, кормандони китобхонаҳо ва истифодабарандагони компютер ба натиҷа расидаанд, ки **истифодаи Интернет ба пешрафти таҳсилии бештар аз 86 дарсади донишомӯзон ва донишҷӯён кумаке накардааст**. Зеро иттилооти интернетӣ он қадар бесарусомон ва мавзӯҳои дарсӣ ба андозае номурақтаб ҳастанд, ки истифодакунанда барои пайдо кардани маводу матолиби мавриди ниёз сардаргум мезанад.

Истифода аз Интернет ва назорати волидайн

Кӯдак хангоми хондани китоб қаҳрамонҳо ва манзараҳои дар зеҳни худ тасаввур мекунад. Шуури ӯ қодир аст, то ҳар тавр, ки меҳодад, тасаввур кунад. Вале дар иртибот бо компютер тамоми тахайюлотӣ ӯ аз пеш

сохта шудааст. Бинобарин $\bar{y}$ дигар даст ба офариниши тасвирҳои зеҳнӣ намезанад ва ин вазъ батадрич нуруи тахайюли $\bar{y}$ ро ба қоҳиш мебарад. Аз ин $r\bar{y}$, набояд кӯдаконро дар баробари компютер беназорат ва танҳо гузошт.

Аммо таҳқиқоти суратгирифти нишон медиҳад, ки волидайн бештари кӯдакону наврасон дар ҳолати онлайни будани фарзандонашон ҳеҷ назорате бар онҳо надоранд. Ин натиҷаҳо нишон медиҳанд, ки ҳатто мумкин аст бисёре аз оилаҳо аз фаъолияти онлайни фарзандонашон иттилоъ надошта бошанд ва ё дар сурати огоҳӣ – ба далели надоштани дарки моҳияти ин фановарӣ – натавонанд ба таври комил ба хатарҳои эҳтимолии истифодаи он пай баранд. Баррасии анҷомшуда дар бисёре аз кишварҳо нишон медиҳад, ки танҳо ҳафт дарсади волидайн кӯдакон аз рафтҳои онҳо дар Интернет воқифанд ва онҳоро дар дунёи онлайн зерин назорат доранд. Ҳамчунин ин баррасиҳо мушаххас кардаанд, ки 20 дарсади кӯдакон ба сурати мураттаб ворида сайтҳои мешаванд, ки аз ҷониби волидайн манъ шудаанд.

Вуруди кӯдак – бидуни назорати волидайн – ба дунёи онлайн мавқеият ва вазъияти $\bar{y}$ ро ба хатар меандозад. Бинобарин дар қанори равишҳои маҳдудкунанда, монанди филтрҳои мавзӯе, ки мавриди таваҷҷуҳи вижа бояд қарор гирад, омӯзиши волидайн аст. Зеро дар аксар маврид сатҳи иттилоот ва таҷрибаи мустақими волидайн аз маҳорату дониши кӯдакон ба маротиба камтар аст. Мушкеле, ки аз сӯи волидайн дар бисёре аз гӯшаҳои дунё ба назар мерасад, маҳз ҳамин надоштани донишу малакаи истифодаву қорбурди падарону модарон аз компютер ва Интернет аст, ки дастрасии озод ва бидуни маҳдудияти фарзандонро ба дунёи маҷозӣ фароҳам меоварад.

Барои ин ҳам натиҷаи баррасиҳои қоршиносонро дар мавриди таъсири компютер ва Интернет ба кӯдак

бояд дар маркази таваҷҷуҳ дошт ва – дар ҳадди тавон – барои пешгирии он талош намуд. Бинобарин волидайн бояд содиқона биандешанд, ки оё ҳамаи имконияту тавоноҳои худро барои назорати саҳеҳу дуруст хангоми истифодаи кӯдак аз Интернет ба кор мегиранд, ҳамон тавр ки кӯдак аз ҳамаи тавоноии худ хангоми вуруд ба Интернет истифода мебарад?

Кӯдак ва хушунати интернетӣ

Нокомӣ яке аз муассиртарин омилҳои бавҷудо-варандаи рафтори хушунатомез дар миёни дигар сабабу омилҳо мебошад. Агар инсоне дар роҳи расидан ба ҳадафи худ ба шикасту нокомӣ рӯ ба рӯ шавад, эҳтимоли зуҳури пархошгарона дар рафтори ӯ ба маротиб афзоиш меёбад. Равоншиносон ба натиҷа расидаанд: кӯдаконе, ки асбоби бозӣ надоранд, камтар пархошгар мешаванд, вале кӯдаконе, ки комилан интизори онро доранд, ки бо асбоби бозие бозӣ хоҳанд кард, агар ин интизор бароварда нашавад, асабонӣ мешаванд. Бинобарин дарёфти дастрасӣ ба Интернет аз ҷониби кӯдакон - ҳамчун пайдо кардани имконияти хушгузарониву бозӣ – метавонад таъсири харобиовар ба рӯҳияи онҳо дошта бошад. Зеро кӯдакон одатан дар мавриди даст наёфтган ба он чи, ки майли шадид доранд, саҳт ноумеду афсурда мегарданд.

Тамошои филмҳо ва барномаҳои хушунатомези интернетӣ низ метавонад бар рафтори кӯдак таъсири манфӣ дошта бошад. Маҷмӯае аз озмоишҳои коршиносон нишон додаанд, ки мушоҳидаи рафтори пархошгаронаи дигарон метавонад рафтори пархошгаронаи кӯдакро афзоиш диҳад.

Аз ин рӯ, падарону модаронро лозим аст, ки худашон пойгоҳҳои махсуси синну соли кӯдакони худро боз намоянд ва ҳамроҳи онҳо ба хондану тамошо кардани муҳтавои он пойгоҳҳо нишинанд. Ва, муҳимтар аз

ҳама, волидайн бар он кӯшанд, ки кӯдакон пайваста тахти назорат қарор гиранд, то ин ки бар соикаи кунҷковии кӯдакона ба фикри чустучӯи пойгоҳҳои до-рои мухтавои зӯрвариву пархошгарӣ наафтанд.

Кӯдакон ва порнографияи интернетӣ

Кӯдакон дар ҳамаи гӯшаву канори дунё гурӯҳе ҳастанд, ки пеш аз ҳама дар робита бо таъсири зидди-ахлоқии Интернет, бавижа дар масъалаи сӯистифодаи чинсӣ, мавриди тавачҷуҳ ҳастанд. Бинобарин ҳарчи Интернет бештар тавсеа ёбад, кӯдакон бештар дар маърази маводу мухтавои хатарноки он қарор мегиранд. Фаъолиятҳои ҷинояткоронаи марбут ба фаҳшои кӯдакон ва порнография, ки аз тариқи Интернет мавриди сӯистифода қарор мегиранд, акнун аз масъалаҳои доғ ба шумор мераванд.

Дар ҳоли ҳозир, тибқи омори сарчашмаҳои гуногун, шумораи сайтҳои порнографӣ дар Интернет аз 20000 то 7 миллион мебошад; ҳар сония 28258 истифодабарандаи Интернет сайтҳои порнографиро тамошо мекунад; дар ҳар 39 дақиқа порновидеои наве сохта мешавад; 12 дарсади тамоми веб-сайтҳо порнографӣ мебошанд; ҳар рӯз дар Интернет 266 сайти нави порнографӣ пайдо мешавад; 9 нафар аз 10 кӯдаки аз 8 то 16 -сола дар Интернет – ё тасодуфан ва ё ҳангоми дарси хонагӣ тайёр кардан – порнография тамошо кардаанд; тибқи таҳқиқоти агентии NetValue кӯдакон бештар аз 64 дарсади вақти худро, нисбат ба сайтҳои бозӣ, ба тамошои сайтҳои порнографӣ сарф мекунанд; 62% волидайн аз ин, ки фарзандонашон метавонанд ба сайти номуносибе ворид шаванд, изҳори нигаронӣ намеку-нанд.

Имрӯзҳо яке аз муҳимтарин вазифаҳои ҳар ҷомае пасдошти кӯдакон аз хатарҳову осебҳост. Ва мавзӯе, ки бештар аз ҳар мавзӯи дигар боиси изтироби мардум

аст, Интернет мебошад. Дастраспазирӣ ва аҳамияти омӯзиши Интернет аз ҷумлаи далелҳои калидӣ аст, ки дар саросари ҷаҳон давлатҳоро ба он водоштааст, ки ба насби шабакаҳои Интернет дар мактабҳои таҳсилоти умумӣ иқдом ва ин гуна лоихаҳоро сармоягузорӣ намоянд. Бо ин ҳама, ҷомеаҳо аз дастбӯии осони кӯдакон ба порнография пайваста дар ташвиш ҳастанд.

Зикри ин нуқта муҳим аст, ки масъулияти подошти кӯдакон аз таъсири манфии Интернет, ба ҷуз падарону модарон, ҳамчунон бар уҳдаи омӯзгорон, мутасаддиёни китобхонаҳо ва интернет-кафеҳост. Онҳо бояд, бо насб кардани воситаҳои вижаи амниятӣ ба компютерҳо, дастрасии кӯдаконро ба пойгоҳҳои дорони маводу матлабҳои ғайриахлоқӣ пешгирӣ намоянд ва бо додани тавсияҳо кӯдаконро аз фиристодани бархе аз иттилоот, масалан, шумораи телефон, боздоранд. Яке аз имтиёзҳои воситаҳои вижаи амниятӣ ин аст, ки падарону модарон метавонанд – бар асоси синни балоғати кӯдак – тасмим гиранд то ҷӣ андоза бояд дастрасӣ ба иттилооти интернетиро маҳдуд созанд. Албатта, кӯдаконро низ бояд ёд дод, ки ҷӣ гуна худашонро аз таъсири манфии Интернет посдорӣ кунанд.

Вобастагии интернетии кӯдак

Истифода аз Интернет яке аз ҷилваҳои ошкори дунёи имрӯз ва воситаи муҳим барои омӯзиши насли наврас ба шумор меравад. Интернет дар ҳама ҷо ҳузур дорад, – дар хона, мактаб ва ҳатто дар марказҳои савдо. Сол аз сол шумораи ҳарчи бештари кӯдакони синну соли гуногун дар сафи рӯ ба афзуни истифодабарандагони Интернет қарор мегирад. Дар соли 2011 беш аз 227 миллион кӯдак вориди фазои мачозӣ шудааст. Ҳамзамон бо дастрасии густурдаи афрод ба Интернет шохиди навъи тозаи вобастагӣ – вобастагии интернетӣ – ҳастем, ки масъалаи хоси асри иттилоот буда, нишо-

наҳоеро, мисли изтироб, афсурдагӣ, қачхулқӣ, беқарорӣ, маъюсию васвосигарӣ, ба ҳамроҳ меоварад.

Аз тарафи дигар, дар ҳоле, ки воридшавии одамон, ба вижа кӯдакону наврасон, ба ҷаҳони маҷозӣ афзоиш меёбад, робитаҳои онҳо бо ҷараёнҳои зиндагии воқеӣ коста мешаванд, ки ин хатари аз таълиму омӯзиш канда шудани кӯдакону наврасонро дар пай дорад. Натиҷаҳои таҳқиқоти анҷомгирифтаи коршиносон баёнгари он аст, ки 26 дарсади онҳо пули хӯрокро сарфи бозиҳои интернетӣ мекунанд. Донишомӯзоне, ки бозиҳои компютери аз ҳар шӯғли фароғатии дигар беҳтар медонанд, дар қиёс бо дигар шогирдон дорои мушкилоти рафтории бештаре ҳастанд.

Муҳимтарин омили пешгирикунандаи вобастагии интернетии кӯдакону наврасон назорати падарону модарон аст. Шабакаи Интернет, ки акнун василаи иртиботии дорои тавоноии беканор дар ҷаҳон шинохта шудааст, дар баробари чанбаҳои мусбат, аз ҷумлаи иттилоӣ, омӯзишӣ, фароғатӣ ва ғайра, чанбаҳои манфӣ низ дорад. Истифодаи назоратнашудаи Интернет аз ҷониби кӯдакон онҳоро дар маърази мушкилоти ҷисмонӣ, иҷтимоиву равонӣ қарор медиҳад ва ба бинӣ, шунавоӣ, мағзи сар, мағзи устухон ва ғайра зарарҳои ҷуброннопазир ворид меоварад. Пайомадҳои таъсири манфии Интернет ба организми инсон бо гузашти замон маълум мешаванд. **Донишмандон собит кардаанд, ки хатари гирифтӣ шудан ба афсурдагӣ, фаромӯшхотирӣ, вайроншавии хоб, суғрӯшудани масуният, бурузи бемориҳои гуногуни мағзи сар ва мағзи устухон ва дигар осебҳои табобаташон душвор барои онҳое, ки беш аз ҳад аз Интернет истифода мекунанд, дар муқоиса бо дигарон се баробар зиёд аст.**

Аз он ҷо ки Интернет дар ҳама ҷои зиндагӣ ҳузур дорад, муҳим аст падарону модарон, омӯзгорон ва ҳамаи онҳое, ки ба кори таълиму тарбия робита до-

ранд, дар самти муайян намудани роҳу равиши дурусту муносиби истифода аз фановариҳои иртиботӣ ва таъсири онҳо ба рушду такомули кӯдакон таваҷҷуҳи ҷиддӣ зоҳир намоянд.

Ширкатҳои, ки дар заминаи истеҳсоли воситаҳои филтр барои назорати дастрасии кӯдакон ба Интернет фаъолият мекунанд, дар гузоришҳои худ эълум кардаанд, ки **беш аз сеяки Интернетро сайтҳои ғайриахлоқӣ ташкил медиҳанд, ки метавонанд осебҳои фаровоне ба кӯдакон ва ҳатто ба калонсолон ворид кунанд. Бар асоси натиҷаҳои ҳосилшуда аз ин баррасиҳо мушаххас шудааст, ки аз кулли Интернет беш аз 37 дарсади сайтҳо дорои мавзӯҳои ғайриахлоқӣ мебошад.**

Шумораи сайтҳои интернетии пешниҳодкунандаи бозиҳои онлайн дар тӯли як сол 212 дарсад афзоиш ёфта ва сайтҳои дорои бахшҳои хушунатомез 10 дарсад бештар шудааст, ки ин амр ҳушдоре барои истифодаи бидуни назорати кӯдакон аз Интернет аст. Бо таваҷҷуҳ ба ин, ки огоҳии кӯдаку наврасон барои дастрасии осон ба ин сайтҳо рӯз ба рӯз афзоиш меёбад, бояд диққату назорати оилаҳо низ барои роҳ надодан ба вуруди фарзандон ба сайтҳои номуносиби интернетӣ бештар гардад. Аз он ҷо, ки донишҷуи усулҳои аввалияи муҳофизат дар фазои маҷозӣ амри зарурӣ ба назар мерасад, коршиносон ба ҳамаи хонаводаҳо риояи нуктаҳои зеринро тавсия намудаанд:

1. Ба маҳалли қарор додани компютер дар хона диққат кунем

Дар хонае, ки кӯдакон ва наврасон зиндагӣ мекунанд, маҳалли қарор гирифтани компютери оила бисёр муҳим аст. Бинобарин беҳтар аст, ки компютери хонаводагӣ дар маҳалле аз хона қарор гирад, ки ҷои рафтуомади зиёди аъзои оила бошад ва шумораи соатҳои, ки фарзандон бо ин компютер кор мекунанд, низ

маҳдуд бошад. Бехтар аст фарзандон итминон ҳосил кунанд, ки дар системашон воситаҳои назорати волидайн ғайб аст.

2. Якҷоя кор кардани аъзои оила барои мушаххас кардани маҳдудиятҳо

Оилаҳо бояд дақиқан дар мавриди ин, ки, чи чизҳое муносиб ҳастанд ва чи чизҳое номуносиб, тасмим гиранд ва дар ин кор фарзандон низ бояд иштирок намоянд. Барои дуруст анҷом шудани ин кор ба веб-сайтҳои муносиб ва утокҳои чат⁴, ки барои мукотибаву мусоҳиба мувофиқ ҳастанд, тавачҷух кунанд. Бехтар аст, ки аз утокҳои чати назоратшуда истифода шавад ва итминон ҳосил гардад, ки ба ғайр аз ин мавридҳо фарзандон аз дигар утокҳои чат истифода намеkunанд. Зеро дар Интернет утокҳои чати зиёде ҳастанд, ки метавонанд дорои мавзӯҳои номуносибе барои кӯдакон бошанд. Хонаводаҳо ҳамчунин бояд маҷмӯи мавзӯҳоеро, ки фарзандон метавонанд ба сурати онлайн дар атрофи онҳо баҳсу суҳбат намоянд, мушаххас кунанд.

3. Дар оила дар мавриди риояи қоидаҳои истифодаи компютери хонагӣ ҳамдигарфаҳмӣ ҳосил шавад

Барои ҳамдигарфаҳмӣ дар истифода аз компютери хонагӣ бехтар аст, ки маҷмӯи қоидаҳое ҷорӣ карда шавад. Масалан, ҳама донанд, ки вақте сайтҳо калимаи рамз (*парол*) ё шумораи телефон ё адреси истифодабарандаро дархост меkunанд, ҳаргиз ба он дархост посухи мусбат надиханд ва рамз, шумораи телефон ва нишони маҳалли зистро ғайб нанамоянд. Ба ҳеч ваҷҳ иттилоотеро, ки ҳувияти истифодабарандаро ошкор мена-

---

⁴ чат - пойгоҳ дар Интернет аст, ки одамон дар он бо якдигар дар замони воқеӣ суҳбат меkunанд.

мояд, ҳамчунин тасвирҳои номуносиб ё тасвирхоеро, ки хувияти шахсро ифшо месозанд, ҳаргиз ирсол наку-
нанд.

Ҳамчунин бар асоси ин қоидаҳо ҳеҷ гуна иттило-
отеро ба бегонаҳое, ки ба тариқи онлайн бо онҳо му-
лоқот мекунанд, ошкор нанамоянд. Ҳаргиз бо бего-
наҳое, ки ба сурати онлайн ошно шудаанд, қарори му-
лоқот нагузоранд ва ҳаргиз замимаҳои ирсолшуда аз
тарафи бегонаҳоро боз накунанд. Беҳтар аст, ки ин қо-
идаҳо барои корбурд ба ҳешовандону наздикон ва ҳам-
соҳову дӯстон тавсия шаванд.

4. Насби барномаҳои амниятӣ

Оилаҳо бояд итминон ҳосил кунанд, ки барно-
маҳои амниятии мустақаме доранд, ки системашонро
дар баробари вирусо, барномашиканҳо ва барномаҳои
ҷосусӣ муҳофизат мекунанд. Ин барномаҳои амниятӣ
ҳамчунин бояд муҳтаво, тасвирҳо ва веб-сайтҳои ха-
тарнокро филтр кунанд. Барномаҳои амниятӣ бояд му-
раттаб таҷдид шаванд, зеро ҳаррӯза таҳдидҳои тоза па-
дид меоянд ва танҳо барномаҳои амнатии таҷдидшуда
бо онҳо метавонанд ба таври муассир муқобилат ку-
нанд.

5. Аз воситаҳои назоратии волидайн истифода ша- вад

Бархе аз тавлидкунандагони барномаҳои амниятӣ,
илова ба қарор додани вижагиҳои назоратӣ дар ин
барномаҳо, барномаҳои махсуси назорати волидайнро
низ пешниҳод мекунанд. **Дар баъзе кишварҳо сохторҳои
марбут ба амнати иттилоотӣ барномаҳои филтри хона-
гиرو ба сурати ройгон аз тариқи порталҳои худ дастрас
мекунанд. Хуб мебуд, ки дар кишвари мо низ чунин
иқдомҳое сурат гиранд.**

Ин гуна барномаҳо фарзандони оилаҳоро аз дастрасӣ ба муҳтавои номуносиб, хатарҳои шабакаҳои иҷтимоӣ, афроди бегона ва дигар таҳдидҳои онлайн барҳазар медоранд. Албатта, ин барномаҳои амниятӣ дорои маҳдудиятҳои хоси худ низ ҳастанд ва беҳтар аст волидайн худ шахсан кори фарзандонашонро дар Интернет назорат кунанд.

6. Афроди низоми онлайн бегона аст

Касе, ки ворида низоми онлайн мешавад, ин нуқтаҳо ба хотир супорад, ки сарфи назар аз ин ки бо дӯстони дар Интернет пайдо кардааш чанд бор ва тайи чанд муддат ба сурати онлайн мулоқот кардааст, онҳоро намешавад ҳамчун ошноӣ боъэтимод ва шахсияти онҳоро ҳамчун шахсияти воқеӣ ба ҳисоб овард. Зеро барои онҳое, ки дар Интернет ба тарзи онлайн суҳбату мулоқот ва худмуаррифӣ мекунад, дурӯғ гуфтан кори бисёр маъмулӣ аст. Ҳамчунин кӯдакону наврасон бояд донанд: фарде, ки вонамуд мекунад ҳамсинни онҳост, метавонад намояндаи ҳар синне бошад.

Бо тавачҷуҳ ба ин ки кӯдакону наврасон ба сабаби бетачрибагӣ зудбоварӣ ва тасаввури нодуруст аз зиндагӣ метавонанд фирефтаи хушсуханиву изҳори дӯстии ошноӣ номушаххаси интернетӣ шаванд, ба оилаҳо тавсия мешавад, ки дохили сайтҳои воридшудаи фарзандон гардида, сабти вуруди онҳоро тафтиш кунанд, то итминон ҳосил намоянд, ки муколамаҳои номуносибе рух навода ва тасвирҳои ғайриқобили қабуле ирсол нашуда бошанд. Волидон бояд муколамаҳои онлайнӣ фарзандони худро баррасӣ кунанд, то хотирҷамъ шаванд, ки онҳо дар маърази хатари афроди номуносиб қарор надоранд.

7. Волидайн бояд бо кӯдакони худ суҳбат кунанд

Падарону модарон бояд огоҳ бошанд, ки фарзандонашон бо афроди аз синну соли худашон калон дар

Интернет иртибот барқарор накунад. Ба ҳамин иллат ба волидайн тавсия мешавад, ки бо фарзандони худ дар хусуси аҳамияти ҳифзи амният дар Интернет суҳбат кунанд ва барои онҳо тавзеҳ диҳанд, ки барномаҳои амниятӣ на аз рӯи безътимодӣ ба фарзандон, балки барои пешгирӣ аз нуфузи харобкунандаҳои компютери онҳо насб карда шудаанд.

Волидон барои фарзандони худ дар бораи аҳамияти ифшо накардани иттилои шахсӣ дар Интернет суҳбат кунанд ва гуянд, ки набояд дар бораи маҳалли зиндагӣ ё мактаби худ ба дигарон иттилоъ диҳанд.

Падарону модарон кӯдаконашонро водоранд, ки онҳо пурсишномаҳои онлайнро бидуни ҳузури волидайн пур накунад ва барои чустучӯи маводу матолиби муносиби хурдсолон пойгоҳҳои чустучӯии махсуси кӯдаконро, монанди Kids ва Yahoo, ба онҳо нишон диҳанд. Барои фарзандони калонтар низ дар мавриди вирусҳо, ҷосусафзорҳо ва харобкунандагони барномаҳо ва тарзи кори онҳо суҳбат карда, ба онҳо чӣ гуна сурат гирифтани дуздии ҳувиятро шарҳ диҳанд. Барои онҳо тавзеҳ дода шавад, ки ҳар ҳодисаеро, ки ба компютер пеш меояд, мешавад баррасиву пайгирӣ кард. Кӯдакон бояд мутмаин бошанд: дар сурати руҳ намудани ҳолатҳое, ки худи кӯдакон ба баргараф кардани оқибатҳои онҳо қодир нестанд, волидон ҳатман кумак хоҳанд кард.

8. Падарону модарон огоҳиашонро афзоиш диҳанд

Волидайн бояд дарк кунанд, ки ҳарчи бештар донанд, аз амнияти бештаре бархӯрдор хоҳанд буд. Барои ин манзур бояд ба ахбори амниятӣ ва таҷдидкунандаҳои амниятӣ таваҷҷуҳ кунанд, мақолаҳои марбут ба ин мавзӯро хонанд ва бо коршиносон машварат намоянд.

Хулоса, Интернет дар моҳияти худ бавучудоварандаи мушкilotи иҷтимоӣ нест, балки таваҷҷуҳи афродро ҷалб мекунад, ки мушкilotи иҷтимоӣ дорад, аммо барои он роҳи ҳалле пайдо намекунад. Аз сӯи дигар, Интернет фақат маҳдуд бо ҷанбаи мазкур нест ва ҳамон тавре ки гуфта шуд, таъсирҳои рафториву амалии бисёреро, аз ҷумлаи пархошгарӣ, тундравӣ, бадбиниву хушунат ба кӯдакону наврасон, бар ҷой мегузорад. Агар аз ҷониби волидайн ақсуламале сурат нагирад, ин тундравиву бадбиниву хушунат батадриҷ ба одати ҳаррӯза ва ҷузъи рафтори ҳамешагии кӯдакону наврасон табдил мегарданд.

Ба ҳар ҳол, ба назар мерасад, ки дар сурати назорати ҷиддӣ ва ҳузури волидайн ҳангоми истифодаи кӯдакону наврасон аз Интернет на танҳо метавон таъсирҳои манфии онро коҳиш дод, балки фазои истифодаро ба самти ҳадафманду арзишманд ҳидоят намуд ва шабакаи ҷаҳониро дар ростои баланд бардоштани сатҳи донишу ахлоқи кӯдакону наврасон истифода кард.

ВАЗИФАҲО, НАҚШҲО ВА МАСЪУЛИЯТҲОИ НИҲОДҲОИ ИЧТИМОӢ ДАР ТАРБИЯИ АХЛОҚӢ

Дар Тоҷикистон дар даврони истиқлол дар роҳи таҳкими рунҳои давлати демократӣ, ҳуқуқбунёд ва дунявӣ иқдомҳои муассир ба вуқӯъ пайваста, низоми сиёсату ҷамъиятии сифатан нави мутобиқ ба арзишҳои демократӣ ва ҷомеаи шахрвандӣ беш аз пеш тавсеа пайдо мекунад.

Дар тӯли ин даврон дар соҳаи таълиму тарбия низ корҳои зиёди муфиде ба анҷом расонида шудаанд. Ба-вижа дар даҳ соли охир дар ин бахши муҳими иҷтимоӣ ислоҳоти ҷиддӣ сурат гирифтааст. Барномаҳои махсусе, ки оид ба ҷорӣ намудани низоми нави таҳсили миёнаи умумӣ, ворид сохтани технологияҳои нав дар ҷараёни таълим ва истифодаи усулҳои замонавӣ қабул шудаанд, барои мутобиқ гардидани сатҳу сифати дониши хонандагон ба талаботи меъёрҳои ҷаҳонӣ заминаи мусоид фароҳам меоваранд. Худи ин воқеият, ки соҳаи илму маориф дар сиёсати давлатии кишвар яке аз самтҳои калидӣ эътироф шудааст ва маблағгузори соҳа ҷамъа-сола ба таври назаррас афзоиш меёбад, далели равшани тавачҷуҳ ва ғамхори давлат ба ин соҳаи муҳими ҷомеа мебошад.

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон соҳаи таълиму тарбияро «**омили асосии таҳкими давлат ва наҷоти миллат**» номидааст. Таълиму тарбияро омили асосии таҳкими давлат ва наҷоти миллат тавсиф намудани Сарвари давлат бар пояи ин фалсафаи зиндагӣ қарор гирифтааст, ки танҳо инсонҳои соҳибмаърифат, огоҳу худшинос ва дорои ахлоқи неку маънавиёти баланд метавонанд ҳувияти миллӣ ва ар-

зишҳои фарҳангиву ахлоқи халқи худро ҳифз созанд ва ба ин васила ҷойгоҳи вижаи миллатро дар арсаи ҷаҳонӣ муайян намоянд. Дар баробари ин **Президент Эмомалӣ Раҳмон таъкид мекунад, ки ҳадафи асосии ислоҳоти низоми маориф фақат бехтар кардани сифати омӯзиши донишу маърифат набуда, пеш аз ҳама, тақвияти одобу ахлоқ мебошад.**

Таваҷҷуҳи хосаи Эмомалӣ Раҳмон ба тарбияи ахлоқӣ аз ин низ бармеояд, ки дар суҳанронии худ дар сессияи генералии XXXIII ЮНЕСКО дар моҳи октябри соли 2005 **пешниҳод кардааст, ки яке аз солҳо «Соли ахлоқи ҳамида» эълон гардад ва дар тӯли он усулҳои бехтарини ахлоқи умуминсонӣ таълиғ карда шаванд.**

Зикри ин нукта муҳим аст, ки Президент Эмомалӣ Раҳмон дар ҳар маҷлису машварати сатҳи баланди давлатӣ, дар мулоқоту дидорҳо бо олимону омӯзгорон, аҳли зиё, занону духтарон ва ҷавонони кишвар аз аҳамияти тарбияи ахлоқӣ дар парвариши насли наврас суҳан ба миён меоварад ва роҳу равиши дурусту самарабахши коргирӣ аз ин **фароянди шахсиятсозро** нишон медиҳад.

Сарвари давлат барҳақ тарбияи ахлоқиро **муҳимтарин** бахши низоми омӯзишии кишвар медонад. Зеро ахлоқ яке аз ҷанбаҳои табиӣ ҳаёти инсон аст. **Ҳамон тавр ки инсон барои парвариши ҷисми худ ба ҳавою ғизо ниёз дорад, ба ахлоқ ҳам ниёз дорад.** Ахлоқ шинохти огоҳонаи вазифаҳо, масъулиятҳо, шеваҳои пиндору гуфтору кирдори фард дар ҷомеа мебошад. Меҳвари ахлоқ хидмат ба халқ аст. **Ва мусаллам аст, ки фароянди муҳиме чун ахлоқро, ки ҳудаш мактаби асолати арзишҳои миллӣ аст, волотарин ормони миллии тарбия дар кишварамон қарор диҳем.** Аммо, мутаассифона, имрӯз тарбияи ахлоқӣ бо мафҳуми умумии таълиму тарбия омехта шудааст, ҳол он ки тарбияи ахлоқӣ бояд ҳамчун **фароянди мустақил** асосу пояи фаъолияти низоми омӯзишу парваришро ташкил диҳад.

Ҳар қадар дар бораи зарурати тарбияи ахлоқӣ су-хан гӯем, ҳамон бештар чунин андеша ба зеҳнамон рох меёбад: **мо ҳанӯз дарк накардаем**, ки имрӯзҳо хувияти фарҳангии бисёре аз наврасону ҷавонони кишварамон дар вазъияти мубҳаму ҳассос ва дар маърази чолишҳои чиддии фарҳанги бегонагон қарор дорад, бисёре аз наврасону ҷавонон ба далели ин чолишҳо гирифтори хурофапарастӣ, костагии эътиқод, истеъмолгарой, лаззатҷӯӣ, беқайдӣву бевандуборӣ шудаанд. **Дарк накардаем**, ки хатарноктарин ва харобиовартарин осебҳо ва офатҳо барои ҳар ҷомеае – чи куҳанбунёд ва чи навин – табоҳӣ ва фурупошии **бунёдҳои ахлоқӣ** аст. Ба умқи су-ханони Президент Эмомалӣ Раҳмон, ки ба сифати хушдор баён намудааст, - «агар мо имрӯз насли дорои ахлоқи ҳамида ба камол нарасонем, фардо ҷомеа ба мушкилоти сангини иҷтимоӣву фарҳангӣ дучор меояд» - пай набурдаем. Агар дарк карда бошем ва пай бурда бошем, чаро аз таҳияву тасвиби ҳуҷҷати воқеан муҳими «Консепсияи миллии тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» фаротар нарафтаем. Масалан, дар вазъияте, ки дар ҷомеа, ба иллати омилҳои муайяни дар ин саҳифаҳо борҳо зикршуда, арзишҳои маънавию ахлоқӣ торафт камаҳамият мешаванд, **дар муҳимтарин санадҳои соҳаи таълиму тарбия – Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» ва «Барномаи давлатии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2010 –2015» ма-фҳуми «тарбияи ахлоқӣ» умуман вучуд надорад...**

Сухани тозае нахоҳем гуфт, агар гӯем, ки мо имрӯз ба як низомии таълиму тарбияи воқеан миллӣ, низоме, ки устувор бар пояи ахлоқ бошад, ниёзманд ҳастем. Фароҳам овардани заминаҳои лозим барои беҳбудии бештар бахшидан ба **саломати ахлоқии** ҷомеаи Тоҷикистон, аз ҷумла демократӣ кардани тамоми ҳавзаҳои зиндагии иҷтимоӣ ва **ба ҳайси меъёр** қарор додани фа-зилатҳои инсонӣву ахлоқӣ дар робитаҳо ва муноси-

батҳои фардӣ ва иҷтимоӣ, аз ҷумлаи появу асоси ин низоми бӯяд ба шумор равад. Зеро дар ин марҳалаи ҳассосии таърихӣ, ки вазифаи асосии тамоми афроди ҷомеа таҳкими дастовардҳои истиқлол аст, натиҷаи талошҳои мо на танҳо бӯяд дастовардҳои сиёсӣ ва иқтисодӣ, балки дастовардҳои ахлоқиро низ ба дунбол дошта бошад. Танҳо дар ин сурат мо ба ҳадафҳои истиқлолияти воқеӣ ва давлатдорӣ миллии пирӯзмандона даст хоҳем ёфт.

Тарбияи ахлоқӣ маънавии шаҳрвандони Тоҷикистон ин **маънуву моҳият ва шартҳои асосии пешрафтҳои сиёсӣ ва иқтисодӣ** ва иҷтимоӣ ҷомеа мебошад. Тавсеаи кишвар аз тарбияи насли наврас оғоз мегардад, зеро танҳо насли наврасе, ки дорои маърифати баланд ва тафаккури созандаву ахлоқӣ ҳамида аст, метавонад тавсеаро анҷом диҳад.

Давлат дар фароянди таълиму тарбия нақши **марказӣ** дорад ва тавассути мақомоти қонунгузорӣ ва иҷроия заминаҳои меъёриву ҳуқуқӣ ва амалии фаъолияти соҳаи таълиму тарбияро таъмин менамояд ва бо таҳияву тасвиби қонунҳои қарорӣ ва барномаҳои консепсияҳо роҳу равиши дурусту самарабахши омӯзишу парваришу таъин месозад. Давлат ҳамчунин ба манзури беҳтар намудани вазъи иҷтимоӣ қонунҳои соҳаи маориф бо роҳи баланд бардоштани маоши онҳо мунтазам ғамхорӣ мекунад. Нақши асосӣ дар ин фароянд, албатта, ба **мактаби таҳсилоти умумӣ** тааллуқ дорад. Маҳз **мактаб** бахши **калибии** раванди тақомути маънавию ахлоқӣ шахсияти шаҳрвандон мебошад. Вале, бо ин ҳама, дуруст нахоҳад буд, ки қори тарбияи ахлоқӣ фақат ба дӯши ниҳодҳои тарбиявӣ гузошта шавад. Дар ҳалли масъалаи печидаи тарбияи маънавию ахлоқӣ ба хотири тақвияти омӯзаҷо, ки дар мактаб ба насли наврас талқин мешаванд, ҳамаи ниҳодҳои ҷомеа бӯяд саҳм гузоранд. Яъне ба иҷроии муваффақомезии **фароянди тарбияи милли** ва расидан ба

ҳадафи омӯзишу парвариши ахлоқии насли наврас танҳо бо талоши якҷоя, ҳамоҳангии фаъолиятҳо ва масъулиятпазирии ҳамаи сохтору мақомоти давлатӣ, ниҳодҳои мухталифи иҷтимоӣ ва афроди фаъоли ҷомеа метавонем даст ёбем.

Хулоса, тарбияи саҳеҳ, шукуфо қардани истеъдодҳо ва ба сӯи камол ҳаракат додани насли наврас вазифаи ниҳодҳои тарбияӣ – аз хонавода гирифта, то донишгоҳҳо – ва тамоми равшанфикрони ҷомеа мебошад. Дар ин миён тарбияи чунин шаҳрвандон вазифаи давлат, ҷомеа ва оила аст ва муҳимтарин қонунҳои тарбия хонавода ва мактаб мебошанд.

Бо тавачҷуҳ ба нақши муҳими тарбияи ахлоқии насли наврас, дар ин бахш вазифаҳо, масъулиятҳои ниҳодҳои тарбиявӣ ва нақши оила, волидайн, мактаб, муаллимон ва дигар ниҳодҳоро дар тарбияи неку саҳеҳи ахлоқии кӯдакон баррасӣ менамоем.

ТАРБИЯИ ФАРЗАНДИ НЕК

Чойгоҳи падару модар дар хонавода

Аз он ҷо ки асли вучуди ҳар инсоне аз падару модар аст, метавон гуфт, ки дар миёни пайвандҳои ҳешовандӣ ҳеҷ кас ба андозаи падару модар ба инсон наздик нест. Ин ду мавҷуди меҳрубон ба фарзандони худ аз даврони кӯдакӣ то замони тавонмандӣ ёрӣ мерасонанд ва ҳамаи имкониятҳои худро саховатмандонаву бериё нисори онҳо мекунанд. Бинобарин нақши ҳаётиву арзишманди падару модар дар парваришу рушди фарзанд бар касе пӯшида нест ва бар фарзандон лозим аст, ки ба қадри заҳматҳои падару модари худ бирасанд.

Падару модар дар тамоми дину мазҳабҳо ва таълимоти тарбиявии дунявӣ чойгоҳи вижа доранд ва аз эҳтирому гиромидошти бузург бархӯрдор ҳастанд. Ва бо ба таври пайваста зикр намудани мақому манзалати волои волидайн инсонҳоро талқин мекунанд, ки аз эҳтироми падару модар ва некӣ ба онҳо ба ғафлат намонанд.

Ҳар як аз падару модар дар сохтори оила аз чойгоҳи ҳосе бархӯрдоранд. Онҳо бо тавачҷух ба мавқеияташон дар муҳити хонавода нақшҳои гуногун ва дар айни ҳол мукамалро ифо мекунанд. Дар чойгоҳе ҳузури модар бузургтар ва дар мавридҳои ҳузури падар муассиртар аст. Ба ҳар ҳол онҳо метавонанд ба таври муштарак низ ба муносибатҳои оилавӣ таъсир гузоранд. Дар сохтори як хонаводаи комил, яъне хонаводаи ташкилшуда аз падару модар ва фарзандон, маъмулан падарон ноновари оила ҳастанд ва масъулияти таъмини хароҷоти рӯзгор ва ниёзҳои иқтисодии хонавода бар уҳдаи онҳо мебошад. Агарчи имрӯзҳо - ба иллати дувшвории зиндагӣ - занон низ дӯш ба дӯши мардон дар

пӯшондани бахше аз хароҷотҳои зиндагӣ сахм мегиранд, аммо мардон вақти бештареро дар кори ба даст овардани маош сарф мекунад. Ин амр мумкин аст сабаби камаҳамият шудани робита миёни падарону фарзандон шавад.

Падар, ҳамчун намои иқтидор дар оила, дар тарбияи равонию ахлоқии фарзандон нақши муҳим дорад. Падар метавонад роҳнамои фикрии хубе барои писар бошад. Ӯ метавонад писарро барои ифои нақшҳои мардона тарбия кунад. Бар пояи таҳқиқоти анҷомшуда аз ҷониби коршиносон, писарҳо аз синни сесолагӣ мекушанд рафтори худро монанди рафтори падар кунанд. Писар ба муҳаббати падар ва эҳсоси ҳамдигарфаҳмӣ бо ӯ ниёзманд аст. Падарон аз тамоили писарон барои тақлид кардан аз онҳо дар тарзи роҳ рафтан ва ё либос пӯшидан ва суҳбат кардан бояд истиқбол кунанд. Ин тақлидхоро набояд накушиш кард. Тақлиди гуфтору рафтори падар мумкин аст ба ёдгирии арзишҳо ва анъанаҳои иҷтимоӣ анҷом гирад. Беҳтарин робитаи байни падару писар бар пояи дӯстиву самимият шакл мегирад. Робитаи наздик ва самимии писар бо падар ва ҳимоятҳои фикрии ӯ сабаб мешаванд, ки писар эҳсос кунад, ки аз такаюғи устуворе бархӯрдор аст. Албатта, дар ин ҳимоятҳо набояд зиёдаравӣ шавад, зеро фарзанд шахсияти вобаста пайдо мекунад.

Робитаи падарон бо духтарон низ аз аҳамияти хоҳе бархӯрдор аст. Духтар марди ормониашро аз тариқи падар шиносӣ мекунад. Рафтори падар бо ҳамсараш нақши зиёде дар нигоҳи духтар ба зиндагии муштарак дар оянда дорад. Духтароне, ки рафтори эҳтиромомези падар бо модарро дар хона мебинанд, аз издивоҷ ва ояндаи худ тасвири мусбате дар зеҳн хоҳанд дошт. Падарон метавонанд роҳнамои фикрии хубе барои духтари худ бошанд. Падар бояд ба духтар муҳаббат кунад, ӯро дӯст дорад ва ин дӯстиро ба сурати ошкор иброз

намояд. Ин муҳаббатварзӣ дар рушди равонии духтар бисёр муассир аст. Бархе аз пажӯҳишҳо нишон додаанд, ки агар миёни падару духтар меҳрубониву муҳаббат набошад, ин вазъ боис мегардад, ки замина барои бисёре аз лағзишҳову қачравихо фароҳам гардад.

Дар мавриди нақши модар дар хонавода бояд гуфт, ки модар муассиртарин омили тарбия ва таъминкунандаи саломати рӯҳӣ, равонӣ ва ҷисмонии фарзандон аст. Нақши асосии модарон дар тарбия мӯҷиб шудааст, ки дар меъёрҳои ахлоқии мо ба модарон таваччуҳи хосе шавад. Муҳаббати модар ба фарзанд чунон таъсиргузор аст, ки ҳеҷ чизе наметавонад ҷои онро гирад. Навозиши модар яке аз ғизоҳои рӯҳии кӯдак аст ва модар бояд ба андозаи лозим фарзанди худро аз ин ғизои рӯҳӣ баҳраманд созад. Модар аз нигоҳи равониву эҳсосӣ саршор аз муҳаббат аст ва тавонии вижае дар ибрази меҳрубониву муваддат дорад. Агар аз ин тавонӣ дуруст истифода шавад, дар таҳкими пайвандҳои хонаводагӣ ва чигунагии шаклгирии робитаҳои иҷтимоии фарзандон нақши созандае хоҳад дошт. Модарон, бавижа дар иртибот бо духтарон, аз коркардҳои таъсиргузори тарбиявӣ бархӯрдоранд. Равоншиносон муътақиданд, ки парвариши сифатҳое, аз қабилӣ итминон ба ҳештан, иззатмандӣ, худбоварӣ, бар уҳдаи модарони хирадпешаву андешаманд аст. Чаро ки ин нисоркунандагони муҳаббат аз тариқи масире, ки бо меҳри худ роҳи пурфарозу нишеби тарбияро ҳамвор мекунанд, гоҳе тундхӯйҳо ва пархошгариҳои писаронро дар як суҳбати содаву оромбахши худ фуру менишинанд. Модарон, ба далели меҳрубонии зиёд, ба ғилахову мушкилиҳои фарзандон беҳтар таваччуҳ мекунанд ва роздорони боэътимод дар хонадон ҳастанд. Ба илова, модарон - дар заминаи сармашқи рафтору гуфтор ва иффату покдоманӣ будан ба духтарон - нақши бисёр муассир доранд. Пайванди ҷисмиву

рӯхиву равонии духтар ба модар бештару амиқтар аст. Духтар наметавонад худро чудо аз модар тасаввур кунанд ва зиндагии бидуни модар барои ӯ мушкилоти рӯхиву равонӣ ба бор меоварад.

Модар маҳрамаи асрори духтар аст. Чун балоғати ӯ зудтар аз писарон аст, ба ночор ниёзи шадиде ба ҳамдиливу самимият бо модар дорад ва аз назари муҳитӣ ҳам пайванди духтар бо модар бештар аз падар аст. Ба ҳамин сабаб дар парвариши равонии духтарон бояд дар онҳо масуниятро эҷод кард, ки - дар баробари нобасомониҳо, рафторҳои ғайриахлоқӣ ва найрангбозиҳои маккоронаи ҷавонони беадаб - дар ҷомеа шахсияту хувияти худро аз даст надиханд.

Аз ин рӯ, волидайн ва, пеш аз ҳама модарон, дар равиши тарбиявии худ, илова ба муҳаббат варзидан ба фарзандон, аз хатарҳои эҳтимолие, ки дар ҳар ҷомеа бо ҳар касе метавонанд рух диҳанд, бо истифода аз намунаҳои воқеиву таърихӣ ба онҳо дарси рафтору одоби писандида диҳанд, то дар идомаи роҳи худ дучори сустию лағзиш нашаванд, шахсияту матонати худро ҳифз кунанд ва ба ҳамнавъони худ дар рафтору одоб намунаи ибрат бошанд.

Накши модар дар тарбияи кӯдак

Падару модар вазифа доранд, ки бо фарзанди хеш рафтори шоиста дошта бошанд. Онҳо, монанди як боғбон, ин навниҳолро парвариш дода, дар ҳадди тавони худ ӯро аз офатҳову газандҳои моддию маънавӣ ҳифз намуда, истеъдод ва созандагиҳои ӯро шукуфо сохта ба самар мерасонанд. Дар ин миён модар накши ҳассостар ва фавқулодаеро бояд ифо кунанд, заминаро барои таквият ва рушди шахсияти кӯдак омода созад ва ӯро ҳамоҳанг бо рушду такомули ҷисмонӣ ба рушду такомули иҷтимоӣ, фарҳангӣ ва, аз ҳама муҳимтар, рушду

такомули ақлонӣ ҳидоят намояд. Иффат, покдоманӣ, тақвою хештандории модарон метавонанд онҳоро дар ин маврид муҳим ёрӣ кунанд ва фарзандонашонро аз фосидиҳое, ҳамчун риё, дурӯғ, нифок, кинаварзӣ ба ҳамнавь ва дигар хислатҳои зишт, дур намоянд.

Покдоманию тақвои модар таъсири босазое дар ранги инсоният гирифтани кӯдак дорад. Шуҷоату шаҳомати рӯҳӣ, ҳақдӯстӣ, ҳақҷӯӣ, ниятҳои нек, андешаҳои поку виқору матонат аз ҷумлаи таъсиру баракоти иффату тақвои волидайн мебошанд.

Дар муҳити оила ва ҷомеа барҷастатарин нақши модар нақши тарбиявии ӯст. Аҳамияти ин нақш аз он ҷо равшан мешавад, ки кӯдак нахустин бор дар оғӯши модар қарор мегирад ва одобу ахлоқ ва русуми иҷтимоиро аз ӯ меомӯзад. Кӯдак аз домани модар ёд мегирад, ки ҷи гуна бо дигарон рафтор намояд ва ҷи гуна бо онҳо бархӯрд дошта бошад. Ҷигунагии рафтори модар ба кӯдак дар шаклдиҳии сохтори шахсиятии ӯ таъсири ҷашмгир дорад. Аз ин рӯ, коршиносони масъалаҳои таълиму тарбия бар нақши модар дар тарбияи фарзанд ҳамвора таъкид мекоранд.

Нақши модар дар тарбияи ахлоқии фарзанд бар ҷамагон равшан аст ва ниёзе бар баён надорад, зеро модар намоди рафториву ахлоқӣ барои фарзанд аст. Ҳар кори андаку бузурге, ки анҷом медиҳад, дар кирдору тарзи рафтори фарзанди ӯ бо дигарон таъсир мегузорад. Модар бо рафтори намунавии худ инсон мепарварад, фарзандро аз олами нопокиҳо, ҳасадҳо, кинаҳо ва разилиҳои ахлоқӣ дур месозад ва дар дилаш меҳру сафо ва хайрандешӣ нисбат ба атрофиён падид меоварад. Модар сарчашмаи фазилатҳову хубихост, ӯ дар муҳити хона метавонад дарси ростиву дурустӣ ба фарзанд диҳад ва аз кӯдаки заифу нотавон шахсияти тавоноии илмиву ахлоқӣ созад ва ба хидмати ҷомеа фириштад. Ва, баръакс, агар модар ба вазифаи хеш амал

накунад ва дар баробари чашмони кӯдак даст ба рафторҳои номуносибу ношоиста занад, табиист, ки кӯдак аз ӯ ибрат мегирад ва дар натиҷа мумкин аст бедобу бешахсият тарбия шавад.

Фарзандони солим, хушному бошахсият аз доманҳои солиму пок падида меоянд. Фарзанде, ки дар домани поку бофазилат рушд меёбад, заминаҳои мусоид барои соҳиб шудан ба сифатҳои некро дорад, вале агар дар муҳити фосид парвариш ёфта бошад, заминаҳои ирсӣ боздорандаи рушду тарбияи хуби кӯдак мегарданд.

Ислоҳи ихтилофҳои хонавода

Яке аз омилҳои, ки дар заминасозӣ барои тарбияи фарзандон муассир аст, талош барои пешгирии ихтилофот ва аз ҳам пошидани оила аст. Чанҷолу кашмакеш дар даруни хонавода ва дар байни волидайн, бидуни шак, таъсири ногувор дар рӯҳу равони кӯдак доранд ва фарзандонро дар масири осебҳову носозгориҳои иҷтимоӣ ва фардӣ қарор медиҳанд. Кӯдакон зотан ба оромиву субот дар хона майл доранд ва волидайн метавонанд бо ба кор гирифтани равишу усулҳои хосе ин оромиву суботро эҷод кунанд.

Дар рафтори тарбиявӣ ва маниши ахлоқӣ талош барои ислоҳи носозгориҳо ва рафъи ихтилофҳои дохилии хонаводаҳо қобили таваҷҷуҳ мебошад. Волидон бояд дар пеши фарзандони худ аз гирудор ва низову ихтилоф парҳез намоянд. Зеро кашмакеш ва мучодилаи падару модар мӯҷиби заминасозӣ барои носозгориҳои фарзандонашон мегарданд.

Дар ин гуна маврид бехтар аст, ки:

- падару модар барои барқарории оромӣ дар хузури кӯдакон аз сарзаниши якдигар худдорӣ намуда, аз низову ҷидол парҳез кунанд;
- волидон набояд фазое ба вучуд оваранд, ки фарзандон маҷбур шаванд ба қазоват дар мавриди

- падару модарашон шаванд ё хоҳанд яке аз онҳоро ҷонибдорӣ кунанд, балки бояд муҳаббатро дар дили фарзандон афзоиш диҳанд;
- волидон дар нишастҳои оилавӣ аз матлабҳои, ки рӯҳи хирсу тамаъ ва бадгӯӣ аз дигаронро дар фарзандон талқин мекунанд, худдорӣ намоянд;
  - усули рафтори байни падару модар бояд бар асоси хушбинӣ ва ҳусни эътимоду боварӣ бошад;
  - ба ҳамдигар бо калимаҳои эҳтиромомез муносибат намоянд, бо суҳанҳои меҳрубонаву муҳаббатомез бо ҳамдигар суҳбат кунанд ва аз суҳанони зишту тавҳиномез ва кинаовар парҳез кунанд;
  - дар ҳузури фарзандон аз мушкилоти зиндагӣ шикоят накунанд ва аз баррасии масъалаҳои, ки ғолибан ва ба таври ноҳудоӣ дар зиндагӣ ба фарзандон назари манфӣ талқин мекунанд, парҳез намоянд.

Эҷоди муҳити осудаву бонишот

Муҳити тарбия бояд фазои бонишоту дилангезе бошад, то имкони он пеш ояд, ки волидон фарзандонро ба таври шоиста тарбия намуда, онҳоро ба қўллаҳои баланди ифтихору саодат расонанд. Асосан кўдакон – бар асоси фитрати табиӣ хеш – ниёзманди гармтарин ибрази муҳаббат ва бонишоттарин қўнунҳои оилавӣ ҳастанд. Онҳо дўст медоранд, ки дар оғўши меҳрубони-ву муваддат ҷой гирифта, доимо хушу хурсанд бошанд. Ҳастии фарзандон омезае аз муҳаббатҳои ва шодиталабӣ аст. Мураббӣни соҳибмаърифат ва волидайнӣ огоҳ – бо истифода аз шодиҳои саҳеҳ ва саргармиҳои солим – муҳити бонишоту дилангез ба вучуд оварда, ба ин васила дили фарзандонро ба даст мегиранд ва онҳоро ба сўи рафторҳои матлубу хислатҳои сутуда раҳнамун месозанд.

Тарбия дар ҷомеаи имрӯзӣ

Имрӯзҳо мавзӯи тарбия дар ҷомеаҳо ва хонаводаҳо муҳимтарин мавзӯи мавриди таваҷҷуҳ аст ва ҳар падару модар орзу мекунад, ки фарзандони худро тибқи раҳнамудҳои саҳеҳ ва усулу арзишҳои олии тарбия кунанд ва дар ниҳоят фарзанди рушдёфтаю қоромад дошта бошанд. Ҳадафҳои таълиму тарбия яке аз муҳимтарин талошҳои ҷаҳонӣ низ аст. Созмони Милали Муттаҳид ҳадафи таълиму тарбияро дар банди 2 моддаи 26 Эълонияи ҷаҳонии ҳуқуқи башар чунин муқаррар намудааст: «Мақсади таълим бояд рушди ҳамаҷонибаи шахсияти инсон, афзоиши эҳтиром ба ҳуқуқу озодиҳои инсон бошад. Таълим бояд ба ҳусни тафохум, бурдборию дӯстии миёни тамоми миллатҳо, гурӯҳҳои наҷодӣ ва мазҳабӣ ва ҳамчунин ба вусъати фаъолияти Созмони Милали Муттаҳид дар роҳи ҳифзи сулҳ мусоидат намояд». Ва дар банди 3 моддаи мазкур омадааст: «Волидайн дар бобати интиҳоби навъи таълим барои фарзандони хурдсол ҳаққи аввалият доранд».

Аъзои оила

Оила аз муҳимтарин омилҳои нақшофарин дар арсаи тарбия аз назари ворисият ва муҳит аст. Муҳимтарин ҳадаф аз ташкили он тавлиду парвариши насли нав ва ҳидояти он ба сӯи ҳадафҳои олии тарбиявӣ аст. Оила қонуни муқаддасест, ки дар партави пайванди бомеҳрӯмуҳаббати зану мард поягузори мешавад ва бо падидаи омадани фарзанд чилваи тоза ба худ мегирад. Натиҷаи ин пайванд фарзандонанд, ки ҳар қадам мумкин аст бар асари таъсиргузори хонавода дар оянда сарбор ё узви фаъоли ҷомеа мешаванд. Равоншиносони иҷтимоӣ оиларо яке аз посдорони осори тамаддуну фарҳанги ҷомеаҳои гуногуни инсонӣ медонанд. Муҳимтарин рӯкни оила падару модар ҳастанд. Нақши

волидон дар такомули фарзанд аз ду ҷиҳат қобили баррасӣ аст:

Падари солах

Падар, ки рукни муҳими оила аст ва ҳамчун омили муҳитиву ворисиятӣ нақш ифо мекунад, бояд дорои шахсияти шоиста, сифатҳои хуб ва ахлоқи писандидаву неку бошад. Оилаи асил замоне метавонад дар оғӯши худ фарзандони шарофатманду бофазилат бипарварад, ки роҳбари он хонадон дучори табоҳиву фарсудагии маънавӣ нашуда бошад ва покизагии ахлоқи хонаводагии худро, ки сармои шарафу иззати он оила аст, монанди гавҳари гаронбаҳое дар муҳити хонавода ҳифз кунад. Аммо сустии пояҳои маънавию ахлоқи падар, монанди бемории саратон, бар пайкари оилаи асилу начиб панҷа мезанад ва решаҳои фазилату шарофатро яке аз паси дигар аз байн мебарад.

Агар падар, ки барои ҳар хонавода роҳбари оила маҳсуб мешавад, фарди боандешаву солах бошад, ҳамсар ва дигар аъзои оиларо дар партави меҳру муҳаббат қарор медиҳад, бар асари шоистагӣҳои маънавии хеш қонуни хонаводаро ба муҳити осудаву босафо табдил мекунад ва заминаи рушду тарбияи фарзандони боодобу масъулиятпазирро фароҳам меоварад. Падар дар қонуни хонавода нақши роҳбарӣ дорад ва устуворкунандаи амният, қонунмандӣ, адолат ва назм дар оила аст. Ў дар мавриди ба вучуд омадани ҳар гуна хавфу ҳарос паноҳгоҳи аъзои хонавода мебошад. Падар барои рафъи ҳамаи ниёзҳои хонавода, аз ҷумла ниёзҳои молӣ, дар ҳадди имкон мекушад.

Ў метавонад мушкилоти фарзандонро ҳал намояд ва ба онҳо эътимоду итминон диҳад. Дар айни ҳол решаи бисёре аз исёнҳо, лағзишҳо ва гироишҳои нописанди кӯдак аз рафторҳои хашмгин ва зулму ситами падар ба вучуд меояд. Кирдору рафтори таҳқиромези па-

дар дар роҳбарӣ бар оила ва табоҳии ахлоқии ӯ боиси падида омадани осори номатлуб ва пайомадҳои манфӣ дар вучуди фарзандон хоҳад шуд.

Нақши модари шоиста

Модар – рӯкни дигари оила – нақши қобили таваҷҷуҳе дар рушду шукуфоии истеъдодҳо ва созиандагӣҳои фарзандон дар муҳити хонавода дорад, ба андозае, ки яке аз омилҳои саодат ва ё бадбахтии ҳар инсон дар гавари вазъи ҳолати модар дар даврони бордорӣ аст ва оғози некбахтӣ ва ё ба пастӣ гирифтани афрод ба он даврон марбут мебошад.

Модар – ҳамчун намоди меҳру муҳаббат – дар шаклгирӣ ва рушди шахсияти рӯҳӣ ва ҷисмонии кӯдак бештарин асарро дорад. Бақиҷа дар нӯҳ моҳи даврони ҳомилагӣ ва айёми ширдиҳӣ, ки фарзанд дар оғӯш ё канои ӯст, сохтори равонӣ ва ахлоқии кӯдак – ҳамзамон бо парвариши ҷисми ӯ – дар ҳоли рушд аст ва модар асоситарин манбаи ғизои рӯҳиву ҷисмӣ, маҳраи роз ва паноҳгоҳи кӯдак ба шумор меравад.

Баъд аз синни омӯзиш модар боз ҳам наздиктарин ёр ва маҳраи асрори фарзандон дар саҳттарин лаҳзаҳои зиндагӣ аст ва муассиртарин намоди мавриди назар барои онҳост. Фарзанд дар синни хурдсолӣ дар сояи модар роҳ меравад ва розҳои зиндагии хешро кашф мекунад ва ҷаҳону атрофи худро дар партави роҳнамоӣҳои модар мешиносад.

Дар бораи ин пурсиш, ки оё коркунии модарон дар берун аз хона созида аст ё зиёновар, ҷавоби қатъиву равшане наметавон дод. Мизони таъсири фаъолияти меҳнатии модарони коркун бар фарзандон робитаи наздике бо вижагӣҳо, нигаришҳои иҷтимоӣ, шароити мавҷуд дар хона ва ҷамъият, ҷинсу синни кӯдак ва низ бо сабаби коркунии модар дорад. Мушоҳидаҳо нишон медиҳанд, ки модарони коркун вақти

ниҳоят камеро бо фарзандони худ мегузaronанд ва, чун аксар вақт, аз кори корхона ё идора ва масъулиятҳои хона хаста мешаванд, наметавонанд фарзандони худро ба таври бояду шояд таълим диҳанд.

Дар маҷмӯъ, метавон гуфт, ки сарфи кор шудани тамоми вақти модарон ба таври қатъӣ таъсири номаълум ба рушди кӯдак, бавижа ба рушди равонии ӯ, бар ҷой мегузорад. Хонадорӣ модарон низ ҳангоме метавонад равиши тазминшудае барои тарбияи солиму шоистаи кӯдак ба ҳисоб ояд, ки модарон аз муҳити хона робитаи ҳешро бо кӯдак ҳифз кунанд ва нисбат ба умри тарбиявии онҳо эҳтимом варзанд.

Ин ки баъзе аз коршиносон дар хона анҷом додани кори корхонаро, аз қабилӣ корҳои бофандагӣ, дӯхтани либосҳои миллий, борпӯшу рӯймол ва ғайраро барои модарон беҳтар мешуморанд, шояд ба ин далел бошад, ки ин корҳо, аз сӯе, корҳои ором ҳастанд ва аз тарафи дигар, анҷом додани кор дар муҳити хона барои тарбияи меҳнатдӯстии фарзандон хеле муҳим мебошад. Дар ин робита бояд гуфт, ки тарбияи меҳнатдӯстӣ дар кӯдакон фароянди печида, доманадор ва, бидуни гумон, хеле муҳим мебошад. Инсоне, ки ҳанӯз аз овони кӯдакӣ ба меҳнат одат кардааст, бо мушқилот ва ҷолишҳои зиндагӣ, ки дар умри худ бо онҳо бархӯрд мекунад, осонтар мутобиқ мегардад.

Падару модар набояд фикр кунанд, ки кӯдаконашон ҳанӯз барои кор кардан ва ба онҳо додани дарсҳои меҳнатдӯстӣ хурдсол ҳастанд. Маҳз чунин ақида дар миёни падару модарон ақидаи ғалати роиҷтарин аст. Зеро ҳар қадар кӯдак зудтар ин фаҳмишро, яъне меҳнатдӯст буданро аз бар кунад, ба ҳамон андоза вай аз одати танбалӣ бегона мешавад. Агар мо чунин фурсатро ҳангоми хурдсолии кӯдак аз даст диҳем, баъд мумкин аст ҳаргиз натавонем онро пайдо кунем ва ба меҳнатдӯст тарбия кардани фарзанди худ муваффақ нашавем.

Воқеият ин аст: решаҳои танбалии кӯдакон аз андешае, ки ҳамаи корхоро касони дигар ба анҷом мерасонанд ва ӯ метавонад бо корҳои барои ҳудаш муфид машғул шавад, шодоб аст. Чунин тарзи андеша ва кирдор метавонад мӯҷиби нокорӣ ва ноухдабароии инсон дар тамоми умри ӯ гардад.

Хулоса, ахлоқи волидон, ки ду рукни хонавода ҳастанд, шароити асосии даст ёфтани ба ҳадафҳои баланду ормонии тарбия мебошад. Ҳамчунин бародарон, хоҳарон ва дигар аъзои хонавода ва ҳешовандону наздикон низ дар амри тарбия таъсиргуздор ҳастанд.

Бародарон ва хоҳарон

Хоҳару бародари калон – баъд аз волидайн – дар шаклирии шахсият ва рафторҳои иҷтимоӣ ва ахлоқии кӯдак бештарин таъсирро доранд, баҳусус агар дар синни аз 2 то 10-сола бошанд. Дар муносибатҳои хоҳару бародар эҳтимоли пайравии кӯдак аз сифатҳои рафторие, монанди вафодорӣ, ҳимоят, ихтилофҳо, бартаричӯӣ ва рақобат, зиёд аст.

Хоҳарону бародарон зудояндаи ғаму андухи якдигар мебошанд ва ҳангоми андуху бало ёвару пуштибони ҳам ва дар хушиву осоиш зинати якдигар мебошанд. Қобили зикр аст, ки дар бештар мавридҳо бародар нисбат ба бародар ва хоҳар нисбат ба хоҳар муносибати дӯстонатаре доранд.

Таҳқиқотҳои тоза нишон медиҳанд, ки вучуди хоҳар дар оила сабаби саломату саодати бештари хонавода мешавад ва беш аз бародар инсонро аз афсурдагӣ дур мекунад. Албатта, ин ба он маънӣ нест, ки вучуди бародар сабаби афсурдагӣ мешавад.

Дар шарҳи таҳқиқоти мазкур омадааст, ки яке аз омилҳои таъсири мусбати хоҳар бар саломати аъзои дигари хонавода ин аст, ки духтарон беш аз писарон аз рӯи эҳсосу муҳаббат сухан мегӯянд. Дар натиҷа вучуди

ин эҳсоси хоҳарона сабаби самимият дар хонавода мешавад ва дигар аъзои оила, аз ҷумла бародарон, хоҳарро маҳрами розҳои худ медонанд. Бехуда нест, ки дар ҷомеаи мо хоҳарро дар маҳалҳои гуногун «бибича» ё «апача» ном мебаранд, ки маънои модари хурдро дорад. Ин худ далели боризи мақоми вижаи хоҳар дар байни фарзандони як падару модар мебошад.

Дӯстон ва ҳамсолон

Баъд аз оила дӯстон, ҳамсолон, рафиқон ва ҳамсинфҳои кӯдак метавонанд ҳамчун омили муҳитӣ дар тарбияву хулқу ҳӯи кӯдакону наврасон таъсиргузор бошанд. Кӯдакону наврасон фитратан ба дӯстони худ гироиши зиёде доранд, зеро кӯдак ҳамчун як мавҷуди иҷтимоӣ ниёз дорад, ки анису мӯнис дошта бошад, ба ӯ дарди дил кунад, бо ӯ машварат намояд, лаҳзаҳои фароғату саргармиро бо ӯ гузаронад ва – ба ин васила – аз танҳои раҳо шавад. Пас пур қардани ин холигоҳ як ниёзи табиист ва метавон гуфт, ки хуштарин ва лаззатбахштарин лаҳзаҳои зиндагии кӯдакону наврасон дақиқаҳост, ки бо дӯстонашон мегузаронанд. Бидуни шак, ин ҳамгироиву ҳамнишинӣ бо дӯстон дар якдигар муассир хоҳад афтод ва дар ин муносибатҳо хулқу ҳӯю рафтори онҳо ба ҳамдигар таъсир хоҳад гузошт.

Муаллимон

Устодон, муаллимон ва андешамандони ҷомеа аз дигар нақшофаринон дар сахнаи парваришу тарбияи инсонҳоянд. Муаллим дар назари тифл иқтидору шахсияти вижае дорад ва кӯдакон аз ҳаракоту сукуноти вай тақлид мекунанд ва ӯро сармашқи хеш дар назар мегиранд. Ҳамчунин ҳассостарин даврони зиндагии кӯдак дар марказҳои омӯзишӣ ва мактаб мегузарад ва мураббийёну муаллимон ба таври мустақим дар шаклگیری тарбиявии вай нақш доранд. Таъсири гуфтор, рафтор,

маниш ва ҳаракатҳои муаллиму мураббӣ дар рафтори кӯдак амри мусаллам ва тардиднопазир аст. Дар ин марҳала ҷанбаи намунаи ибрат будани онҳо барои донишомӯзон камтар аз волидайн нест, балки кӯдакон дар ин даврон бештар сифоту ахлоқи худро аз устодону мураббӣни худ меомӯзанд ва тақлид мекунанд. Кӯдакону наврасон пайваста таваҷҷуҳ ба сухану тавсияҳои муаллими маҳбуби хеш мекунанд, – он чиро арзишманд медонанд, ки муаллим таъйид мекунад ва он чизеро нописанд мешуморанд, ки муаллимашон зишт медонад. Ва метавон гуфт, ки рафтору гуфтори кӯдакон инъикосдиҳандаи шахсияти муаллиму устоданд.

Аз ин рӯ, вижагиҳо ва сифатҳои шахсияти муаллим нақши босазое дар шаклгирии кӯдакон ифо мекунанд. Кӯдак бо пазириши рафторҳои муаллим, ҳамчун намунаи ибрат, хувияти иҷтимоии худро устувор месозад. Агар шахсияти муаллим дорои сифатҳои инсоние, аз ҷумлаи меҳрварзӣ, инсондӯстӣ, дурусткорӣ ва ҳештандорӣ, бошад, табиатан тақлиди чунин вижагиҳо боиси саломатии равонию ахлоқии кӯдак мегардад. Бинобарин муаллим бояд дар рафтору кирдораш он қадар бузургвор бошад, ки намуна ва сармашқи шогирдонаш қарор гирад. Шогирдонашро озодаву доно ба бор оварад, ба онҳо биомӯзад, ки инсони ҳақиқӣ будан танҳо бо меҳнатдӯстӣ, ҷидду ҷаҳд дар донишомӯзӣ, эҳтироми калонсолон ва дигар сифатҳои писандида ба одам даст медиҳад. Ва худаш ҷӣ гуна инсони ҳақиқӣ буданро дар амал ба шогирдон нишон диҳад.

Конунҳои иҷтимоӣ

Аз омилҳои корсоз дар амри тарбия марказҳои иҷтимоӣ, фарҳангӣ, варзишӣ ва монанди инҳоро метавон ном бурд. Зеро инсон дар муҳити зиндагии хеш ва ҳангоми нишасту бархост бо одамоне, ки дар чунин маконҳо бархӯрд мекунанд, бар афқору андешаҳои худ таъсир мепазирад.

Фарзандони ҷомеа низ бар асари муошират бо аъзои марказҳо ва маҳфилҳо ва ширкат намудану истироҳат кардан дар ин гурӯҳҳо таҳти таъсири рафторҳо ва хулқу хӯи онҳо қарор мегиранд. Агар аъзои ин ҷамъиятҳо аз афроди некандеш ва дорои афкори солиму мусбат бошанд, бар хӯю хислат ва рӯҳияи кӯдакону наврасон таъсири муфиду мусбат хоҳанд гузошт ва агар аз афроди сусталоқ ва носолим бошанд, бадеҳист, ки нақши онҳо манфӣ ва хароб хоҳад шуд.

Ин гуна маконҳо омилҳои муҳиме ҳастанд, ки дар сохтан ва ё вайрон кардани бинои ахлоқии наврасон нақши боризе доранд. Чӣ бисёр инсонҳои поку шарофатманд бар асари робита бо гурӯҳҳо ва маҳфилҳои дорои рӯҳияи носолим хувияти худро аз даст додаанд ва ба як фарди носолеху сарбори ҷомеа табдил шудаанд?

Дар асри мо конунҳои иҷтимоиро метавон таҳти унвонҳои варзишӣ, фароғатӣ, адабӣ ва ғайра ном бурд. Агар ин марказҳо таҳти назорату таваччуҳи дилсӯзон ва андешамандони ҷомеа бошанд ва иштироккунандагони чунин ҷамъиятҳо одамони хубу хайрхоҳ ва ошно бо ниёзҳои насли наврас бошанд ва падарону модарон низ рафтуомади фарзандонашонро ба ин конунҳо назорат кунанд, ин марказҳо таъсири шоёни таваччуҳе дар парвариши ақидавӣ, ҷисмонӣ, равонӣ ва ахлоқии кӯдакон ва наврасон хоҳанд дошт.

Агар волидайн ва омӯзгорону мураббӣён тавонанд фарзандон ва шогирдони худро бо чунин марказҳои ва ё конунҳои боварибахше, монанди конунҳои мазкур, ошно кунанд ва кӯдакону наврасон бо майлу рағбат ба ин маҳфилҳо раванд, ба созандагӣ ва боландагиву рушди рӯҳиву равонии онҳо кумаки қобили таваччуҳе мешавад ва, бидуни шак, ба суръату сифати парваришу рушди кӯдакон барои касби камолоту хислатҳои писандида афзуда хоҳад шуд.

НАҚШИ ОИЛА ДАР ТАРБИЯИ АХЛОҚИИ ФАРЗАНДОН

Инсон, ки мавҷуди иҷтимоӣ мебошад, аз замони таваллуд то вопасин дами ҳаёт ниёзманди дигарон аст. Дар ҷомеа зиндагӣ мекунад, аз он таъсир мепазирад ва бар он таъсир мегузорад. Конуни хонавода нахустин ниҳоди иҷтимоист, ки кӯдак дар он парвариш меёбад ва меомӯзад, ки чӣ гуна рафтори иҷтимоӣ дошта бошад.

Равоншиносон ақида доранд, ки як намуна ва сармашқи шоиста аз ҳазор насиҳат ва панду андарз некутарау бехтар аст ва ҳеҷ чиз барои кӯдак бадомӯзтар аз ин нест, ки гуфтору кирдори мураббӣи панддихандаро мушоҳида намояд, ки бо якдигар тазод доранд. Ин боиси сабук шуморидани намунаҳои оливу хуб ва пандҳои ахлоқӣ мегардад.

Муҳаббати падару модар мояи шодиву нишоти кӯдак аст. Ҳеҷ неруе ба андозаи муҳаббати волидайн хотири тифлро мутмаин ва ором намекунад ва ҳеҷ мусибате, монанди аз даст додани тамом ё қисмате аз меҳри падару модар, равони кӯдакро он қадар музтарибу озурда намесозад. Агар волидон тавонанд, ки дар ин замина ҳаргиз аз меҳру муваддаташон коста нагардад, фарзандони онҳо низ, дар навбати худ, на танҳо дар даврони тифлӣ, балки баъд аз калон шудан сабӣ мекунанд хотири волидайнро озурда насозанд ва аз корҳое, ки волидайнро меранҷонанд, дури кунанд.

Пас муҳаббату меҳрубонӣ ба кӯдакон – илова ба арзои ниёзи онҳо ба меҳру муваддат – василаи ҷазб ва заминаи итоати онҳоро фароҳам месозанд. Албатта, бояд тавачҷуҳ дошт, ки ин муҳаббат ба ҳадди ифрот нарасад. Зеро ҳам саҳтгириву ҳам бемеҳрию бемуҳаббатии шадид – ҳар ду – зараровар ҳастанд. Масалан, агар па-

дару модар ҳини хурдсолии кӯдак бо фикри ин ки ӯ ханӯз тавоноии мустақилона анҷом додани кореро надорад, ё аз сари меҳрубонии зиёд ба фарзанд нагузорианд, ки ӯ ба коре даст занад, бо чунин рафтор пеши шукуфоии қисме аз истеъдодҳои кӯдакро мегиранд. Баъд аз ин фарзанд эътимод ба хештанро аз даст дода, сарфан меҳоҳад дар ҳар коре бо дигарон машварат намояд ва ҳозир нашавад, ки мустақилона тасмим гирад.

Коршиносон ва донишмандони илмҳои таълиму тарбия – бо тавачҷуҳ ба аҳамияти аз ҷониби волидон роия шудани ҳадди эътидол дар муносибатҳои волидайниву фарзандӣ ва дигар мавридҳои таъсиргузор ба шаклгирии шахсияти фарзандон – тавсияҳои зиёде додаанд, ки бархе аз онҳо аз ин ҷумлаанд:

Собитқадам бошед

Назм, қоида ва маҳдудиятҳои мушаххас бавучудоварандаи эътимод ҳастанд. Ин ҳамон чизест, ки фарзандонатон барои эҳсоси амнияти оромиш ба он ниёздоранд.

Сармашки хубе бошед

Агар меҳоҳед, фарзандонатон ба коре, ки шумо дӯст медоред, гироиш пайдо кунанд, шумо худ сармашқ барои он рафтор бошед. Фарзанди шумо ба касе ниёздоранд, то аз ӯ ибрат гирад.

Қобили эътимод бошед

Дурӯғ нагӯед ва саъй кунед, ки рафторҳои сохта аз худ нишон надихед. Фарзандон бояд шуморо ҳамон тавре, ки ҳастед, бинанд ва шиносанд.

Ҳозир ба кумак бошед

Саъй кунед, вақте кӯдаконатон ба шумо ниёздоранд, дар паҳлуи онҳо бошед ва ба қадри имкон

ниёзҳои онҳоро бароред. Нагузored, ки коре ё масъалае шумо ва фарзандатонро аз ҳамдигар дур кунад.

Хушбин бошед

Ҳалли масъалаҳо, ба чи андозае набошанд, аз кӯшишу талоши пайгиронаи шумо вобастаанд. Агар ба оянда хушбин бошед, аз зиндагӣ лаззати бештаре хоҳед бурд.

Фаъол бошед, фақат дар як ҷо нашинед

Агар идеяи хубе доред, даст ба фаъолият занед. Амалкардҳои шумо ба фарзандонатон нишон медиҳанд, ки танҳо роҳи анҷоми корҳо иқдом ба амал кардан аст.

Қобили эътимод бошед

Замоне эътимоди дигарон ба шумо бештар мешавад, ки гуфтору кирдоратон ҳамоҳанг бошанд. Ҳамеша кӯшиш кунед, ки байни гуфтору кирдоратон фосила нагузored. Вақте ба ин кор муваффақ мешавед, фарзандон ҳаргиз аз ҳарфҳоятон сар намепечанд. Ва, баръакс, агар кирдори шумо бо он чи бар забон меронед яксон набошад, эътимоди фарзандонатон ба шумо мекоҳад ва шояд дар оянда умуман ба садоқати суҳанҳоятон бовар накунад.

Ҳамдил бошед

Яке аз муҳимтарин фазилатҳои инсонӣ тавоноии дарки дигарон ва фаҳмидани эҳсосоти онҳост. Ҳамдильи позаҳре барои рафторҳои худписандона, бераҳмӣ ва номехрубонӣ аст. Агар мехоҳед фарзандонатон бо шумо ҳамеша мисли дӯст бимонанд, бо онҳо ҳамдил бошед, ба ҷои таҳқир, сарзаниш, насиҳат ва бозпурсӣ кардан, бештар аст фақат гӯш диҳед. Гоҳе гӯш додану сукут кардан метавонанд боиси ҳамдили бештаре гарданд.

Бо ин ки ин масъалаҳо дар назари аввал содаву осон ба назар мерасанд, амал кардан дар мавриди онҳо чандон кори содае нест. Рафторҳое, ки мо дар кӯдакон мушоҳида мекунем, фақат инъикоси он чи дар хонаводаҳои худашон мебинанд нест, балки бозтоби рафтору кирдорҳоест, ки аз дунёи васеи атрофшон ёд гирифтаанд. Дунёе, ки пур аз хатар аст ва дар он на ҳамеша метавонем фарзандонамонро назорат кунем. Танҳо он чи метавонем анҷом диҳем, ин аст, ки ҳамчун волидайнӣ солах ва мураббӣи шахсиятофарин худи кӯдаконро омодаи муқобилат бо ин хатарҳо кунем. Ҳар коре, ки мо анҷом медиҳем, таъсири мушаким бар фарзандонамон ва дунёи онҳо дорад. Пас бояд даст аз баҳонатарошӣ ва масъулиятро бар ҳамдигар вогузорӣ кардан бардорем ва ҳамаи нерую тавоноиямонро сарфи тарбияи фарзандон кунем.

Таъсири оила дар шаклгирии одоб

Яке аз мушкилоти ҷомеаҳои имрӯз мушкили ба ҷо наовардани эҳтироми калонсолон аз ҷониби кӯдакон ва наврасон мебошад. Мутаассифона, ин мушкил – бо пешрафти ҷомеаҳо – дар фазои фарҳангии муосир беш аз пеш меафзояд.

Бо таваҷҷуҳ ба таъсири ин мавзӯ ба таълиму тарбияи саҳеҳи кӯдакон пайдо намудани роҳкорҳои пешгирии рафтори номатлуб дорои аҳамият аст. Барои рафъи ин мушкил бояд нахуст ба решаёбии ин мушкил дар оила пардохт. Зеро хонавода аввалин муҳитест, ки кӯдак бо тақлид кардан ба шеваи рафтору гуфтори дигарон ба рафтору гуфтори худ шакл медиҳад. Дар баробари оила омӯзгорони мактаб, расонаҳои оммавӣ, аз ҷумла матбуот ва бавижа телевизион, метавонанд дар ривож додани фарҳанги эҳтиром дар байни қишрҳои гуногуни ҷомеа, алалхусус кӯдакону наврасон, таъсир расонанд.

Кӯдак аз ҳангоми таваллуд бо аввалин муҳити иҷтимоӣ, яъне оила, рӯ ба рӯ мешавад. Ӯ дар ин замон тасаввури мушаххасе аз баду нек надорад ва батадриҷ бо аъзои ин ҷомеаи кӯчак ва шеваи рафтору гуфтори онҳо шинос мешавад. Агар кӯдак аз ҳамон ибтидо эҳсос кунад, ки дар ин муҳити иҷтимоӣ эҳтироми аъзои он ба ҷо гузошта мешавад, ҳеч касе ба каси дигар суҳанҳои хушунатомез намегуяд ва ҳама – чи калонсолу чи хурдсол – ба ҳамдигар эҳтиром мегузоранд, хӯю хислати вай дар ҳамин фазои солиму босафо ба тарзи матлуб шакл мегирад. Илова бар ин, ки аҳамияти эҳтиромгузорию дарк мекунад, батадриҷ ба як инсон соҳибэҳтиром ва бошахсият низ табдил мегад.

Волидон бояд кӯдакро аз замони ба дунё чашм кушоданаш дар оғӯши меҳру латофати худ ҷой диҳанд ва бо вай робитаи пойдор бар эҳтиمودу итминон ва эҳтиромомез барқарор созанд. Мутаассифона, бисёре аз падарону модарон мехоҳанд, ки фарзандашон эҳтироми онҳоро комилан нигоҳ дорад, дар сурате, ки худашон ҳаргиз ба фикри эҳтиром гузоштан ба шахсияти фарзанд нестанд, пайваста ӯро сарзанишу таҳқир мекунад ва дар пеши рафиқону ҳамсинфонаш суҳанҳои носазо мегӯянд.

Усулан рафторҳои инсон асосан аз роҳи ёдгирӣ ташаккул меёбанд ва пойдортарин ёдгирӣҳо ёдгирӣҳои мушоҳидаӣ мебошанд. Аз ин рӯ, кӯдакон аз замоне, ки қодир мешаванд – бо баёни содатарин ибораҳо – бо падару модар ва атрофиёни худ иртибот барқарор кунанд, батадриҷ қобилияти фарогирии эҳтиромро низ пайдо менамоянд. Бояд бидонем, ки он чи ба кӯдак медиҳем, ҳамоноро пас мегирем.

Дар давраи кӯдакӣ ёдгириву омӯхтани кӯдак бар пояи тақлид ва пайравӣ устувор аст. Кӯдак аз синни ду-солагӣ ба ҳаракату рафтору гуфтори волидайн тақлид мекунад ва кам-кам эҳтиром гузоштан ба калонсолон

дар $\bar{u}$ дарунӣ мегардад ва дар даврони балоғат ин одатҳои писандида фаромӯш намегарданд. Агар тақлиди кӯдак аз рафтору кирдорҳои шоистаи дигарон аз ҷониби падару модар таҳсин шавад, ба рағбати $\bar{u}$ барои идома додани ёдгирӣ афзуда мешавад. Бинобарин волидонро лозим аст, ки ахлоқи писандидаи фарзанди худро таҳсин кунанд ва, илова бар ин, онро барои эҳтиром кардани калонсолон ташвиқ намоянд. Дар ин замина муҳим аст, ки худи падару модарон нисбати ҳеҷ касе беэҳтиромӣ наkunанд, ки ин амали онҳо мумкин аст кӯдаконро ба беэҳтиромӣ кардан нисбат ба дигарон водорад.

Инсон – хоҳ хурдсол бошад, хоҳ калонсол – шахсияти ҳудаш барояш арзишманд аст. $\bar{U}$ меҳодад ҳамвора мавриди эҳтироми дигарон қарор гирад. Шахсияти $\bar{u}$ дар муҳити хона ё мактаб ва ё ҷамъият нигоҳ дошта шавад. Ин ҳифзи шахсият дар тамоми афроди ҷомеа мушоҳида мешавад. Шахсиятгалабӣ ҷузви зотии ҳар инсонест ва ҳама ба он пойбанд ҳастанд. Ҳаргиз бояд гумон накунем, ки кӯдакони хурдсол ин гуна чизҳоро намефаҳманд ва ба он тавачҷуҳе надоранд. Бинобарин бояд пазирем, ки кӯдакон ҳам дар навбати худ мақому эҳтиром ва шахсияте доранд ва калонсолон ва, бахусус волидон, бояд ин шахсиятро муҳтарам шуморанд ва дар пеши рафику ҳамсинфҳояшон обрӯи онҳоро нарезонанд ва ба онон тавҳину носазо нагуянд.

Волидон бояд кӯдаки худро, ҳамон гуна ки ҳаст, бипазиранд. Ҳар кӯдаке бояд эҳсос кунад, ки шахсияти $\bar{u}$ дар хона мавриди эҳтиром аст, то тавонад ба худбоварӣ расида онро ҳифз намояд ва истеъдодҳову тавонмандиҳои худро рушд диҳад. Ҳамчунин бояд тавачҷуҳ дошт, ки ҳақшиносиву қадрдонии падару модар аз корҳои кӯдакон равишҳои беҳтар ва шоистатари ба кӯдакон нишон додани тарзи эҳтиром гузоштан мебошанд. Аз ин рӯ, лозим аст, ки падарону модарон дар

муҳити хона баъзе корҳои сода ва ҷузъиро ба кӯдакони хурдсол вогузор кунанд ва аз онҳо масъулият талаб намоянд. Ин амал нақши муассире дар эҳсоси шахсияти кӯдакон дошта, барои ба вучуд овардани эҳсоси масъулият, варзида шудан дар корҳои зиндагӣ, ба кор андохтани таҳайюлот ва низ дар тарбияи масъулиятҳои болотари онҳо нақши беҳтаре ифода мекунад.

Усулан кӯдакон ба он касе, ки ўро дӯст медоранд, сабӣ мекунанд бештар монанд шаванд, зиёдтар эҳтиромашро ба ҷо оваранд ва супоришҳои бечунуҷаро иҷро кунанд. Он кӯдаконе, ки бештар мавридҳои шӯҳидӣ баҳсу ҷидол ва ихтилофу ҳамдигарнафаҳмии волидайнӣ худ мешаванд, на танҳо эътимоду итминонашон ба падару модар мекоҳад, балки эҳсоси хударзишмандӣ ва тавоноии нишон додани омодагии равонии лозим барои қадршиносӣ сипосгузорию низ аз даст медиҳанд. Ба таври кулӣ, танҳо дар сурати ҳоким будани фазои эҳтиром дар хонавода, бавижа байни волидайн, фарзандон бо ҷону дил меомӯзанд, ки ҷӣ гуна аз некиҳои дигарон, бавижа падару модар ва муаллими хеш, сипосгузорӣ қадршиносӣ намоянд. Албатта, баъзан лозим меояд, ки дар хона яке аз волидайн, масалан, падар, ба шеваи комилан дӯстона ва ба забони содаву лаҳнаи хушоянд ба кӯдак ёдоварӣ кунад, ки ба хоҳири лутфу муҳаббат, ки модар ба вай раво доштааст ва заҳмате, ки барояш кашааст, ташаккур намояд ва ба вай эҳтиром гузорад.

Писандида аст, ки муаллимони мактаб – бар асоси заминаҳои фитрии кӯдакону наврасон – арзишҳои маънавӣ, ахлоқӣ ва амалии онҳоро тақвият намуда, заминаҳои парвариши онҳоро фароҳам оварда, дар амал ба онон эҳтиром ба атрофиёро ёд диҳанд. Дар ин замина яке аз омилҳои муваффақшуда эътибори пайвасти ҳифз кунад ва посдори шахсияту суботи кӯдак бошад, ин аст, ки волидон дар аҳду паймони худ бо кӯдакон

вафодор бошанд ва ҳеҷ гоҳ нисбат ба фарзандон ваъдаҳилофӣ накунад ва рафтарашон ҳилофи гуфторашон набошад. Кӯдакони мо он гуна мешаванд, ки мо ҳастем. Ва барои дуруст тарбия кардан бояд дуруст тарбия шуда бошем. Кӯдакон замоне ёд мегиранд, то ба дигарон эҳтиром гузоранд, ки афроди барояшон муҳим намунаи ибрат ба эҳтиром гузоштан бошад.

НАҚШИ МАКТАБ ДАР ШАХСИЯТСОЗӢ

Кӯдакон ва наврасон сармояҳои ҷомеа мебошанд ва саломати рӯҳу ҷисми онҳо шартӣ муҳими саломати ҷомеаи оянда аст. Бинобарин масъалаҳои онҳо аз ҷумлаи масъалаҳои оест, ки бояд ба онҳо тавачҷуҳи кофӣ мабзул дошт. Зеро тавачҷуҳи ҷиддӣ ба муҳити оила ва мактаб, ки нақши босазое дар тақвину шахсияти донишомӯзон доранд, зарурати инкорнопазир аст.

Хотирнишон қардани ин нуқта муҳим аст, ки дар ҳар матлабу мақола ва ҳатто пажӯҳишҳои бузурге, ки ба масъалаи нақши мактаб дар тарбияи насли ҷавон бахшида шудаанд, ҳатман, чун ҷузъи ҷудонопазир, вожаҳои оила ва волидайн ҳузур доранд. Зеро мактаб ва оила ниҳодҳои мебошанд, ки фақат дар ҳамбастагии онҳо барномаҳои тарҳҳои тарбиявие, ки ҳадаф аз онҳо шаклгирии шахсиятии кӯдакону наврасон мебошад, ба марҳалаи иҷро мерасанд. Бо тавачҷуҳ ба ин ки аввалин муҳите, ки кӯдак бо он дар иртибот мешавад, хонавода мебошад, муҳити хонавода омилӣ муассир дар сохтани шахсияти кӯдак аст. Ва он ҳукми пайроҳаеро дорад, ки тавассути он кӯдак ба шоҳроҳи фарҳанги иҷтимоӣ ва ахлоқи миллӣ мебарояд ва дар миёни анбӯҳе аз меъёрҳои қоидаҳои русуму одатҳои воқеъ мешавад, ки шахсияти ӯро таҳти таъсир қарор медиҳанд. Ҳамон шахсиятеро, ки таъсири тафаккури волидайн ва дигар аъзои хонавода ҳанӯз ба шакли, ба истилоҳ, «нимаҳом» сохтаанд. Аз ин рӯ, кӯдакон бо ҷи кӯлбори ахлоқиву маънавӣ вориди нахустин ҷомеаи бузург, яъне мактаб, мешаванд, вобаста ба аъзои хонавода, бавижа падару модар, аст.

Таъсири муҳити мактаб ба ахлоқ

Ҳар воҳиди омӯзишӣ аз муаллим, шогирд, воситаҳои таълимӣ ва макони таълим ташкил шудааст, ки ҳар кадом муҳити хосеро эҷод ва нақши босазое дар тарбияи ахлоқ ифода мекунанд.

а) Муаллим. Муаллим касест, ки бештарин таъсирро дар амри покиза кардани дунёи шогирдон бар ҷо мениҳад. Муаллим устои инсонсоз мебошад: ҳам метавонад одам бисозад ва ҳам одамро вайрон кунад. Аз ин рӯ, агар муаллимон хуदाшон ҳоким бар нафс ва дорои ахлоқи писандида бошанд, дар тарбияи кӯдакону наврасон осори матлубе бар ҷой мениҳанд.

Муаллим барои шогирдон инсонӣ бузурге мебошад, ки тамоми рафтору кирдори ӯ ҳамчун сармашқ дарёфт мешавад. Бузургтарин рисолати муаллим бедорсозии инсонҳо ва коридану парвиш намудану ба шукуфой расонидани гулҳои фитрату одоби ахлоқ дар замини ҳастии насли ҷавон мебошад. Бинобарин нақшу ҷойгоҳи муаллимон дар тарбияи ахлоқии шогирдон бузургу ҳаёти ва ғайриқобили инкор аст.

б) Мудирӣ мактаб. Нақши мудирӣ мактаб дар таълиму тарбияи насли наврас аз муаллимон камтар нест. Зеро мудирон, илова бар ин ки ба шогирдон таъсир мерасонанд, ба муаллимон низ таъсир доранд. Мудирон дар интиҳоби муаллимон, коркунон, дар эҷоди тартибу интизом, иҷрои барнома ва тартиб додани барномаҳои дорои ҷанбаи тарбияи ахлоқӣ саҳми бузург доранд. Бинобарин агар мудирон бо сифатҳои неки ахлоқӣ ораста бошанд, ба фазои мактаб сафо медиҳанд.

Илова ба мудирӣ муаллимон, китобдор, роҳбари бахши таълим, роҳбарони синфҳо, фаррош, дарбон ва ҳар касе, ки дар мактаб вазифае анҷом медиҳад, дар тарбияву таълими шогирдон таъсиргуздор ҳастанд. Муаллими забону адабиёт тавассути осори пур аз панду

ахлоқи бузургони адабиёт ва забони шевои миллӣ, муаллими таърих бо нақлҳои чолиб аз гузаштаи пур аз талошҳои меҳанпарастонаи халқи тоҷик, муаллими ҷуғрофӣ бо ба шогирдон шиносондани вижагиҳои табиати афсонавӣ ва иқлими сарзамини доимобаҳори Тоҷикистон, муаллими расм бо нишон додани тасвирҳои аз қору заҳмати диловарони арсаи меҳнат ва симои шахсиятҳои барӯманди халқамон, хулоса, ҳар муаллиму омӯзгори, ки аз фанне дарс медиҳад, ҳар кадом барои афзудан ба огоҳии иҷтимоии шогирдон ва борвар кардани дунёи ботини донишомӯзон нақши муассиру фаъоле ифода менамояд.

в) Барномаҳои таълимӣ. Дарсҳои, монанди риёзӣ, физика, химия, зистшиносӣ ва дигар фанҳо, ҳар кадом лозиманду аҳамиятдоранд ва омӯзиши онҳо сатҳи донишу ҷаҳонбинии донишомӯзонро боло мебарад. Аммо агар муаллимони фанҳои гуногун гоҳе баъд аз баёни мавзӯи нав дар робита ба дарс дар мавриди шарҳи ҳоли олиме ё кашфиёти илмие ва ё таърихи кишваре ба нуктаҳои ахлоқӣ ишора кунанд, ҳам барои вусъати ҷаҳонбинии донишомӯзон ва ҳам барои дар зеҳни онҳо ниҳодина кардани арзишҳои ахлоқӣ қобили аҳамият хоҳад буд. Зеро дар ҳар кишваре дар давронҳои гуногун бузургони илму адаб зиндагӣ ба сар бурдаанд, ки, ба ҷуз осори арзишманд ба ҷаҳониён ба ёдгори гузоштан, шахсиятҳои аз лиҳози ахлоқӣ қобили пайравӣ мебошанд. Дар воқеъ дар таърихи башар шахсияти бузургоро наметавон пайдо кард, ки дар бораи аҳамияти донишу маърифат, одобу ахлоқ ва инсонӣ комил будан суханони пандомез нагуфта бошад.

г) Муҳити омӯзишӣ. Шогирдони мактабҳои воқеъ дар наздикии паркҳо, синамоҳо, тарабхонаҳо ба сабаби ин, ки аз назди ин гуна ҷоҳо гузашта, вориди мактаб мешаванд, аз садои баланди мусиқӣ, либоспӯшиву рафтору гуфтори хоси муштариёни ин гуна ҷоҳо, ки дар

бештар маврид як навъ зиндагии беқайдонаву беғамонаро аз худ падидор мекунад, таъсири номатлуб мепазиранд. Ҳамин тавр, агар дар наздики мактабҳо музей ва китобхонаҳо бошанд, асари хубу нек ба шогирдон боқӣ мегузоранд. Агар дар рӯи девор ва роҳравҳои мактаб ва синфхонаҳо шеърҳои пандомӯз ва суханони бузургон дар бораи дониш, маърифат, ахлоқи ҳамида насб шуда бошанд, ба шогирдон таъсири хуб расонда, онҳоро ба донишомӯзӣ, гиромидошти арзишҳои фарҳанги миллӣ, риояи ахлоқу одоби писандида раҳнамун месозанд.

д) Воситаҳои таълимӣ. Яке аз воситаҳои омӯзишӣ китобҳои ғайридарсӣ, ба истилоҳ, дастурҳои иловагӣ мебошанд. Агар ин гуна китобҳо ва дастурҳои иловагӣ мувофиқ ба синну соли донишомӯзон тартиб дода шуда ва бештар дорои мавзӯҳои ахлоқу одоб бошанд, дар афзоиши доноӣ, рушди ахлоқӣ ва покизагии рафтори онҳо муассир хоҳанд буд. Ва, баръакс, баъзе аз китобҳо, роману дostonҳо ва маҷаллаҳои бегонагон мӯчиби халалдор шудани фикр ва табоҳии ахлоқ мешаванд.

е) Имкони вохӯриву мулоқот бо зиёиёни эҷодкор. Мулоқотҳои бевосита бо нависандагон, рӯзноманигорон, хунарпешагони маъруф ва донишмандони риштаҳои гуногуни илму дониш барои тарбияи ҳисси созандагӣ ва пайдо кардани итминон ба истеъдодҳои фитрии худ барои кӯдакон хеле муфид хоҳанд буд.

Бо тавачҷух ба аҳамияти бузурги тарбияи ахлоқӣ мувофиқи мақсад хоҳад буд, ки **фанни алоҳида ва маҳсули тарбияи ахлоқ чорӣ карда шавад ва ҳамон тавр ки дар мактаб ба дарсҳои риёзӣ, табиатшиносӣ, забону адабиёт ва ғайра аҳамият дода мешавад, ба дарси тарбияи ахлоқӣ ҳам бояд аҳамияти ҷиддӣ дода шавад.** Ва барои тарбияи ахлоқӣ бояд муаллимоне баргузида ша-

ванд, ки завқу салиқа ва маҳорати дархӯри таълим додани чунин фароянди муҳимро дошта бошанд. Яъне ин муаллимон бояд сармашқҳои ғайратманде бошанд, то тавонанд шогирдонро ба сӯи сифатҳои писандидаву матлуб ҳидоят намоянд ва дар замини ҳастии онҳо тухми арзишҳои ахлоқиву маънавиро бикоранд.

Ҳамон тавр ки ба хотири такмили дониши донишомӯзон аз дарсҳои табиатшиносӣ муаллимон онҳоро ба тамошои дарё, кӯҳ, киштзорҳо, фермаҳои чорводорӣ, коргоҳу корхонаҳо ба гардиши омӯзишӣ (*экскурсия*) мебаранд, ҳамин тавр – ба манзури дар зеҳну шуури хонандагон пайдо кардани ҳисси эҳтиром нисбат ба офаринандагони дороиҳои илмиву адабӣ ва маънавию ахлоқии миллати тоҷик – муаллимони дарси ахлоқ низ шогирдони худро бояд ба осорхонаҳои таърихӣ, театр, маҳалли ҷойгиршавии ёдгориҳои таърихӣ ва ба зиёрати оромгоҳи бузургони таърих ва илму адаби миллат баранд.

Агар хоҳем ҷомеаро аз фасоду аъмоли бад пок нигоҳдорем, агар хоҳем наврасону ҷавонон пок бимонанд, бояд пеши ғуборҳо ва кудуратҳоро гирем ва расидани гарди кирдору рафтори зиштро пешгирӣ кунем. Зеро пешгирии беморӣ аз дармони он сабуктар аст. Ҳамаи инсонҳо, ҳатто онҳое, ки баъдан рафтори номуносиб аз худ нишон медиҳанд, бо фитрати пок ба дунё меоянд, аммо тадричан, ки калон мешаванд, бар асари ҳаяҷонҳои нафси ҳайвонӣ, васвасаҳои дунёи имрӯз, тамос бо афроди нолоиқ ва ворид шудан ба муҳити нопок олуида мешаванд. Бинобарин роҳнамоии ахлоқӣ дар мактабҳо ба ин гуна кӯдакон монанди наҷот аз ғарқ шудан аст, то дар ботлоқи бадахлоқию қиноят ғарқ нашаванд.

Ба кӯдак бояд таълим дода шавад, то бадихоро шиносад ва натиҷаҳои кирдору рафтори бадро, ҳарчанд кӯчак ҳам бошанд, бидонад. Ба таври исроркорона он-

ро бояд ёд дод, ки ҳаргиз даст ба кирдори бад назанад, ҳатто ҳозир нашавад бо қалами дӯстонаш – бидуни иҷозат пурсидан – як калима нависад ё китобхояшонро барои хондан гирад, зеро ҳар дафъа ки кори баде анҷом гирифт, дафъаи дигар ҳамон кор осонтар анҷом мешавад ва рафта-рафта ба одат табдил меёбад.

Кӯдак, вақте сарҳади дурусту нодурустро намендонад, гирифтори хато мешавад. Вақте дар ҷамъи одамоне қарор мегирад, ки бо кори нодуруст машғуланд, масалан, шӯҳихои аз ҳад зиёд мекунад, ӯ ҳам ба кирдори онон пайавӣ мекунад. Вақте дар мактаб дид, ки бачаҳо бо саҳлангорӣ бар дару девор хат мекашанд, ӯ ҳам чунин корхоро мекунад. Бинобарин муҳити мактаб дар тарбияи ахлоқу одоби неки насли наврас нақши муҳим ифо намуда, дар рушду тақомули шахсияти онҳо таъсири муҳим дорад.

Мактаб маконест, ки дар амри ба кӯдак омӯзиш додани муносибати эҳтиромомез ба атрофиён нақши босазо ифо намуда, дар рушду тақомули шахсияташ таъсири инкорнопазире мегузорад. Шеваи бархӯрд ва сухани муаллим дар устувор кардани эҳтироми кӯдакон нисбат ба калонсолон таъсири таъйинкунанда доранд. Бинобарин мактаб метавонад, монанди хонавода, дар эҷоди сифати эҳтиром ба дигарон – бо аз байн бурдани рафторҳои нописандона ва беэҳтиромона нисбат ба онон – кӯдаконро ёрӣ дода, дар роҳи дар шуури онҳо ниҳодина кардани ҳулуқи ҳӯи нек саҳми босазо гузорад.

Муаллимон бояд тавачҷуҳ дошта бошанд, ки яке аз монетаҳои бузурги муносиботи хуб сарзаниш кардани дигарон аст. Агар аз донишомӯзон хатое гузарад, бо нақушишу танбеҳ наметавон ба ҷое расид, балки бо сабр-ру шикебой мешавад хатои шогирдонро ислоҳ намуд. Аз тарафи дигар, хуб аст ва бояд кӯшиш ба харҷ дод, ки донишомӯзон ба оқибатҳои рафтори нодурусти худ пай баранд. Барои мисол, агар талабае бо талабае пархош

ва ё бадрафторӣ кард, аз ӯ талаб кунанд, ки фавран узр пурсад. Чунин тарзи ҳалли масъала кам-кам дар вучуди шогирдон нақши хубе пайдо мекунад ва ҳангоми пой ба зиндагии мустакил ниҳодан онҳо пешпо нахоҳанд хӯрд. Бинобарин рафтори меҳромез бо кӯдакон, бархӯрди боэҳтиром ба шахсияти онҳо ва рафтори неку писандидаи муаллимон донишомӯзонро дар масири одатҳои неку ҳамида қарор медиҳанд. Дар ин робита бисёр муфид хоҳад буд, ки омӯзгорон - бар асоси заминаҳои фитрии наврасон - арзишҳои маънавий, ахлоқӣ ва маърифатии онҳоро тақвият намоянд, заминаи густариши онҳоро фароҳам оваранд ва дар амал ба онон эҳтиром ба дигаронро биомӯзанд.

Бояд гуфт, ки масъулиятҳои мактаб бо парвариши нуруи ақлонӣ ва ошно сохтани донишомӯзон ба арзишҳои иҷтимоиву ахлоқӣ маҳдуд намешаванд, балки муаллимон масъул ҳастанд, ки шогирдонро дар рӯҳияи меҳнатдӯстӣ низ тарбия намоянд. Решаи бисёре аз мушкилот танбалӣ аст ва муаллимон ба ҷавонон бояд талқин намоянд, ки алорағми мушкилоти сершуморе, монанди камбизоативу бекориву дигар масъалаҳои зиндагӣ, дар ҳама ҳолат асолату шахсияти худро ҳифз кунанд ва сабӣ намоянд, ки гирифтори разолати ахлоқӣ, баҳусус танбалӣ, наshawанд. Зеро танбалӣ бо заволи ахлоқии ҷомеа меанҷомад. Ҷавонон, дар ҳар кучо ки бошанд, бояд ба ду хислати мардуми мо, ки шучоату меҳнатдӯстӣ аст, вафодор монанд ва миллати тоҷикро, илова бар дигар сифатҳои некӯ, ки дорем, бо ин хислатҳои писандида ба дигар халқу миллатҳо шиносонанд.

Нигоҳе ба нақши муаллимон ва таъсири рафтори онҳо

дар ниҳодина кардани ахлоқи иҷтимоӣ

Яке аз шохисаҳои асосии пешрафт ва намоди ҳаракатҳои солим дар масири тақомули башар риояи

ахлоқу маънавиёт дар ҷомеаи инсонӣ аст, ки муҳимтарин қорқарди олимону омӯзгорон ва бузургони илму адаби башар аз оғози тамаддун ба шумор меравад. Дар ҷомеаи мо ҳам, ки ҷойгоҳи низоми омӯзишу парвариш мушаххас шудааст, ин нақш бузургтар ва таъсиргузортар ба назар мерасад.

Дар ин росто муаллимон ба унвони неруи инсонӣ, ки муҳандисии афкори умумӣ ва ҷашмандози рушди фарҳангиву илмии ҷомеа дар дасти онҳост, барои иҷрои меъёрҳо ва назарияҳои ахлоқӣ дар ҷомеа вазифае фаротар аз кишрҳои дигар доранд. Ҷаро ки дар таҳкими пояҳои низоми илмӣ, бавижа фарҳанги кишвар, бештарин нақшро ифо мекунанд. Ин ҳамон мавзӯест, ки дар ҷанд соли охир мавриди бетаваҷҷуҳиву бемеҳрии бисёре аз муаллимон воқеъ шудааст ва бо гузашти замон мӯҷиби нигаронии бештари хонаводаҳо гаштааст. Му-таассифона, имрӯз фаъолияти амалии муаллимон бо рисолати баланди иҷтимоие, ки дар ниҳодина шудани ахлоқи иҷтимоӣ доранд, мулоим карда гӯем, гираҳ намехӯрад. Ислоҳи ҷунин вазъият дар низоми таълиму тарбия аҳамияти бештар аз парвариши ҷанбаҳои инсонии наврасон дорад, зеро муаллимону омӯзгорон хастанд, ки ин вазифаи муқаддасро иҷро мекунанд.

Тарбияи шаҳрванди боахлоқ муҳимтарин вазифаи муаллимон аст

Таҷрибаи бештар аз ду даҳсола нишон медиҳад: иқдомҳои тарбиявие, ки дар мактабҳои мо сурат мегиранд, боиси тағйири рафтори амиқи ахлоқӣ дар донишомӯзон нашудаанд. Торафт афзоиш ёфтани рафторҳои номуносиби ахлоқии кӯдакону наврасон, ҷалб гардидани онҳо ба ҳар гуна ҳаракату равияҳои тундраво ва ба ҷинояткорӣ даст задани бархе аз онҳо баёнғари он аст, ки мактабу муаллимон рисолати худро ба таври матлуб анҷом намедиханд.

Тарбияи ахлоқӣ муҳимтарин иқдоми пешгирӣ аз осебҳои равонӣ ва иҷтимоӣ дар ҷомеа аст. Баъд аз хонавода мактаб дуввумин ниҳоди тарбиявӣ кӯдакон аст, ки бояд бо омӯзишҳои дурусти худ маҳоратҳои шахрвандиро ба донишомӯзон ёд диҳад. Дар назди муаллимон парвариши кӯдакон, ҳамчун шахрвандони боахлоқ, набояд камтар аз аҳамияти омӯхтани дарсҳои риёзӣ ва таъриху забон бошад. Мо ба кӯдаконамон ҳар гуна донишро меомӯзонем, ки онҳоро инсонҳои муфиду муваффақ ба бор оварем. Пас барои чӣ ба омӯзондани ахлоқ – муҳимтарин дониши инсонӣ ва асоси пояи маърифати башарӣ – ба таври шоиста тавачҷуҳ намекунем? Чаро бештарин нигарониҳои хонаводаҳо аз вазъияти ахлоқии фарзандонашон аст? Ба назар мерасад оилаҳо ва, умуман, ҷомеа парвариши насли ҷавонро дар паси корҳои ҳадафҳои дигар қарор додаанд ва чунин вазъият ҳушоянд нест.

Ниҳодҳои гуногуни таблиғотие, монанди телевизиону радио ва матбуоту расонаҳо, бояд ҳамроҳони бериёи низомии таълиму тарбия дар қори парвариши ахлоқии ҷомеа бошанд, то натиҷаи фаъолиятҳои парваришии муаллимон босамартар гардад.

Муаллимон – ҳамчун бозуҳои муҳарриқи низомии таълиму тарбия – нақши калидӣ дар иҷрои барномаҳои тарбиявӣ ва ахлоқӣ доранд.

Муаллими муваффақ касест, ки ҳамаи ҷанбаҳои вучуди донишомӯзонро парвариш диҳад ва аз онҳо инсонҳои арзишманде барои ҷомеа созад. Муаллимони синфҳои ибтидоӣ бо афроде сари қор доранд, ки зехну шуураш дар пазириши омӯзаҳои илмиву арзишҳои ахлоқӣ мисли киштзори ташна ба об аст. Шогирдони ин давра муаллими худро аз қону дил дӯст медоранд ва омӯзаҳои ӯро ба дидаи миннат бар лавҳи зехнашон бо қалами меҳру муҳаббат сабт мекунанд. Муаллимони синфҳои ибтидоӣ, ки дар мактаб ҷойгоҳи модарро дар

қалби донишомӯзон доранд, бояд аз ин фурсати ноб барои ниҳодина қардани сифатҳои ахлоқӣ ва омӯзаҳои фарҳангӣ истифода кунанд. Муаллими давраи ибтидоӣ, ки бо мавҷудҳои ҳассос рӯ ба рӯ шудааст, бояд шогирдонро ҳарчи бештар ба риояи одобу ахлоқи ҳамида ва эҳтироми калонсолон ташвиқу роҳнамоӣ кунад.

Вучуди барномаҳои ҷаззоб барои ҳидояти ахлоқиву иҷтимоии донишомӯзон, ҳузури фаъоли мушовирони равоншинос дар қанори мушовирони таҳсилӣ дар мактабҳо, назорати дурусти волидайн ба барномаҳои расонаҳо, монанди моҳвора, Интернет ва амсоли онҳо, муҳимтарин роҳкорҳои ниҳодина қардани ахлоқи иҷтимоӣ дар донишомӯзон ба унвони созандагони ҷомеа ва ворисони фарҳанги миллӣ мебошанд.

Хулоса, мактабу муаллим дар тарбияи насли наврас нақши муҳим доранд ва онҳо воқеан ҳазинадори ганҷинаи маънавии ҳар ҷомеа ба ҳисоб мераванд. Муаллимон коргузори аслии низоми таълиму тарбия ва рӯҳи низоми омӯзишии ҳар кишвар мебошанд ва бо кӯшиши хирадмандонаи онҳо ҳадафҳои таълим ба марҳалаи иҷро мерасанд. Ва он чи кӯдакону наврасону ҷавонон дар мактабҳо ёд мегиранд, аз вижагиҳо, шои-стагиҳои илмӣ, фарҳангӣ, тарбиявӣ, иҷтимоӣ, ахлоқӣ ва маънавии муаллимон вобаста аст.

Бидуни шак, муаллимон дар дигаргунии ҷомеа ва ҳаракати он ба сӯи ахлоқу маърифати инсонӣ асаргузор мебошанд. **Ба гунае, ки метавон сатҳи риояи меъёрҳои инсониву ахлоқии мардум, дониш, тавоноӣ, кайфиятҳои илмиву ахлоқии ҳар кишварро аз рӯи сатҳи дониш, тавоноӣ, кайфияту маҳорат ва рафтори муаллимони он кишвар ташхис дод.**

Алорағми пешрафтҳо ва таҳаввулоти ҷашмгири илмии ҷаҳон ҳанӯз ҳеҷ ҷойгузини бартаре барои муаллим ёфт нашудааст. Бинобарин ҳар тағйиру таҳаввуле

дар чанбаҳои гуногуни иҷтимоӣ бо талоши муаллим суратпазир аст. Бидуни шак, ҳадафи ормонию муаллимон ҳамеша ин аст, ки ҳаёти башар бар мадори арзишҳои фарҳангӣ ҷарх занад ва рафтори ахлоқӣ асоси зиндагии инсон бошад, то ҳеч бегонае маҷоли таҷовузро ба фарҳанги асили миллӣ пайдо накунад.

НАҚШИ РАСОНА ДАР ФАРҲАНГИ ИҶТИМОӢ

Имрӯзҳо инсоният бо ворид шудан ба асри расонаҳо ва шаклгирии ҷомеаи иттилоотӣ даврони наvero оғоз кардааст. Мо акнун дар низоми навини ҷаҳонӣ, дар асри расонаҳо ҳаёт ба сар мебарем. Асre, ки дар он воситаҳои ахбори умум ҷузъи ҷудоинопазири зиндагии мо ҳастанд. Он чиро, ки расонаҳо ба номи иттилоот ба мо дастрас мекунанд, ба шаклҳои гуногун дар тарзи зиндагӣ, андешаву эҳсосоти мо таъсир мерасонад. Дар ин миён расонаҳо нақши таъйинкунандае дар рушди фарҳангии кишварҳо доранд. Коркарди расонаҳо дар асри иртиботот, бидуни шак, дар ҳамаи ҷанбаҳои зиндагии иҷтимоиву фарҳангии ҷомеаи башарӣ инкорнопазир аст.

Имрӯзҳо он ҷомеае тавсеаёфта шинохта мешавад, ки дар баробари рушди соҳаҳои иҷтимоӣ ва иқтисодӣ қодир ба боло бурдани сатҳи шуури ҷамъиятӣ мебошад. Дар чунин ҷомеае воситаҳои пешрафтаву навини иртиботӣ бо тавлиду паҳши маводи матлуби иттилоотӣ дар миёни мардум дар боло бурдани огоҳиҳои гуногуну заруре нақши муҳимро ба уҳда доранд ва ба ҷомеа дар роҳи расидан ба пешрафту тараққӣ ҳамаҷониба ёрӣ мерасонанд. Имрӯз расонаҳо метавонанд омили муайянкунанда ва инкишофдиҳандаи сатҳи маърифат ва шуури миллий бошанд, дар муттаҳид сохтани ҷомеа ва пешрафти давлат нақши арзанда бозанд, ба тавсеаи ҳамаҷонибаи кишвар, густариши суръати созандагӣ ва афзоиши рушди фарҳангӣ кумак карда, боиси ташаккули афкори солими ҷомеа шаванд.

Нақш ва ҷойгоҳи расонаҳои фарҳангӣ

Густариши ҷопи рӯзномаву маҷаллаҳои гуногун, ҷойгоҳи шоистаи расонаҳо дар баланд бардоштани сатҳи огоҳии мардум ва шукуфо намудани фарҳангу дониши ҷомеа яке аз омилҳои муҳимтарини тавсеаи фарҳангӣ ва нишонаи ҳадафмандӣ ва пурҳаракатии ҷомеа аст. Бадехист, ки тавсеаи фарҳангӣ ба маънои гу-стурдаи он, ки дарбаргирандаи густариши гуфтугӯҳои фалсафӣю фарҳангӣю адабӣю хунарӣ мебошад, на танҳо омили асосии рушди ҳудогоҳии миллӣ, балки за-минасози тавсеаи сиёсӣю иқтисодӣ, пешрафти илму дониш ва ташаккулдиҳандаи андешаву афкори солим дар ҷомеа аст.

Албатта, ин ҳама замоне муяссар ва имконпазир мегардад, ки аз як сӯ, мақомоти давлатӣ ба расонаҳои гуногун ва нақши воқеии онҳо аҳамият диҳад ва расонаҳои оммавино ба сифати «рақиб» ё баландгӯи фаъолиятҳои мақомоти ҳукуматӣ, балки ҳамчун рукни муҳиме - дар баробари ҳокимияти қонунгузор ва иҷроия - бипазирад. Аз сӯи дигар, роҳбарони рӯзно-маҳо ва аҳли қалам низ бояд аз рисолати фарҳангӣ ва масъулияти худ дар иттилоърасонии дуруст, ривож додани ҳамдигарфаҳмӣ, тақвияти ҳисси ҳамбастагии миллӣ ва ҳамзистии мусолиҳатомез огоҳ бошанд ва аз паст задани шаъни ашхос, дурӯғпардозӣ, овозапахнкунӣ ва, аз ҳама бадтар, аз таблиғи хушунат парҳез намоянд.

Ин гуфтаҳо, дар навбати аввал, ба расонаҳои фа-рогир, аз ҷумлаи телевизиону радио ва рӯзномаҳои бо-нуфуз, ки мардум ба хабарҳо, гузоришҳо, таҳлилҳо ва паёмҳои онҳо итминон дорад, дахлдор аст. Таъсири онон дар сурати масъулият эҳсос намудани коргузоро-нашон метавонад судманду созанда бошад ва дар сура-ти бемасъулиятӣ зараровару харобкунанда мешавад.

Нақши расонаҳо дар шаклдиҳии фарҳанги иҷтимоӣ

Расонаҳо имрӯз – ҳамчун ҳомилон ва интиқолкунандагони паём – метавонанд дар сохти фарҳанги ҷомеа бавучудоварандаи боварҳо ва афкори ҷамъиятии муассир бошанд. Онҳо бидуни ба назар гирифтани марзҳои ҷуғрофӣ, ақидаӣ ва фарҳангӣ имкони хузур дар ҳамаи нуқтаҳои ҷуғрофиро пайдо кардаанд.

Фарҳанги миллӣ як падидаи пурҳаракат ва бидуни оромиш аст. Ҳар ихтирову кашфиёту назарияпардозии нав, ки дар дунё дар ҳавзаҳои гуногун ба амал меоянд, таъсири онҳо ба фарҳанг мерасад. **Муҳимтарин таъсиргузороне, ки метавонанд дар шаклдиҳии фарҳанги миллӣ аз дигар омилҳо муваффақтар бошанд, расонаҳоянд.** Албатта, ҳар расона вижагиҳои худро дорад ва вижагиҳои онро гурӯҳҳо, кишрҳо ва табақаҳои ҷомеа ва салиқаи завқу ниёзмандиҳои онҳо муайян мекунанд. Масалан, барои насли ҷавон муҳимтарин воситаи баровардани ниёзмандиҳо ба иттилоот, омӯзиш, таъмини иртибот бо дӯстон, фароғату бозӣ ва ғайра Интернет мебошад. Барои насли аз миёна андаке боло ва насли калонсол муҳимтарин воситаи гирифтани иттилоот рӯзномаҳо мебошанд. Аммо телевизион воситаест, ки на танҳо барои ин ду гурӯҳ, балки барои ҳамаи афроди ҷомеа, новобаста аз синну солаш, муҳимтарин афзори пайвастан бо дунёи хориҷ аст.

Телевизион, ки – ҳамчун оммавитарин ва пурқорбурдтарин расона – бо арза доштани паёму ахбору иттилоот ва дигар барномаҳои омӯзишиву фароғатии ҷолиб одамони зиёдеро ба худ ҷалб мекунад, метавонад дар амри дучори дигаргунӣ кардани фарҳанги ҷомеа **пурнуфзтарин** ва **муассиртарин** омил бошад. Мо имрӯзҳо дар шароите воқеъ шудаем, ки фарҳанги ҷомеа, бидуни дар назар гирифтани марзҳои ҷуғрофӣ ва ақидаӣ – дучори тағйиру таҳаввул аст. Вале, мутаас-

сифона, ин тағйиру таҳаввул на ҳамчун такомули фарҳангӣ, балки бештар ба ҳайси коҳиши фарҳангӣ ба вуқӯъ мепайвандад. Яъне тавассути телевизион ба ҷомеа он чизҳое пешкаш мешаванд, ки бо ниёзҳои фарҳангии мо хеле кам мувофиқат доранд. Имрӯзҳо ниёзҳои фарҳангии ҷомеаи мо ин ҳифзи асолат, ҳувият, забон, расму оин, садоқату вафодорӣ ба арзишҳои фарҳангӣ ва риояи одоби ахлоқи миллӣ аст. Бинобарин агар мо хоҳем, ки ҳамаи ин ниёзҳо ба наҳви бештар бароварда шаванд, бояд расонахоро ба арсаи талошҳои миллӣ бо ҳадафҳои мушаххасу муайян табдил диҳем ва мувофиқ ба ин ҳадафҳо коршиносону мутахассисони баландхитосору кордон ва боистеъдоду созандаро тарбия кунем.

Ба ҳар ҳол телевизион – ҳамчун як расонаи бисёр муҳим ва яке аз воситаҳои таъсиргуздор ба фарҳанги ҷомеа – вақте метавонад муассир бошад, ки ба паёмгирандагонаш, мувофиқ бо ниёзҳои онҳо, бо равишҳои дурусту мавриди қабул барномаҳо пешниҳод кунад. Аммо имрӯз телевизиони кишвари мо, ки бояд ниёзҳои паёмгирандагонашро хуб шиносад, ба таври мақбул масъалагузорӣ намояд ва роҳи ҳалли ин масъалахоро нишон диҳад, бо камбуди имкониятҳои бозёбиву баррасии ахбору паёмҳо ва ҳам камбуди коргузориҳои боистеъдоду навоар рӯ ба рӯ аст. Аз ин рӯ, роҳбарону масъулони телевизиони миллӣ бояд бо ниҳодҳои илмиву таҳассусии кишвар, факултаҳои рӯзноманигории донишгоҳҳо ва дигар мактабҳои олии мамлакат робитаи зич дошта бошанд ва аз роҳи озмун барои ҳамаи идораҳои барномаҳо шахсони босалоҳият ва дорои диду назари тозаро интихоб намоянд. Танҳо дар ин сурат телевизион метавонад дар баланд бурдани сатҳи огоҳӣ ва такомули дониши сиёсӣ, ҳуқуқӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии мардуми кишвар нақши созанда ифо намояд.

Расона ва нобудии фарҳангӣ

Дар ҷаҳони имрӯз суръати паҳн шудани паёму иттилоъ ҳатто аз ним қарн пеш садҳо маротиба бештар аст. Ҳам воситаҳо ва ҳам шеваҳои таблиғи ташвиқ тағйир кардаанд. Шояд гуфтани ин суҳанҳо каме муболиғаомез бошад, вале наметавон онро инкор кард, ки имрӯзҳо ба сабаби ин ки иттилооту паёмҳо дар бештар маврид пӯшидаву рамзӣ ҳастанд, ба равшанӣ наметавон аз ҳадафу ниятҳои паёмдиҳанда огоҳ шуд.

Иштибоҳ нахоҳад шуд, агар **гӯем**, ки дар асри ҳозир тамоми одобу анъанаҳо ва эътиқоду боварҳои башарӣ дар маърази ҳучуми одобу рафторҳои ҳастанд, ки на решаҳои ахлоқӣ доранд ва на решаҳои инсонӣ. **Ин расму одоб бо чунин роҳу равишҳои зиракона ба одамон расонида мешавад, ки ҳатто муҳофизакортарин ашхосро ба таври худноогоҳона ба бераҳиву қачроҳӣ ҳидоят мекунад.** «Муаллимон»-у «таблиғгарон»-и ин «ахлоқи рафторҳои трестҳои бузурге мебошанд, ки омӯзаҳои худро на бо равиши маъмулии китобу дарсонӣ ва ба ҳам омадани устодону шогирдон, балки бо роҳи пешниҳоди молу маҳсулот ва таблиғи ташвиқ ба тарзи зиндагии «шоиста» ба ҷомеаи башарӣ бор мекунанд.

Ин омӯзаҳо ба андозае таъсиргузор ҳастанд, ки агар дар гузашта оину анъанаҳо – баъд аз садҳо сол – бо аз насл ба насл гузаштану ҳифз қардан пойдор мешуданд, имрӯзҳо ҳамин оинҳо зеро бори «арзишҳо»-и нав дар чашм ба ҳам задан нобуд мешаванд. **Ва ин кор тавассути расонаҳо анҷом мегирад.** Расонаҳо, албатта, дар шахси дастандаркорони расонаӣ, дар дунёи имрӯз, ба ҷои он ки фарҳанги ормониву инсониро ривоч диҳанд, ё доништа ва ё нохудогоҳона, даст ба эҷоди «фарҳангу одобе» мезананд, ки дар асл нобудкунандаи фарҳангҳои асилест, ки меҳвари дунёи кунунӣ мебошанд. **Инсоният барои ин ҳам то имрӯз аз сахнаи ҳастӣ несту нобуд нашудааст, ки аз сарчашмаи ҳаётбахши**

ахлоқу маънавиёти асили миллатҳову халқиятҳои ахлоқгаро шодоб аст.

Шеваҳои қазби паёмгирандагон

Шеваҳои, ки расонаҳои барои рушди фарҳанги тоза бармегузинанд, гуногун ва гоҳе аз латофати ҳосе бархӯрдоранд. Ҳамин латофати баён ва таблиғи меҳрубона ҳаст, ки фикрҳои ба осонӣ мутеъ месозанд. Фарҳангсозони ҷаҳони имрӯз содатарин ва дар айни ҳол мақбултарин роҳро барои ниҳодина кардани фарҳанги худашон бармегузинанд. **Онҳо аввал ба суроғи қасоне мераванд, ки аз таҳлили андешаи мантиқӣ бархӯрдор нестанд ва одатан асири хоҳишҳо ва ҳаяҷонҳои зудгузари худ мебошанд.** Инҳо, чун маъмул, наврасону ҷавонон ҳастанд. Ҷомеашиносон муътақиданд, ки наврасону ҷавонон хеле осон зери бори иғвову дасиса мераванд, таҳти таъсири тарғибу ташвиқ қарор мегиранд ва худашонро ба тафаккури андеша водор намекунанд.

Барои фарҳангсозони имрӯз чандон муҳим нест, ки ин пайравони ояндаи фарҳанги онҳо дар кадом ҷомеа ва дар кадом кишвар зиндагӣ мекунанд, зеро барои ҳар иқлиму қаламрав ва ҳар наҷоду қавме воситаҳои хоси худро дар даст доранд. Муҳим барои онҳо таблиғи ташвиқи муваффақомези арзишҳои боварҳои тухӣ ва бемояшон аст. Албатта, агарчи имрӯзҳо ҳадафи фишору ҳучуми фарҳангиашон кишварҳои ҷаҳони севвум ё, ба истилоҳ, рӯ ба инкишоф мебошанд, **онҳо дар рӯйёҳояшон тамоми ҷаҳонро мебинанд, ки чун деҳаи кӯчаке дар дасташон қарор дорад.**

Расонаҳои муҳимтарин воситаи тағйиру дигаргунсозии фарҳангҳо ва ҳатто давлатҳо ҳастанд. Онҳо асотирҳо ва намодҳои набе месозанд, шахсиятҳои ропадид меоваранд, ки гурӯҳи азиме аз мардум, бавижа ҷавонон, бо фикри онҳо меҳобанд ва ба ишқи онҳо бедор

мешаванд. Асотирҳое, ки имрӯз расонаҳо месозанд, умуман ориву барӣ аз ахлоқи маниши инсонӣ ҳастанд. **Ин асотирҳо бештар ҳаяҷоновар, рӯёӣ ва бисёр ғайри-заминӣ ҳастанд.** Маҳз ҳамин хусусиятҳои афсонавии намодҳои офаридаи онҳо, аз қабилӣ Гарри Потер, наврасон ва ҷавононро ба фикри зиндагии беаҳамати осон меафтонанд ва онҳоро аз ҳақиқати зиндагӣ, ки барои баровардани кӯчактарин ниёзҳои инсонӣ бояд заҳмат кашид, ғофил медоранд.

Гумгаштагии фарҳангӣ

Расонаҳо тавассути шахсиятҳои асотирии филмҳо, барномаҳо ва хусусан қаҳрамонҳои рекламаҳо гуфтор, кирдор ва ахлоқи ҷомеаҳои башарино таҳти таъсир қарор медиҳанд. Гоҳе тарзи гуфтору рафтори бархе аз одамон чунон шабоҳате ба шеваи рафтору гуфтори шахсиятҳои расонаӣ доранд, ки гӯё даҳсолаҳо ин ҷониб бо якдигар ошно буданд ва, ба қавли Саъдӣ, камали ҳамнишинҳо бар онҳо чунин асарро гузоштааст. Бисёриҳо, хусусан ҷавонон, мисли онҳо фикр мекунанд, ба тарзи либоспӯшӣ, ороиши мӯ, рафтору гуфтор ва ҳаракатҳои имовуишоратии онон ба таври таассубомез тақлид мекунанд ва ҳатто номҳои онҳоро бармегузиданд. Вақте ки ин ҳама тақлидҳо ҷойгузини одатҳои пешин мешаванд, дар зехну шуури ашхоси таҳти таъсир қароргирифта худ ба худ навъе **фаромӯшиву гумгаштагии фарҳангӣ** ба вучуд меояд ва ин вазъ заминаро барои ба зухур пайвастанӣ насли нави дорои **фарҳанги нави аз ҳар ҷиҳат ғайриахлоқӣ** фароҳам мекунад.

Вақте насли нав хувият ва худшиносияшро аз даст медиҳад ва бидуни ҳеҷ гуна муқовимат дар хидмати ормонҳои фарҳанги нав қарор мегирад, он ҳама қаҳрамонҳоро намодҳои асотирӣ аз сафҳаи расонаҳо ва пардаи намоиши филмҳо **ба зиндагии воқеӣ**, бо ворид шудан ба шуури тафаккури насли нав, кӯч мебарданд. Дар

арсаи зиндагии иҷтимоӣ **фарҳанги сунъие** бо арзишу ахлоқҳои сунъӣ ҷойнишини фарҳангу одоби русуму арзишҳои асили миллӣ мегардад.

Расонаҳо барои даромад

Расонаҳо – телевизион, радио, рӯзнама ва Интернет – дар ҷаҳони имрӯз ба фарҳанг ҳамчун ба дастгоҳи даромадовар ва ё зиёндеҳ менигаранд. Фарҳанг дар зехну андешаи соҳибони расонаҳои қудратманд дигар он қорқардҳои ахлоқиро ҳам надорад ва камоли матлубашон ин аст, ки тамоми инсоният бояд - ба ҷои он - фарҳанги сохташонро бипазирад.

Ин гуна равиш умуман дар ҷаҳони Ғарб, ки хостгоҳи расонаҳои навин аст, имрӯзҳо қомилан ҳоким шудааст ва акнун расонаҳо ҷомеаҳоро нишон гирифтаанд, ки имкони харобу вайрон кардани фарҳанги онҳо осонтар аст. Аввалин қор, ки онҳо мекунад, ин аст, ки салиқаҳову алоқаҳои рӯзмарраи мардумро шакл медиҳанд, яъне мардумро мафтунӣ чизҳое месозанд, ки дар ҷомеаи онҳо қамтар вучуд дошта ва ё умуман вучуд надошта бошанд. **Ин расонаҳо дар ҳақиқат сарбозони пиёдаи худро аз байни ҳамин мардуме, ки меҳоянд онро мавриди ҳуҷум қарор диҳанд, интиҳоб мекунад. Онҳо аввал қашмҳоро хира месозанд ва сипас роҳи тасхири ақлу хиради одамонро нишона мегиранд.**

Расонаҳо дар ибтидо молу қолоро ҷунун шефтавор таблиғ мекунад, то дар одамон тасаввуре ба вучуд оваранд, ки бидуни доштани ин қолоҳо зиндагӣ воқеан барояшон муяссару мумкин намегардад. Бояд гуфт, ки гоҳе ҷунун ҳам ҳаст. Сипас ин маводу маҳсулот ҳам аз роҳи расонаҳои тасвирий ва ҳам аз тариқи расонаҳои қоғазӣ – бо олитарин равишҳои таблиғотӣ – вориди ҳонаҳо мешавад.

Ҷӣ гуна таблиғ қардан ва қадом тасвиру воҷаро барғузидан имрӯзҳо худ ба як навъ фарҳанге тақдир

гаштааст. Вақте ки бо таблиғҳои фиребо молу маҳсулотро вориди зиндагии мардум мекунад, ҳамроҳ бо ин молу маҳсулот фарҳанги хостгоҳашонро ба ҷомеаҳои сарзаминҳо мебаранд ва бо ин роҳ фарҳангҳои миллату халқҳои гуногунро тасхир менамоянд.

Бо ин васф расонаҳо метавонанд дар амал ҳимояткунандаи манфиатҳо ва фарҳангҳои қудратмандони иқтисодӣ бошанд. Вақте ки «сарбозони расонаҳо» **бидуни ҳеч хунрезӣ** вориди кишваре мешаванд, табиист, ки ба осонӣ метавонанд фарҳанги он кишварро ҳам бидуни хунрезӣ тасхир кунанд. Дар ҳақиқат расонаҳо **бо намодсозӣ ва тимсолофаринӣ** ҳадафи **аслии** худро **пинҳон** медоранд. Вале қорҳоеро, ки дар хароб қардани намодҳо ва асотирҳои милливу маҳаллӣ Рэмбоҳову Гарри Поттерҳо анҷом медиҳанд, дигар намешавад бо Рустамҳову Сухробҳо ва Зевсу Прометейҳо ислоҳ қард.

Ҳамин нақши таъсиргузорику тағйирсозии расонаҳо боис мешавад, ки бархе аз кишварҳои соҳибтамаддун, монанди Ҳинд, Чин ва кишварҳои мо, бояд роҳҳоеро барои пешгирии фарҳанги ҳучумкунандаи нав тай намоянд, то тавонанд пеши харобшавии фарҳанги худро гиранд.

Имрӯзҳо кишварҳои бисёре ба ин дарк расидаанд, ки расонаҳо **нерумандтарин силоҳи** кишварҳои қудратманд барои тасхири миллатҳои дигар ҳастанд. **Дигар замони ҳучуми нерӯҳои низомӣ барои тағйири фарҳангу боварҳо ва одоби русуми миллатҳо гузаштааст, зеро расонаҳо бидуни ҳеч захмату мушқили, бе он ки дари хонаи касеро зананд, фақат бо ишорае сафҳаи рангинро мекушоянд ва он ғоҳ фазои хилвату танҳои мардумро пур мекунад.** Ин расонаҳо ҳатто бо ҳилаҳои латиф маҳрами рози мардум мешаванд ва мардум ба ин умед, ки ҳам аз танҳои наҷот меёбад ва ҳам рафиқеву ёри наверо пайдо менамояд, ба онҳо эътимод мекунад ва ҳамаи доштаҳои худро нисорашон месозад.

Расонаҳо дар муқобили расонаҳо

Воситаҳои ки тавассути онҳо мешавад бо расонаҳои дорой қасди хароб кардани фарҳанги миллатҳо муқобилат кард, танҳо ҳамин расонаҳо мебошанд. Муҳимтарин воситаҳои **мубориза бо фарҳанги ҳучумкунанда** фарҳангу расонаҳои қавии миллӣ ва низ огоҳии саҳеҳ аз вижагиҳои тарафи муқобил ва интиҳоби роҳи дурусти корбасти онон мебошанд. Баъзе аз қору иқдомҳо дар ин замина инҳоянд:

- нуқтаҳои сусту осебпазири фарҳанги ҳучумкунандаро бояд шинохт, аз таҳмили он ба мардум ва густариши он дар байни қишрҳои чома чилавгирӣ кард;
- фарҳанги миллӣ ва асили худро пойдортар карда, дар шакли неруманд дар муқобили фарҳанги ҳучумкунанда бояд қарор дод;
- ниёзҳои фарҳангӣ ва ахлоқии мардумро бояд баррасӣ кард ва ба он дар беҳтарин шакл посух дод;
- бо кумаки коршиносон ва андешамандони расонаҳои миллӣ бояд ҳилаҳо ва тарфандҳои таблиғиро ошқор кард, худ тарфандҳои нав сохт ва онҳоро рӯ ба рӯи фарҳанги ҳучумкунанда қарор дод;
- рукҳои фарҳангӣ, монанди забон, одоб, боварҳо ва анъанаҳо, нақши таъйинкунандае дар ин замина доранд. Дар кишвари мо, ба ҷуз рукҳои фарҳангии зикршуда, метавон ба фалсафаи Наврӯз, ки маҷмӯи омӯзаҳои нодири фарҳангиву ахлоқӣ мебошад, рӯй овард;
- нуқтаҳои неруманди фарҳанги миллии худро бояд бозшиносӣ кард ва онро ба дурустӣ ба мардум бозшиносонд;
- роҳбарон ва масъулони телевизиони миллӣ бояд низомҳои ҳоким бар иртибототи байналмилали-

- ро ба хубӣ шиносанд ва нисбат ба пахши паёмҳо – то аз дурустиашон воқиф нашаванд – онҳоро пахш накунад;
- бо таваҷҷуҳ ба он, ки сохторҳои иҷтимоии ҳар кишвар бо кишвари дигар тафовут доранд ва сохторҳои иҷтимоии ҷомеаи мо дорои табоҳии камтаре нисбат ба ҷомеаҳои ғарбӣ мебошанд, дар мавриди истифодаи маводи фарҳангии кишварҳои ғарбӣ **ниҳояти эҳтиётро** риоя кунанд ва фақат пас аз баррасии комил онро ба паёмгирандагон пешниҳод намоянд;
  - тақлид аз воситаҳои ахбори умуми ғарбӣ **пайомадҳои ҷуброннопазир** барои истиқлоли кишвар дорад ва телевизиони миллӣ дар ин замина бояд мувофиқ бо ниёзҳои паёмгирандагони ватанӣ – ба сохтани барномаҳо ҷиддан иқдом намояд;
  - пахши аз ҳад зиёди суруд, мусиқӣ ва саргармӣ аз ҷониби расонаи неруманде, чун телевизион, як навъ **харобкори фарҳангӣ** аст. Аз ин рӯ, расонаҳо – бо таҳия ва пахши барномаҳои тарғибкунандаи анъанаву суннатҳои асили фарҳанги миллӣ, арзишҳои таърихиву фарҳангӣ, омӯзиши илму дониш ва касбу ҳунар, тарзи ҳаёти солим – бояд неруи ҷавонро барои хидмат ба кишвар ва ҷомеа равона созанд ва барои болоравии сатҳи маърифату фарҳанг, тафаккур ва ҷаҳонбинии ҷавонон мусоидат намоянд;
  - **телевизион набояд асири васвасаи сарватчамъкунӣ ва ҳавасронӣ шавад** ва ҳатто дар ин замина вазифа дорад ҳокимони мутлақи ғайриқобили ташхиси сарватчамъкунӣ ва ҳавасрониро, ки афкори ҷомеаҳои ҷаҳонро – барои дидгоҳҳои табоҳи худ – мавриди сӯистифода қарор медиҳанд, фош намояд;
  - телевизион ва радио, ки дастгоҳи неруманди омӯзишианд, бояд дар хидмат ба мардуми ҷомеа

апазирии афрод ва ҳадафманд шудани зиндагӣ кумак кунанд. Истифодаи ғайриоқилона ва но-коромад аз ин чанбаи телевизион на танҳо боиси бар ҳадар рафтани сармояҳои моддию маънавии ҷомеа мешавад, балки сармояҳои маънавию иҷтимоиро ба нуқсон рӯ ба рӯ месозад;

- муҳимтарин рақиби расонае расона аст. Пас бо «дасти» расона метавон пеши расонаҳои вайронгарро гирифт ва фарҳанги ҷомеаро ҳифз намуд.

Вазифаҳо ва масъулиятҳои ахлоқии расонаҳо

Дар ҷаҳони имрӯз расонаҳо на танҳо воситаи муҳим дар интиқоли илму дониш ҳастанд ва масъалаҳои марбут ба ҷомеаро дар ихтиёри паёмгирандагон мегузоранд, балки дар ҳавзаи фаъолиятҳои сиёсӣ-иҷтимоӣ нақши бисёр ҳассосро ифо мекунанд.

Расона – ҳамчун воситаи иттилоърасонӣ – дорои коркардҳои дутарафа ва ба ҳам муқобил мебошад. Ҳамон андозае, ки метавонад мӯҷиби равшангарӣ, дониш, ваҳдат ва рушди фардӣ иҷтимоӣ бошад, ҳамон андоза метавонад омили харобкорӣ, ҷаҳолат, тафриқаву нобудии фикру фарҳанги ҷомеа шавад. Пас арзёбии расона вобастагӣ ба он дорад, ки дар ихтиёри чӣ касе ва бо чӣ ҳадафҳои мавриди истифода қарор мегирад. **Барои ин ҳам усули ахлоқӣ муҳимтарин тарзи баҳрабардорӣ аз расонаҳо мебошад.** Коршиносон бо таваҷҷуҳ ба аҳамияти пайравӣ аз меъёрҳои ахлоқӣ дар фаъолиятҳои расонаӣ ба баъзе аз вазифаҳои муҳими ахлоқии расонаҳо ишора намудаанд. Ҳарчанд ин усулҳо дар робита ба рӯзноманигорӣ гуфта шудаанд, дар ҳавзаҳои дигар низ метавонанд мавриди таваҷҷуҳ қарор гиранд:

*Эҳтиром ба истиқлоли давлатӣ, амнияти миллӣ, ҳифзи манфиатҳои миллӣ, ҳимоят аз ниҳодҳои қонунӣ

ва мақомоти ҳукуматӣ аз ҷумлаи вазифаҳои иҷтимоиву ахлоқии муҳими роҳбарон ва кормандони расонаҳо ба шумор мераванд.

*Расонаҳо бояд ҳамвора ба усулу меъёрҳои ахлоқӣ, расму оинҳои миллӣ, эътиқоди мазҳабӣ эҳтиром гузоранд ва аз ҳар гуна гироиш ба кинаву адовати наҷодию динию ақидавӣ ва таблиғи хушунат дар ин замина, ҳамчунин аз ташвиқу тарғиби ҷанг бо кишварҳои дигар худдорӣ кунанд.

*Рисолати расонаҳо гиромидошти арзишҳои милливу фарҳангӣ, тарғибу ташвиқи **арзишҳои ҷомеаи раиятпарвари демократӣ**, аз ҷиҳати маънавию ахлоқӣ роҳнамоӣ кардани ҷомеа ба хоҳири рушди бештари фарҳангу маънавиёт ва парвариши насли ҷавони дорои тафаккури созанда, донишу ҷаҳонбинии пешрафта, миллатдӯсту ватанпараст мебошад. Рӯзноманигорон бояд барои боз ҳам ободу шукуфо сохтани кишвар мушкilotу масъалаҳои ҳалталаби зиндагии иҷтимоиро ба миён гузоранд ва роҳу равиши ҳалли онҳоро пешниҳод намоянд.

*Расонаҳо бояд дар сафи пеши посдорӣ ва гиромидошти муҳимтарин рукни фарҳанги миллӣ – забони тоҷикӣ – бошанд. Рӯзноманигорон бояд аз қоидаҳои забони адабӣ, махсусан қоидаҳои имло, ҷасоҳат ва балоғати сухан огоҳии хуб дошта бошанд, дар гуфтору забони навиштаҷояшон ғалат роҳ наёбад.

Ташкили барномаҳои ҷолиб дар шабакаҳои радиову телевизиони марказӣ ва маҳаллӣ роҷеъ ба забони тоҷикӣ, тарғибу ташвиқи асолату покизагии он ва даъват ба забони **гуфтугӯи доимии** аҳли ҷомеа табдил кардани забони адабии тоҷикӣ аз ҷумлаи вазифаҳои муҳимтарини расонаҳо мебошанд.

*Расонаҳо вазифадоранд, ки - ҳангоми чопу интишори хабару тафсиру таҳлил ва интиқоди созанда - аз ифшои иттилоот, ахбор, тасвирҳо, гузоришҳо ва ғайра, ки ононро ба сурати маҳрамона ба даст меоваранд, чун мавридҳои, ки қонун муайян намудааст, худдорӣ намоянд.

*Расонаҳо бояд аз имкониятҳои демократия ва озодии суҳан – ҳамчун аз шароити мусоиди танқиди мусолиҳатомез ва баёни пешниҳодҳои созанда оид ба ҳалли масъалаҳои тақдирсози зиндагии ҷомеа – истифода намоянд. Ҳар камбудиву норасоиеро, ки рӯзноманигорон дар фаъолияти ин ё он сатҳи мақомоти роҳбарикунанда ва ё муассисаву ташкилоте мушоҳида мекунанд, бояд дар таҳлилҳои худ бо далелҳои муътамад нишон диҳанд ва – бо парҳез кардан аз баёни таҳқиромез ва бидуни расидан ба иззати нафси шахсиятҳо, ҳамчунин бо пешниҳод намудани равишҳои саҳеҳи ислоҳи камбудихо – дар ихтиёри паёмгирандагони худ қарор диҳанд.

*Рӯзноманигорон ба маводи расонаӣ бояд ҳамчун ба хидмати иҷтимоӣ, на ин ки чун ба молу қолаби тичоратӣ, нигоҳ кунанд. Аз ин рӯ, роҳбарон ва қароркунандагон расонаҳо дар анҷоми вазифаҳои касбии хеш на танҳо дар назди соҳибон ва мудирони расонаҳо, балки дар пеши паёмгирандагон масъулият доранд. Ин масъулияти иҷтимоӣ талаб мекунад, ки рӯзноманигорон дар ҳама гуна шароити вазъият ҳамвора **бар асоси вичдони ахлоқии** худ амал намоянд.

*Роҳбарон ва қароркунандагон расонаҳо бояд ба дурустии амали касбии хеш таваҷҷуҳи вижа дошта бошанд ва танҳо ахбору иттилоотеро, ки сарчашмаю манбаи он мушаххас аст, интишор кунанд, аз паҳши ахбори насанҷида ва паҳн кардани овозаҳо парҳез намоянд.

*Таҳриф кардани матнҳо ва пинҳон намудани иттилооти асосии марбут ба воқеаҳо рӯйдодҳо бояд дар иҷтимоӣ рӯзноманигорон ҳамчун қори нангин ва рафтори нодуруст дарёфт шавад. Барои ба даст овардани ахбор, ҳуҷҷатҳо, аксҳо ва монанди инҳо набояд аз шеваҳои нодурусту ғайриқонунӣ истифода шавад. **Пойбандӣ ба усули ахлоқӣ бояд меҳвари фаъолияти рӯзноманигорон бошад.**

***Рохбарон ва қормандони расонаҳо вазифадоранд, ки фаъолиятҳои расонаии худро бо қори тичорату бозаргонӣ ё фаъолиятҳои сиёсӣ ба ҳам наомезанд.** Вичдони ахлоқиву шарофати қасбии рӯзноманигорон тақозо мекунанд, ки аз гирифтани ҳар гуна муқофоти моддӣ ғайриқонунӣ худдорӣ шавад.

НАҚШИ ТАЪЛИМУ ТАРБИЯ ДАР РУШДИ АХЛОҚИИ ФАРЗАНДОН (Андешаҳо дар атрофи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд»)

«Имрӯз дар замони истиқлолият бояд эҳёи маънавии миллат ва рушди илму маорифро дар ҷои аввал гузорем. Зеро бе ин ҷомаи мо мустақкам ва пешрав нахоҳад шуд».

Бар тасдиқи ин гуфтаҳои Сарвари давлат ин нуктаро бояд зикр намуд, ки, бо вучуди рушди бошитоби азнавсозии ҷома, русуму назари муҳофизакоронаи бисёре аз шахрвандони мо дар роҳи ногузири ворид шудани Тоҷикистон ба фазои умумичаҳонии рушди техникӣ ва фановарӣ як навъ садде эҷод мекунам.

Бо ин ки дар ҷомаи мо баҳрабардорӣ аз пешрафтатарин дастовардҳои илму технологияи муосир кори маъмулӣ аст, миёни бисёре аз мардум чунин назари нодуруст мавҷуд аст, ки ихтироъкориҳо ва эҷодҳои фановарӣ аслан кори дигар кишварҳоро миллатҳост ва мо қодир ба чунин корҳо нестем. Барҳи дигар ба таври худогоҳона ҷаҳонбинӣ ва ҳатто таассуби динии худро аз ҳар гуна афқору назарияи пешрафтаи илмӣ беҳтар меҳисобанд.

Мо ҳама огоҳ ҳастем, ки дар атрофи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд» ҷӣ баҳсҳое сар заданд. Ва ҳамаи ин мубоҳисаҳо барои ин буд, ки чанд нафар аз намояндагони рӯҳониён дар ин қонун маҳдуд кардани ҳуқуқи диндоронро диданд. Ҳатто намояндагони давлатҳои хориҷӣ ва созмонҳои байналмилалӣ изҳоротҳо паҳш карда, нигаронии худро «дар мавриди

маҳдуд намудани озодиҳои мазҳабӣ дар Тоҷикистон» иброз дошанд.

Ҳар касе, ки ин қонунро ба пуррагӣ хондааст, медонад, ки ҳадафи аслии ин қонун, ҷуноне ки аз номаш бармеояд, маҳз водор кардани падару модар ба таълиму тарбияи неки фарзандон аст. Фақат дар як банди қонуни мазкур, дар робита ба вазифаҳои падару модар, гуфта шудааст, ки волидайн уҳдадор ҳастанд, ки «иштироки фарзандони ноболиғро дар фаъолияти иттиҳодияҳои динӣ ва ҷорабиниҳои дастҷамъонаи динӣ (ба истиснои ҷорабиниҳои азодорӣ) роҳ надиҳанд». Вале аз он шӯру валвалае, ки дар васоити ахбори умумӣ, асосан дар Интернет, барпо шуд, чунин тасаввур пайдо мешавад, ки қонун билқул ба масъалаҳои динӣ ва маҳдуд кардани ҳуқуқҳои диндорон бахшида шудааст.

Аслан интишор шудани чунин қонунҳо худ далели он ҳастанд, ки ҷомеа на бар он самте, ки як ҷомеаи мутамаддин ва бархӯрдор аз арзишҳои демократӣ бояд биравад, равон аст. *Вале давлат наметавонад дар вазъияти баамаломата, ки дар ҷомеа «идеологияи танпарварӣ, кеши истеъмол, парастии либоси фоҳира, таассуб ва бегонапарастӣ бар арзишҳои пешрафтаи иҷтимоӣ фарҳангӣ бартарият пайдо кардаанд, воқуниш накунад ва бо истифода аз дастгоҳҳои, ки Сарқонун дар ихтиёраш гузоштааст, барои ба самти матлуб ҷорӣ сохтани ҳаёти иҷтимоӣ ҷораҳои зарурӣ наандешад.*

Худи чунин ақида, ки давлати Тоҷикистон бар он аст, ки ҳуқуқи диндоронро маҳдуд кунад, аз маънову мантиқ бегона аст. Чаро бояд давлат ҳуқуқи диндоронро маҳдуд кунад ва маҳдуд кардани ҳуқуқи динии шаҳрвандон ба давлат чӣ манфиат меоварад? Магар идеологияи Ҷумҳурии Тоҷикистон атеизм аст? Онҳое, ки чунин иддаҳои бебунёдро мекунанд, ин ҳақиқатро нодида мегиранд, ки ҳеҷ давлате дар фазои пасошӯравӣ, мисли Ҷумҳурии Тоҷикистон, дар тарғибу

гиромидошти ғояҳои дини мубини ислом ба иқдомҳои густурда даст назадааст. Дар тӯли 20 соли истиқлол дар кишвари мо Маркази исломшиносӣ дар назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Шӯрои уламои Маркази исломии Тоҷикистон, Донишкадаи давлатии исломии ба номи Имоми Аъзам, 19 мадраса, 39 масҷиди ҷомеи марказӣ, 344 масҷиди ҷомеъ, 3363 масҷиди панҷвақта бунёд ва таъсис гардидаанд.

Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шахси Президент Эмомалӣ Раҳмон барои дар рӯҳияи эҳтиром ба арзишҳои волои дини ислом тарбият кардани насли ҷавони кишвар пайваста талош мекунад. Ва худи Президент Эмомалӣ Раҳмон, ки борҳо аз зиёрати Каъбаи мукаррама бархӯрдор шудааст, дар миёни роҳбарони кишварҳои низоми исломӣ ва бонуфузтарин уламои дин обрӯю эътибор дорад.

Бо мақсади аз фармудаҳои Парвардигор ва фарҳанги исломӣ ба таври васеъ бархӯрдор намудани мардуми кишвар ба забони тоҷикӣ ва хатти кириллӣ интишор додани Қуръони карим, ба манзури шинохти беҳтар ва амиқтари аҳдоф, маъно ва мазмуни волои таълимоти мазҳаби ҳанафӣ баргузор кардани ҷашни бузургдошти Имоми Аъзам, тарғиби ислом дар ҷумҳурӣ, ҳимояи дини муҳаммадӣ аз минбарҳои баланди маҳфилҳои бузурги ҷаҳонӣ иқдомҳои ҳастанд, ки Президент Эмомалӣ Раҳмон тайи чанд соли охир анҷом додааст.

Сарвари давлати мо, бо эътиқоди маҳкам бар он ки шарияти исломӣ ҳама гуна терроризмро, ки як амали бераҳмонаю худнописандона аст, қатъиян маҳкум мекунад, халқҳоро ба ҳамкориву ҳамбастагии бародарона даъват менамояд.

Президент Эмомалӣ Раҳмон арзишҳои дини мубини исломро, ки дар зоти худ як дини маърифату ахлоқ

аст, баланд арзёбӣ намуда, ҷанбаҳои адолату ба-шардӯстӣ, маорифпарварӣ, накухоҳӣ ва рӯхонияти пешқадами онро ба ҷавонон талқин мекунад. Ва ҳамзамон аз аҳли рӯхонияти кишвар даъват менамояд, ки ба тарғиби арзишҳои олиии умумибашарии ислом тавачҷуҳ намоянд ва бикӯшанд, ки аҳли ҷомеа ба тарбияи фарзандон ва ба роҳи нек ҳидоят кардани онҳо ташвиқ кунанд.

Вале, мутаассифона, барои баъзе намояндагони рӯхонӣ даъвати Сарвари давлат гӯшрас нест. Ва онҳо дар доираи фаҳмиш, биниш ва донише, ки аслан бо рукҳои муҳими тарбия, чун илмҳои педагогика ва равоншиносӣ, гираҳ намехӯранд, бо «тарбияи» насли ҷавон машғул ҳастанд.

Барои ин ки садамаеро, ки ашхоси бесалоҳият бо ҳузури худ дар ҳавзаии таълиму тарбия ба ҷомеа ворид месозад, ба ҳубӣ дарк намоем, рӯҷӯ карда, **пораеро аз суҳбати Маҳозир Муҳаммад, собиқ нахуствазирӣ Ма-лайзия, меоварем.**

Маҳозир Муҳаммад, ки дар муддати 22 сол мамла-каташро ба яке аз лидерҳои иқтисодии ҷаҳонӣ табдил до-дааст ва ислоҳоти иҷтимоиву иқтисодии баргузорнаму-даашро роҳи исломии тавсеа ба қалам медиҳад, ба суоли рӯзноманигорон: «Чӣ робитае байни ин ду омилҳои мух-талиф – мазҳаб ва иқтисод – мавҷуд аст?», чунин посух гуфтааст:

«– Дар дунёи имрӯз, мутаассифона, шумораи зиё-ди давлатҳои бо аҳолии мусулмон ҳастанд, ки намета-вонанд тараққӣ кунанд. Сабабгори ин аҳвол таълимоти ислом намебошад. Дар 1400 соли гузашта муфассирони ислом, уламо, муллоён ин дини воҳидро ҳамчунон ба навъу гунаҳои мухталиф тафсир кардаанд, ки мо имрӯз ҳазорҳо динҳои гуногун ва хилофи яқдигарро му-шоҳида мекунем.

Мо дар Малайзия талош кардем, ки ба суннатҳои аслии ислом, он суннатҳое, ки дар Қуръон ҳастанд ва аз таҷрибаи таърих гузаштаанд, бозгардем. **Қуръон ба мо мефармояд, ки қироат кунем, яъне дониш ба даст оварем. Мусулмонони аввалин тибқи ин таълим рафтор карда, осори олимони Юнони қадим ва дигар ҳақимони қабл аз исломро меомӯхтанд ва барои баҳравар кардани дигарон ин китобхоро тарҷума мекарданд. Ин донишмандони мусулмон бо таҳқиқоти худ барои ғанӣ гардондани хизонаи дониши умумибашарӣ саҳми бузург гузоштаанд. Аз миёни мусулмонони давраҳои пешин риёзидонҳо, табибон, мунаҷҷимони бузург бар арсаи дунё падида омадаанд. Онҳо дар тамоми риштаҳои дониши замони худ ба дастовардҳои бузург ноил гашта буданд. Дар натиҷа мусулмонон тавонистанд, ки аз ғановати сарзаминҳои худ баҳраманда гарданд, аз тичорати хориҷӣ суд бардоранд, амнияти давлаташонро таъмин намоянд, мардуми мамлакатро аз хатарҳо ҳифз кунанд ва – ба ин васила – барои онҳо шароити мусоиди зиндагӣ, тибқи фармудаҳои ислом, фароҳам оваранд. Дар вазъияте, ки сокинони Аврупои асрҳои миёна хурофотиву ақибмонда буданд, мусулмонони бофарҳанг тамаддуни бузургу муҳтарами мусулмонии худро бунёд ниҳоданд ва қодир буданд бо дигар нуқоти ҷаҳон ба рақобат пардозанд ва уммати ҳешро аз таҷовузи хориҷӣ дифоъ намоянд.**

Вале пас аз паймудани ними роҳ дар масири тамаддуни исломӣ тафсиргарони нав зуҳур намуданд, ки тибқи дастури онҳо дониш андӯхтан маънои фақат илоҳиётро омӯхтан дошт. Омӯзиши илмҳои табиӣ, тиб ва амсоли онҳо дигар таҳсин наместуданд. Аз лиҳози пеширафти фикрӣ дар ҷомеаи мусулмонӣ давраи руқуд фаро расид. Мусулмонон бештару бештар ба доираи баҳсҳои бебунёд дар атрофи масъалаҳои ҷузъие, аз қабилӣ «оё пӯшидани шалвори танг ва ба сар гузоштани кулоҳи

сояфкан хилофи ислом нест?», «кор кардан бо мошинаи чопиро ислом манъ намекунад?», «истифода бурдани рӯшноии электрӣ дар масҷид мумкин аст?» ва амсоли инҳо, кашада шуданд. **Бо ин аҳвол мусулмонон аз инқилоби саноатӣ ба гафлат монданд...**

Чиҳоро мо аз ислом сармашқи кори худ кардем? Рӯҳи таҳаммул ва усули ҳамкориро. Дар Малайзия бар он мекушанд, ки фақат аз таълимоти аслии Ислом, на аз дастуроти фирқаҳову воизони мухталиф пайравӣ намојанд. Ман фикр мекунам, ки кишварҳои мусулмоннишин бояд босубот, пойдор ва соҳиби ҳукумати қобил бошанд. Онҳо бояд аз лиҳози иқтисодиву молиявӣ нерӯманд ва аз назари саноатӣ ва фановарӣ пешрафта бошанд.

Албатта, барои расидан ба ин ҳадаф вақт лозим аст, вақту фурсате, ки набояд бар ҳадар равад. Барои ин мо бояд, ҳамчуноне ки Қуръон мефармояд, таъя ба ақлу хирад намојем. Дини мо таълим медиҳад, ки сабур бошем. Возеҳ аст, ки сабр муқаддамтарин фазилати инсон аст».

Илова бар ин иқтибос, ин нуктаро бояд таъкид кунем, ки дар он давроне, ки Маҳозир Муҳаммад масъулияти раҳо намудани ватан ва миллати хешро аз бухрони шадиди иқтисодиву иҷтимоиву маънавӣ ба дӯши худ гирифт, ҳадафи интиқоди доираҳои рӯҳониёни дохилу хориҷи кишвар гашта буд. Кишварҳои пайрави демократия ва созмонҳои байналмилалӣ Ҳукумати Малайзия ва шахсан нахуствазирӣ онро ба ҷурми маҳдуд кардани ҳуқуқу озодиҳои диндорон мутаҳҳам мекарданд. Вале гузашти замон бебунёд будани ин ҳама иттиҳомтро нишон дод. Имрӯз ҷомеаи Малайзия на танҳо бо пешрафти худ дар ҳавзаи иқтисодӣ, балки бо баландтар бардоштани нуфузи арзишҳои дини ислом дар ҷаҳон мақому манзалати хося касб кардааст.

Президент Эмомалӣ Раҳмон дар баробари корҳои азиме, ки дар поягузорӣ ва таҳкими иморати давлат, ки нерӯи фикриву ҷисмонӣ ва вақти зиёди ўро сарф кардаанд ва мекунад, фурсат пайдо мекунад, ки бо кори таълиму тарбия ва эҷоди осори таърихӣ-фалсафӣ машғул шавад. Зеро ҳамчун сиёсатмадор медонад, ки бидуни тарбияи насли ҳудогоҳ, ватандӯст, бофарҳанг, бомаърифату соҳибилм ба ояндаи хушу босаодат умед бастан муҳол аст.

Бояд тазаккур дод, ки ҳамаи иқдомҳои, ки дар ҳавзаи фарҳангӣ ва иҷтимоӣ аз ҷониби Президент Эмомалӣ Раҳмон гузошта шудааст, ҳамагӣ барои иҷрои муҳимтарин ҳадаф – тарбияи насли наврас – равона карда шудаанд.

Консепсияи танзими оила, ки дар назари аввал кӯшиши ҳалли масъалаи демографӣ ба назар мерасад, моҳиятан ба тарбияи фарзандон равона карда шудааст. Зеро танҳо ҳамаи оилае фарзандро-ҳам аз лиҳози ҷисмонӣ ва ҳам аз назари ахлоқӣ-метавонад солим парвариш кунад, ки қудрати молиявӣ ва вақту ҳавсала барои машғул шудан бо таълиму тарбияи фарзандонро дошта бошад. Вақте ки дар хонавода ҳафт-ҳашт фарзанд ҳаст ва падару модар аз субҳ то шом барои касби маош заҳмат мекашанд ва кӯфтаву шикаста аз кор бармегарданд, оё фурсати онро доранд, ки бо ҳар яке аз фарзандон машғул шаванд, ҳамроҳашон дарсҳои мактабро тайёр кунанд, бо ҳам китоб хонанд...?

Ҳадафи асосии Қонун «Дар бораи танзими анъана ва чашну маросимҳо» низ таълиму тарбияи фарзанд мебошад. Танҳо падару модаре, ки худашон сарфачӯ, ботақдир ва парҳезгор аз зоҳирпарастӣ ва худнамоӣ ҳастанд, метавонанд фарзандони хушодобу некахлоқ тарбия кунанд. Барои ҷунин падару модар на зоҳири маросимҳо, балки моҳияти онҳо арзиш дорад. Волидоне, ки худашон бо-

фарҳанг ҳастанд ва ба арзишҳои ахлоқиву маънавии миллати хеш арҷ мегузоранд, ҳеч гоҳ намегузоранд, ки фарзандони онҳо зерӣ таъсири фарҳанги номатлуби бегонагон бияфтанд ва ҳувияти хешро аз даст диҳанд.

Ба ҷуз асноди зикршуда, як силсила ҳуҷҷатҳои муҳим, ба монанди қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф», «Дар бораи таҳсилоти олии таҳсилоти баъд аз муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ», «Дар бораи ҷавонон», ҳамчунин қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи Вазорати маориф, дар бораи стандартҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, таҳсилоти ибтидоии касбӣ ва олии касбӣ, «Низомномаи мактаби таҳсилоти ҳамагонӣ», Консепсияи миллии таҳсилоти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Консепсияи миллии тарбия ва дигар асноди меъёрии ҳуқуқӣ қабул шудаанд, ки ҳадаф аз ҳамаи инҳо такмил намудани дастгоҳи таълиму тарбия, тарҷеҳи роҳи усулҳои беҳтари тадрис ва ба вучуд овардани ҳамоҳангии қавии раванди таълиму тарбия бо пешрафти бесобиқаи илму фановарӣ мебошад.

Аммо, дар баробари ин ҳама, ҳақиқати раднопазири зиндагӣ ин аст ва таърихи тамаддуни инсоният собит кардааст, ки дар иҷрои вазифаи калидии ҷомеа – таълиму тарбияи насли наврас – онҳое, ки дар оянда битавонанд шукуфоии ҷомеаро таъмин намоянд ва онро ба тарафи фарҳанги тараққиву тавсеа ҳаракат диҳанд, **оила** нақши **аввалия** дорад.

Таълиму тарбияи кӯдакон қадимтарин умури инсонӣ аст. Ҳеҷ ҳакиму файласуф, шоиру нависанда, олиму донишманди бузургро наметавон пайдо кард, ки дар бобати таълиму тарбияи насли наврас изҳори ақида накарда бошад ва афкори судманд нагуфта бошад. Ва ҷавҳари ақидаи ҳамаи ин бузургони илму маърифат ин аст, ки қонуни аслии парвариши фарзанд оила аст.

Албатта, нақши давлат бобати омода кардани шароит барои парвариши инсонҳои мусаллаҳ бо илму дониши пешрафта бузург аст. Вале беҳтарин қонуни илму маърифат – бо муосиртарин озмоишгоҳҳо, бо утокҳои фанӣ, бо пешрафтатарин таҷҳизот – аз вучуди ҷавонон ҳолӣ хоҳад буд, агар падару модар дар зехни фарзандонашон шавқи донишомӯзиро бедор нақунанд ва онҳоро барои баҳраманд шудан аз илму фарҳанг таъшиқ нақмоянд.

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон, бо дарки аҳамияти ҳаётии таълиму тарбия ва роҳ надодан ба фасоди ахлоқи ҷавонон, масъалаи қабули қонуни махсусро, ки масъулияти падару модарро дар парвариши фарзандон фаро гирад, ба миён гузошт. Дар лоиҳаи Қонун «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд», ки Сарвари давлат барои омӯзиш, таҳлил ва бо пешниҳодҳои дархӯри аҳамият тақмил намудани он ба ҷомеаи Тоҷикистон пешниҳод намуд, тамоми вазифаҳо ва уҳдадорихои волидайн, ки аз моҳият, мазмун ва мантиқи зиндагии хонаводагӣ бармеоянд, дарҷ гардида буданд. Ба ҳамин сабаб буд, ки лоиҳаи қонун аз ҷониби аҳолии мамлакат хеле хуш пазируфта шуд ва дар муҳокимаи он зиёда аз 2 миллион шаҳрвандони ҷумҳурӣ иштирок карданд ва аз тарафи 80 мақомоти давлатӣ, садҳо корхонаю муассисаҳо ва 11 ҳазор шаҳрвандон бобати боз ҳам пурратар кардани муҳтавои қонун пешниҳодҳо ироя гардиданд.

Лозим ба зикр медонем, ки Қонун «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд», ки дар таърихи 2 августи соли 2011 қабул гардид, дар радиои Қонун «Дар бораи танзими анъана ва ҷашну маросимҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» дуввумин қонун дар маҷмӯи қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон аст, ки эҷодкори он худи халқи кишвар аст. Зеро ин ҳар ду қонун,

то ин ки аз ҷониби намояндагони халқ тасвиб гарданд, дар қонуни хиради мардумӣ мақоми худро ҳамчун яке аз сармашқҳои зиндагии мутамаддин пайдо намудаанд.

Зарурати қабули чунин як ҳуҷҷати муҳими давлатӣ, ки вазифаҳои аслии ва бадеҳии волидайнро ба сурати қонун даровардааст, аз ин ҳақиқати талх низ бармеояд ва Сарвари давлат ба ин нукта ишора кардааст, ки «солҳои охир сатҳи тарбияи фарзандон то андозае паст рафтааст ва баъзе падару модарон ба ин масъалаи ҳаётан муҳим безътиной зоҳир мекунад.

Коста гардидани ахлоқи қисме аз наврасону ҷавонон, чалб гардидани онҳо ба ҳар гуна ҳаракату равияҳои бегона ва ба ҷинояткорӣ даст задани иддае аз онҳо, пеш аз ҳама, натиҷаи беаҳамияти ва бемасъулияти падару модарон мебошад».

Мусаллам аст, ки дар вазъияти баамаломата Қонун «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд» барои давлат, ки таъминкунанда ва муҳофизи фазои солими иҷтимоӣ ва масъули рушди ҳамаҷонибаи шаҳрвандон аст, ба сифати дастгоҳи ислоҳи вазъ хидмат мекунад. Ва ба ҳамин хотир аст, ки-дар баробари масъули асосии парвариши фарзанд ташхис додани волидайн- қонун дигар ниҳодҳоро, ба монанди мактаб, ҷомеа ва ҳукуматҳои маҳаллӣ, дар амри таълиму тарбияи насли наврас вазифадор менамояд. Илова бар ин, назорати иҷроии нуктаҳои қонун ба зиммаи комиссияҳои доимӣ оид ба ҳуқуқи кӯдак, ки дар мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатии вилоятҳо ва шаҳру ноҳияҳои ҷумҳурии фаъолият менамоянд, вогузошта шудааст.

Аз касе нӯшида нест, ки имрӯза омилҳо ва иллатҳои бераҳашиавӣ, гумроҳӣ ва фасоди ахлоқии фарзан-

дони мо ба шакли ғайри қобили тасаввур фузунӣ ёфта-аст. Мо имрӯз бо воқеияти талхе рӯ ба рӯ шудаем, ки қавонони ҷомеаи асри ҳозирро қозибаҳои зиёде зери таъсири худ гирифта ва омилҳои бераҳагӣ аз ҳар сӯй онҳоро иҳота намудаанд. Волидайн бояд назари дақиқ ба ин иллатҳову омилҳо дошта бошанд, то тавонанд, ки фарзандони худро аз ин фоҷиаи даврони муосир дар амон нигоҳ доранд, вагарна насли имрӯз дучори табаҳкориву гумроҳии рӯзафзун хоҳад шуд.

Дар ҳама даври замон тарбияи фарзанд, бахусус дар синни навҷавонӣ, кори осоне набуд, вале имрӯз зиёда тавонфарсо шудааст. Дар тамоми мамлакатҳои ҷаҳон падарону модарон, фаъолони ҷомеа, мутахассисони риштаи таълиму тарбия бонги хатар мезананд, ки барои наврасон майл ба машрубот, нӯшокиҳои масткунанда, маводи муҳаддир ба сурати як қоида даромадааст.

Тибқи таҳқиқоти Академияи равонпизишкии кӯдакон ва навҷавонони Амрико, дар рафтори наврасон хулқу ҳӯи бад, рафторҳои ситезаҷӯена ва зерӣ по гузоштани қоидаҳои одобу ахлоқ зиёд ба мушоҳида мерасанд.

Ин суол, ки «волидайн чӣ гуна фарзандони худро аз газанди аъмоли зараровар ва натиҷаҳои ғамангези онҳо дар амон доранд?», яке аз масъалаҳои мубрам дар тамоми кишварҳои ҷаҳон аст ва посух ба он ба сифати яке аз вазифаҳои муҳими ҷомеаҳо ва давлатҳо ба миён омадааст.

Аз ин рӯ, дархӯри аҳамият медонем, ки дар ин робита ва дар партави афкори назариявии тарбиявӣ-ахлоқии Президент Эмомалӣ Раҳмон перомуни Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи масъулияти падару модар дар тарбияи фарзанд» андеша ва назари хеш ва ҳамчунин нуктаҳои судманди онҳоро, ки таҳассусашон бо кори таълиму тарбияи насли наврас иртибот дорад, иброз намоем.

Чун ҳадаф аз талошҳои давлат-бо сарф кардани маблағҳои зиёд ба низоми омӯзишӣ-кашф ва рушди лаёқатҳо ва истеъдодҳо ва равона кардани нерӯи зеҳнии онҳо барои офияти ҷомеа аст, меҳвари ҳама гуна ислоҳоти иқтисодӣ, фарҳангӣ, сиёсӣ, иҷтимоӣ инсонҳо мебошанд. Аз ин рӯ, ба вучуд овардани як ҷомеаи мутамаддин ва бархӯрдор аз арзишҳо ва меъёрҳои волои ҷаҳони муосир, ки бо истилоҳи *ҷомеаи шаҳравандӣ* ва раванди бархӯрдорӣ аз малакаҳои онро *омӯзиши шаҳравандӣ* ба қалам додаанд, вазифаи муҳими ҳар кишварест, ки барои бунёд ва таҳкими низоми воқеии демократӣ талош меварзад. Ва роҳи расидан ба ин ҳадаф таълиму тарбия аст.

Таълиму тарбия дар ҷомеаи имрӯз ба унвони калидатарин вазифа барои рушди ҷамаҷониба ба шумор меравад. Зеро ки дар партави омӯзиши инсонҳо ба вазифаҳо ва масъулиятҳои худ ҷамчун шаҳраванд огоҳ мешаванд, ҷомеа ҳолати як ниҳоди бархӯрдор аз назму тартиби иҷтимоиро ба худ мегирад ва оммаи мардум ба тарафи рушду тараққиву тавсеа ҳаракат мекунад. Беҳуда нест, ки олими англис Чон Далтон таълиму тарбияро – баъд аз нон – дуввумин эҳтиёҷи башар шуморидааст.

Тарбияи шаҳравандӣ равандест, ки зимни он донишҳо, арзишҳо ва муносибатҳои зарур барои ниғаҳдории суботи сиёсии ҷомеа аз як насл ба насли дигар интиқол мешаванд. Ин интиқол аз донишҳо ва малакаҳое, ба монанди огоҳӣ аз таърих, садоқат ва вафодорӣ ба Ватан ва миллат, гиромидошти арзишҳои бунёдии ахлоқиву маънавӣ, дарки волоияти қонун, таҳаммулгарии мазҳабӣ, ширкати ғаъол дар ҳаёти сиёсӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии ҷомеа, иборат мебошад.

Ба ҳамин тартиб, ҳадафи асосии тарбияи шаҳравандӣ дар ҳар ҷомеа ба наврасон ва ҷавонон омӯзонидани ҳар он чизе, ки то ворид шудани онҳо ба

арсаи ҳаёти чамъятӣ дар амри суботи ҷомеа ва тавсеаи илмиву фарҳангӣ ба даст оварда шудааст, мебошад.

Ва нахустин ниҳоде, ки дар муҳити он ин фароянди муҳим сурат мегирад, оила ва нахустин устодон падару модар мебошанд.

Чанд саҳифа пеш зикр гардид, ки имрӯз омилҳои иллатҳои бироҳашавӣ, гумроҳӣ ва фасоди ахлоқи фарзандони мо ба шакли гайри қобили тасаввур зиёд гаштаанд. Ин омилҳои кадоманд ва чӣ тадбирҳои бояд андешида шаванд, ки ин омилҳои харобкунандаи бунёди маънавии ҷомеа ба қоҳиши раванд ва батадриҷ ба нестӣ кашонида шаванд?

Камбизоатӣ

Камбизоатӣ омилест, ки бар баъзе оилаҳо соя афкандааст. Кӯдаке, ки дар хонае чашм мекушояд, ки фақру маҳрумӣ ба он соя афкандааст ва падару модар наметавонанд барояш хӯроку пӯшок фароҳам оваранд, чун андаке калон шавад, ба фикри аз ин хона ба ҷои дигар паноҳ бурдан меафтад ва мехоҳад ба ҳар воситае хушро аз ин ниёзҳои бениёз кунад. Дар ин ҳолат эҳтимоли зиёди он аст, ки ё ба доми табаҳкорон ва ҷинояткорон афтад ва ё ба дуву ғоратгарӣ одат кунад.

Бекорӣ яке дигар аз иллати бироҳашавии фарзандон аст. Вақте ки сатҳи бекорӣ дар ҷомеа баланд аст ва саробони оила имкони соҳиб шудан ба қору касби бонуну обуро надорад, тамоми аъзои он хонавода дар маҳари фасод ва дар масири аъмоли хилофи одоби ахлоқ воқеъ мешаванд.

Сиёсати имрӯзаи Тоҷикистон дар соҳаи ҳифзи иҷтимоӣ ба он равона карда шудааст, ки ҳар шаҳрванди ниёзманди кишвар аз дастгириву кумаки давлат бархӯрдор гардад. Ва низ амалӣ намудани нуктаҳои Консепсияи шуғли аҳоли барои солҳои 2007-2015,

ки бо шугл фаро гирифтани аҳолии қобили меҳнат, таъсиси ҷойҳои нави корӣ ва дастгирии иҷтимоии шаҳрвандонро дар бар мегирад, умед медиҳад, ки дар солҳои наздик дар мамлакат сатҳи бекорӣ коҳиш меёбад ва, мутобиқан ба ин, шумораи аҳолии камбизоат ба таври қобили мулоҳиза кам мешавад.

Ихтилофи падару модар

Омили бисёр муассири дигаре, ки боиси ғасоди фарзандон мешавад, ҷангу ҷидол байни падару модар аст. Дар хонаводаҳои, ки бисёр вақт оташи вайронгари ҷидол ва бархӯрди волидайн аланга мезанад ва тирагии шуми номуросии доимӣ бар аъзои оила соя афкандааст, кӯдак ба фикри он меафтад, ки барои ба даст овардани оромиши рӯҳӣ чунин фазои пур аз хусумату ҷангу ҷидолро тарк намояд ва ба макони осудатаре гурезад. Вай бо ақли кӯчакаш гумон мекунад, ки дар берун аз муҳити оила дӯстони наву тифоқе хоҳад ёфт ва вақташро бо онҳо дар муҳаббату дӯстӣ хоҳад гузаронид. Вале он «дӯстон»-и нав, ки чун худи ӯ аз оилаҳои нотифоқ берун шудаанд ва тарбияи саҳеҳ нагирифтаанд, батадрич вайро ба доираи ахлоқу одатҳои зишт мекашанд ва ба ботлоқи табаҳкорӣ ва аъмоли хилофи қонун ғарқ мекунанд. Дар натиҷа баъд аз ҷанд сола ӯ ба ҷавоне мубаддал мешавад, ки балои ҷони мардум ва миллати худ мегардад.

Илоҷи воқеаро пеш аз вукӯъ бояд андешид. Барои ин бояд ки падару модар – ҳангоми хонадор кардани фарзандони худ – ба онҳо чунин шароите муҳайё намоянд, ки писар ё духтар интихоби дуруст намоянд ва бинои зиндагии хешро бар заминаи меҳру муҳаббат устувор созанд. Онҳо, дар навбати худ, фарзандони худро дар фазои ҳамфикрӣ, дӯстӣ ва меҳрубонӣ парвариш намоянд.

Низоъ ва ихтилоф байни падару модар, бахусус дар ҳузури фарзандон, боиси фасоди онҳо мегардад. Бинобарин волидайнро лозим аст, ки дар пеши кӯдаконашон ҷангу ситезаву таънаву даъво накунанд ва ҳар қадам барои хомӯш кардани шуълаи низоъ – ҳанӯз пеш аз даргирифтаниш – саъй намоянд. Дар ҷанги падару модар касе, ки бештар озурда мегардад, фарзанд аст. Аз ин рӯ, падару модар, ки масъули хушвакҷи ва хуррамии фарзандон ҳастанд, дар ҳадди имкон бар он бояд кӯшанд, ки ба низоу нифоқ байни ҳамдигар роҳ надиҳанд, то ин ки сафои хонавода ва зиндагии фарзандон тира нагардад.

Саломату саодати ҷомеа ба саодат ва пӯёии низоми оила вобаста аст. Ва тавозуни низоми хонаводагӣ низ ба сифати муносибатҳои дохилиоилавии байни зану шавҳар, падару модар ва фарзандон вобастагӣ дорад. Ҳар қадар муносиботи байни ҳамсарон беҳтар, солимтар ва пурҷозибатар бошад, зиндагӣ ширинтар, мустақкамтар, босафотар мегардад ва фарзандон пурнишот ва муваффақ тарбият мешаванд.

Бинобарин таҷаллои истеъдодҳо ва шукуфта шудани нерӯмандиҳо ва масъулиятшиносии фарзандон дар муҳити оила ва дар канори волидайнӣ меҳрубону дилсӯз фароҳам мегардад ва, баръакс, ҳар гуна маҳрумӣ аз муносиботи матлуб бо волидайн ва ё ҷудоии зану шавҳар аз якдигар ва дурии фарзандон аз падару модар заминаи изтироб, афсурдагӣ, ақибмондагии фарҳангӣ, бераҳагии ахлоқӣ ва қачравихоӣ иҷтимоиро ба вучуд меоваранд.

Дар ин бобат Президент Эмомалӣ Раҳмон гуфта аст: *«Шарти нахустини тарбияи фарзанди солеҳ мавҷудияти сафою покизагӣ, раҳму шафқат ва дӯстиву дӯстдорӣ миёни падару модар ва муҳити хонавода мебошад. Эҳтиромӣ меҳрубонии мутақобила ва риояи ҳуқуқи ҳамдигар аз ҷониби падару модар дар зехни фарзанд*

эҳтиром ба шахси худ, эҳтиром ба инсон ва эҳтиром ба ҷамъиятро парвариш медиҳад».

Чудо шудани падару модар

Дигар аз омилҳои асосии фасоди иҷтимоии фарзандон, ки аз хонавода сарчашма мегирад, чудо шудани зану шавҳар аст. Чудо шудани зану шавҳар зарбаи рӯҳии бисёр саҳт аст, ки мӯҷиби нақзи равонии кӯдакон, бевандуборӣ ва табоҳии онҳо мешавад ва дар тамоми тӯли зиндагии фарзандон садамаи тарбиятии он дар nobасомонии рӯзафзунашон инъикос меёбад.

Кӯдаке, ки падару модараш аз ҳам чудо шудаанд, ба таври матлуб на меҳри модарӣ мебинад ва на ҳимояи падарӣ ва на муҳити гарме, ки дар партави ин қонуни гарму пурмеҳру муҳаббат ба шеваи саҳеҳ парвариш ёбад.

Он чи бар мушкили ин вазъият меафзояд, шароитест, ки модар баъд аз чудо шудан аз шавҳар бо марди дигаре издивоҷ мекунад ва ё барои дарёфти маош маҷбур мешавад, ки қор қунад ва фарзандонашро бидуни назорат ба ҳоли худашон гузорад. Чунин кӯдаконе, ки беназорат мемонанд ва бидуни лутфу меҳри падар ва дилсӯзиву тавачҷуҳи модар қалон мешаванд, чӣ қасе ба воя хоҳанд расид? Бисёре аз қумлаи ин кӯдакони маъсум, ки бо зарбаҳои рӯҳӣ, аз як тараф, ва бо ғақру гуруснагиву бараҳнагӣ, аз сӯи дигар, қалон мешаванд, табиист, ки ба гирдоби фасод ғарқ мешаванд.

Дар самти ҳимояи иҷтимоии фарзандони чунин оилаҳое, ки дар боло зикрашон рафт, Давлат ва Ҳукумати Тоҷикистон бетараф намебошанд. Тавачҷуҳ ва ғамхорӣ ба ятимон, бепарасторон ва оилаҳои қамбизот яке аз самтҳои муҳими фаъолияти Ҳукумат мебошад ва дар ин самт як қилсила тадбирҳои муассир амалӣ қарда шудаанд. Ҳанӯз дар қамони душвори солҳои навадуми асри гузашта Ҳукумати Тоҷикистон барои

кӯдакони оилаҳои камбизоат ва یتимону бепарасторон мактаб-интернатҳо таъсис дода буд, ки имрӯз шумораи онҳо ба маротиб афзудааст. Илова бар ин, дар Қонун «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд» дар боби махсус мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ вазифадор карда шудаанд, ки дар сурати аз ҷониби падару модар иҷро нагардидани уҳдадориҳо дар таълиму тарбияи фарзанд бо сабабҳои норасоии маблағ-барои нигоҳубини фарзанди ноболиғи онҳо кумак намоянд.

Истифодаи ғалат аз вақти фароғатӣ

Дигар аз омили бераҳашавии фарзандон истифодаи ғалат аз вақти фароғатии онҳост. Кӯдак аз замоне, ки рӯи пой хеш меистад ва қодир ба роҳ рафтани мешавад, хоҳиши шадид ба даводаву бозӣ дорад. Кӯдакони навҷавонон ба гардиш ва тамошоии манзараҳои табиат бисёр алоқаманд ҳастанд. Агар ба рафтори кӯдакони тавачҷух кунем, мебинем, ки онҳо доимо дар ҳаракат ҳастанд ва нерӯи ҷисмонии саршори худро дар бозиҳои гуногуни варзишӣ, монанди футбол ва дигар бозиҳо, сарф мекунанд.

Аз ин рӯ, падару модар ва мураббииро лозим аст назорат кунанд, ки кӯдакони нерӯи ҷисмонии худро ба тарзи матлуб сарф кунанд ва аз вақти фароғати хеш барои ҳифзи саломатӣ ва парвариши ҷисмонии хеш баҳра бардоранд. Барои ин ҳадаф лозим аст, ки дар маҳаллаҳо ва дар фазои кушоди хонаҳои бисёррошӯна майдончаҳои варзишӣ ва ҷойҳои махсуси бозӣ сохта шаванд. Ва муҳим боз ин аст, ки кӯдакони пайваста таҳти назорати калонсолон қарор гиранд, то ин ки бар сойқаи шавқу завқи кӯдакони ба аъмоли ношоиста ва ё хатарнок, аз қабиле оташбозӣ ва амсоли инҳо, даст назананд.

Дӯстони бад ва ҳамроҳони гумроҳкунанда

Аз омилҳои асосии дигар, ки ба бераҳагии кӯдакон сабаб мешаванд, дӯстони бад ва ҳамроҳони гумроҳкунанда мебошад. Хусусан замоне, ки бачаи наврас аз лиҳози зехнӣ рушди муносибе надорад ва аз ҷиҳати ақидатӣ заиф ва сустахлоқ бошад, хеле зуд таҳти таъсири рафиқи бад меафтад. Аз ин дӯстони фосид ахлоқи вайрон ва одатҳои зишт ва нописандро ёд мегирад, ба роҳи бад ва бадбахтӣ қадам мегузорад, то он ки ҷурму ҷиноят кардан ҷузъи рафтори табиӣ ӯ мешавад ва бадкорӣ барои ӯ ба одат табдил меёбад. Пас аз ин марҳалаи бозгардондани ӯ ба роҳи рост ва берун кашидан аз ботлоқи бадбахтиву фасод кори мушкил ва ҳатто ғайриимкон мешавад.

Яке аз нуктаҳои муҳим дар равиши тарбиятӣ, ки бояд волидайн ва мураббӣён ба он тавачҷуҳ намоянд, дӯстон ва рафиқони наздики бачаҳои онҳост. Бахусус дар синни навҷавонӣ ин мавзӯё аҳамияти бештар пайдо мекунад.

Бояд рафтуомадҳои онҳо таҳти назорати ҷиддии волидайн бошанд ва падару модар бидонанд, ки фарзандони онҳо ба кучо мераванд ва ба чӣ корҳои машғул мешаванд. Падару модар бояд бар он бикӯшанд, ки фарзандонашон дӯстони шоиста дошта бошанд, одоби матлуб, ахлоқи арзишманд ва одоти писандидаро ба онҳо ёд диҳанд ва онро аз ҳамнишинӣ бо рафиқони бад бар ҳазар доранд, то фарзандон дар доми гумроҳӣ ва бераҳагӣ гирифтोर нашаванд.

Бархӯрди номуносиби падару модар бо фарзандон

Омили дигаре, ки ба фасоди фарзандон сабаб мешавад – ва дар мавриди таъсири ин омил аксари соҳибназарони умуми таълиму тарбия назари яқсон доранд –

муносибати нолоиқи падару модар бо фарзанд аст. Вақте ки кӯдак ё наврас аз ҷониби волидайн ё мураббӣ бо рафтори хашиш рӯ ба рӯ мешавад, пайваста сарзаниш мешунавад ё ин ки ҳадафи таҳқир ва тамасхури калонсолон воқеъ мешавад, ба зудӣ ба ин рафторҳои ношоиста аксуламал нишон медиҳад. Одатан асари ин аксуламалҳо дар ахлоқи кӯдак ё наврас, ҳамчун ҷузъи рафтори ӯ, мустаҳкам мешавад ва дар ҳар мавриде, ки аз касе андаке сухани хашиш ва ё кинояву ҳарфи масха-раомез шунид, ба таври худноогоҳона ҷавоб мегӯяд.

Ин қабил фарзандони зулмдида ва таҳқиршуда маъмулан ё ба худкушӣ даст мезананд, ё бо падару модар дар кӯи ҷангу ҷидол қарор мегиранд ва ё ин ки хонаи падарино тарк мекунанд, то худро аз ранҷу озоре, ки мекашанд, раҳо намоянд.

Тамошои филмҳои ҷиноӣ ва фаҳш

Яке дигар аз омилҳои бисёр муассир, ки ба бераҳгии фарзандон боис шуда, онҳоро ба ҷониби ҷиноят ва бевандубориву фасод такон медиҳад, филмхоест, ки бар сафҳаи синамо, видео ё телевизион ба намоиш дода мешаванд. Ин гуна филмҳо аксаран ҷиноӣ ва фаҳш ҳастанд. Маҷаллаҳо ва нашриёти бисёр зараровар, ки қиссаҳо ё тасвирҳои шармовар ҷоп мекунанд, бо ин амр дар вучуди наврасону ҷавонон оташи вайронгариро дармегиронанд. Тамошои ин гуна мавод сабаби он мешавад, ки эҳсосоти ҷинсӣ дар наврасон ва ҷавонон барангехта шуда, ҳисси даст задан ба ҷурму ҷиноят дар онҳо афзун мегардад.

Ин гуна воситаҳои харобиовар ахлоқи бузургсолонро вайрон мекунанд – ҷӣ расад ба наврасон ё ҷавононе, ки истеъдоди пазириш ва таҳаввули ахлоқии онҳо аз салиқаи калонсолон бештар аст?

Асари бисёр бади васоити ахбори умумӣ дар рӯҳияи кӯдакон ва навҷавон ошкор аст, зеро бунёди ра-

вонии ҳар инсоне асосан дар даврони кӯдакӣ ва наврасӣ шакл мегирад. Дар ин давра тафаккури инсон шурӯъ ба нумӯ мекунад ва ҳофизааш барои ёдгирӣ бисёр қавӣ аст. Тасвирҳо ва мафҳумҳо хеле зудтар дар зеҳн нақш баста, то дер замоне пойдор боқӣ мемонанд.

Кӯдакон ё наврасон, бо дидани ин гуна филмҳо ва хондани дostonҳои шаҳвонӣ, таҳти таъсири онҳо қарор мегиранд ва саъй мекунанд, ки ба қору рафтори қаҳрамонҳои дoston тақлид кунанд ва бо таҳриқи чинсии барангехташуда аз тамошои ин тасвирҳо ба дунболи баровардани ниёзҳои ғаризӣ даст ба аъмоли хилофи иффат ва покизагӣ мезананд.

Бинобарин волидайн бояд огоҳ бошанд, ки фарзандонашон чӣ филмҳое тамошо мекунанд ва чӣ китобҳоеро мехонанд.

Бар асоси тозатарин таҳқиқоти равшанӣ, дар иртибот бо таъсири филмҳои ҳашин ва чиноӣ дар рӯҳияи кӯдакон, дар Амрико ба ин натиҷа расидаанд: кӯдаконе, ки соатҳои бештарро ба тамошои филмҳои чиноӣ ва фаҳш мегузаронанд, аз лиҳози даст задан ба аъмоли чиноӣ ва бераҳагии ахлоқӣ фоизи бештари чинояткорони наврасро ташкил медиҳанд.

Нуктаи дигаре, ки мусалламан падарону модарон бояд бидонанд, ин аст, ки баъд аз он, ки кӯдак ё наврас дар чунин фазои фасод ва касиф қарор мегиранд ва аз чихати рӯҳӣ дучори лағзиш мешаванд, дигар насихати падару модар ва муаллиму устод ба онҳо коргар намешавад.

Бетаваҷҷуҳии падару модар ба тарбияти фарзанд

Бетаваҷҷуҳӣ ва бетафовути падару модар ба таълиму тарбияи фарзанд, дар миёни омилҳои бабор оварандаи фасоди фарзандон, омили аз ҳама пуртаъсир ба шумор меравад. Ин омил боис мешавад, ки волидон

аз шаклгирии шахсият ва ташаккули рӯҳияи фарзандони худ ғофил ва беҳабар мемонанд. Модарон дар ин маврид нақши ҳассостаре доранд.

Масъулият ва вазифаи модар дар иртибот бо фарзандон на танҳо баробар бо масъулиятҳои падар аст, балки аз бисёр ҷиҳат муҳимтар ва ҳассостар аст. Зеро аз ибтидои таваллуди кӯдак то замоне, ки ӯ роҳ рафтан меомӯзад ва бо ин роҳ рафта, ба инсони комил мубаддал мешавад, модар ҳамроҳу мӯниси ӯст. Модар аст, ки нахустин тухмиҳои ниҳоли шахсияти инсонро мекорад ва дар тамоми марҳалаҳои зиндагии ӯ – аз навзодӣ то наврасиву ҷавонӣ – наздиктарин шахс барои фарзанд аст ва аз ҳолу вазъи вай ба хубӣ огоҳӣ дорад.

Аз ин рӯ, агар модар вақти зиёди худро сарфи меҳмонӣ рафтани меҳмон пазируфта, бо дӯстону хешованодон нишастану бархостан кунад ва падар низ нисбат ба фарзандон бетаваҷҷуҳу бетафовут бошад ва вақти фориғ аз кори худро ба саргармиҳо бо рафиқон ва ба гардишу тафреҳ гузаронад, фарзандон саргардону бепаноҳ мемонанд ва монанди ятимон калон мешаванд. Мусаллам аст, ки фарзандони чунин волидайн метавонанд ба осонӣ ба доми фасод ва бEROҳагӣ гирифта шаванд.

Президент Эмомалӣ Раҳмон бо тавачҷуҳ ба хатари бузурги чунин рафтори бемасъулиятонии падарону модарон таъкид мекунад, ки *«дар натиҷаи бемасъулиятиву беназорати бархе аз падару модарон иддае аз наврасону ҷавонон бе тарбия монда, ба корҳои ношоиста даст мезананд, дар кӯчаву хиёбонҳо аз субҳ то шом гаштугузор менамоянд ва бо шахсони бадрафтор ҳамроҳ шуда, ба амалҳои ношоиста даст мезананд. Наврасон, ки ҳоло ҳаракату рафтори худро пурра дарк накарда, миёни сиёҳу сафед фарқ гузошта наметавонанд, баъзан фирефтаи амалҳои шахсони ҷинояткор гардида, оқибат худашон низ даст ба ҷиноят мезананд... Вазифаи муқад-*

даси падару модарон ва дигар калонсолон дар оила, пеш аз ҳама, ба таълиму тарбия фаро гирифтани фарзандон ва ба роҳи рост ҳидоят намудани онҳо мебошад».

Дар робита бо омилҳои зикршуда, ки алоқаи маҳкам бо ду иллати ҳоси ҷомеаи имрӯз – гироиши ҷавонон ба маводи муҳаддир ва фарҳанги бегона – доранд, овардани чанд нуктаро дорои аҳамият медонем.

Яке аз балоҳои хонумонсӯз ва офате, ки бар пайкари ҷомеаи башарӣ шудааст ва қудрати тафаккур, нерӯ ва кӯшиши созандагиро аз инсонҳо гирифта, бунёди оилаҳоро дар маърази фурупошиву нобудӣ қарор додааст, масъалаи маводи муҳаддир ва нашъамандӣ мебошад.

Имрӯз масъалаи нашъамандӣ ба сурати як мушкили ҷаҳонии фарогир даромадааст. Оморҳои пахшшуда, аз ҷумла аз ҷониби созмонҳои байналмилалӣ, махсусан Созмони Тандурустии ҷаҳонӣ ва Кумитаи назорати ҷаҳонии маводи муҳаддир, баёнгари афзоиши бемайлони истеъмоли ин захри қотил дар тамоми ҷаҳон аст.

Аз ҳеҷ кас пӯшида нест, ки густариши ин раванд теша бар решаи бунёдҳои ахлоқӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоии ҷомеаҳо мезанад ва онҳоро аз дарун дучори фасод мекунад ва дар ниҳояти кор ба вайроншавӣ мебарад.

Натиҷаи баррасиҳои мутахассисон нишон медиҳад, ки наврасон ва ҷавонон бештар аз гурӯҳҳои синни гуногун дар маърази хатари нашъамандӣ қарор доранд. Ва сабаби асосии рӯй овардани наврасону ҷавонон ба нашъамандӣ, ба истиснои дигар ҳолатҳо, бар пояи омилҳои зерин қарор мегирад:

Ихтилофоти хонаводагӣ ва тазоду кашмакашҳо байни волидайн. Даргириҳои хонаводагии байни падару модар мӯҷиб мешаванд, ки фарзандон аз назорати лозим бархӯрдор намебошанд. Ин вазъият ва фазои номуносибу номусоиди хонаводагӣ ва адами самимият

байни аъзои оила мӯчиб мегардад, ки фарзандони чунин хонаводаҳо барои худ «дӯстоне» пайдо кунанд ва ба воситаи онҳо ба сӯи нашъамандӣ кашида шаванд.

Дӯстони нобоб ва нашъаманд. Баъзе аз одамони сустниҳод ва беирода, вақте мебинанд рафиқонашон бо истеъмоли маводи муҳаддир ғаму андуҳи худро «хомӯш карда», ҳолати «оромиш» ва «шодӣ»-и муваққатӣ ба даст меоваранд, аз рӯи кунҷковӣ моил ба истифодаи ин мавод мешаванд. Аммо ҳамин гироиши муваққатӣ сабаб мешавад, ки нашъаманд шаванд ва як умр пушаймону бадбахт гарданд.

Нобасомониҳои зиндагӣ ва бекорӣ. Майл ба бекориву харзагардӣ, фирор аз мушкilotи зиндагӣ ва нотавоноии фард аз рӯ ба рӯ шудан бо масъалаҳои иҷтимоӣ дигар омилҳои ҳастанд, ки сабаб мешаванд шахс маводи муҳаддиро барои худ паноҳгоҳе интихоб кунад ва то охири умр ба қайди он биафтад.

Танҳои, эҳсоси бепаноҳӣ, надоштани дӯстони хуб. Танҳои бекаси, шикастҳои зиндагӣ, надоштани дӯстони дилсӯзу меҳрубон низ мумкин аст фардро ба тарафи нашъамандӣ такон диҳанд.

Фишорҳои асабӣ ва равонӣ. Дар аксари ҳолатҳо омили равониву фишорҳои асабӣ кашише барои нашъамандӣ дар фард ба вучуд меоваранд. Мушкilot ва ниёзҳои равонӣ ва эҳсосии бениёзнашуда ва омилҳои номусоиду нороҳаткунандаи зиндагӣ боис мешаванд, ки шахс ба тарафи маводи муҳаддир майл пайдо кунад.

Лаззатҳои нафсонӣ ва зудгузар. Гурӯҳе бо тасаввурҳои нодуруст барои пайдо кардани орзуҳои гумшудаи худ ба истеъмоли маводи муҳаддир рӯй меоваранд ва онро манбаи лаззат ва рафъи ниёзмандиҳои худ мепиндоранд.

Фаровонӣ ва дастрас будани маводи муҳаддир. Намешавад инкор кард, ки фаровонии маводи муҳаддир ва имкони осон дастрас кардани он таъсири зиёд ба

нашъаманд кардани инсонҳои зудбовар, бахусус наврасон ва ҷавонон, дорад.

Тасаввурӣ лаззати ҷинсии бештар. Бархе аз одамон решаи нашъамандиро дар робита бо алоқаҳои ҷинсӣ медонанд ва тасаввур мекунад, ки истеъмоли маводи мухаддир лаззати ҷинсиро афзоиш медиҳад. Аммо воқеият ин аст, ки масрафи маводи мухаддир на танҳо тавоноии ҷинсиро зиёд намекунад, балки мӯчиби заиф гардидани тавоноии шахвонӣ, безурӯгии мардон ва ноизоии занон мешавад.

Хулоса, нашъамандӣ аломати як бемориест, ки дар заминаи беназоратии фарзандон, иродаи сусти онҳо ва тасаввуроти нодуруст аз ҳушиҳои зиндагӣ ба вучуд меояд. Мавзӯи маводи мухаддир калобаи печидаест, ки гирехҳои кӯри онро ба осонӣ кушодан ғайримумкин аст. Мавзӯи мубориза бо нашъамандӣ бояд дар мағз андар мағзи масъалаҳои дохиливу хориҷӣ, иқтисодиву фарҳангӣ ва иҷтимоиву хонаводагӣ мавриди баррасӣ қарор гирад. Бояд тамоми воситаҳои мавҷуда ба кор бурда шавад, то ин ки ба решакан кардани сабабҳои нашъамандӣ муваффақ гардем.

Дигар аз масъалаи ташвишвар

гироиши ҷавонон ба фарҳанги бегона мебошад

Навҷавонӣ баҳри пурталотуми зиндагӣ аст, зеро наврасиву ҷавонӣ беҳтарин даврони зиндагии инсон ва баҳори зиндагии одамӣ аст. Ин давра саршор аз шӯру шавк, тавоноии ҷисмониву эҳсосӣ ва созандагиву навоарӣ аст.

Наврасон ва ҷавонон неруҳои созандаи ҳар ҷомеа ҳастанд. Ҳамон ҷомеае солим ва пӯё ба ҳисоб меравад, ки қишри наврас ва ҷавони он аз тарбияти дуруст бархӯрдор бошад.

Дурнамои зиндагии ояндаи инсонро метавон бар асоси амалкарди ӯ дар давраи ҷавонӣ пешбинӣ кард.

Агар наврасон ва ҷавонони кишваре дар масири созандагиву ободонии он ҷомеа қадам зананд, истеъдодҳои билқувваи худро ба фаъолият табдил диҳанд ва аз ҳучуми фарҳангии бегонагон дар амон бошанд, он кишвар ба самти пешрафту тараққӣ хоҳад рафт ва ба осонӣ ба уфуқҳои рушду камол хоҳад расид.

Барои парҳезкор будани ҷавонон аз шабехуни унсурҳои фарҳангии бегона ва барои тарбияти ҷавонони барӯманд, тавоно, навоар, бофикру андеша ва боғайрат бояд онҳоро раҳнамоӣ кард. Ба ин манзур бояд бо рӯҳияи ҷавонон ва ниёзҳои эҳсосӣ ва равонии онҳо ошно шуд ва забони иртиботи муносиб бо онҳоро ҷустуҷӯ кард.

Ҳидояти рӯҳиву равонии ҷавонон барои нигоҳ доштани фазои солими ахлоқии ҷомеа нақши муҳиме дорад. **Зеро агар низоми тарбиятии кишвар тавонад, ки идеалҳои созанда ва мутаносиб бо рӯҳи наврасон ва ҷавоноро дар ихтиёри онҳо гузорад, бо ин роҳ насли наврасро аз гироиш ба идеалҳои дурӯғин ва вайронгар бозмедорад.**

Наврасон ва ҷавононе, ки дар хонаводаи нобасомон ва муҳити омехта аз ихтилофоти хонаводагӣ парвариш ёфтаанд, заминаи ноустуворе барои тарбиятпазирӣ хоҳанд дошт. Агар падару модар беш аз ниёзҳои модии фарзандонашон ба ҷанбаҳои рӯҳии ҳаёти онҳо пардозанд, ба зуҳур омадани падидаҳои номатлубе, аз қабили бериҷоғӣ, фасод, гироиш ба маводи муҳаддир, хеле коҳиш ёфта, батадрич рӯ ба нестӣ мегузоранд. Омори марбут ба сатҳи ҷаҳонӣ нишон медиҳад, ки бештари кӯдакони бадрафтор аз набудани муҳити гарму самимӣ дар оила ва камбудии муҳаббати падару модар гила кардаанд.

Аз ин рӯ, хусусиятҳои даврони балоғат ва навҷавонӣ ниёзҳои хоси худро доранд. Суръати зиёди рушд дар даврони наврасӣ, ки баъзе аз донишмандон онро

«тавлиди дубора» номидаанд, ниёз ба хӯроки серғизоро дар ин давра талаб мекунад. Ҳамчунин шароити равонии хоси ин даврон баёнгари ин аст, ки наврасон ва ҷавонон ба оромиши равонии бештар ва муносибати самимонаву дӯстона ниёз доранд. Онҳо ҳамдаму дӯсте металабанд, ки вучудашонро дарк кунад ва ҳаргиз бо онҳо нохушоянд рафтор накунад. Наврасон дар ин даврон намепазиранд, ки касе онҳоро танқид кунад, таҳқиру таҳдид намояд. Касонеро меҳоҳанд, ки, бидуни лаҳни омирона, ҳокимона ва носеҳона, бо онҳо дӯстона ва самимона сухан гӯянд. Ҷавонон ниёз доранд, ки дигарон вучудашонро, ҳамон тавре ки ҳаст, дарк кунанд.

ЧАНД СУХАН ДАР БОРАИ УСУЛҲОИ ТАРБИЯИ ФАРЗАНД

Вучуди кӯдакон монанди замини киштнашудаест ва падару модар ба мисли кишоварзонанд. Ва ҳамчуноне ки дар зиндагӣ мебинем, падару модар метавонанд боғбони хубу ботадбуре бошанд ва он гоҳ замини замири фарзанди худро ба боғи сарсабзу ҳосилхез табдил медиҳанд. Ё ин ки волидон метавонанд деҳқони бесалиқа, бепарво ва хунсард бошанд ва гузоранд, ки сарзамини ниҳоди фарзандашон пур аз ҳашра шавад. Беҳуда халқ нагуфтааст, ки «фарзанди хуб боғи падар, фарзанди бад доғи падар». Вале ба боғ ва ё ба доғ мубаддал кардани фарзанд вобаста ба худӣ падару модар аст. Яъне дар салоҳияти комили падару модар аст, ки фарзандонашон инсонҳои комил, огоҳ, боодобу бофарҳанг шаванд ва ё ҳанӯз дар овони наврасӣ аз роҳи рост ба пайроҳаи қачрафторӣ ва табоҳкориву чурму чиноят печ зананд.

Донишмандони риштаи таълиму тарбия барои тарбияи неки фарзандон ба падарону модарон якчанд тавсия ва ё қоида пешниҳод кардаанд, ки чанде аз умдариани онҳоро меоварем.

Фарзанди худро бояд дӯст дорем

Тамоми таърихи инсоният ба исбот расонидааст, ки гармиву муҳаббати хонаводагӣ аз муҳимтарин ва муассиртарин омилҳои тақвияти созгорӣ ва дурӣ аз фасоду олудагиҳо мебошад. Ва кӯдаке, ки дар муҳити гарми ин кунун паноҳ мебарад, роҳу расми зиндагиро ёд гирифта, масъулиятпазиро мешавад ва ба як шахси ғаъоли иҷтимоӣ мубаддал мегардад.

Ҳеҷ кас, ба мисли кӯдак, ба ишқ, муҳаббат, навозиш ва таваҷҷуҳ ниёз надорад.

Падару модар метавонанд ҳар рӯз ишқу тавачҷуҳашонро ба кӯдакон – аз навзод то наврас ва аз наврас то ҷавони ҳаждаҳсола – нишон диҳанд. Волидон хеле зуд диққат медиҳанд, ки ниёзҳои ҳаётии кӯдак мутаносиб бо афзоиши синнии ӯ тағйир мекунад, аммо дар бисёр маврид фаромӯш мекунад, ки ишқу муҳаббат ба фарзанд як ниёзи доимӣ аст.

Падару модари меҳрубон фарзандони меҳрубонро тарбият мекунад. Падаре, ки аз ҳад саҳтгир ва худраъӣ аст, наметавонад фарзандони бомуҳаббат дошта бошад.

Ҳамеша ба кӯдакони худ бифаҳмонем, ки онҳоро дӯст медорем ва ҳар ҳодисае, ки пеш ояд, ба онҳо кумак хоҳем кард. Кӯдакон бояд бидонанд, ки, агар қореро аз надонистан нодуруст анҷом диҳанд, танбеҳ нахоҳанд шуд. Онҳо бояд итминон дошта бошанд, ки хатоҳояшонро бо роҳнамоии падару модар ислоҳ хоҳанд кард.

Бисёре аз мардум гумон мекунад, ки муҳаббат ба фарзанд ин озод гузоштани ӯ дар анҷом додани қорест, ки он лаҳза меҳаҳад анҷом диҳад. Ин навъ рафтор ишқ ба фарзанд нест, балки бибандубор қардани ӯст. Эҳтиром гузоштан ба фарзанд асоси муҳаббат аст ва ин қор вақте имқонпазир мешавад, ки падару модар ба хотир дошта бошанд, ки кӯдакон аъзои хонаводаанд ва дар ҳар қоре саҳм доранд ва метавонанд изқори назар кунанд.

Падару модар набояд бо доду фарёд ва изқори норозигӣ аз иқрои супорише, ки ба кӯдак дода буданд, натиҷагирӣ кунанд. Ин гуна рафтор, қуз таҳқир қардан, аз байн бурдани эътимод ба иззати нафси кӯдакон, ба туғён водоштани онҳо ва ниҳоятан сар задани қисси беэҳтиромӣ нисбат ба падару модар хоҳад шуд.

Гӯш додан ба ҳарфҳои кӯдак ҳашми онҳоро қоҳиш медиҳад ва омодаи ҳамқорӣ мекунад. Баъзе аз падару модар, мутаассифона, наметавонанд розӣ бошанд, ки

кӯдакон ҳақ доранд фикри шахсии худро дошта бошанд.

Гуфтугӯ ва табодули назар бо фарзандон бисёр аҳамият дорад. Аз ҳамон даврони кӯдакӣ падару модар бояд бо фарзандонашон гуфтугӯ кунанд ва онҳоро барои фаҳмондани мавзӯҳои гуногун ба доираи суҳбат кашанд. Дар ғайри ин сураат ҷавонон дар синни балоғат, ҳангоми бархӯрд бо мушкилот, ба падару модари худ ба сурати як дӯсти қобили эътимод наменигеранд ва мушкилоташонро бо дигарон дар миён мегузоранд.

Фарзандонро бояд ташвиқ кард, то афкори эҳсосоташонро ба забон оваранд. Эҳтироми падару модар нисбат ба кӯдак бояд низ дар он зоҳир гардад, ки ба онҳо вақти бозӣ карданро ҷудо кунанд. Ба фаъолиятҳои онҳо ва ҳатто ба дӯстонашон таваҷҷуҳ нишон диҳанд.

Имрӯз модарони бисёре ҳастанд, ки фарзандони хурдсоли худро ба дасти мураббӣи дода, ба кор мераванд. Ин метавонад асароти нохушоянде барои фарзандон ба ҳамроҳ оварад. Омори марбут нишон медиҳад, ки модарони корманд вақти ниҳоят камеро бо фарзандони худ мегузаронанд ва, чун аксар вақт, аз кори корхона ё идора ва масъулиятҳои хона хаставу монда мешаванд, наметавонанд фарзандони худро ба таври кофӣ таълим диҳанд.

Падару модаре, ки фарзандони худро ба оғӯш мекашанд ва онҳоро дӯстдориву навозиш мекунанд, пояҳои беҳдошти равонии онҳоро устувор месозанд.

Барои фарзанди худ сармашқи хуб бошем

Идеал ё сармашқ шудани падару модар муҳимтарин омили таълиму тарбия ва тазмини беҳдошти равонии фарзандон аст. Бояд дар хотир дошт, ки кӯдакон маъмулан аз роҳи *тақлид* ҳар кореро ёд мегиранд, на аз

тариқи *ташвиқи* калонсолон. Кӯдакон мисли оинае ҳастанд, ки тамоми рафтори калонсолон дар онҳо мунъакис мешавад.

Тамоми калимотеро, ки падару модар ба кор мебаранд ва назареро, ки нисбати одамон, ҳодисаву воқеа ва ғайра иброз медоранд, кӯдакон ба таври комил дар хотир нигоҳ медоранд. Бинобарин падару модар дар ҳузури кӯдак бояд тавре сухан гӯянд ва роҷеъ ба чизҳои суҳбат кунанд, ки барои фарох шудани домани ҷаҳонбинии фарзандон муфид бошад.

Падару модар вазифадоранд, ки бо тавачҷух ба ниёзҳои фарзандони худ беҳтарин рафтор ва гуфторро аз худ нишон диҳанд. Онҳо ҳамчунин масъулият доранд, ки тарбияти фарзандони худро то синни калонсолӣ бар уҳда дошта бошанд. Вақте волидон дар бораи тарбияти фарзандон сахлангорӣ мекунанд, дар воқеъ вазифаи худро анҷом намедиҳанд.

Вақте падару модар дар ҳузури фарзанд риё мекунанд ва дурӯғ мегӯянд ва, бадтар аз ин, ба фарзандон ин корро ёд медиҳанд, табиатан беҳдошти равонии онҳоро дар хатар меандозанд.

Равоншиносон одат доранд ба падару модар таъкид кунанд, ки «риояти гуфтору аъмоли нек беҳтарин равиши таълим мебошад». Воқеан ҳам, агар падару модар кӯдакони худро аз гуфтору аъмоли бад манъ кунанд, вале худашон ба ин аъмоли бад даст зананд, дар назари фарзандҳояшон инсонҳои дурӯя ва дурӯғгӯ чилва карда, таълиму тарбияшон бесамар хоҳад буд.

Барои мисол, агар падару модар мехоҳанд содиқ буданро ба фарзандонашон биёмӯзанд, бояд аввал худашон намуна бошанд. Баъзе калонсолон ба фарзандонашон таъкид мекунанд, ки, агар касе телефон карда маро пурсид, гӯй, ки падарам ё модарам дар хона нестанд, дар ҳоле, ки падару модар дар хона ҳастанд ва намехоҳанд бо шахси телефонкарда суҳбат кунанд. Аз

ин рӯ, дурӯғ гуфтанро ба фарзандони худашон меомӯзанд ва барои сафед кардани худ мегӯянд, ки дурӯғи маслиҳатомез кори ношоистае нест.

Чунин одамон ин чанбаи масъаларо ба ҳисоб намегиранд, ки кӯдак аз мушоҳидаи чунин рафтори падару модар дучори сардаргумӣ мешавад ва мумкин аст дар оянда, вақте калон мешавад, дурӯғ гуфтанро, мисли волидайнаш, дар ҳама ҷо ба кор барад, то кораш пеш биравад, дар ҳоле, ки мумкин аст барои пеш бурдани кораш аслан ниёз ба дурӯғ гуфтан надошта бошад.

Дар ҳар сурат, агар падару модар бихоҳанд, ки фарзандонашон босадоқат, хушёр, поку солим ва соҳиби рафтори дилпазир шаванд, бояд худашон намунаи хубе бошанд.

Баъзе падару модар, ки тасаввур мекунанд имондор ҳастанд, сабӣ мекунанд, ки имонашонро ба фарзандонашон талқин кунанд, то онҳо низ инсонҳои боимоне шаванд. Ва дар ин ҳол падару модар аслан аз фарзандони худ намекурсанд, ки оё онҳо моил ҳастанд ба тавру тарзе ки волидон вочиботи диниро ба иҷро мерасонанд, анҷом диҳанд? Оё имони худи падару модар сармашки фарзандонашон ҳаст? Ё фақат мехоҳанд чизеро ба зӯрӣ ҳам ки бошад, ба фарзандонашон ёд диҳанд. Аз ин рӯ, вақте фарзандон бузург мешаванд, роҳи дигареро баҳри дарки бехтари маъноӣ зиндагӣ дар пеш мегиранд.

Агар падару модар мехоҳанд, ки фарзандонашон пайрави меъёрҳои волиди ахлоқӣ бошанд, бояд сараввал худашон онҳоро сармашки кори худ кунанд.

Дар роҳи тарбият ҳар як аз волидон нақшҳои бешумореро бар уҳда доранд. Дар ин миён нақши тарбиятии падар бисёр муҳим аст. Падар, ба манзури намунаи ибрат будан барои аъзои оила, вазифаҳои азиму муҳимеро бар уҳда дорад ва масъулияти ӯ дар ин бора бисёр сангин аст. Падар барои фарзанд як идеале

ба тамоми маънӣ аст ва вучудаш барои ӯ омӯзишҳои зиёдеро дар бар дорад.

Дар раваншиносии кӯдак ва низ усули тарбияти фарзанд муайян шудааст, ки кӯдакон падарро чеҳраи барҷаста, бузургтарин шахсият ва оқилтарин инсон ме-донанд. Агар касе бар интиқоди падари онҳо чизе гӯяд, онҳо падари худро дифоъ мекунанд.

Падар – аз назари кӯдак – намоди қудрат ва зомини ҳифзи хонавода аст ва ҳама орзуи кӯдак ин аст ва пайваста мекушад, ки мисли падараш бошад.

Падар – аз назари кӯдак - зомини рафъи ниёзхост. Ҳар чизеро, ки аъзои хонавода ба он эҳтиёҷ доранд, падар омода мекунад. Кӯдак дар сояи падар наку парвариш меёбад. Ҳар чи қадар синни кӯдак бештар шавад, эътиқоди ӯ ба тавонмандӣ ва замонати падар бештар мешавад. Ба тавре ки фарзандон дар навҷавонӣ модарро омилӣ меҳру муҳаббат ва падарро омилӣ таъминӣ зиндагӣ ме-донанд.

Падар намояндаи дунёи хориҷи фарзанд, маркази доноӣ ва огоҳӣ аст. Кӯдакон гумон мекунанд, ки падарашон дар ҳама қор ва ҳама масъала тавоно ва доно аст. Ҳатто кӯдаконе, ки муддате бар иллати чӣ ҳодисае аз падар дилғир мешаванд, ҳамвора дар бораи қудрату азамат ва ақлу фикри ӯ андешаи баланд доранд.

Падар бо аз роҳи меҳнат ба даст овардани рӯзии ҳалол ва таъмин намудани оила аз эҳтиёҷоти зиндагӣ-барои фарзандон намунаи беҳтарини омӯзиши ахлоқу рафтори хуб мебошад. Зеро рӯзии ҳалол дар сарнавишти фарзандон бисёр муассир аст. Фарзандон бояд ҳамеша қадрдони чунин падар бошанд.

Дар иртибот ба ин мавзӯ Президент Эмомалӣ Раҳмон гуфтааст: ***«Яке аз омилҳои асосии ташаккули шахсияти кӯдак мавқеи тарбиявии падару модар мебошад, ки тарзи умумии тарбияро муайян менамояд. Роҳи асосии таъсиррасонии калонсолон ба ташаккули шахси-***

яти кӯдак ба онҳо омӯзондани меъёрҳои ахлоқист. Рафтору муносибатҳои калонсолон метавонанд барои кӯдак чун намуна хизмат кунанд».

Фарзандони худро омӯзиш диҳем

Баъзе аз падару модар ба ҷои омӯзиш додани фарзандон, дар мавриди аз уҳдаи коре набаромадан, онҳоро танбеҳ мекунанд. Зеро танбеҳ кардани фарзандон осонтар аз омӯзиш додан ӯ тарбият кардан аст. Ин навъ рафтор, ба ҷои ин ки фарзандонро ислоҳ кунад, онҳоро саркаш менамояд.

Натиҷаҳои амали нек ва пайомадҳои кори бадро ба кӯдакон бояд дар мисолҳои равшан, ки зиндагӣ аз онҳо мамлӯ аст, бояд фаҳмонд. Бояд ҳамеша дар хотир дошта бошем, ки ҷалб кардани кӯдак ба ҳар коре на бо фармони омирона, балки бо мулоимат хубтар аст. Агар ба кӯдак ба ҷои «рав фалон корро кун» гуфтан, «дар ин кор ба ман кумак кун» гӯем, ӯро бештар ба кор дилгарм мекунем.

Мо масъулем, ки роҳҳои дурусти омӯзиш додан ба фарзандонамонро ёд бигирем.

Ақидаи равоншиносон ин аст, ки бо рафтори боэҳтирому бомуҳаббат нисбат ба кӯдак бисёре аз мушкилотро ҳал кардан мумкин аст. Мо набояд кӯдакро дар баробари дигарон кӯчак шумурем, барои хатоҳое, ки аз нофаҳмӣ аз вай сар мезананд, маломат кунем.

Падару модар бояд ҳамеша ҳангоми пушаймони фарзанд аз кори хато узрашро бипазиранд ва бесабаб ӯро танбеҳ нақунанд. Балки бо ташвиқ ва сабр ӯро ба ислоҳ даъват кунанд.

Албатта, падарону модарон, дар баробари дар шахси худ нишон додани сармашқ, бояд заминаи онро фароҳам созанд, ки фарзанд худ низ дар пайи ноил шудан ба саодати хеш кӯшиш намояд, дар масири тарбият

қадамҳои баланд бардорад ва батадриҷ равиши мустақили зиндагиро ёд гирифта, аз зери ҷимояти волидайн барояд. Дар ин марҳала вазифаи волидайн ҳидоят кардан, назорат намудан ва замина сохтан барои таълиму тарбияи худҷӯши фарзанд аст.

Волидон фарзандони худро

бояд боинтизом ва гапдари тарбия кунанд

Баъзе аз падару модар фикр мекунанд, ки аз байни ишқ ба фарзанд ва интизом бояд якеро интихоб намуд. Дар сурате, ки дидгоҳи саҳеҳ дар мавриди тарбияи фарзандон ин аст, ки ишқ ба фарзанд ва интизоми онҳо якҷо бошад ва яке бидуни дигаре фоида надорад.

Дар мавқеиятҳои ҳассос ва хатарнок кӯдакон бояд мутеи падару модар бошанд. Дар мавридҳои, ки кӯдакон ба корҳои хатарнок даст мезананд ва корҳои мекунанд, ки падару модар наметавонанд, наметавон танбеҳҳои ҷузъиро барои онҳо дар назар нагирифт. Аммо набояд фаромӯш кард, ки танбеҳ ҳамеша бояд пас аз дарки саҳеҳи иллати он ба иҷро дарояд.

Вале фарзандро ҳаргиз набояд танбеҳи баданӣ кард. Зеро ҳар навъ танбеҳи баданӣ осори зараровари фаромӯшнашуданӣ бар беҳдошти кӯдак хоҳад гузошт.

Вале танбеҳҳои ғайриҷисмонӣ, аз қабилӣ бардурӯғ дарёғ кардани муҳаббати падариву модарӣ, маҳрум кардан аз тамошои телевизор ба муддати чанд рӯз, боздоштан аз бозӣ бо рафиқон ва амсоли инҳо, бар манфиати кор хоҳанд буд. Албатта, набояд ки муддати танбеҳ тӯлонӣ бошад.

Фарзандонро беш аз ҳад сарзаниш кардан хуб нест, зеро онҳо метавонанд дилгир ва асабонӣ шаванд. Барои ба даст овардани натиҷаи матлуб бояд равиши танбеҳ бо муҳаббат омехта бошад. Зеро фарзандон гавҳаре гаранбаҳо ва самараи ишқи падару модар хастанд. Агар волидон хоҳанд, ки фарзандонашон ар-

зишҳои ахлоқи хонаводаро ба фарзандони худ биомӯзанд, бояд бомуҳаббат, меҳрубон ва гарму самимӣ бо онҳо рафтор кунанд.

Агар аз фарзандонатон хатое гузарад, бо накухишу танбеҳ ба ҷое расидан намешавад, балки бо тааммул ва шикебой мешавад хатое фарзандро ислоҳ намуд. Аз тарафи дигар, хуб аст ва бояд кӯшиш ба харҷ дод, ки фарзандон ба оқибатҳои рафтори нодурусти худ пай бибаранд. Барои мисол, агар фарзанди волидайн бо касе пархош кард ва ё нисбати касе бадрафторӣ кард, аз ӯ бояд талаб кард, то фавран узр пурсад. Ин таври ҳалли масъала кам-кам дар вучуди ӯ нақши хубе пайдо мекунад ва ҳангоме, ки пой ба зиндагии му-стақил мениҳад, пешпо нахоҳад хӯрд.

Падару модар бояд

аз масъулиятҳои худ огоҳ бошанд

Баъзе аз падарону модарон фикр мекунанд, ки агар хӯрок, пӯшок ва манзили фарзандонро фароҳам оваранд ва онҳоро ба мактаб бифиристанд, ба пуррагӣ вазифаи волидайнӣ худро иҷро кардаанд. Ва ё фикр мекунанд, агар гаронбаҳотарин либосҳо ва боҳашаматтарин хонахоро дар ихтиёри фарзандони худ бигузоранд ва онҳоро ба донишгоҳҳои бонуфуз бифиристанд, падару модари хубу бомуҳаббате ба ҳисоб мераванд.

Аммо ин меъёрҳо наметавонанд нишон диҳанд, ки падару модар ба вазифаи аслии худ ошноӣ доранд. Падару модар замоне ба масъулиятҳои худ огоҳ мешаванд, ки дар бораи таълиму тарбияти кӯдакон иттилои кофӣ дошта бошанд. Замоне метавонанд мутобиқ ба вазифаҳои худ амал кунанд, ки бидонанд ниёзҳои кӯдак дар зинаҳои гуногуни рушд кадомҳост ва чӣ гуна бояд онҳоро шиноخت ва амал кард.

Дар вучуди ҳар инсон истеъдодҳои гуногун шудааст ва ин истеъдодҳо дар партави парвариши саҳеҳ шу-

куфо мешаванд. Илова бар истеъдодҳои фитрӣ, ки дар ҳама инсонҳо вучуд доранд, ҳар фард аз тавоноӣҳои вижа низ бархӯрдор аст. Ва зарур аст, ки ин истеъдодҳо дар партави диққат ва назорати волидайнӯ муаллимону мураббӣён ба ҳубӣ шинохта ва ҳимоят шаванд ва тарбияти фарзанд ба тарзи матлуб сурат гирад.

Тарбия кори осон нест, балки зариф, дақиқ ва мураккаб аст. Илми башар бо ҳама пешрафте, ки дорад, ҳанӯз дар шинохти тамоми жарфои вучуди инсон тавфиқи комил наёфтааст. Бинобарин амри нозуку зарифи тарбият ба талоши хастагинопазир ва пайваста ниёз дорад.

Равшан аст, ки барои фарзандон ҳеҷ хидмат ва сармояи беҳтар аз адабу тарбияи саҳеҳ нест, чунон ки барои падару модар низ ҳеҷ вазифае муҳимтар аз таълиму тарбия вучуд надорад.

Чунинанд умдатарин омилҳо, иллатҳо ва усулҳои тарбиявӣ, тибқи афкори назар, пажӯҳишҳо ва таҳқиқотҳо, рисолаҳо ва мақолот, ки донишмандон гуфтаанду рӯи қор овардаанд. Умедворем, ки ин нуқтаҳои санҷида ва аз имтиҳони зиндагӣ гузашта барои ҳамватанони гиромӣ дар қори душвор ва пурифтихори таълиму тарбияи фарзандон судманд хоҳанд буд.

САРЧАШМАИ АХЛОҚУ МАЪНАВИЁТ

Сухане чанд аз роҳкорҳои омӯзиши ва гиромидошти забони тоҷикӣ

Забони тоҷикӣ, ки дар пайванди маҳкам бо ғӯишҳои ҳамрешаи худ – забони дарӣ ва форсӣ – дар ҷараёни даҳҳо садсолаҳои таърихӣ ҳамчун забони тамаддунбахш дар минтақаҳои густурдаи ҷаҳон аз мавқеияту азамати фарҳангии вижа бархӯрдор будааст, бисту чаҳор сол аст, дар зодгоҳи худ мақоми пешина ва деринаи худро соҳиб шуда, чун дар асри тиллоии тамаддуни тоҷикон – аҳди Сомониён – ба забони расмӣ, сиёсат, ҳуқуқ, иқтисод, илму фарҳанг табдил шудааст. Инак, чанд сол аст, ки аз минбари баланди Созмони Милали Муттаҳид, дар ҳамоишҳои бонуфузи сиёсии байналмилалӣ, дар коҳҳои муҳташами раёсати давлатҳои муътабар лафзи ширину шевои тоҷикӣ садо медиҳад. Ва дар Тоҷикистон ин забони ширин бо лаҳну овои дилангезаш ғӯшу қалби меҳмонони воломақом ва ҳар касеро, ки ба ин хоку бум меояд, менавозад ва рӯҳашро фараҳ мебахшад.

Таърихи ҷомеаи башарӣ ва таҷрибаи давлатҳои куҳан ва пешрафтаи дунё ба равшанӣ нишон медиҳад, ки истифода аз як забони умумӣ ба эҷоди миллате бо пайванди иҷтимоии қавӣ ва давлати неруманд боис мегардад. Хушбахтона, дар Тоҷикистон забони тоҷикӣ ин мавқеияти шоистаи сиёсиву иҷтимоӣ ва илмиву фарҳангиро доро мебошад.

Ҳарчанд ки забони тоҷикӣ мақоми забони расмиро ҳанӯз дар замони шӯравӣ, яъне соли 1989, соҳиб шуда буд, раванди ба забони сиёсат, иқтисод ва илму фарҳанг табдил шудан ва ба самардиҳӣ пардохтани он

дар даврони истиқлолияти давлатии Тоҷикистон –ва дурусттар –баъд аз Иҷлосияи таърихии XVI Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон оғоз шудааст. Ва дар амри ба ҳақиқат пайвастании ҳадафҳои ин раванди муҳим, чун дар анҷоми муваффақиятомезии дигар ҷараёнҳои ҳаётофарин ва созандае, ки кишвари моро ба диёри сулҳу субот, бархӯрдор аз ваҳдати миллӣ ва рӯй ба инкишоф табдил додааст, саҳми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ниҳоят бузург аст. Маҳз бо талошҳои пайваста ва пурбори Сарвари давлатии тоҷикон забони тоҷикӣ дар ду даҳсола – муддати барои инкишофи падидаи мураккабе, чун забон, ниҳоят кӯтоҳ – забони адабии миллии мо марҳалаи наvero дар тақомули худ оғоз намуда, роҳи беш аз пеш боландатар ва пӯёгар шуданро аз сар гирифтааст.

Ҳамчуноне ки Президент Эмомалӣ Раҳмон гуфтааст, «забони миллӣ симо ва пайкари миллат мебошад». Аз ин рӯ, вазифаи ҳар фарди меҳанпараст, огоҳ ва дилсӯз ба фарҳанги миллӣ ҷаззоб, зебо, солим, неруманд ва қобили созандагӣ нигоҳ доштани ин симову пайкар аст. Забон ҳам, ба монанди миллат, пир намешавад ва ҳар қадар солхӯрдатар шавад, боз ҳам ҷавонтар, шодобтар ва нерумандтар мегардад, – ба шарте, ки бо вай дар ниҳояти эҳтиёту зарофату назокат рафтор кунанд, онро дар ҳадди муқаддасот гиромӣ доранд, барои покизагиву асолаташ талош варзанд, барои ҳифзи он аз «бемориҳо» ва хатарҳои доимӣ ва барои тақвият додан ба истиқлолияташ пайваста пайкор намоянд.

Забони тоҷикӣ аз замонаҳои қадим ба мо расидааст. Ҳар кас ки таърихро хуб хонда бошад, медонад, ки чӣ хуни дилҳо барои нигоҳдории ин ёдгори бузург рехта шуда, чӣ зардобҳои дил хӯрда шуда! Агар ниёгони барӯмандии мо ин забони латифу зеборо аз кӯраи озмоишҳои бисе саҳт бегазанд берун намеоварданд, аз

лафзи шевову дилпазири модариамон чизе намомонд! Ва баъд аз ду садсолаву чаҳоряк асри фармонравоии Умавиёну Аббосиён, ки маҳз дар ҳамин замони дароз бисёре аз вожаҳои дарӣ аз миён рафтаанд ё ба арабӣ иваз шудаанд, агар сиёсатмадорони матину меҳандӯст, монанди Саффорӣну Тоҳириёну Сомониён ва суханофаринҳои бузурге, чун Рӯдакӣ, Фирдавсӣ, Ибни Сино ва садҳову ҳазорҳо фарзандони дилбохтаи ин марзу буми муқаддаси ориёӣ, намебуданд, аз забони тоҷикӣ танҳо хотирае боқӣ мемонд. Пас **яке аз беҳаёлиҳо ва сатҳинигариҳо ба забони тоҷикӣ огоҳӣ надоштан аз таърих аст.**

Ба ҳамин манзур аст, ки Президент Эмомалӣ Раҳмон доимо ва такрор ба такрор ҳамватанон, пеш аз ҳама, насли ҷавонро даъват мекунад, ки фарҳанги гании гузаштаи миллати худро хуб омӯзанд, аз мероси гаронбаҳои шоирону мутафаккирони асрҳои пешин баҳрабардорӣ намоянд, ба қадри тамаддун ва арзишҳои фарҳангӣ, забони миллӣ ва шеърӯ сухани оламгири ниёгонамон бирасанд.

Фақат омӯзиши сабақандӯзонаи таърих, расидан ба қадри давлати миллӣ ва гиромидошти забони модарӣ ва дигар арзишҳои волои халқамон кумак мекунанд беадолатиҳое, ки нисбати халқу миллати мо шудааст, такрор нагарданд. Он захмҳое, ки дар сароғози бунёди давлати Шӯравӣ аз табартаксими ҳудуди таърихӣ тоҷикон бар қалби миллати мо нишастаанд ва ин табартаксим асосан бо саҳми тоҷикони аслунасабгумкарда ва бегонапараст сурат гирифтааст, ҳанӯз хуншоранд. Дар ин замина андешаманди испанӣ Ҷорҷ Санта-на хеле хуб гуфтааст: **«Ононе, ки аз таърих дарс намегиранд, маҳкум ба такрораш мебошанд».** Бо назардошти ин ки ҳасаду душманиву хусумат ба фарҳанги тоҷикон ва миллати тоҷик ҳанӯз ҳам идома доранд ва дар расонаҳои хориҷӣ ва саҳифаҳои Интернет ин душманӣ ҳар

гоҳе ба ҳадди ифрот расида, муаллифони ин «ковишҳои илмӣ» ҳатто мавҷудияти миллати тоҷикро инкор меку-
нанд, бар феълият ва зарурати таъкиди Сарвари
давлати тоҷикон бобати рӯ овардан ба таърих ва
омӯзиши он барои боз ҳам боло бурдани худоғохӣ, бе-
дорӣ ва хушёрӣ миллии меафзояд.

Гиромидошти мо аз арзишҳои миллии, ки забон аз
аркони муҳими онҳо мебошад, омӯхтану аз бар кардан
ва ба қудрати он афзудан аст. Моро зарур аст, ки
хамеша боэҳтиёт бошем ва нагузорем, ки аз масирҳо ва
ҷараёнҳои ғалат нопокиҳое ба дарёи софу покизаи за-
бони тоҷикӣ ворид шаванд ва ин лафзи поку мубарроро
тираву олула кунанд.

Тавсеаву такомули забон як раванди бисёр ду-
швор, тӯлонӣ ва мустақим аст. Барои ҳатто кӯчактарин
тағйирот дар забон гоҳо бештар аз сад сол лозим меояд.
Аммо хароб шудани забон фароянди хеле бошитоб аст
ва метавонад ногаҳон оғоз шавад ва дар кӯтоҳтарин
муддат забонро ба нобудӣ барад. **Коршиносон пешбинӣ
кардаанд, ки дар сад соли оянда ҳаштод дарсади за-
бонҳои зиндаи дунё аз байн мераванд.** Оё мо бо итминон
метавонем гӯем, ки ба забони тоҷикӣ хатари аз байн
рафтан таҳдид намекунад? Чӣ бояд кард, ки мо низ, чун
ниёгонамон, ки ин ганҷинаи маънавиро бароямон бега-
занд расондаанд, тавонем забони тоҷикиро боз ҳам по-
кизатару расотару қудратмандтар намоем ва барои
ояндагон ба армуғон барем?

Ин китоб, аз ҷумла, посух ба ин пурсишҳост.

РОҲБУРДИ ПОСДОРИИ ЗАБОН

Нигоҳи гузоре ба ду даҳаи гузашта ба равшанӣ нишон медиҳад, ки алорағми вазъияти печидаву мураккаби сиёсиву ҳарбӣ ва баъдан дар шароити боз ҳам душвори эҳё ва таҳкими бунёди иқтисоди миллӣ ва анҷоми дигар фаъолиятҳои марбут ба устувор намудани пояҳои давлатдорӣ, Ҳукумати Тоҷикистон таҳти роҳбарии Эмомалӣ Раҳмон ҳеҷ вақт аз ҳаллу фасли масъалаҳои марбут ба рушду густариши забон ғоиб набудааст. Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳанӯз аз поёни соли 1992 ва аввали соли 1993 ба манзури тақвият бахшидан ба мақоми забони давлатӣ ба иқдом пардохт. Чашнгирии ҳамасолаи Қонуни забон ба роҳ монда шуд ва вобаста ба татбиқи нуктаҳои Қонуни забон Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон тадбирҳо ва иқдомоти лозимро ба амал баровард.

Баъд аз то ба андозае ба эътидол омадани вазъи сиёсиву иҷтимоӣ Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба манзури татбиқи Қонуни забон ва рушду густариши забони тоҷикӣ ба иқдому чорабиниҳои ҷиддӣ пардохт. Дар ин замина бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 31 октябри соли 1995 таъсис ёфтани Комиссияи татбиқи Қонуни забон дар назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон иқдоми муассир ва оғози марҳалаи дуҷуми татбиқи Қонуни забон мебошад.

21-уми октябри соли 1997 вобаста ба татбиқи сиёсати давлатӣ дар бораи рушди забон Барномаи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон доир ба тавсеа ва рушди забони давлатӣ ва забонҳои дигари қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул гардид ва 3 сентябри соли 1998 бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон Имлои нави забони тоҷикӣ тасдиқ шуд.

Дар охири солҳои 90-уми садаи гузашта забони тоҷикӣ ба таври кулӣ ба забони давлатӣ табдил ёфт ва ханӯз дар огози соли 2000-ум ҳадди аксари вазорату идораҳо ва ташкилоту муассисаҳои кишвар коргузорию худро ба забони давлатӣ ба роҳ монданд.

Аз соли 2000-ум ҷараёни ба забони давлатӣ гузаштани муассисаҳо ва сохторҳои қудратии ҷумҳурӣ низ боз ҳам бештар тақвият пайдо намуд. Дар ин давра як қатор вазорату ниҳодҳои иқтисодии Тоҷикистон, аз ҷумлаи вазорати молия, вазорати савдо ва рушди иқтисод, банкҳо, ба коргузорию тоҷикӣ гузаштанд.

Президенти кишвар Эмомалӣ Раҳмон дар паёми табрикии худ ба муносибати Рӯзи забон дар соли 2003 нақши забони давлатиро дар рушди инкишофи ҷомеа чунин арзёбӣ намуд: «Дастоварди бузурги мо дар бахши сиёсати забон аз ин иборат аст, ки забони давлатӣ дар марҳалаи кӯтоҳ, вале ниҳоят ҳассоси таърихӣ, нақши ваҳдатовариро адо намуд».

Соли 2004 70-солагии Институти забон ва адабиёти Академияи илмҳои Тоҷикистон дар сатҳи давлатӣ таҷлил гардид. Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон зимни суханронии худ дар маҷлиси ботантана ба ифтихори санаи камолоти Институти забон ва адабиёт ба таҳлили раванди татбиқи Қонуни забон пардохта, барои боз ҳам тавсеа бахшидан ба ин ҷараёни муҳим дар назди роҳбарият ва кормандони Институт, муҳаққиқони соҳаи забон ва зиёёни кишвар вазифаҳои мушаххас гузошт. Сарвари давлат, аз ҷумла, гуфт: «Яке аз вазифаҳои асосӣ ва пурифтихори Институти забон ва адабиёт дар давраи истиқлолият пуштибонӣ ва густариши забони давлатӣ, таҳкими мақому мартабаи он, аз ҳисоби захираи забони классикӣ ва халқӣ суфтаву ғанитар намудани забони адабӣ, оммафаҳм сохтани забони нашрияҳо, пеш аз ҳама китобҳои дарсӣ, забони матбуот ва тоза нигоҳ доштани забони

муошират мебошад. Ҷамчунин зарурати эҷод ва эҳёи забони илмӣи тоҷикӣ кайҳо расидааст, ки ин ҳам аз ҷумлаи вазифаҳои муҳимтарини муҳаққиқон ва зиёиён, аз ҷумла Институти забон ва адабиёт, аст».

Дар партави дастуру раҳнамоии Президенти кишвар ва ба манзури рушду такомули забони тоҷикӣ муҳаққиқон ва коршиносони соҳа «Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ»(дар ду ҷилд) ва «Донишномаи Рӯдакӣ»-ро таҳия ва ба ҷоп расонданд. Ҷамчунин дар ин давра дар Пажӯҳишгоҳи забон ва адабиёти ба номи Рӯдакӣ таҳияи «Фарҳанги мукаммали забони тоҷикӣ» дар шаш ҷилд оғоз гардид.

Бо фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26 июли соли 2007 соли 2008 Соли забони тоҷикӣ эълон гардид ва дар ҳамбастагӣ бо 1150-солагии устод Рӯдакӣ дар саросари кишвар бо шукӯҳу азамат таҷлил гардид.

Бо дарки он, ки муқаррароту меъёрҳои Қонуни забони даврони шӯравӣ таҳия ва қабулгардида дар бисёр маврид эҳтиёҷу талаботи ҷомеаро дар истифодаи забони давлатӣ натавонистанд ба пуррагӣ амалӣ созанд, бо ибтикори Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон лоиҳаи Қонуни нави Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон» таҳия гардид ва 5 октябри соли 2009 бо имзои Президенти кишвар тасдиқ гардида, мавриди баҳрабардорӣ қарор дода шуд.

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон аз рӯзҳои нахустини фаъолияташ ба ҳайси роҳбари давлат – дар баробари анҷом додани вазифаҳои мураккаб ва печидаи марбут ба таҳкими сохтори сиёсии давлат, омода ва баргузор намудани ислоҳоти иқтисодӣ ва ҳалли маҷмӯи масъалаҳои мубрами ҳаёти давлатӣ – ҳамеша бар он мекӯшад, ки соатҳои ҷудо кунанд, то бо ҳамватанон дидору мулоқотҳои орошта, суҳан

аз омӯзиш ва гиromидошти арзишҳои миллӣ бикӯшояд ва мардумро ба роҳи фарогирӣ ва сабақандӯзӣ аз таърихи миллати хеш ҳидоят намояд. Дар ин замина Президент Эмомалӣ Раҳмон нахустин қадамеро, ки барои худшиносӣ ва огоҳии миллӣ тавсия медиҳад, гиromидошти забон аст. Сарвари давлат забонро появу бунёди ҳастии миллат медонад ва бо далелҳои муътамад нишон медиҳад, ки эҳёи давлатдорӣ миллӣ тоҷикон пас аз ҳукмронии дусадсолаи арабҳо аз ба сахнаи сиёсӣ баргардондани забони модарӣ оғоз гардидааст. Ва бо рӯй овардан ба саҳифаҳои таърих ибромедорад, ки барои гузаштагонӣ мо ифтихор аз Ватан ва забон ҳамеша ангезандаи эҳсоси олий буда, дар ҳама давру замон аз ҷумлаи мафҳумҳои муқаддастарин арзёбӣ гардидааст.

Ҳамчуноне ки таърих шаҳодат медиҳад, дар воқеъ ҳам бо ба майдони сиёсат зухур намудани Тоҳири Пушанҷӣ, Яъқуби Лайси Саффорӣ растохези бузурге дар ривож додану ба қор гирифтани забони тоҷикӣ (дарӣ) ба ҷои арабӣ оғоз шуду батадриҷ суръат гирифт ва ин давра ба ривож забону адаби тоҷикӣ замина гузошт, ки баъдан дар замони Сомониён ҳарчи бештар ба масобаи забони меъёрӣ ва расмӣ неруманд шуд.

Пуштибонӣ Сомониён аз шоирону адибону донишмандон ва тарҷумаи матнҳои ғайритоҷикӣ ба тоҷикӣ (дарӣ) забони тоҷикиро забони дониш, адаб ва сиёсат гардонид, шаҳрҳои Бухоро, Балх, Самарқанд, Хоразм, Хучанд, Бадахшон, Фарғона, Чоч, Фороб, Қубодиён, Хева, Марв, Нисо, Абевард ва дигарҳо ба марказҳои илмӣ, фарҳангӣ ва адабӣ табдил гаштанд, ки Бухоро меҳвари онон буд. Ин муҳимтарин давроне аз таърихи миллати мо ва тамоми наҷоди ориёӣ аст, ки сарнавишти ояндаи миллатҳоро таъйин сохт ва донишмандон, адибон, файласуфон, шоирон ба ҷаҳон осори гаронмояро тақдим карданд ва ҷойгоҳи шоиставу

эътирофи чаҳониёнро ба адабу афкори баланди тоҷикон ба даст оварданд.

Аҳди Сомониён – давраи тиллоии давлатдорӣ, даврони дар авҷи таҷаллӣ қарор доштани илму фарҳанги миллӣ – беш аз асре тӯл нақашид ва халқи тоҷик ба роҳи дарози таърихӣ, роҳе пур аз имтиҳонҳои саҳту сангин, саршор аз таҷовузи душманон, саркӯбҳои хушунатомез, саҳтиҳо, озору азият раҳсипор шуд, то ин ки фақат баъд аз даҳ садсола соҳиби давлате бо марзҳои ба маротибаҳо хурдшуда гардад. Вале чолиб ин аст, ки миллати тоҷик на танҳо он ганчинаеро, ки дар бағал дошт, дар он шебу фарозҳои пурхатари роҳи ҳазорсола гум накард, балки болои он боз ганҷҳои гаронбаҳо илова карда, барои муосирон ва ояндагон армуғон овард. Президенти кишвар дар ин бора гуфтааст: «Талошу кӯшиш ва андешаи истиқлол миллати моро ҳатто баъди сукути давлати Сомониён ва дар давраҳои ҷабру зулми сулолаҳои бегона қувват бахшидааст, ки аз шебу фарози таърих, аз озмоишҳои саҳту сангини садсолаҳо бо сарбаландӣ гузашта, забони модарӣ, илму адабиёти оламгир, анъанаву суннатҳои неки таърихиву фарҳангӣ ва, муҳимтар аз ҳама, ҳувият, ҳудогоҳӣ ва худшиносии миллиро то замони мову шумо расонад».

Мавҷудияти забони мукаммали тоҷикӣ ва шоҳкорҳои адабиву илмӣ ба забони тоҷикӣ мӯҷиб шуд, ки халқи тоҷик дар тӯли ҳазор соли бенасибӣ аз давлату давлатдорӣ аз байн наравад. Зеро онҳое, ки бар ӯ ҳукумат мекарданд ва ӯро дар панҷаи зулму асорат нигоҳ медоштанд, ҳамвора ниёз ба забони ӯ ва неруи эҷодкориву созандагии ӯ доштанд. Забони тоҷикӣ – офаридаи миллати тоҷик – ниғаҳбони ҳастии ӯ дар тӯли садсолаҳо гардид.

Шукри неъматии истиқлол, ки забони тоҷикӣ дар гаҳвораи худ боз аз сари нав, чун ҳазор сол пеш, забони расмӣ шуд ва мақоми пешина ва деринаи худро касб кард.

Нуктаи равшан аст, ки дар даврони шӯравӣ халқи тоҷик истеъдодҳои нухуфтаи фаровонеро ба фаъолият расондаву нависандагону шоирони зиёдеро дар арсаи адабиёт парвариш дод, ки дар заминаи насру назм осори ҷолибе ба вучуд овардаанд. Ба шарофати хидматҳои устод Садриддин Айнӣ ва устодон Абулқосим Лоҳутӣ, Мирзо Турсунзода, Сотим Улуғзода, Мирсаид Миршакар, Лоик Шералӣ ва дигар суҳанварон забони осори бадеӣ ба сатҳи қобили мулоҳизае бардошта шуд.

Вале дар шароити соҳибистиклолии Тоҷикистон забони тоҷикӣ, ки мақоми баланди забони давлатиро соҳиб шудаву ҳавзаҳои истифодааш густариш пайдо намудааст ва бар ҳайси забони сиёсат, иқтисод, илм, қонунгузорӣ, фарҳанг қорбурд мешавад, ба нерумандии бештар ниёз дорад. Ва ин давра, беш аз ҳар даврони дигар, азму иродаи созанда ва дастгириву пуштибонии самимонаи ҳамаи соҳибзабонро тақозо мекунад, ки рушду такомули ин забони асилро – бо назардошти талаботи замони нав – марҳала ба марҳала таъмин намоянд, ба тавоноиаши биафзоянд, онро аз ҳар гуна гандҳо ҳифзу ҳиросат намоянд ва аз вожаҳои бегона поку беолоиш нигоҳдоранд.

Президент Эмомалӣ Раҳмон – бо дарки амиқи масъулияти ҳеш бар ҳайси роҳбари сиёсии кишвар – ба ҷойгоҳи забон тавачҷуҳи беандоза дорад ва забони тоҷикӣ, дар андешаи ӯ, бар масобаи яке аз рукнҳои асосии ҳувияти миллии тоҷикистониён аз мавқеияти хосае бархӯрдор мебошад.

Эмомалӣ Раҳмон мутмаин аст, ки як риштаи пайванди неруманди таърихии муҳимро ҳамин забону адабиёти тоҷик ташкил додааст. Ва Сарвари давлат ишқу алоқа ба забону адабиёт ва гиромидошти анъанаҳои миллиро аз ҷониби тоҷикон сабаби асосии дар арсаи таърих пойдор мондани миллати тоҷик ар-

зёбӣ мекунад ва муътақид аст: ин ду омил дар ҳамчоягӣ чун сипаре будаанд, ки пайкари миллатро аз тирҳои кушанда, ки душманони фарҳанги тобноки мо ба таври фаровон ба ҷониби ниёғони мо ҳаво додаанд, ҳифз намудаанд.

Президент Эмомалӣ Раҳмон дар тайи ҳамаи солҳои роҳбарӣ бар кишвар ҳамеша саъй ба тақвияти забону адабиёт дорад. Муҳимтарин унсур ва умдатарин коре, ки Сарвари давлат барои равнақ бахшидан ба забону адабиёти тоҷик кардааст, суханрониҳои саҳеҳу фасеҳи ӯст, ки эрод кардааст ва бо хитобаҳои пурмазмун арзишу аҳамияти забонро ба таври табиӣ ба миллат ва бавижа ба зиёиён, интиқол намудааст. **Агар суханрониҳо ва хитобаҳову даъватҳои Сарвари давлатро бо гуфтаву навиштаҳои бисёри дигар аз адибону суханварон ва равшанфикрон муқоиса кунем, хоҳем дид, ки суханрониҳои Эмомалӣ Раҳмон дар риояи забони меъёрӣ намунаи беҳтарин барои пайравӣ мебошанд.** Аз ин рӯ, бидуни тардид ин суханрониҳо муҳимтарин унсур ва умдатарин роҳ барои таблиғи равнақ бахшидан ба забони тоҷикӣ мебошанд.

Сухан гуфтани Сарвари давлат бо баёни гиро ва комилан маҷлисоро, бо оҳанги сайқалхӯрда ва оинагун бисёр асаргузор аст. Ин суханрониҳо мисли шишаи шаффоф ва дурахшон мебошанд. Лаҳни сайқалӣ ва каломии фасеҳ ҳунари волоест ва ҷавонони таҳсилкардаи мо бояд донанд ва омӯзанд, ки чӣ гуна бояд суханронӣ кард. **Бидуни муболиға, Президент Эмомалӣ Раҳмон барои насли ҷавон дар заминаи сухангӯӣ як устоду омӯзгори қобили пайравӣ аст.**

Дар баробари суханрониҳо, китобҳо ва мақолаҳои Президент Эмомалӣ Раҳмон, ки тайи солҳои гузашта эҷод ва интишор шудаанд, дорои аҳамияти бузург мебошанд. Ин осор, дар баробари аз лиҳози маънӯву муҳтаво хеле бозарфият будан, аз назари сабку услуб ва

нигориш хеле суфтаву равон аст. Ин китобҳову мақолаҳо ба сифати намоёнгари қудрати баёни андеша хеле арзишманд мебошанд.

Бо фармони Президенти мамлакат Соли бузургдошти забони тоҷикӣ эълон гардидани соли 2008, қабули Қонун «Дар бораи забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон», таъсис шудани Кумитаи забон ва истилоҳот дар назди Ҳукумати мамлакат, таъсиси «Конуни забони тоҷикӣ», таҳия ва қабули «Барномаи рушди забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2012-2016», таъсис шудани маҷаллаи илмии «Забоншиносӣ», нашрияти миллии эълон гардидани маҷаллаи муътабари адабии кишвар «Садои Шарқ», дар маркази диққати ҳамешагии хеш қарор додани иҷрои муқаррароти Қонуни забон, ҳамгунсозии истилоҳоти соҳаҳои гуногун, риояи меъёрҳои забони давлатӣ ва, дар маҷмӯъ, татбиқи сиёсати давлатии забон нишонии ғамхорӣ ва пуштибонии Сарвари давлат баҳри рушду тақомули забон мебошанд.

Хидматҳои Эмомалӣ Раҳмон ба унвони муҳаққиқи равандҳои умдаи забон ва назариётчи, ки роҳҳои беҳтарини омӯзиш ва фаро гирифтани забони тоҷикиро баён намудааст, дорони аҳамияти бузурганд. Ва агар ҳам бихоҳем ба таври фишурда нуктаҳои бунёдии дар ҳавзаи забон баёнкардаи Президент Эмомалӣ Раҳмонро номбар кунем, феҳристи дарозе ҳосил хоҳад шуд.

Президент Эмомалӣ Раҳмон забони тоҷикиро рӯкни муҳими ҳувияти миллии номидааст. Ва ин бесабаб нест, чунки забон на фақат воситаи муҳимтарини иртиботи инсонӣ ва падидаи иҷтимоист, балки нишонии асосӣ ва муайянкунандаи асолати миллат мебошад. Таърихи пур аз шебу фарози тоҷикон пас аз ғурупошии Давлати Сомониён, ки миллати фарҳефтаи мо дар тӯли ҳазор сол, ба ҷуз забон, аз дигар омилҳои миллатсоз

маҳрум буд, вале бо вучуди ин аз кӯраи озмоиши сахту сангин бо сарфарозӣ гузашт ва низ ба мавҷудияти адабиёти оламгираш, ки чавҳарашро ин забони зебову шево ташкил мекунад, соҳиби давлату давлатдорӣ шуд, қотетарин далели ҳувияти миллӣ будани забони тоҷикӣ аст. Бинобарин Сарвари давлат таъкид менамояд, ки ҳар як фарди соҳибзабон бояд забони модарӣ ва ба воситаи он ҳувияти миллӣ ва фарҳанги миллии худро ҳифз кунад ва гиромӣ дорад. Ҳеч фаромӯш насозад, ки забони модарӣ яке аз рукнҳои асосии давлатдорӣ ва сарчашмаест, ки тоҷиконро ба асолати миллӣ пайванд додааст.

Президент Эмомалӣ Раҳмон, бо натиҷагирӣ аз даврони кӯтоҳ, аммо пурмуҳтавои истиқлолият, таъкид менамояд, ки забони тоҷикӣ – бар ҳайси рамзи ҳувияти миллӣ – аз ҷумлаи омилҳои муттаҳидкунандаи миллат мебошад. Ӯ мегӯяд: «Бо гузашти бист сол мо амиқан дарк намудем, ки забони тоҷикӣ ҳамчун рамзи ҳувияти миллӣ ва ҳудогоҳиву худшиносии миллӣ аз ҷумлаи омилҳои асосии муттаҳидкунанда ва пайвандгари миллат мебошад».

Омили муттаҳидкунанда ва пайвандгари миллат будани забон аз хусусияти бунмояи адабиёт будани он бармеояд. Омӯзиши жарфи таърихи фарҳанги миллат ба Президент Эмомалӣ Раҳмон кумак намудааст, то қудрати адабиётро ҳамчун чилваи боризе аз тавоноҳои инсонӣ ва афзункунандаи қудрати забону баёни инсон ташхис намояд. Ва маслиҳат медихад, ки аз зарфияти адабиёт ва уфукҳои фароҳе, ки он пеши ҳар инсонии огоҳ боз менамояд, ҳамватанон, пеш аз ҳама ҷавонон, набояд ғофил бимонанд.

Дар тавзеҳи боз ҳам равшани гуфтаҳои боло Президент Эмомалӣ Раҳмон самимитарин бархӯрдро бо забон ва гиромӣ доштани муқаддас шуморидани онро дар омӯхтан ва фаро гирифтани мебинад. Аз ин рӯ, мегӯяд:

«Донистани забони модарӣ эҳтиром ба миллат ва гузаштаи хеш мебошад».

Аслан ҳадафи ҳар иқдому тадбири, ки дар ҳавзаҳои забон ба амал меояд ва ё ҳар нуктаву назаре, ки дар робита бо забон гуфта мешавад, омӯхтан ва ба қор гирифтани зарфият ва тавонмандии забон мебошад. Яъне даъватҳои Президенти кишвар, хоҳ ба манзури таҳкими мақоми забони давлатӣ ва хоҳ барои поқу беолоиш нигоҳ доштани забон, садо диҳанд, ҳадафшон аз ҷониби ҳама ва ҳар шахрванд омӯхтани забон ва қорбурди саҳеҳ ва дурусти ин лафзи шевою ширин мебошанд. Аз ин рӯ, ба нуктаҳои андешаҳо ва пешниҳодҳои судманди Сарвари давлат, ки бобати роҳи тарзи ҳалли мушкилоти мавҷуда дар ҳавзаҳои забон иброз доштааст, аз ҳамин нуқтаи назар бояд нигарист.

Равшан аст, ки муҳимтарин масъалае, ки дар пеши роҳи инкишофи забон қарор дорад, масъалаи муқаррар намудани меъёрҳои забони адабӣ мебошад. **Танҳо дар сурати ба амал овардани меъёрҳо ва қоидаҳои равшани забони адабӣ мо метавонем ба пешрафт дар ҷорӣ кардани забони умумиточикӣ ноил гардем.**

Хусусияти ҳоси забони тоҷикӣ ин аст, ки забони адабӣ аз забони гуфтугӯӣ фарқи назаррас дорад. Бар ҳасби шароити таърихӣ ва мавқеи ҷуғрофӣ ватани тоҷикон соҳибзабонон дар маҳаллу нуқоти гуногун ба лаҳҷаҳо ва шеваҳои мутафовит ҳарф мезананд. Бо назардошти чунин вазъи истифода аз забони тоҷикӣ, ҳанӯз дар ибтидои асри гузашта устод Садриддин Айнӣ бар садад баромада буд, ки дар тамоми марзу нуқоти Тоҷикистон **забони ягонаи адабии тоҷикӣ – забони меъёрро** интишор диҳад. Устои бузурги адабиёти тоҷик – бо мақсади ҳарчи зудтар ва осонтар ба зеҳну тафаккури аҳли миллат расонидани калимаҳои забон – таркиби луғавии онро аз калимаҳои душворҳазми арабиасос ва луғатҳои пурдабадаву пуртақаллӯф покиза

намуда, аз ҳисоби калимаҳои барои бештари маҳалҳо шинос ва маъмул забони адабии ҳозираро тадвин намуд. Вай таълим меод, ки забонро фақат ба тарзи амалӣ мешавад фаро гирифт. Аммо раванди минбаъдаи омӯзиши забон, ки ба дасти дигарон – онҳое, ки аз фарҳанги пешрафтаи миллати рус дар мавриди лозиму нолозим пайравӣ мекарданд, афтод, бар хилофи нишондодҳои устод ҷараёни дигарро пеш гирифт.

Барои ҳар миллати мутамаддин пеш бурдани тамоми илмҳои муосир зарур аст. Бидуни шубҳа, илми забоншиносии тоҷик аз илмҳое, ки пешрафти ҳосаеро касб кардааст. Вале дар мавриди омӯзиши рукни асосии фарҳанги миллат, ки он ҳамон забон аст, бояд хеле боназокат ва эҳтиёткорона рафтор кунем. Дар ин маврид вазифаҳои мактаби миёна ва мактаби олиро аз ҳам ҷудо намоем. Мактаби ибтидоӣ ва миёна – ҷои савод омӯختан ва дониш андӯختан; ва мактаби олии ҷои фаро гирифтани илм ва қонуни омӯзиши роҳи усули тадқиқот ва таҳқиқоти илмӣ аст.

Президент Эмомалӣ Раҳмон аз худ кардани забони модариро аз ҷониби наврасону ҷавонон ва густариши додану дар тафаккури миллӣ пойдор кардани онро ҳамчун забони давлатӣ масъалаи муҳими давлатӣ ва вазифаи муқаддаси мактабу маориф муайян кардааст.

«Забон хишти аввалини кохи миллат буда, яке аз рукнуҳои асосии давлати миллӣ ва нахустунсури тафаккури миллӣ мебошад», – мегӯяд Сардори давлат ва тавзеҳ медиҳад: «Таърих гувоҳ аст, ки агар забон ва фарҳанги миллӣ аз байн раванд, миллат низ дер ё зуд тафаккури миллии худро аз даст дода, оқибат заволи меёбад».

Сарвари давлат дар амри ба таври ҷиддӣ бо доираи омӯзиши забони адабӣ фаро гирифтани мактабиён нақши ду қонуни иҷтимоӣ – оила ва мактабро хеле бу-

зург арзёбӣ менамояд. Президенти кишвар нақши падару модарро дар соҳибмаърифат кардани фарзандон ва омода намудани онҳо ба ҳаёти мустақилона зикр намуда, тавсия медихад, ки ҳар як падару модар бояд дар тарбияи забонамӯзии фарзандони худ масъулияти бештаре дошта бошанд. Ў иброз медорад, ки омӯзиши забони модарӣ, ки нахуст аз хонавода, кӯдакистон ва мактаб оғоз мешавад, пеш аз ҳама, аз падару модар ва муаллим ба хогири ҳифзи асолати миллӣ ҷиддият ва қатъияти тамомро дар донишони забон дар тарбияи наслҳо тақозо дорад.

Нақши волидайн на танҳо дар фаро гирифтани забони модарӣ, балки дар ёд гирифтани гуфтори фасех бо ин забони латифу шоирона ниҳоят бузург аст. Дар ин замина бахусус нақши модарон болотар аст.

Нақши падару модар дар пайгирии машку тамрини забонамӯзии фарзандон дар хона бисёр дорои аҳамият мебошад. Волидон, ки нисбат ба муаллимон вақти бештареро бо фарзандонашон мегузаронанд, метавонанд назоратгари гуфтори фарзандонашон ва рафтори куллии онҳо ва кумакрасони қудратманде дар ин замина бошанд.

Рушди забони кӯдак бо мизони суҳангӯии падару модар бо кӯдак робита дорад. Омилҳои муҳитии гуногун дар суҳангӯии кӯдак таъсир доранд. Кӯдакони хонаводаҳои таҳсилкарда ва тарбиятшуда бо вожаҳои дуруст ва суҳанҳои шоиста сари кор мегиранд ва аз онҳое, ки аз ин неъматҳо маҳруманд, фарқ мекунанд. Яъне ки падару модар, пеш аз ин ки ба кӯдак унс гирифтанд бо китобро омӯзанд, бояд худашон китоб хонанд ва ҳамеша дар фикри такмили дониш ва боло бурдани сатҳи ҷаҳонбинии худ бошанд.

Падару модар бояд фарҳанги китобхонӣ ва мутолиаро ба фарзанд омӯзанд. Кумак ба фарзандон дар интиҳоби китобҳои хуб ва мавзӯҳои ҷолиб яке аз вазии

фаҳои муҳими волидайн аст. Баъзе аз одамон гумон ме-
кунанд, ки барои соҳибмаълумот шудани фарзандон
хондани фақат китобҳои дарсӣ басанда аст. Албатта,
ин фикри нодуруст аст ва падару модар бояд бо та-
швиқи фарзандон ба мутолиа роҳи донишафзоии онон-
ро ҳамвор созанд ва одати китобхониро дар фарзандон
ба вучуд оваранд.

Беҳтарин муаллимони кӯдак падару модар
ҳастанд, ки аз забон омӯхтан ва дониш андӯхтан пуш-
тибонӣ карда, онҳоро ба китобдӯстӣ ташвиқ меку-
нанд. Гироиши дуруст ба омӯзиш муҳимтарин дарсест, ки
кӯдакон аз падару модар ёд мегиранд. Нақши падару
модар дар ин ёдгирӣ калидӣ аст. Мактаб метавонад
фақат бар малакаву одати кӯдакон, ки дар оила ҳосил
шудааст, афзояд.

Барои касби муваффақият на танҳо дар омӯзиши
забон, балки дар фарогирии ҳар фанни дигар даҳолати
хонаводаи мактабхон ба унвони як омили фаъол бисёр
муҳим мебошад. Ба назар мерасад, ки бидуни чунин да-
ҳолате аз сӯи хонавода таъсири барномаҳои омӯзишии
мактаб аз байн меравад. Ва дар сурати даҳолати фаъоли
волидайн дар ҳар иқдоми муҳими мактаб таъсироти
барномаҳои омӯзишӣ тақвият пайдо мекунад.

Падару модарон барои таҳрик намудани завқи
кӯдакон бояд онҳоро ба хондани китобҳои бадеӣ ва
афсонаву ҳикояҳои ҷолиб ташвиқ намоянд. Нахуст ху-
дашон барои кӯдак китоб хонанд ва батадриҷ онро во-
дор ба китобхонӣ кунанд. Бо подош додан ба талошҳои
гуфтории фарзанд дар ӯ нисбат ба алоқаманд шудан ба
китобхонӣ ангега эҷод намоянд. Барои фарзанд шу-
навандаи хуб бошанд ва мавриде, ки ӯ китоби хондааш-
ро бозгӯ мекунад, аз худ таваччуҳи дақиқ нишон диҳанд.

Президент Эмомалӣ Раҳмон нақши адабиёти
тоҷик ва таърихи пайдоиш ва инкишофи адабиёти

классикиро дар фарох сохтани доираи дониши наврасону ҷавонон, аз ҷумла дар ганигардони захираи луғавии онҳо, бисёр муассир медонад. Сарвари давлат тавсия медиҳад, ки дар ҳамаи мактабҳои таҳсилоти умумӣ ва олии омӯзиши забони адабӣ бояд дар заминаи адабиёти классикиву муосир ба роҳ монда шавад.

Он чи ки афроди ҳар миллатеро ба ҳам пайванд медиҳад, ҷаҳонбинӣ, ҳӯю хислат, кирдорҳо, рафторҳо, тарзи гуфтор ва бархӯрд бо ҳамнавбон аст, ки ба таври кулӣ муносибатҳои иҷтимоиро таъйин мекунад. Дар мавриди тоҷикон ҳеҷ омиле, монанди забони тоҷикӣ ва адабиёти тоҷик, баёнкунандаи ин рафторҳо ва хислатҳо нест. Агар тоҷикон сесад китоб мутолиа кунанд, ҳеҷ яке аз онҳо ҷои «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ ва ё «Гулистон»-и Саъдиро ро нахоҳад гирифт. Беҳуда нест, ки дар забони мо барои ҳамаи мақолаҳои ифодакунандаи ҳолати маънавии инсон, яъне ҷаҳонбинӣ, ҳӯю хислат, кирдорҳо, рафторҳо, тарзи гуфтор ва бархӯрд бо ҳамнавбон ва амсоли инҳо, **як калима – «адаб»** – истифода мешавад. Вожаи «адаб» аз забони паҳлавӣ омадааст ва баъдан ба забони арабӣ гузаштааст. Ин калима ҳам маънои доштани адабро медиҳад ва ҳам маънои адабиётро. Ба ҳамин ҷиҳат дар **Тоҷикистон ҳастии иҷтимоӣ ва ҳувияти миллӣ бидуни забону адабиёти тоҷикӣ қобили тасаввур нестанд.**

Бинобарин роҳи баҳра бурдан аз ин сарчашмаи ғановатманди адабӣ танҳо хондани он аст ва бо ҳеҷ тарзи дигар, масалан, бо тамошои барномаҳои телевизионӣ ва ё филмҳои, ки аз рӯи шоҳкорҳои адабиёти классикӣ таҳия намудаанд, ин хазинаи бузурги забону адабиётро намешавад аз бар намуд.

Дар ҷанд даҳсолаи ахир чунин гумони ботиле пайдо шудааст ва имрӯзҳо низ ҳар гоҳе мешунавем, ки гӯё забони тоҷикӣ дар навиштани осори фалсафӣ ва мантиқ очиз аст. Онҳое, ки чунин даъвохоро мекунанд, яқинан осори ба тоҷикӣ навиштаи Ибни Сино, «Мас-

навии маънавӣ»-и Мавлоно, «Асос-ул-иктибос»-и Хоҷа Насриддини Ғӯсӣ ва садҳо китобҳои ниёғони моро нахондаанд. Аз ин рӯ, бо итминон метавон гуфт, ки забони тоҷикӣ барои баёни хирад, мантиқ ва фалсафа зарфият ва қудрати кофиро доро мебошад.

Вале мушкили дигаре ва, сахетар бигӯем, сахву хатое, ки мо пайваста дар чанд соли охир мекунем, ин аст, ки дар эҳёи забони тоҷикӣ ва ҳини таълими адабиёти асрҳои гузашта мо ба осори адибон ва шоирони дарчаи даҳуму понздаҳум така менамоем.

Матну қитъаҳои шеърӣ, ки аз ин муаллифон дар китобҳои дарсӣ оварда шудаанд, дар баробари душворфаҳм буданашон комилан орӣ аз ғасоҳату балоғати фикрӣ мебошанд ва он натиҷаи матлуберо, ки як чунин сарчашмаи муҳими худшиносӣ бояд диҳад, намедиҳанд. Чунин рафтор дар сурате, ки фақат худи «Шоҳнома» метавонад, чун дар аҳди Сомониён, эҳғари забон бошад ва низ осори дигар бузургони адабиёти классикӣ, ки ба ҳалли масъалаҳо ва вазифаҳои ҷомеаи имрӯзи мо комилан дархӯр мебошанд, аҷиб менамояд. **Аз ин рӯ, баҳрабардорӣ аз осори адабиёти оламшумули тоҷику форс дар мамлакати мо ба ислоҳи ҷиддӣ ниёз дорад.** Адабиёт, қабл аз ҳама, маъно ва ҳикмат аст, – маъно ва ҳикмате, ки дар қолаби сухани дилчасп, нақли ҷолиб ва бо истифода аз санъатҳои баланди бадеӣ, ташбеҳу истиораву таносуби калом офарида шудааст. Пас бояд дар китобҳои дарсии адабиёт фақат намунаҳои аз осори пур аз маъниҳои баланд, мӯшикофӣҳои файласуфонаю ҳақимонаи ниёгон баргузида шаванд, ки тавассути онҳо мактабиён тавонанд ба дунёи афқору андешаҳои баланди башардӯстона ва одобу ахлоқи сутуда роҳ ёбанд ва дунёи маънавии худро ғанӣ гардонанд.

Забони тоҷикӣ забони маҳаллӣ ва бумӣ нест. Ҷуғрофиёи аслии ин забон аз Мадоин то Агра ва аз Са-

марқанд то Ганча доман густурдааст ва ин забон он қадар тавоност, ки аз ҳамлаҳои фаровоне худро ҳифз намудааст ва коҳҳои баланду устуворааш аз боду борон газанде наёфтааст. **Забони тоҷикӣ забони тамаддун, до-нишгоҳи тафаккур ва ҳофизаи таърихии мост.** Ин забон ба андозае неруманд буди ҳаст, ки на араб тавонист онро нобуд гардонад ва на қабилаҳои тоифаҳои зиёде, ки ба ин марзу бум омаданд ва ҳамагӣ дар ин фарҳанг фуру рафтаву гудохта шуданд. Бинобарин доштани хувияти миллии бидуни забони тоҷикӣ ғайримумкин аст.

Ба ин сабаб ҳам Президент Эмомалӣ Раҳмон забону адабиётро аз сарчашмаҳои муҳими худшиносӣ муайян намудааст ва иброн доштааст, ки ҳамаҷониба омӯхтани осори ниёғони бузург ва баҳра бардоштан аз афкори файласуфона ва ҳақимонаи онҳо вазифаи ҳар шахсест, ки худро вориси осори шуҳратманди адабиёти оламшумули тоҷик медонад.

Президент Эмомалӣ Раҳмон насли ҷавонро ҳидоят мекунад, ки осори адибони муосирро низ ҳарчи бештар мутолиа кунанд. Ва ба манзури дастраси хонандагон гардондани осори нависандагону шоирони имрӯз Сарвари давлат ба аҳли қалам бобати чопи китобҳои пайваста кумаку ғамхорӣ менамояд. Сол то сол маблағҳои, ки аз фонди захиравии Президент барои нашри китобҳои адибон ҷудо карда мешаванд, зиёд мегарданд. Дар баробари ин Президенти кишвар аз адибон тақозо менамояд, ки асарҳои баландгоя эҷод намоянд ва бо эҷоди асарҳои пурмазмун ва таблиғкунандаи арзишҳои волои милливу умумибашарӣ барои тарбияи кӯдакону наврасон саҳм гиранд.

Дар тайи солҳои гузашта бо маблағҳои ҷудогардида аз ҳисоби бучети давлат ва фонди эҳтиётии Президент, ки даҳҳо миллион сомониро ташкил медиҳанд, китобҳои илмӣ, ахлоқӣ ва асарҳои гаронбаҳои таърихӣ,

ки садсолаҳои дароз дар гӯшаи фаромӯшӣ монда буданд, чоп ва дастраси мардуми кишвар гардонида шуданд.

Эҳтиром гузоштан ба забони миллӣ омӯхтану аз бар кардани он аст. Инсон, вақте ба чизе дил мебандад, шефта мегардад, ки онро донанд ва бо мафҳуми моҳияти он ошно бошад. **Омӯхтан ва ба малакаи гуфтори ҳамешагӣ табдил додани забони адабии тоҷикӣ на фақат аҳамияти фарҳангӣ, балки аҳамияти сиёсӣ дорад.** Имрӯзҳо мушоҳида кардан мумкин аст, ки шеваи гуфтори як маҳал ё минтақа барои намояндаи маҳал ё минтақаи дигар мӯҷиби тамасхур ва писханд мегардад. Ҳатто баъзеҳо аз гуфтори маҳалли дигар, ки ба назарашон аҷиб намудааст, латифаҳо бофта, дар чойхонаҳо ва дар тӯю маърақаҳо ба ҳамсухбатон бо обу ранги махсус нақл менамоянд. Албатта, ин зухуроти номатлуб дар мамлакат ҷанбаи саросарӣ надорад, вале мавҷудияти онро касе наметавонад инкор кунад.

Аз ин лиҳоз, интишор ва густариши забони умумиточикӣ метавонад ин гуна зухуротро аз байн бурда, омилҳои ваҳдати ягонагӣ ва ба партоби таърих сарнагун шудани ҳисси маҳалгароӣ ва худхоӣ гардад.

Барои даст ёфтани ба густариши забони умумиточикӣ Президент Эмомалӣ Раҳмон тавсия мекунад, ки забони давлатиро бояд бар пояи меъёрҳои адабӣ устувор сохта, онро аз ҳама гуна қолабҳои сунъии бегона ва унсурҳои лаҳҷавӣ озод кардан лозим аст. Ў таъкид мекунад, ки инкишофи устувори забонро танҳо дар асоси риояи қоидаҳо ва қонуниятҳои меъёрӣ ва таърихӣ он таъмин кардан мумкин аст. Сарвари давлат нақши расонаҳоро дар ҳалли ин масъалаи муҳим нақши бузург арзёбӣ намуда, иброз доштааст, ки дар ин самт рӯзномаву маҷаллаҳо, радиову телевизион ва дигар воситаҳои иттилоотӣ бояд иштироки фаъолона дошта

бошанд. «Ташкили барномаҳои махсуси ҷолиб тавассути шабакаҳои радиову телевизиони марказӣ ва маҳаллӣ роҷеъ ба забони тоҷикӣ, тарғибу ташвиқи асолати он ва танзими фаъолияти воситаҳои таблиғоту иттилоот бо забони давлатӣ аз ҷумлаи вазифаҳои муҳимтарини рӯз мебошанд. Вале бояд гуфт, ки фазои иттилоотӣ танҳо аз рӯзномаву маҷалла ва шабакаҳои радиову телевизион иборат набуда, балки он имрӯз дар шароити пешрафти босуръати технологияҳои компютерӣ ва Интернет хусусияти умумимилливу умумифарҳангӣ пайдо кардааст ва аз мактабу маориф шурӯъ карда, то одитарин роҳҳои ирсоли маълумот ва дигар воситаҳои алоқаро фаро мегирад».

Президент Эмомалӣ Раҳмон масъалаи **ба забони илм табдил додани забони тоҷикиро** яке аз масъалаҳои бисёр муҳими инкишофи забони модарӣ ҳисоб мекунад. Бар асоси таваҷҷуҳи ҳосе, ки ба забони тоҷикӣ дорад ва талашҳое, ки барои пешрафти кишвар мекунад, Президенти ҷумҳурӣ муътақид бар он аст, ки дар Тоҷикистон илмро набояд бо дигар забон пеш бурд ва ҷунин фикрҳоро комилан наменпазирад, ки гӯё забони тоҷикӣ қобилияти баёни мафҳумҳои илмиро надорад. Сарвари давлат махсусан таъкид медорад, ки забони тоҷикӣ бояд забони илм шавад. **Ӯ дар ин замина оид ба масъалаи истилоҳот ва махсусан таҳияи истилоҳоти илмӣ, ки барои ба забони илм табдил ёфтани забони модарии мо аҳамияти аввалиндарача дорад ва аз масъалаҳои ҳалталаб барои ҷомеаи мо ба шумор меравад, дастур медиҳад,** ки барои ҳарчи зудтар ба ҳадаф расидан – аз олимони ботачрибаи соҳаҳои гуногун гирифта, то қорманди одӣ – дар ин қори ҳаётан муҳим саҳм гиранд.

Равшан аст, ки забони тоҷикӣ фақат дар сурате ҳамчун забони илму фарҳанг инкишоф меёбад ва мавриди истифода қарор мегирад, ки бо ин забон исти-

лоҳоти илмӣ ба вучуд оварда шавад. Ва Президент Эмомалӣ Раҳмон таъкид мекунад, ки зарурати таҳияи истилоҳоти илмӣ барои ҳавзаҳои гуногуни забони тоҷикӣ на фақат вазифаи илми забоншиносӣ, балки масъалаи умдаи сиёсати давлат оид ба забон, баҳусус забони давлатӣ, мебошад. Бо назардошти ин нукта, ба хоҳири тақони тоза бахшидан ба кори сохторҳои илмӣ, идорӣ ва ба манзури танзими истилоҳот, аз ҷумла истилоҳоти илмӣ, фаъолияти коргузорӣ, ҳифз ва покиза нигоҳ доштани забони адабӣ, мусоидат ба ҳалли масъалаи баланд бардоштани сатҳу сифати таълими забони давлатӣ ва, муҳимтар аз ҳама, риояи ҳатмии Қонуни забон аз ҷониби ҳамаи шаҳрвандон Президент Эмомалӣ Раҳмон ба таъсиси сохтори нави мустақил – Кумитаи забон ва истилоҳот – иқдом намуд.

Кумитаи мазкур, ки ба фаъолияти худ соли 2009 оғоз намудааст, ягона ниҳоди ҷумҳуриявӣ дар амалӣ сохтани сиёсати давлат дар масъалаҳои марбут ба забони давлатӣ маҳсуб мешавад. Кумита, ки дар амри танзим ва ҳамгунсозии истилоҳот, назорати иҷрои муқаррароти Қонун ва риояи меъёрҳои забони адабӣ масъулияти муҳимро ба уҳда дорад, дар ин муддати кӯтоҳ қорҳои арзишмандеро ба анҷом расондааст. Таҳияи «Барномаи рушди забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2012-2016», таҳия ва пешниҳоди «Қоидаҳои имлои забони тоҷикӣ», тадвину нашри «Фарҳанги имлои забони тоҷикӣ» аз ин ҷумла мебошанд. Кумитаи забон ва истилоҳот – якҷоя бо Прокуратураи генералӣ – назорати иҷрои нуктаҳои Қонун «Дар бораи забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон»-ро дар фаъолияти тамоми вазоратҳо, идораҳо, ташкилоту корхонаҳо ва мактабҳои олии таъмин менамояд. Кумитаи забон ва истилоҳот бо фаъолиятҳои муҳиму самарбахш дар арсаи сиёсати давлатии забон аз ҳоло натиҷаҳои хуб ба даст овардааст.

Масъалаи муҳими дигаре дар ҳавзаи забон, ки Президент Эмомалӣ Раҳмон таваҷҷуҳи олимони соҳаи забон, адибону рӯзноманигорон, умуман соҳибзабононро бар он ҷалб менамояд, **масъалаи ғанигардонии таркиботи луғавии забон** мебошад. Сарвари давлат дар ин бора гуфтааст: «Ҳар миллат ва қавме, ки ба густаришу рушди фарҳанг ва маънавияти хеш рӯ меорад ва мехоҳад, ки по ба пои равандҳои ҷомеаи пешқадами ҷаҳонӣ қадам бардорад, ногузир бояд ганҷина ва захираи луғавии худро ҳамеша ғани гардонад, забони адабиро сайқал диҳад ва рушди умумии забонро бар асоси меъёрҳо ва қонунмандии инкишофи таърихӣ он таъмин созад».

Тағйироти таркиботи луғавии забон як раванди табиист. Забон, ба монанди як организми зинда, ҳамеша дар ҳоли таҳаввулу тағйир аст, – ё рушд менамояд ва ё ба харобӣ меравад. Албатта, мафҳумҳои «рушд» ва «харобӣ» дар иртибот бо забон нисбӣ ҳастанд ва метавонанд ба сифати ҷанбаҳои рушди табиӣ забон дарёфт гарданд. Вале бо ин ки раванди таҳаввули забон як амри ногузир аст, ба рушд расонидан ва ё ба харобӣ кашондан фарояндҳои комилан идорашавандаанд. Яъне агар соҳибзабонон, ба гуфтаи Президент Эмомалӣ Раҳмон, дилсӯзона ва масъулиятшиносона дар садаи ҳифзу хиросати забон бошанд, вуруди анбӯҳи калимаҳо ва таркибҳои ба табиати забони мо бегонаро роҳ надиханд, он гоҳ метавонем забонамонро ҳамчун як забони мустақил, бо ҳама зебову тавоноияш ва хушоҳангиву дилпазириаш, нигоҳ дорем ва ба наслҳои оянда ба мерос гузорем.

Дар шароите, ки забони тоҷикӣ имрӯз дар ҳамаи соҳаҳои ҳаёти ҷомеа ба сифати забони расмӣ корбурд мешавад, ниҳодҳои масъули ҳолату вазъияти забон, пеш аз ҳама Кумитаи забон ва истилоҳот, наметавонанд пеши роҳи амалкардҳои номатлубро дар ин ҳавза

бигиранд. Зеро микёси ин амалкардҳои номатлуб ба андозае густурда аст, ки ислоҳи хатокориҳои то имрӯз ба вучудомада ва ҳамарӯза ба шумораашон афзудашаванда талоши ҳамагониро тақозо мекунад. Ва чун дар ҳар иқдом, ки Президенти кишвар дар сафи пеши фаъолиятҳои созанда қадам мезанад, ӯ дар ҳалли вазъияти ба амаломада дар забон ва рушду инкишофи минбаъдаи он роҳу равиши дуруст нишон додааст ва андешаҳои судманд иброз намудааст.

Дар фарояндҳои забонӣ – хоҳ мусбат бошанд ва хоҳ манфӣ – масъалаи вожасозӣ ва вожапазирӣ умдатарин масъала ба ҳисоб меравад. Вожасозӣ фарояндест, ки тайи он барои як мафҳуми мушаххаси илмӣ, фаннӣ, касбӣ, ҳунарий ва ғайра маъмулан як ва гоҳе беш аз як вожа баргузида ё сохта мешавад.

Вожасозӣ дар забони тоҷикӣ собиқаи бисёр дари на дорад ва то ба замони Сосониён мерасад. Дар матнҳои ба забони паҳлавӣ навишташудае, ки ба дасти бостоншиносон расидаанд, истилоҳоти зиёде дар риштаҳои фалсафа, пизишкӣ ва ситорашиносӣ ба назар мерасад.

Ин анъана дар забони дарӣ идома ёфт ва донишмандоне, монанди Ибни Сино, Ғаззолӣ, Носири Хусрав, Афзалиддини Кошонӣ ва дигарон, дар соҳаҳои гуногуни илм ба ёфтани вожаҳои ҳаммаъноӣ порсӣ ба ҷои калимаҳои арабӣ Ҳиммат намудаанд.

Аммо аз садаи XII ба баъд аз ин равиш тақрибан пайравӣ нашуд ва иқтибосгирии беҳаддуҳисоб аз забони арабӣ ҷои вожасозӣ ба забони тоҷикиро гирифт, то ин ки саранҷом, пас аз инқилоби Октябр, бо таҳаввулоти бузурге, ки бо соҳиби давлатдорӣ шудани тоҷикон дар ҳайати давлати шӯравӣ дар арсаи иҷтимоӣ падидаи омад, бо саъю талоши устод Айнӣ коркардҳои тозае бар дӯши забони тоҷикӣ гузошта шуданд ва вожасозӣ назму сомони дар он замон дархӯре ба худ гирифт.

Равандҳои носолими сабабгашта ба ғурӯпошии Иттиҳоди Шӯравӣ, ҳамчуноне ки тамоми назму сомони то он замон барқарорро тағу рӯ карданд, дар ҳавзаи забон низ ҳарчу марҷ ба вучуд оварданд. Озодии сухан аз ҷониби зиёӣни эҷодкор, ки ташнаи дигаргуниҳои кулӣ дар забон буданд, озодии амал низ фаҳмида шуд. Ва онҳо гӯии сабқатро ба даст гирифтанд ва ҳар касе дар доираи донишу ҷаҳонибинии худ ба ислоҳи забон камар баст. Ба забони тоҷикӣ, чун дар рӯзи боронӣ, сели шадиде аз вожаҳои таркибҳои рехтан гирифт.

Равшан аст, ки вақте дар як раванди боназоқату эҳтиётталабу олимона шумораи зиёди одамон – ва на ҳамаву ҳамеша босалоҳият – ширкат мекунад ва ҳар кас хостаи худро мекунад ва мепиндорад, ки маҳз вожаҳои таркибе, ки ӯ истифода мекунад, дурусттарин ва муносибтарин вожаҳои таркиб аст, забон ба ҷӣ аҳвол меафтад. Ба ҷои манзараи воқеии забонро тасвир кардан гуфтаи донишманди фарзона Акбар Гурсонро овардан кофист: «...Мо дар замони истиқлолият бо дасти худамон ба забон калимаю унсурҳои бегонаро аз забони арабию форсӣ гирифта, ворид карда истодаем. Кор то ҷое расидааст, ки ман ҳатто матбуотро бо луғат мехонам».

Ин суханҳоро шахсе мегӯяд, ки ба забондониву зеҳнӣтаи қавии ӯ шубҳае нест.

Содалавҳӣ хоҳад буд, агар биандешем, ки вожаи бегонаеро бипазирем, осебе ба забонамон намерасад ва таъсири манфии чандоне бар забонамон нахоҳад расонд. Баръакс, ҳар калимаи бегона бо ворид шуданаш ба пайкари вожаҳои забон, монанди вирус, шурӯъ ба сироят мекунад.

Ғоҳе низ шунида мешавад, ки забон як падидаи пӯё аст ва ба таври ҳатмӣ бо забонҳои дигар додугирифт мекунад ва аз ин рӯ, дар дунё ҳеч забони покеро наметавон пайдо кард, ҳатто забони англисӣ ҳам дар таркибаш вожаҳои бегонаи зиёде дорад.

Ҳадаф аз поку беолоиш кардани забон маъноӣ аз забон берун кардани ҳар калимаи бегона нест, балки бархӯрди хирадмандона бо вожаҳои иқтибосӣ ва посдори забони тоҷикӣ аст. Барои мисол, агар шумораи вожаҳои иқтибосии забони тоҷикиро бо вожаҳои аз дигар забонҳо ба забони англисӣ воридшуда муқоиса кунем, хоҳем дид, ки дар сурате, ки калимаҳои иқтибосии забони англисӣ танҳо 17-18 дарсадро ташкил медиҳанд, калимаҳои иқтибосии забони тоҷикӣ ба 80 дарсад мерасанд. Ин нишонгари пӯёии забонамон набуда, баёнгари саҳлангорӣ ва бархӯрди ноандешонаи мо бо вожагони бегона аст.

Забони тоҷикӣ забони тавонманд аст ва агар ба вожаҳои иқтибосӣ ниёз дошта бошад, ин ниёз дар ҳади ниёзест, ки ҳар забони дигар метавонад дошта бошад. **Ва агар хуб биандешем, ниёзмандии забони мо ба вожаҳои иқтибосӣ камтар аз ниёзмандии забонҳои дигар аст.**

Осеби дигари вожаҳои иқтибосӣ ин аст, ки вижагиҳои савтии забони моро дигар мекунад. Ҳар забоне вижагиҳои савтии худро дорад ва вожагони нав низ ҳамоҳанг бо ҳамон сохтори савтӣ сохта мешаванд. **Агар вожаҳои иқтибосӣ бо сохтори савтии забони иқтибосгиранда ҳамсадоӣ надошта бошанд, оҳиста-оҳиста сохтори савтии забонро ба вайронӣ мебаранд.**

Аз ҳама нигаронкунанда дар ин тағйирҳо ин аст, ки ҳар қадар сохтори савтии забон дигар мегардад, роҳро барои омадани вожагони бегона бештар ҳамвор мекунад ва соҳибзабонон пас аз муддате бо сохтори савтии забони худ бегона мешаванд ва ба сохтори дигаре хӯ мегиранд.

Вожагони бегона дар зоҳир як гурӯҳ вожаанд, ки ворида забон шудаанд, вале дар ботин равишу тарзи вожасозӣ ва сохтори забони манбаъро дар худ нигоҳ доштаанд ва хатари ворид шудан ба забони иқтибоси-

ранда аз онҳо ҳамеша боқӣ аст. **Яъне на танҳо вожаҳои иқтибосӣ ҷойро барои вожаҳои тоҷикӣ танг мекунад ва сохтори савтии забонро хароб менамоянд, балки сохтори умумии онро низ дигаргун месозанд ва зояндагии онро аз байн мебаранд.**

Ҳақиқат ин аст, ки мо барои сохтани вожа ба су-роғи равишҳои забони худ намеравем, балки равишҳои осонтари забони бегонаро бармегузинем ва ин бештар бештар сохтори забонамонро вайрон мекунад ва зехни моро бо равишҳои забони бегона беш аз пеш унс мегиронад. Ва ин унсгирӣ тавоноии забонро коста мегардонад.

Бо ин ки ниёзи имрӯзи мо ба равишҳои фаромӯшшудаи вожасозии забонамон бештар аз ҳар замони дигар аст, вале аз он ҷо, ки вожаҳои иқтибосӣ гардишҳои бунёдине дар забону андешаи мо ба вучуд овардаанд, зинда кардани он равишҳо рӯз аз рӯз душвортар ва ҳатто имконнопазир мегардад.

Хулосаи суҳан ин, ки вожаҳои забони бегона, ҷуз маҳдудият ва нотавонӣ, барои забони мо армуғоне намеоваранд. **Мо, агар мехоҳем пешрафти илмиву фарҳангӣ дошта бошем, бояд тавонем ба забони худ илм тавлид кунем ва – то метавонем – ба асли забонии хеш бозгардем.** Ва аз он ҷо, ки забони тоҷикӣ бо забонҳои илмӣ имрӯзи дунё ҳамхонавода ва ҳамсохтор аст, метавонем умедвор бошем: бозгашт ба асли забони тоҷикӣ то ҳадди зиёде моро аз ин парешониҳо ва ошуфтагиҳои забонӣ мераҳонад. Вожапазирии фаровони забони тоҷикӣ – нахуст дар асрҳои миёна аз забони арабӣ, сипас аз забонҳои туркӣ ва ахиран аз забони русӣ – **ба фаромӯш шудани бисёре аз тавоноҳои забонамон анҷомид.** Вале бо вучуди ин, агар аз **имкониятҳои нухуфтаи забонамон,** ки ҳанӯз ба таври боястӣ истифода нашудаанд, бо пайравӣ ба ниёгони бузургамон барои бозсохтани як забони пуртавон талош намоем, ба

пирӯзӣ даст хоҳем ёфт. Пас бояд чӣ корхоро анҷом диҳем, ки ҳарчи пештар ба ин ҳадаф ноил гардем?

Президенти кишварамон ба ин пурсиш дар оғози марҳалаи нави таҳким ва рушди забони давлатӣ дар соли 2009 посух додааст. Агар ҳама афқору андешаву роҳу равиши дар ин замина ибрознамудаи Президент Эмомалӣ Раҳмонро барчинем, феҳристи чорабиниҳо ва иқдомҳо ба таври кулӣ аз ин қарор хоҳад буд:

1. Вожапазирӣ ва вожасозии дуруст бо истифодабарии сарчашмаҳои муносиб;

2. Корбаст, таъмин ва назорати риояи забони давлатӣ дар ҳамаи ҳавзаҳои истифодаи забон. Интиҳоби роҳу равиши муносиби омӯзиш додани забони модарӣ.

1. Вожапазирӣ ва вожасозии дуруст бо истифодабарии сарчашмаҳои муносиб

Имрӯзҳо забони тоҷикӣ дар даврони бесобиқае аз таърихи мавҷудияти худ қарор дорад. Ин даврон аз ин ҷиҳат бесобиқа аст, ки дар як замон ҳам таҳавулоти бузурги сиёсиву иҷтимоиву иқтисодӣ ва ҳам пешрафтҳои босуръати илмиву фановарӣ ба амал омадаанд ва илму фановарӣ рӯз аз рӯз ба суръаташ меафзояд. Ва ин ҳама дигаргуниҳои кулӣ ба дӯши забон, ки як падидаи таҳаввулпазир аст, бори вазнине аз ҳазорҳо вожаву таркиб гузоштаанд. Тасаввур кардан душвор нест: дар забони мардуми кишваре чун Тоҷикистон, ки ҳанӯз ду даҳсола пеш риштаҳое, монанди сиёсатшиносӣ, иҷтимоъшиносӣ, низоъшиносӣ, ки чавҳари мақолаҳову маводи расонаҳои имрӯз бо онҳо маҳкам алоқаманд аст, надошт, чӣ селе аз вожаҳову таркибҳо ба вучуд омаданд! Агар тасаввур кунем, ки фақат барои ба шеваи имрӯз, яъне ба забони тоҷикӣ, гуфтани он дарёе аз вожаҳои русӣ, ки ҷойгоҳи мустаҳкаморо дар гуфторамон доштанд, чӣ шуморае аз вожаҳои нав лозиманд. Ва ҷолиб дар ин раванд ин, ки «ба асолат боз-

гардондан»-и забони тоҷикӣ ба як маъракаи ҳамагонӣ табдил шудааст ва ҳар касе мехоҳад, дар анҷоми ин кор «камари ҳиммат мебандад».

«Акнун замоне фаро расидааст, ки мо низ бояд мисли дигар кишварҳои пешрафтаву мутамаддин пайваста дар андешаи пок ва солим нигоҳ доштани забони давлатии худ бошем, вуруди ҳар як унсури навро ба забон дар асоси меъёрҳои адабӣ танзим намоем ва, дар навбати аввал, ба ҳама гуна ғалатгӯиву ғалатнависӣ хотима бахшем. Интиҳоб, танзим ва истифодаи истилоҳу мафҳумҳои нави ҷаҳонӣ дар тамоми бахшҳои ҳаёти ҷомеа яке аз муҳимтарин вазифаҳост, ки онро бояд мутахассисони варзида бо масъулияти тамом ба дӯш дошта бошанд». Ин суханхоро Президент Эмомалӣ Раҳмон ба сифати дебочаи иқдомҳои зарур дар роҳи ба танзим даровардани фароянди вожасозӣ ва иқтибоспазирӣ баён дошта, дар идомаи мантиқии он ба таври мушаххас ба сарчашмаҳои муносиб дар замина ишора намудааст.

Вожасозӣ бо истифода

аз имкониятҳои дохилии забони тоҷикӣ

Сарвари давлат бар он аст, ки истифода бурдан аз имконоти фаровони дохилии забони тоҷикӣ дар қолабҳои мухталифи вожасозӣ, ки яке аз роҳҳои пайдоиши мафҳумҳо ва истилоҳоти нав мебошад, беҳтарин гироиш дар ин замина аст.

Мо ҳеч гоҳ иқтидору имконоти забонамонро дар мақоми забони илм набояд нодида гирем ва онро камарзиш шуморем. **Забони миллии мо тавоноии забони илмро, чунонки аз аҳди Сомониён ва минбаъд дошта буд, ҳоло низ аз чунин имконот бархӯрдор мебошад. Дар ин замина лаҳҷаҳо ва шеваҳои гӯяндагони забони тоҷикӣ яке аз муҳимтарин манбаъҳои такмили забон мебошанд, ки адибону олимони гузашта ҳамеша бо исти-**

фода аз захираҳои ин ганҷинаи гаронбаҳо луғату истилоҳоти фаровоне таҳия намуда, ворида забони адабӣ кардаанд.

Аз ин рӯ, зарур аст, ки забоншиносон ва мутахассисони соҳаҳои гуногуни илм ин сарчашмаи гаронбаҳоро мавриди омӯзишу баррасии ҷиддӣ қарор диҳанд ва бо ба кор бурдани афзорҳои воҷасозӣ истилоҳоти тозаву нав сохта, ба ин васила хазинаи забони меъёрро такмил диҳанд ва ғанӣ гардонанд.

Сарвари давлат ин равиши муносибро пешниҳод намуда, итминон дорад, ки дар лаҳзаҳо намунаҳои хуби калимоти кӯҳани дорои собиқаи хаттӣ бисёранд ва онҳоро – бо муқоиса ва истифода аз осори тоҷикии дари даврони Сомониён ва асрҳои баъдӣ – бояд дубора ба забони меъёр ворид сохт, то забон аз ҳар нигоҳ бо асолати таърихӣ хеш иртибот пайдо намояд.

Иқтибоспазирӣ аз забонҳои хориҷӣ

Забон, ҳамчун падидаи бисёр ҳассос ба таҳаввулоти илмиву фановарӣ, дар ҳар замон майл ба манбаъҳои мекунад, ки вожаҳои мавриди ниёз дар онҳо нисбатан зиёд ҳастанд. Масалан, барои забони тиб то ба имрӯз забони латинӣ ҳатто нисбат ба забонҳои пешрафтаи дунёи муосир аз имтиёз бархӯрдор аст. Ба далели он ки дар асрҳои миёна дар ҳавзаи тамаддунии форсизабонон забони илм забони арабӣ ба ҳисоб мерафт, ниёгони мо истилоҳоти илмиро асосан аз забони арабӣ мегирифтанд. Бо ҳамин равиш имрӯз мардумони дунё, чун ба фикри дарёфти истилоҳи тозаи марбут ба фановариҳо меафтанд, рӯй ба забонҳои аврупоӣ, бештар аз ҳама ба забони англисӣ, меоваранд.

Албатта, зарур нест, ки барои ҳамаи калимаҳои мавриди ниёз ба забонҳои пешрафтаи дунё муроҷиат кунем. Бинобарин лозим аст, ки бо назардошти мушаххасоти илмиву фановарии муосир дар баҳши истилоҳот

аз имконоти дохилии забони модариамон, яъне аз қолабҳои суннати калимасозии забони тоҷикӣ, истифода шавад.

Дар замони ҷаҳонишавӣ ва пешрафти бесобиқаи илму техникаву технологияҳо яке аз роҳҳои ганӣ гардонидани забони илм ва иттилооти илмӣ тарҷумани осори илмӣ аз забонҳои хориҷӣ ба забони тоҷикӣ ба ҳисоб меравад. Бо пайравӣ аз таҷрибаи кишварҳои дигар, ки муддатҳо пеш ин марҳаларо гузаштаанд, тарҷумани осори илмӣ олимони хориҷӣ бояд дар сатҳи баланди илмӣ ва бо ҷалби мутахассисони варзидаи риштаи забон сурат гирад.

Рӯихамрафта Президент Эмомалӣ Раҳмон таъкид мекунад, ки иқтибосгирӣ аз забонҳои дигар набояд аз ҳадди эътидол барояд ва дар иқтибоспазирӣ имконоти фаровони дохилии забон дар қолабҳои мухталифи воҷасозӣ, ки яке аз роҳҳои пайдоиши мафҳумҳо ва истилоҳоти нав мебошад, истифода шавад. **Зеро вақте ба забон анбӯҳи калимаҳо ва ҳатто таркибҳои фаровоне аз забонҳои дигар бидуни зарурат ворид мешаванд, он гоҳ мавҷудияти ин забон ҳамчун як забони мустақил зери хатар қарор мегирад.**

Сарвари давлат тавсия медиҳад, ки ҳар як калима ва истилоҳи хориҷӣ дар қолабу савтиёт бояд ба хусусияти меъёрҳои забони адабӣ мутобиқ гардонида шавад. Аз ин рӯ, дар танзими истилоҳоти ҳама соҳаҳо, аз ҷумла тиб, низомӣ, варзиш ва соҳаҳои иҷтимоӣ, ки дар суннати мо собиқаи дерина доранд, чунин равиш бояд ба таври яқсон истифода гардад. Ва дар зимн хотиррасон мекунад, ки «интиҳоб, танзим ва истифодаи истилоҳу мафҳумҳои нави ҷаҳонӣ дар тамоми бахшҳои ҳаёти ҷомеа яке аз муҳимтарин вазифаҳоест, ки онро бояд мутахассисони варзида бо масъулияти тамом бар дӯш дошта бошанд. Дар хотир бояд дошт, ки барои тақвияти истиқлоли фарҳанги миллӣ, пеш аз ҳама, пояҳои забони миллиро устувор кардан зарур аст».

Хулосаи равиши мавриди зикр ин аст: фақат дар сурате, ки вожае барои мафҳуми мавриди назар дар забони тоҷикӣ ёфт нашавад, метавонем вожа ё таркибе аз забонҳои аврупоӣ иқтибос гирем. Ин иқтибосгирӣ, агар санҷида ва воқеан бар асоси ниёз сурат гирад, бар дороии вожагонии забони тоҷикӣ меафзояд.

Истифода аз захираи луғату истилоҳоти ҳамзабонон

Президент Эмомалӣ Раҳмон истифода аз захираи луғату истилоҳоти ҳамзабононро барои ганигардонии ҳазинаи луғавии забони тоҷикӣ яке аз муносибтарин равиш тавсиф намудааст.

Чое ба баҳс кардан нест, ки ба сабаби дар тӯли садсолаҳо дар муҳити сиёсиву иҷтимоии гуногун ба сар бурдан ва таҳти таъсири забонҳои гуногун ва омилҳои мухталиф қарор доштан забони муштараки мо, ҳамзабонон, бори гуногуни вожагонӣ гирифта, шоҳаҳои он ба андозае аз ҳам фарқ мекунанд. **Вале рӯихамрафта ин тафовутҳо ба андозае нестанд, ки се шоҳаи забони классикии порсиро ба забонҳои ба ҳам бегона табдил дода бошанд.** Яъне ин тафовутҳои баамаломата дар забонҳои мо фақат вижагии бумии забонҳои тоҷикӣ, дарӣ ва форсӣ мебошанд, ки натиҷаи роҳи ба таври мустақил паймудай се халқи бародар дар гузаргоҳи таърих аст.

Вале ҷолиб ин аст, ки ҳам дар Эрон ва ҳам дар Афғонистон масъалаи ҳарчи бештар покиза намудани забони Рӯдакӣ аз олудагӣҳои садсолаҳову даҳсолаҳои гузашта яке аз масъалаҳои муҳими ҳаёти фарҳангӣ ба ҳисоб меравад. Ва бояд иқрор шуд, ки ҳамзабонони эрониву афғонистониамон – дар заминаи аз қаъри таърих пайдо намудану берун кашидани вожаҳои асили ниёгонӣ ва бо истифода аз пасвандҳову пешвандҳои порсӣ сохтани вожаҳои нав – аз мо пешқадамтаранд. Ва эҳё кардани ҳамин номгузории асили ориёӣ, ки мо дар

Тоҷикистон аз он пайравӣ мекунем, дар Эрон дар солҳои сивуми садаи гузашта оғоз шуда буд. Бинобарин додугирифтӣ мо бо бародарони ҳамзабонамон дар ҳавзаии забон ҳамин вожаҳои асили ориёӣ бояд бошад, на ин ки арабизмхое, ки, мутаассифона, ҳамзабонамон аз онҳо хеле фаровон истифода мекунам.

2. Корбаст, таъмин ва назорати риояи забони давлатӣ дар ҳамаи ҳавзаҳои истифодаи забон.

Интихоби роҳу равиши муносиби омӯзиш додани забони модарӣ

«Фаромӯш набояд кард, ки бе рушди забони давлатӣ ҳамчун рӯкни муҳими таҳкими худшиносии миллӣ ва давлатдорӣ мо ба маъноии тоҷаш соҳибистиклол буда наметавонем. Аз ин рӯ, риояи меъёрҳои забони адабӣ, пеш аз ҳама, масъулияти бево-ситаи ҳар як роҳбару корманди тамоми шоҳаҳои ҳоки-мияти давлатӣ, воситаҳои ахбори омма ва ҳар як зиёӣ мебошад. Инро ҳар як фарди бонангу номуси миллат, ки ба ояндаи неки Ватан хушбин аст ва мехоҳад давлаташ комилан соҳибистиклолу мутараққӣ бошад, бояд дарк намояд». Ин суханони Президент Эмомалӣ Раҳмон ба-роӣ ҳар шаҳрванди масъулиятшинос – хоҳ мансабдори воломақоми давлатӣ, хоҳ роҳбари вазорату муассисаву корхона, хоҳ сарвари ниҳодҳои омӯзишӣ ва ё расонаҳои иттилоотӣ, хоҳ мутахассиси соҳаи забон ва хоҳ инсонии одӣ – бояд дастури рафтори иҷтимоӣ дар заминаи кор-баст, таъмин ва назорати риояи забони давлатӣ дар ҳамаи ҳавзаҳои истифодаи забон ва интихоби роҳу ра-виши муносиби омӯзиш додани забони модарӣ бошад.

Беҳтар кардани сифати таълими забон дар низоми омӯзишии кишвар

Шароити истиқлолияти милливу давлатӣ ва ра-вандҳои умдаи густириш ва такомули шахсият, ҳамчун

инсони худшинос, тақозо мекунанд, ки мактабу донишгоҳ дар маркази ҷаҳду талош баҳри расидан ба ҳадафҳои бузурги пешрафту тавсеа дар ҳамаи соҳаҳои ҳаёт қарор гиранд. Тарбият кардани шахсиятҳои бархӯрдор аз донишҳои комили ҷаҳони муосир, инсонҳои худшинос, хирадпеша ва қодир ба ҳифз ва густириши ҳарчи бештари ваҳдати миллӣ бидуни ба онҳо омӯзондани забони модарӣ ғайримумкин аст. **Агар инсоне чандин забон донад, вале дар суҳан гуфтан ба забони модарӣ қодир набошад, ӯро наметавон шахси пешрафта номид.**

Нақши мактаб барои омӯзишу фарогирии забони модарӣ ниҳоят бузург аст, вале, мутаассифона, шеваҳо ва усулҳои таълими забони модарӣ мусоидат бар он намекунанд, то ки мактабиён пас аз ёздаҳ соли таълим забони адабиरो ба андозаи кофӣ аз бар намоянд ва ба таври озод навиштану суҳбат карданро ёд гиранд.

Бо тавачҷуҳ ба нақши муассири мактаб ба забонмӯзонӣ ва ноқоромадии усули кунунии таълими забон, Президент Эмомалӣ Раҳмон иброз доштааст, ки **вазифаи асосии мактабу маориф имрӯз ба насли наврас омӯзонидани забони умумиточикӣ – забони меъёр, забоне, ки бояд батадриҷ забони тамоми тоҷикон, новобаста аз маҳаллу минтақаи зисташон, гардад, мебошад.**

Сарвари давлат усули кунунии таълими забони модариро, ки бар асоси шеваҳои кӯҳна бунёд ёфтааст, барои имрӯз ғайри қобили баҳрабардорӣ арзёбӣ намуда, ба ниҳодҳои марбута, аз ҷумла Вазорати маориф ва илм, супориш додааст, ки сабку равиши таълим бояд таҷдиди назар карда шавад. Зеро чунин усули таълими забони модарӣ барои соҳибзабонон ва намояндагони забонҳои дигари сокини кишвар чандон самарабахш нест. Президенти кишвар ҳамчунин супориш додааст, ки таҳия ва ҳамгунсозии истилоҳоти забон, таҳияи китобҳои дарсӣ, вожаномаву фарҳангҳои истилоҳии

соҳавӣ, маводи таълимӣ ва дигар васоити омӯзишии марбута бояд ҳатман аз ташхиси забоншиносӣ гузаранд ва фақат баъд аз он ба чоп тавсия шаванд.

Нокоромадии усулу шеваҳои имрӯзаи омӯзиши забон аз ин суханони бо таассуф иброддоштаи Президент Эмомалӣ Раҳмон ба равшанӣ намоён мегардад: «Пас аз ёздаҳ соли таълим дар мактаби таҳсилоти умумӣ ва панҷ соли омӯзиши забон дар мактабҳои олии иддае аз хатмкунандагон забони адабиरो ба андозаи кофӣ аз бар карда наметавонанд ва бо ин забон ба таври озод навиштан ва суҳбат карданро ёд намегиранд».

Муаллифи ин сатрҳо, ки солҳои дароз ба сифати котиби матбуоти Вазорати корҳои хориҷӣ ва Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, сипас сарвари Агентии миллии иттилоотии Тоҷикистон «Ховар» ифои вазифа намудаам ва, метавон гуфт, дар маркази роҳбурди забони меъёр қарор гирифта будам, аз вазъи дар воқеъ номатлуб ва нигаронкунанда дар ҳавзаи забон ба хубӣ огоҳ ҳастам. Бавижа, ҳангоми кор дар агентии «Ховар» бо афроде бархӯрд кардаам, ки бо вучуди омӯзиши рӯзноманигорӣ доштан, наметавонишанд як мақола ё хабареро ба таври бояду шояд ва бехато ба риштаи таҳрир дароваранд.

Умедвор ҳастем, ки донишмандону коршиносони соҳаи забон ва масъулони низоми омӯзишии кишвар баҳри иҷрои дастуру супоришҳои Сарвари давлат ҷаҳду талош менамоянд ва муваффақ ба эҷоди роҳу усули муассиру муносиб дар таълиму тадриси забони модарӣ мегарданд.

Неру бахшидан ба раванди табдили забони адабии тоҷикӣ ба забони умумимиллӣ

Нерумандатарин забон ҳамон забон аст, ки сохтори забони меъёр бо сохтори ғӯишу лаҳҷаҳои ғӯяндагонаш фарқи хеле кам дошта бошад. Масалан, забони

русӣ ба чунин дараҷаи такомул расидааст, ки сохтори забони адабӣ бо сохтори забони гуфторӣ тақрибан фарқ надоранд.

Дар сурате, ки имрӯз забони тоҷикӣ ҳамчун забони сиёсат, қонунгузорӣ, коргузорӣ, муоширати байни сокинони кишвар, забони илму фарҳанг ва воситаҳои ахбори омма дар истифодаи васеъ қарор дорад ва ба ин забон санадҳои ҳуқуқӣ, созишномаҳо ва қарордодҳои муҳими байналмилалӣ таҳия мегарданд, дар минбарҳои бузург ва муътабари ҷаҳонӣ забони давлатӣ танинандоз аст ва дар сатҳи ҷаҳонӣ беш аз пеш маъруфият касб менамояд, ҳамаи ин моро водор месозад, ки ба забони худ арҷ гузорем ва барои рушди такомули он ба таври ҳамагонӣ талош варзем. **Кӯшиш намоем, забони модарии худро ба забони фароғири корӣ ва муошират, яъне ба забоне, ки на фақат дар саҳифаи китобҳои рӯзномаҳо менависему аз минбарҳо ва дар телевизион гап мезанем, балки дар ҳаёти одӣ ва бо наздикону дӯстону ҳамсоягону ҳамватанон бо он суҳбат мекунем, тақдир диҳем.**

Чунин ба назар мерасад, ки гӯё мо як фурсати мусоидеро мунтазирем, то ин ки ба сухан гуфтан бо забони меъёр оғоз кунем, дар сурате ки ин фурсат кайҳост, ки оғоз шудааст. **Мо бояд дар ҷомеа чунин муҳите барпо кунем, ки ҳар фард пеши худ вазифа гузорад: ӯ бояд на танҳо забони давлатиро хуб донад, балки онро дар гуфтор бо ҳама кас ва дар ҳама ҷо ба қор гирад.**

Ба манзури чиддӣ намудани талаботи забондонии онҳое, ки довталаби вазифаҳои роҳбарӣ ва намояндагӣ дар парлумони кишвар ва мақомоти намояндагӣ дар маҳалҳо мешаванд, бо супориши Сарвари давлат дар як зумра санадҳои марбут меъёрҳои дохил карда шуданд, ки донишмандони хуби забони давлатиро ба таври ҳатмӣ тақозо мекунанд. Чунин талабҳо нисбати кадрҳои сатҳҳои миёнаи роҳбарӣ низ ҷорӣ карда шудаанд.

Умед аст, ки иқдомҳои мазкур дар якҷоягӣ бо фаъолиятҳои муносиби ниҳодҳои таъсиргузор, ба монанди мактаб ва расонаҳо, дар амри ҳарчи бештар ва пештар ба забони умумимиллӣ табдил гардидани забони меъёр мусоидат хоҳанд кард.

Меъёр ва хусни баён

Шевову равон ва дурусту беғалат сухан гуфтан мавзӯи ҳамешагӣ дар ҳар забон аст. Вале дар забони мо ин масъала **аҳамияти бунёди** дорад, зеро зебӣ, латифӣ, ширинӣ аз вижагиҳои забони тоҷикӣ мебошанд. Забони тоҷикӣ - бо вожаҳои зебову савти дилнишин ва баҳамомезии мавзӯи калимаҳо - гӯши шунавандаро менавозад ва ҳамчун нағмаҳои парандагонӣ хушхон бо навоҳои дилангез қалбу рӯҳи инсонро фараҳманд мегардонад.

Зоти забони тоҷикӣ ширин аст ва дар ҳамбастагӣ бо савтиёти гуворо ва маънову мафҳумҳои баланд, зинату зевари хунариву бадеӣ некутарин ва баландтарин мақому ҷойгоҳро дар ҷамъи забонҳои дунё соҳиб гаштааст. Бисёре аз шарқшиносони номдори ҷаҳон забони тоҷикии форсиро медонанд. Ва ҳангоме ки аз онҳо мепурсанд, ки чаро забони моро омӯхтаанд, посух медиҳанд, ки осори навишташуда ба забони форсии тоҷикӣ ганҷинае аз илму донишу маърифат аст, аз ин рӯ, меҳонанд худашон, бидуни миёнҷӣ, ба ин ганҷи гаронбаҳо даст ёбанд ва баҳра гиранд.

Дар Бангладеш дар маросими таваллуди навзодон мардуми ин кишвар ашъори Мавлоноро ба забони асл аз ёд меҳонанд, ҳарчанд ки забони тоҷикиро хуб намендоданд.

Ё ин ки суруди миллии кишвари Покистон ба забони тоҷикӣ аст ва бисёре аз андешамандон, бузургони илму адаб ва сиёсати ин мамлакат ба забони тоҷикии форсӣ ошноӣ доранд.

Мо, ки меросдори азамати таърихии ин забони тавоно ва шево ҳастем, бояд аз соҳиби чунин забони оламгир будан бинозем, талош кунем, ки бар тавоноиву шевоияш биафзоем, бо ишқу дилдодагӣ ба ҳифзу ҳиросаташ камар бандем ва поку беолоиш нигоҳ доштани ин ганчинаи гаронбаҳоро вазифаи фарзандии худ шуморем.

Аммо набояд ин ҳама изҳори муҳаббату садоқат ба яке аз муҳимтарин рукни фарҳанги миллиамон фақат чанбаи эълומӣ дошта бошад, балки дар амал, бо тарзи гуфтори дурусту бурро, бо риоя намудани қоидаҳои имло ва бо ба қор бурдани санъати каломи бадеӣ собит наоём, ки мо ворисони сазовори ниёгонамон ҳастем.

Мутаассифона, имрӯзҳо дар радио ва телевизион, ки қонуни омӯзиш дар ҳавзаи забони меъёр бояд бошад, гоҳе қорҳое надоништа руҳ менамоянд, ки ба забони расмӣ кишвар осеб мерасонанд ва нақши ин созмонро ба ҳайси ниҳоди омӯзишӣ қоста мегардонанд. Ва ин дар сурате руҳ медиҳад, ки ғӯяндагони радио ва телевизион бояд оинаи забони адабии меъёр бошанд ва беҳтарин намунаҳои гуфтори адабиरो ба мардум намоиш диҳанд.

Бисёре аз роҳбарон дар идора ва ҷойҳои ҷамъиятӣ, дар ҷаласаҳои сатҳи баланд ва ҳатто парлумон, аз тариқи радио ва телевизион бо забоне ҳарф мезананд, ки фосилаҳо аз забони меъёр дур мебошад. **Шумораи қами роҳбароне ҳастанд, ки забони адабиरो медонанд, имло ва меъёрҳои онро риоя мекунанд ва ба ҳамкорону тобеони худ ибрати муоширати баландро нишон медиҳанд.**

Забони баъзе рӯзномаву маҷаллаҳо – бо қалимаҳову истилоҳоти ғалату душворфаҳм – ба талаботи забони меъёр ва завқи солим ҷавобгӯ нест. Дар маводи ҷопкардаи ин рӯзномаҳо меъёрҳои муқарраргардидаи забони адабӣ ва ҳатто қоидаҳои қабулшудаи имло риоя намешаванд.

Чунин муносибат ба қоидаҳои имло, ки аз ҷониби Ҳукумат тасдиқ гардидааст, саҳлангорию бемаъсулияти муаллифон ва роҳбарони чунин нашрияҳо дар амри роия намудани Қонуни забон мебошад.

Мусаллам аст, ки ҳар қаламкаш дар доираи донишу малакааш эҷод мекунад, вале ин маънои онро надорад, ки ҳар кас худсарона ва бе роия қардани қоидаҳои имло ва сабки хоси забони тоҷикӣ чизҳое нависад, ки барои доираи васеи хонандагон умуман фаҳмо нестанд. **Рӯзноманигорон ва аҳли эҷод ҳудашон бояд дар масъалаи роияи Қонун дар бораи забон, тозагии он ва рушди забони модарӣ намунаи ибрат ба дигарон бошанд.**

Президент Эмомалӣ Раҳмон дар суҳанронии худ дар маҷлиси тантанавӣ бахшида ба 100-солагии матбуоти тоҷик аз вазифаву рисолати касбии рӯзноманигорон суҳан ронда, аз ҷумла, гуфт: «Бо забони содаву оммафаҳм ва салису раво расонидани иттилоот ва матолиби таҳлилӣ яке аз вазифаҳои асосии матбуот ва, умуман, аҳли қалам мебошад. Аҳли қалам ва рӯзноманигорон ҳудашон бояд дар масъалаи роияи қонун дар бораи забон, тозагии он ва рушди забони ширин ва шоиронаву шеваи тоҷикӣ намунаи ибрати дигарон бошанд. Ба андешаи ман, ин яке аз рисолатҳои касбӣ ва қарзи шаҳрвандии рӯзноманигорон махсуб мешавад».

Ин панди устодонаи Сарвари давлат барои ҳамаи аҳли қалам ва хусусан барои рӯзноманигорон, бояд сабақи бузург ва дар фаъолияти ҳаррӯзаашон ҷароғи роҳнамо бошад.

Компютерӣ қардани забони тоҷикӣ

Компютерӣ қардани забони тоҷикиро Президент Эмомалӣ Раҳмон яке аз омилҳои нерубахш ба раванди густариши забони тоҷикӣ медонад.

Компютерӣ қардани забони тоҷикӣ, пеш аз ҳама, маънои ба вучуд овардани фазои ягонаи компютерӣ ва

ба низом даровардани коргузории расмӣ идораҳо ва муассисаҳои давлатиро дар асоси истифодаи василаҳои техникӣ дорад.

Барои ба вучуд овардани низоме, ки ба талаботи даврони истиқлол ва рушду тавсеаи забони давлатӣ мусоидат намояд, дар марҳалаи аввал бояд ба ҳалли ду масъала кӯшиш намоем. Ин ду масъала ба ҳамаи компютерҳо насб кардани сафҳакалиди (клавиатураи) тоҷикӣ ва таъмин намудани компютерҳо бо ви роишгари матнҳои тоҷикӣ мебошанд.

Имрӯз бо итминон метавон гуфт: компютерикунони мактабҳо, ки бо супориши Сарвари давлат чанд сол идома дошт, ба охир расидааст ва ҳамаи мактабҳои ҷумҳурӣ пурра бо компютерҳо фаро гирифта шудаанд. **Вале дар шароите, ки компютер дар мактабҳо ба як унсурӣ ҷудонопазири воситаҳои таълим мубаддал гаштааст, аксари ин компютерҳо то имрӯз барномаи ягонаи тоҷикӣ надоранд.** Дар сурате, ки ҳоли ҳозир ҳам сафҳакалиди тоҷикӣ ва ҳам ви роишгари матнҳои тоҷикӣ аз ҷониби олимони тоҷик ба вучуд оварда шудаанд.

Ви роишгари матнҳо, ки ба таври худкор имлои калимаҳоро баррасӣ мекунад ва дар мавриди ташхиси хатое дар вожаҳо шакли дурусти онҳоро пешниҳод менамояд, ба коҳиш ёфтани ғалатҳои имлоӣ, ки имрӯзҳо матни рӯзномаҳову китобҳову дигар маводи ҷопӣ аз онҳо огандаанд, кумак хоҳад кард ва дар роҳи тавсеаи забони давлатӣ ба андозаи қобили мулоҳизае мусоидат хоҳад намуд.

Дурусту беғалат нигоштани лавҳаҳо, овезаҳо, боннерҳову плакатҳо

Яке аз мушкилот дар иҷрои муқаррароти Қонуни забон ба масъалаи эълону реклама, лавҳаю овезаҳо, номгузории муассисаҳо, нуқтаҳои савдо ва марказҳои хизматрасонӣ марбут аст.

Дар баъзе мавридҳо навиштаҷоти рекламаи ороши берунӣ ва дигар лавҳаю овезаҳо бар хилофи Қонун «Дар бораи забони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон» таҳия мешавад, ки ин як навъ қонуншиканӣ мебошад.

Имрӯзҳо дар кӯчаву хиёбонҳои пойтахт ва шаҳру ноҳияҳо номҳои фаровони хориҷӣ, ки ба қонунгузориҳои муҳолифатдоранд, ба мушоҳида мерасанд. Номгузори ба забонҳои хориҷӣ беэҳтиромӣ ба арзишҳои фарҳангӣ, истиқлолияти давлатӣ ва худшиносии миллӣ мебошад.

Дар баъзе лавҳаҳо, боннерҳо ва овезаҳо бо табрику таманноҳои идона қоидаҳои одитарини имлои забони тоҷикӣ ғайри қоида намешаванд ва онҳо пур аз ғалатҳои иштибоҳ мебошанд. Ҳатто дар лавҳаҳои бо дуруди наврӯзӣ ғалатҳои имлоӣ ба чашм меҳӯранд.

Матни норавону ғалатҳои овеза ва шиору рекламаҳои беэҳтиромиро ба забони модарӣ ба миён меоваранд. Ин падидаи номатлубро на фақат дар шаҳру ноҳияҳо, балки дар пойтахт низ мушоҳида кардан мумкин аст.

Бинобарин агар ҳаллу фасли оқилонаву равшангаронаи ин масъала, аз як сӯ, вазифаи ороишгарону рассомону тарҳрезон бошад, аз сӯи дигар, вазифаи роҳбарони вазорату идораҳо ва мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии вилоятҳо ва шаҳру ноҳияҳо мебошад.

Беҳбуд бахшидан ба сифати тарҷумаи филмҳои истеҳсоли хориҷӣ ба забони тоҷикӣ

Сифати тарҷумаи филмҳои истеҳсоли хориҷӣ боз як мавзӯи печида аст. Аксари филмҳои истеҳсоли хориҷие, ки дар замони истиқлол ба забони тоҷикӣ тарҷума шудаанд, бо калимаҳои таркибҳои номуносибӣ бо усули таҳтуллафзӣ баргардоншуда ба одитарин талаботи тарҷумаи касбӣ посухгӯ нестанд.

Дар шароите, ки бисёре аз ҳамватанони мо ба филмҳо мароқи зиёд доранд, пахши чунин филмҳо бо забони шикаста, калимаҳои номуносиб ва лаҳни ноҳинҷор аз тариқи чунин манбаи муҳими таъсиргузоре, чун телевизион, мӯҷиби паст фаромадани завқи бадеӣ ва коста гардидани малакаи забондонии мардум мегардад.

Тарҷума дар баробари кори душвору захматталаб буданаш аз тарҷумон маҳоратҳову малакаҳои гуногунро тақозо мекунад.

Дар бораи тарҷумони хуб назарҳову ақидаҳои зиёде баён шудаанд. Дар нигоҳи аввал ба назар мерасад, ки тарҷумони хуб бояд ду забонро фаро гирифта бошад. Аммо барои тарҷумони хуб будан, илова бар ду забонро доништан, аз баъзе маҳоратҳо ва вижагиҳои дигар низ бархӯрдор будан лозим аст. **Истеъдоди нависандагии тарҷумон бояд дар ҳудуди истеъдоди муаллифи асари тарҷумашаванда бошад. Агар касе натавонад як асари хубу хондани нависад, аз эҳтимол дур нест, ки таъвоии тарҷумаи як асари хубу хонданро низ надорад. Тарҷумони хуб бояд, мисли ҳунарпешаи хуб, ба калимаҳо ҳаёту ҳаракат бахшад ва, муҳимтар, ҳатман бояд нависанда бошад.**

Аммо, мутаассифона, аксари тарҷумонҳои филмҳо ба забони тоҷикӣ касоне мебошанд, ки аз ҳунари нависандагӣ хабаре надоранд.

Вижагиҳои тарҷумони хубро коршиносон аз инҳо иборат доништаанд:

- муҳтавои матн ва ҳадафи нависандаро ба хубӣ дарк кунад;
- аз дониши васеъ дар матни асли бархӯрдор бошад;
- аз тарҷумаи лафз ба лафз, ки ҳам ба мафҳуми матни асли ва ҳам ба зебоии он зарба ворид мекунад, парҳез намояд;

- бо шаклҳои гуфтори роиҷ ва маъмул дар ду забон хуб ошно бошад ва ба таври муносиб ба кор гирад;
- аз тариқи интихобу тартиби муносиби калимаҳо таъсири ҳамаҷониба ва лаҳни матни аслиро ба тарҷума интиқол диҳад.

Умед аст, ки дар натиҷаи тадбирҳои андешидаи Давлат ва Ҳукумати кишвар бобати баланд бардоштани фарҳанги забондонӣ ва устувор кардани пояҳои забони миллӣ ин масъала низ ҳалли худро пайдо менамояд ва тамошобинон на фақат аз муҳтавои мароқангези филмҳо, балки аз гуфтори ширину шеваи тоҷикона эҳсоси лаззат ва ризоятмандӣ мекунанд.

Эҷоди асарҳои баландмазмун ва баландғоя

Имрӯз вазифаи аввалиндараҷаи ҳар қаламкаш тарғиби арзишҳои олии фарҳанги миллӣ, ки забон унсури асосии он аст, мебошад. Адибон, ки дар ҳамаи давраи замон дар сафи пеши созандагӣ, эҳёи арзишҳои милливу инсонӣ ва густариши донишу маърифат қарор доштанд, имрӯз низ бояд бо офаридани асарҳои пурмазмуну баландғояшон насли ҷавонро ба ватандӯстӣ, гиромидошти забони модарӣ, илмомӯзӣ ва, умуман, инсонӣ комил шудан ҳидоят намоянд.

Президент Эмомалӣ Раҳмон, бо назардошти ин ки шароити истиқлолияти миллӣ ба аҳли суҳан шароити озоди эҷод карданро фароҳам овардааст, бо мурочиат ба адибон гуфтааст: «Имрӯз майдони суҳан барои аҳли эҷод фарох аст. Шумо асарҳои баландғоя эҷод намоед, онҳо, албатта, бо дастгирии Ҳукумат нашр хоҳанд шуд. Эҷоди асарҳои пурмазмун ва таблиғкунандаи арзишҳои волои милливу умумибашарӣ барои тарбияи кӯдакону наврасон хеле муҳим мебошад».

Ҳамчуноне ки дар саҳифаҳои гузашта гуфта шуд, адабиёт, пеш аз ҳама, маъно ва ҳикмат аст, – маъно ва ҳикмате, ки дар қолаби сухани дилчасп, нақли чолиб ва бо истифода аз санъатҳои баланди бадеӣ, ташбеҳу истиораву таносуби калом офарида шудааст. Яъне **китобҳои бадеӣ фақат баёни қиссаву ривоят ва зодаи қалампардозӣ ва ҳаёлбофиҳои нависандагон нестанд. Нависандагон мекушанд, то дар қолаби каломи дилписанд достони ҳақиқатҳои талхи рӯзгоронро бозгӯянд ва парда аз бедодгарӣ, палидиҳӣ, ситамгарӣ, номуродиҳӣ ва nobасомониҳои боварнакардани бардоранд. Онҳо – гоҳе аз забони худ ва гоҳе аз забони қаҳрамонони романҳову достонҳои хеш – андарз мегӯянд ва ба хонанда роҳи хушбахтӣ ва неқфарҷомиро нишон медиҳанд. Дар романҳову достонҳои некиву бадӣ, дӯстиву душманӣ, дурустиву нодурустӣ, ростиву кажӣ, якрангиву дурӯй, вафову хиёнат, ишқу нафрат, меҳрубониву хушунат ва дугониҳои бисёри дигаре дар канори ҳам қарор дода мешаванд, то хонанда беҳтар ва бештар биомӯзад ва панди бихрадои нависандаро бо ҷону дил бипазирад ва бо роҳе равад, ки ба шодкомиву шушномӣ расад ва беҳрӯзиву пирӯзиро ба даст оварад.**

Рӯйхамрафта адабиёт бо ҳама нақши бузургии ҷитимоиаш, пеш аз ҳама, сарчашмаи омӯзиши гуфтори адабӣ мебошад. Китоби хуб он китоб аст, ки мазмунҳои баланд бо забони зебову шево, содаву салис ва суфтаву равон баён шуда бошанд ва хонанда аз хондани он китоб эҳсоси лаззат ва ризоятмандӣ кунад. Китоби хуб на танҳо саргармкунада аст, балки ҷанбаҳои омӯзишӣ низ дорад ва ба хонанда донишҳои тозае медиҳад.

Ҳамчуноне Президент Эмомалӣ Раҳмон таъкид намудааст, «хонандаи мо имрӯз зиёдтар ба асарҳои неъз дорад, ки дастовардҳои даврони истиқлолият, қору пайқори қаҳрамонони соҳтмонҳои бузургии кишварамонро бо ҳақиқатнигорӣ ва завқи баланди бадеӣ инъикос менамоянд.

Ба хотири он ки наслҳои оянда аз корномаи падарону бобоёни шучои худ ба нафъи Тоҷикистони соҳибистиклол огоҳ бошанд, асарҳои арзанда ва мондагор бояд офарид. Ин қарзи муқаддаси шахрвандӣ ва рисолати эҷодии онҳост.

Китобҳои бояд ба нашр расонд, ки рисолати таърихии миллатро рӯшан намоянд, неруи зеҳниро бедор кунанд, моро ба донишандӯзӣ ҷаҳоншиносӣ бихонанд, оташи муҳаббатро ба Ватан, обу хоки поки он, рамзҳои муқаддаси миллӣ дар дили мардум барафрӯзанд. Ба андешидан водор созанд, ки мо кистем, аз кучоем ва дар пайи чистем, моро бедорӣ милливу фарҳангӣ ва ҳушёрӣ сиёсӣ бахшанд, то бидонем, дӯст ва душмани мо кист, чӣ касе ба сарзамини мо аз дари дӯстӣ даромада, чӣ касе бо ғаразҳо ва ҳадафҳои нопок. Он гоҳ метавон гуфт, ки мо вазифаи муқаддаси худро дар назди миллату Ватан анҷом додаем».

Навиштани китобе бо чунин вижагиҳо шояд кори сахте бошад, аммо ҳар як нависанда, чун қалам барои эҷоди асари бадеӣ мебардорад, пеши худ биандешад, ки ӯ барои тарбияи завқи бадеии хонандагон – ҳамватанони хеш – масъулият дорад.

Чопи китоби олимони ва адибони гузашта

Мо бояд мероси гаронбаҳои ниёгонамонро, ки ганҷинаи бузурги маънавӣ мебошад, барои тарбияи мардум дар рӯҳи худоғоҳию ватандӯстӣ истифода намоем. **Осори илмӣ, адабӣ ва фалсафии бузургони миллати мо осори кӯхнашудаи гузашта нест, балки он имрӯз ҳам чун сарчашмаи ҳалли мушкилоти ҷомеаи муосир хизмат карда метавонад.** Ин мероси пурбаҳои адабӣ барои кишвари соҳибистиклоли мо, ки рӯ ба ҷомеаи ҳуқуқбунёди дунявӣ ниҳодааст, хеле муҳим ва зарур мебошад. Зеро бунёди ҷомеаи нав инсонӣ худшиносу ҳу-

доғоҳ ва дорои ахлоқи неку маънавиёти баландро тақозо менамояд. Ва, хушбахтона, осори адабии ниёгонии мо саршори андешаҳои волои ахлоқиву башардӯстӣ буда, дар тарбияи эҳсоси ватандӯстиву ифтихори миллӣ ва ваҳдату ҳамбастагии мардум нақши бузург мебозад.

Дуруст аст, ки дар даврони шӯравӣ бо саъю талоши олимону нависандагон теъдоди зиёди осори арзишманди классикони адабиёти мо ба алифбои муосири тоҷикӣ баргардонида шуданд. **Аммо садҳо дафтару девон ва даҳҳо рисолаҳои илмиву бадеии дигар аз назари хонанда дур мондаанд. Ин китобхоро ба расмулхати имрӯзаи тоҷикӣ баргардондан кори бо аҳамият ҳамроҳ мебошад. Вале бояд дар ин замина низ масъулиятшинос бошем ва ин осори пурарзишро беғалат баргардон кунем ва дар шакли китобҳои хушсифату бобақо ба мардум дастрас намоем.**

Аз соли 2004-ум инҷониб ҳамасола аз Хазиनाи эҳтиётии Президенти мамлакат барои таъбу нашр ба таври мақсаднок маблағ ҷудо мешавад. Дар натиҷа ҳар сол аз тариқи нашриёти «Адиб», «Ирфон» ва дигар муассисаҳои таъбу нашр даҳҳо номгӯи китобҳои адибони гузашта ба таъб расида, дастраси ихлосмандони каломи бадеъ мегарданд.

Президенти ҷумҳурӣ дар ин замина таъкид мекунад: он китобҳоеро бояд ба нашр расонд, ки рисолати таърихӣ миллатро равшан намоянд, неруи зеҳниро бедор кунанд, моро ба донишандӯзию ҷаҳоншиносӣ бихонанд, оташи муҳаббатро ба Ватан, обу хоки поки он, рамзҳои муқаддаси миллӣ дар дили мардум барафрӯзанд.

Омӯзиши хати ниёгон

Президенти кишвар мавзӯи суръату сифати тоза бахшидан ба раванди омӯзиши хати ниёгонро муҳим арзёбӣ намуда, ба Вазорати маориф ва илм, муас-

сисаҳои таҳсилоти олиии кишвар дастур додааст, ки доир ба густариши таълими хати ниёгон тадбирҳои муассир андешанд. Сарвари давлат ҳамчунин иброд доштааст, ки зиёиён низ вазифадоранд, дар ин кори хайр саҳмгузор бошанд.

Алифбои ниёгон барои миллати тоҷик муҳимтарин арзиш аст, зеро бо ин хат – аз устод Рӯдакӣ то устод Айнӣ – осори гаронбаҳои адабиёти тоҷику форс, ки таҷаммулгари нубуғи наҷоди ориёӣ пеши ҷаҳониён аст, навишта шудааст. Аз ин рӯ, барои ҳар касе, ки худашро вориси ин осор медонад ва бо номи ниёгони бузурги хеш ифтихор мекунад, донишҷӯи ин хат зарур аст.

Имрӯз таълими алифбои ниёгон дар саросари низоми омӯзиши Тоҷикистон роҳандозӣ шудааст ва бадеҳист, ки китобҳои марбут мавҷуданд. Вале, бо тавачҷух ба аҳамияти ин масъала, мувофиқи мақсад хоҳад буд, ки дастурҳои омӯзиши мустақилона низ ба таъриф расанд. Дастуре, чун худомӯз, ҳаргиз наметавонад чизи зиёди бошад, зеро, дар навбати аввал, барои онҳоест, ки мехоҳанд хати ниёгонро мустақилона ёд гиранд, бавижа, агар дар назар гирем, ки ҳама дар ҷомеа мактабхон ва донишҷӯ намебошанд. Ҳатто барои мактабиён ва донишҷӯён ҳам, ки дарси хат мехонанд, худомӯз воситаи ёдгирии хуб аст ва ҳар кас бидуни раҳнамунии муаллим метавонад малакаи бештаре ба даст оварад.

Тоҷикистон ҷузъи ҷаҳони форсизабонон аст. Ҷаҳоне, ки ба далели густурдагӣ ва бисёрнуфусиаш ҷараёнҳои умдаи забони аслан он ҷо сурат мегиранд. Фақат дар шабакаи Интернет садҳо сомоноҳо ба хати ниёгон мавҷуданд, ки дар ҳама риштаву соҳа метавон мақолаву матолибу пажӯҳишҳои ҷолибу хонданӣ пайдо кард. Бинобарин агар мо хоҳем, ки вориди ҳавзаи густурдаи форсизабонони ҷаҳон гардем ва аз файзи додугирифтҳои судманди фарҳангӣ баҳраманд шавем, бояд ки алифбои ниёгони хешро ёд бигирем.

Ҳифз ва зинда сохтани номҳои таърихии ҷуғрофӣ

Яке аз масъалаҳои дорои аҳамияти муҳим дар шинохти суннат ва арзишҳои фарҳанги миллӣ ҳифз ва зинда сохтани номҳои таърихии ҷуғрофӣ мебошад. Номҳо чехраи воқеӣ ва таърихи гузаштагони ҳар қавму миллат мебошанд, ки бо мурури замон тағйир ёфтаанд. Дар шакли дуруст барқарор кардани онҳо маъноӣ дар дилу ҳофизаи насли имрӯз зинда кардани рӯзгорони пурифтихори гузаштагон ва ному кори неки онҳоро дорад.

Президент Эмомалӣ Раҳмон аҳамияти ҳифз намудан ва зинда сохтани номҳои таърихии ҷуғрофиро чунин тавсиф намудааст: «Яке аз масъалаҳои муҳим барои таърихи миллат ин гирдоварӣ ва омӯзишу таҳқиқи дақиқи номҳои ҷуғрофӣ мебошад. Бар асоси таҳқиқоте, ки аз ҷониби донишмандони хориҷӣ ва ватанӣ анҷом гирифтааст, ҳар як номи ҷуғрофӣ дар асоси манбаъҳои хаттӣ бояд мавриди омӯзиши илмӣ қарор дода шавад. Номҳои ҷуғрофӣ минтақа ба таъриху сарнавишти миллат иртибот дошта, таърихи рушду такомули забони моро инъикос менамоянд».

Номгузори фарзандон

Президент Эмомалӣ Раҳмон номгузори фарзандонро рӯкни муҳими забон ва инъикоскунандаи асолати милливу фарҳангии миллат тавсиф карда, тасреҳ намудааст, ки номҳои тоҷикӣ ганҷинае мебошанд, ки дар тӯли асрҳо сайқал ёфта, бо сарнавишт ва ташаккули таърихии миллат иртиботи узвӣ пайдо кардаанд.

Нақши номгузорӣ дар шахсияти инсон хеле муҳим аст. Номи зебову муносиб бунёдгузори шахсияти кӯдак аст. Номи фарзанд дар шаклгирии шахсият таъсири фаровон дорад. Кӯдак хеле зуд номашро ёд мегирад ва бо номи худ хешро шахсияти мустақил эҳсос мекунад.

Аз ҳамин рӯст, ки аз қадимулайём падару модарон кӯшиш мекардаанд, ки ба фарзандони худ номҳои муносиб гузоранд. Баъзеҳо ба фарзандонашон номи ниёғони худро мегузоранд, то ёду хотираи ононро зинда созанд. Ва бархе номи бузургон ва қахрамонони миллиро бар онон мениҳанд, ба он умеде, ки фарзандонашон хислатҳои он бузургонро гиранд.

Ҳар як номи тоҷикӣ нишонае аз симои миллии ба шумор меравад ва сарфи назар кардан аз он, пеш аз ҳама, беэҳтиромӣ нисбат ба забони модар ва давлати худ, ба таъриху фарҳанги миллии ва, дар маҷмӯъ, ба миллату Ватан мебошад. Дар ниҳоди номҳои миллии, бидуни шак, орзую омол, эътиқоду эҳтиром, начобату шараф, арзишҳои иҷтимоӣ, завқ ва салиқаи зебошиносии миллии инъикоси возеҳ ёфтаанд.

Муҳимтарин нукта дар ин мавзӯӣ насабпазирии шаҳрвандон бар тибқи анъанаҳои таърихан ташаккулёфтаи миллии мебошад. Меъёрҳои ному насабгузори дар Қонуни забон инъикоси худро ёфтаанд. Татбиқи оқилона ва санҷидаи ин сиёсат ба эҳё ва тақвияти асолати миллии мусоидати матлуб хоҳад намуд.

Сарвари давлат таъкид мекунад, ки «шинохт ва эҳёи асолати миллии вазифаи муқаддаси имрӯзаи мову шумост. Асолат омили пойдории ниҳоди давлат ва миллат аст ва шинохту татбиқи тақвияти огоҳонаи он бақо ва ҳастии миллати соҳибистиклолро ифода мекунад. Агар нектар назар кунем, ном воқеан хусни сират аст. Бахусус, номгузориҳои ашхос ва мавзӯҳои ҷуғрофӣ қисми ниҳоят муҳим ва арзишманди суннати номгузориҳои мост, ки меъёрҳои дар Қонуни забон зикр шудаанд».

Чунинанд умдатарин роҳбурдо, роҳнамоиҳо ва дастурҳои Президент Эмомалӣ Раҳмон, ки бобати омӯхтан, гиромӣ доштан, ҳифзу ҳиросат намудан ва ба қудрату тавоноии забони тоҷикӣ афзудан баён дошта-

аст. Умедворем, ки ин нуктаҳои санчида ва раҳнамуниҳои дилсӯзонаи Сарвари давлат барои ҳаммеҳанон, пеш аз ҳама ҷавонону наврасон, ба сифати дастури раҳнамо хидмат хоҳанд кард.

ЧӢ ГУНА БОЯД ЗАБОН ОМУӢЗЕМ?

Имрӯз ҳар нависанда, рӯзноманигор, тарҷумон ва ҳар касе, ки бо суҳан сари кор мегирад, – аз адабиёт то илму фалсафа – ин заруратро ҳис мекунад, ки бояд дар бораи забон андеша намояд ва дар чораандешӣ баҳри пешгирӣ кардани амалҳои харобиоваре, ки дар забони адабӣ ҷараён доранд, саҳм гирад.

Ҳар халқу миллате ба ҳамон андозае, ки марзҳои зиндагии моддӣ ва андешаи маънавии худро густариш медиҳад, забони худро тавонотар ва умри онро дарозтар менамояд. Зеро ҳамон гуна, ки ошкор аст ва таърихи инсоният нишон медиҳад, забон падидаест, ки монанд ба мавҷудоти зинда аст, – рӯзе ба дунё меояд, замоне ба ҳаёти худ идома медиҳад ва, чун неруи зиндагиашро аз даст дод, умраш ба охир мерасад. Тӯли умри ҳар забон вобаста ба неруи ҳаёти ва қувваи офаринишу созандагии соҳибони забон аст.

Аҳли забонро метавон ба сокинони шаҳре монанд кард, ки меъмрон он забон сохтаанд ва ин меъмрон шоирон, нависандагон, олимон, мутафаккирон мебошанд. Меъмрон асили забони тоҷикӣ низ ҳазорон сол пеш калима ба калима ин забонро ҳамчун меъмрон моҳир канори якдигар чидаанд ва бақои ин забонро барои садсолаҳо муайян сохтанд.

Акнун вазифаи мо – сокинони шаҳри забони тоҷикӣ – аст, ки ин мероси гаронқадрро, ки гузаштагон некномамон аз худ ёдгор гузоштаанд, посдорӣ ва ҳифзу ҳиросат кунем.

Равшан аст, ки аҳли ин шаҳр – шаҳри забони тоҷикӣ – дар асри бисту якум бо ниёзҳо ва мушкилҳои хосе рӯбарӯянд. Вале онҳо набояд аз ин мушкилиҳо ҳаросанд, балки ҷидду ҷаҳд намоянд ва нагузоранд, ки

ин мероси гаронбаҳои барҷоймонда аз ниёгонашон вайрон шавад. Ҳаргиз ба он роҳ надиханд, ки сохтори асили забонашон хароб гардад ва зарфияташро аз даст диҳад. Барои он пайкор кунанд, ки зарфияту гунҷоиши забонро густурдатар созанд, то ин ки вожаҳои таркибҳои дар он буда ва дар оянда воридшаванда асилу солим нигоҳдорӣ гарданд. Ҳама талоши лозимро анҷом диҳанд, ки ин забони ширину шево садҳо соли дигар барои наслҳои ояндаи тоҷик хидмат кунад ва ҳамчуноне ки мо, имрӯзӣён, забони Рӯдакиро мефаҳмем, баъд аз ҳазор сол ояндагон забони моро фаҳманд.

Забони тоҷикӣ забонест, ки андеша, ҳувият ва ҳалқияти моро шакл додааст ва зарифтарину зеботарин ҷанбаҳои ба хусусияти миллии мо табдил гаштаанд. Забони тоҷикӣ унсури ваҳдатбахш, рамзи ягонагӣ ва ваҳдати миллии мост.

Забони тоҷикӣ забони илм, адабиёт, калом, мантиқ, фалсафа аст. Агар ба китобҳои таърихӣ назар андозем, мебинем, ки ин забон дар ҳама замон ва дар тамоми риштаҳои илм қудрати баён доштааст.

Забони тоҷикӣ забонест, ки дар тӯли ёздаҳ садсола асолаташро нигоҳ доштаву зинда аст ва зинда хоҳад монд. Сурудаҳои Рӯдакӣ – падари шеърӣ форсӣ – баъд аз ёздаҳ садсола ҳанӯз ҳам барои мо фаҳмоянд:

**Замона панде озодвор дод маро,
Замона чун наку бингарӣ ҳама панд аст.**

Ё ин байт:

**Ҳар кӣ н-омӯхт аз гузашти рӯзгор,
Ҳеч н-омӯзад зи ҳеч омӯзгор.**

Имрӯз ҳар як мактабхони тоҷик забони ашъори Рӯдакӣ, дostonҳои «Шоҳнома» ва рубоиёти Хайёмро ба ҳубӣ мефаҳмад. Осори Шекспирро, ки чаҳор сад сол пеш суруда шудааст, англисизабонон – бидуни ба забони имрӯз баргардондан – намефаҳманд.

Ин суханони нағзи донои Тӯс ҷӣ содаву фаҳмост:
**Тавоно бувад, ҳар кӣ доно бувад,
Зи дониш дили пир барно бувад.**

Дигарон ба забони мо шеър месароянд ва забони моро меситоянд. Аллома Муҳаммад Иқболи Лоҳурӣ дар оташи ишқи мо месӯзад:

**Чун ҷароғи лола сӯзам дар хиёбони шумо,
Эй ҷавонони аҷам, ҷони ману ҷони шумо.
Халқа гирди ман занед, эй равшанони обу гил,
Оташе дар сина дорам аз ниёғони шумо.**

Суруди миллии Покистон ба забони тоҷикӣ аст. Бисёре аз андешамандон ва бузургони илму адаб ва сиёсати Покистон бо забони тоҷикӣ ошноӣ доранд.

Дар бисёре аз биноҳои даврони ҳукмронии муғул дар Ҳиндустон ашъори тоҷикӣ бар рӯи катибаҳои мрамрин ҳаққокӣ гардидааст.

Дар сароҳо ва коҳҳои ҳукуматдорони турки усмонӣ катибаҳо ба забони тоҷикӣ ва бо хати заррин нигошта шудаанд. Он гоҳ барои мо гуноҳе набахшиданӣ аст, ки дар гаҳвораи забони тоҷикӣ ин забони азизро густариш надихем.

Агар замоне Рӯдакӣ, Фирдавсӣ, Ибни Сино, Саъдӣ, Ҳофиз, Камол ва садҳо ниёғони бузургамон бо осори оламгирашон забони тоҷикиро аз нав зинда карданд ва онро шуҳраи офоқ намуданд, ҷаро мо имрӯз барои нигоҳ доштани забони падаронамон кӯшиш накунем? Ҷаро ба ояндагон густураи забони тоҷикиро нишон надихем? Мо бояд, ҳар чи дар тавон дорем, аз вожаҳои тоҷикӣ баҳра барем ва тоҷикона сухан гӯем. Зеро миллати мо тоҷик ва забонамон тоҷикӣ аст. Забони мо мояи ифтихори мо, тоҷикон, аст. Моро ба ин забон мешиносанд. Магар мешавад тоҷик бошем ва забони тоҷикиро пос надорем?!

Агар аз хондани ин сатрҳо чанд лаҳза бозистем ва як ҳафтаномаи ватаниро гирифта, фақат чанд ҷумлаашро хонем, **бо таассуф иқроӣ мешавем, ки забони адабии тоҷикӣ дар ҳақиқат ҳам ба ислоҳи ҷиддӣ ниёз дорад. Ва даъватҳои дилдодагони лафзи модарӣ аз ҳам-ватанон барои посдории забон на танҳо даъват, балки як навъ бонги изтиробанд.**

Сухани тозае нахоҳем гуфт, агар гӯем, ки забондонии мо, тоҷикон, дар сатҳи паст қарор дорад ва ба далели ҳучуми фарҳангӣ, ки тавассути филмҳо ва видеомовод анҷом мегирад ва ба иллати таҳти таъсири барномаҳои саргармкунандаву аз ҳар лиҳоз мароқанге-зи шабакаҳои телевизиони хориҷӣ мондани ҳаммиллатони мо сурат мепазирад, рӯз аз рӯз боз ҳам коҳиш меёбад.

Бо хондани ин матлаб шояд пеши дидаҳои хонандаи арҷманд манзараҳои аз суҳбатҳои ҳаммиллатон дар кӯчаву бозор, дохили нақлиёти мусофирбар ҷилвагар мегардад, ки бо якдигар бо ҷӣ забоне ҳарф мезананд.

Масалан, ҳафтод-ҳаштод сол пеш тоҷикон аслан маъноӣ садҳо калимаҳои русиро, ки имрӯз ба таркиби забони гуфтугӯӣ дохил шуда, доираи истифодашон беш аз пеш густурдатар мегардад, намедонишанд. Аммо имрӯзҳо ҳатто онҳое, ки забони русиро дуруст намедонанд, дар гуфторашон аз калимаҳои забони русӣ ба таври фаровон истифода мекунанд. Зиёда аз ин, чунин ҳам ба назар мерасад, ки ҳадди аксари тоҷикон асли калимаҳои русӣ баён мекунанд, ба тоҷикӣ намедонанд.

Чаро ин тавр шудааст? Чаро ҳалқе, ки дар тӯли зиёда аз ҳазор сол забонашро аз тӯфонҳои офатбори таърихи пурфочиааш бегазанд берун оварда, то ба асри бист – даврони эҳёи давлатдориаш – расонидааст, дар

тӯли ҳафт – ҳашт даҳсола онро ба ҳоли ногувор гирифторм намудааст? Ҷаро имрӯз мо, тоҷикон, – аз коргари одӣ то ба олими шуҳратманд – бо он сароҳат, бо он зебобаёнӣ, ки ҳамзабонони хоричии мо ва ҳамватанони бурунмарзии дар муҳити комилан ғайриточикӣ бузургшуда ҳарф мезананд, наметавонем сухан гӯем?

Ин саволҳоро як ҷавоб аст – мо забони модаринамонро ба тавре, ки бояд омӯзем, намеомӯзем.

Мушоҳидаҳои шахсӣ ва суҳбату машварат бо шахсиятҳои зиёде аз аҳли қалам моро муътақид сохт, ки барои ислоҳи вазъи забондонии ҳаммиллатон чораву тадбирҳое, ки то имрӯз дар соҳаи мактабу маориф андешида шудаанд, натиҷае нахоҳанд дод, ***агар мо тарзи таълими забонро ба таври кулӣ мавриди таҷдид қарор надихем.*** Яъне ислоҳи вазъи мавҷударо на бо роҳи боз ҳам зиёд кардани шумораи дарсҳои забон, на тавассути ҷопи луғатҳои тафсирию соҳавӣ, на бо ташкили комиссияи босалоҳияти давлатӣ ва на бо даъвати ҳаммиллатон баҳри гиромӣ доштани забони модарӣ ба даст овардан ғайриимкон аст.

Ҷамаи он ҳамватанони гиромии мо, адибон, олимон, рӯзноманигорон, муаллимон ва умуман онҳое, ки ҳарфери ба ҳарфе часпонда хуб сухан мегӯянд ва ё менависанд, заҳмату машаққати равону ҷолиб баён карданро медонанд. Ва аз ин сабаб ҳам сухандон шуданд, ки худро дар мактаби саъю кӯшиши худ парваридаанд ва сухангӯӣ ёд додаанд. Пас суоле ба миён меояд, ки мактаби миёна барои чӣ лозим аст?

Ҳақиқат ин аст, ки дар мактаби миёна, ба ҷои гуфтори адабирӣ ёд додан, илми забоншиносиро меомӯзонанд. Ва ин усули таълим боис мегардад, ки хонандагон на забонро ёд мегиранд ва на илми мураккабро, чун забоншиносӣ, аз бар менамоянд. Ин усул забонро ҳамчун сохтор меомӯзонад ва вақти зиёди омӯзандаро сарфи ҳамаҷониба фаро гирифтани сарфу

наҳв (грамматика) мекунад. **Дар натиҷа мактабхон дониши назариявии забонро ёд мегирад, аммо худи забонро не.** Вай ҳиссаҳои нутқро медонад, вале дар худи нутқ заиф аст ва наметавонад ба забони адабӣ, ҳамон тавре ки бо забони лаҳҷа озод сухан мегӯяд, ҳарф занад. Ба ростӣ, аҷиб аст, ки барои ин ки ба инсон сухан гуфтаниро омӯзонид, ба сари ӯ бояд сели донишҳои барзиёд роҳт. Масалан, худи китоб, бе он ки аввал ба мактабхон сухан гуфтаниро ёд диҳад, аз вай талаб мекунад, ки бо истифодаи якчанд калимаҳо ҷумлаҳои созад ва ё аксаран саволҳои берафт медиҳанд ва мактабхонро сардари гум менамоянд, аз қабилӣ «чаро мо пиронро дӯст медорем?» ва ё «чаро мо Ватанро дӯст медорем?» ва монанди инҳо. Чунин ба назар мерасад, ки муаллифони китобҳои дарсӣ наметавонанд, чӣ тавр саҳифаҳои китобро пур кунанд.

Дар бисёр маврид аз адабиёти классикӣ порчаҳои насрӣ меоваранд, ки бо забони имрӯз комилан мувофиқат намекунанд. Шояд муаллифон иддао кунанд, ки бо ин роҳ мактабхонҳоро бо адабиёти классикӣ ошно месозанд. Вале фикр ба он намекунанд: кӯдакон, ки забони имрӯзро дуруст наметавонанд, чӣ тавр метавонанд бо чанд пораи насрӣ сабки осори бадеии асрҳои гузаштаро ёд гиранд? Ва умуман оё ин муҳим аст?

Чун дар ҳама қор, дар таълими забон низ, бо усули аз сода ба мураккаб бояд амал кард. **Мо ҳамеша ин воқеиятро бояд дар хотир дошта бошем, ки зиёда аз ҳаштод дарсади калимаҳои забони тоҷикӣ решаи арабӣ доранд. Пас аввалин ва муҳимтарин вазифаи мактабу муаллиму китобҳои дарсӣ ба мактабиён ёд додани маънои калимаҳо аст. Ва мушкили дигаре, ки дар сари роҳи омӯзиши забони адабӣ қарор дорад, ин фарқи борики сохтори забони адабӣ аз қолаби забони шифоҳӣ аст. Аз ин рӯ, то ин ду масъала ҳалли худро наёбанд, яъне агар мо услуби роиҷи таълими забонро куллани дигар**

карда, ба усули амалии фаро гирифтани забон нагузарем, ба ҳеч пешрафте дар ин замина ноил намегардем.

Вале мо ба ҷои иқрор шудан ба ин ҳақиқат, ки забони адабиро намедонем ва ба ҷои пайи ислоҳи он кӯшидан, дар мавриди лозиму нолозим бо худситоӣ ва фахрфурӯшӣ, аз қабилӣ «мо фарҳанги ғанӣ дорем», «мо забони оламшумул дорем» ва ғайра, машғулем.

Масалан, ҳатто аз минбарҳои баланди маҳфилҳои бузург дар баёни таҷаллии ягон ҳодисаву воқеа мегӯем: **«шукӯҳу шахомат»**. Ва боре ҳам луғатро кушода намебинем, ки **шахомат** хусусияти одам аст, на ин ки сифати ҳодиса. Танҳо дар мавриди инсон калимаи **шахоматро** метавон ба кор бурд, ҳодисаву воқеа наметавонанд **далер, часур, боҳиммат, саховатманд** бошанд, ки инҳо хама маъно ва муродифи калимаи **шахомат** ҳастанд.

Дигар калимае, ки нисбатан бисёр ва ноҷову бемантиқ истифода мешавад, калимаи **ташриф** аст. Решаи калимаи **ташриф шараф** аст ва ин калимаро, яъне **ташриф**-ро тарафи пазироикунандаи меҳмон аз рӯи одоби меҳмоннавозӣ ба кор гирифта, вуруди меҳмонро барои худаш шараф меҳисобад. Аммо мо ин калимаро ҳамчун муродифи калимаи русии **«визит»** истифода мекунем ва сафари ҳар касеро, ки аз ҷое ба ҷое рафт, **ташриф** мегӯем, аз қабилӣ: «вазири умури хориҷаи Миср ба Ҳабашистон ташриф овард». Ин ҳабашистониҳои меҳмоннавоз бояд вуруди мансабдори олиқадрӣ мисриро, ки ворида кишварашон шудааст, **ташриф** гӯянд, на ин ки мо.

Қадам ранча намудан ё қадам ранча кардан-ро низ тарафи пазироикунандаи меҳмон аз рӯи одоби меҳмоннавозӣ ба кор мегирад.

Калимаи **начиб**, монанди вожаи **шахомат**, фақат барои баёни хислати инсон истифода мешавад ва маънояш аз наҷоди пок будан аст. Вале мо ин калимаро ба қору ҳодисаву воқеа нисбат медиҳем ва ба ҷои

корҳои начибона, рафтори начибона гуфтан, **корҳои начиб, рафтори начиб** мегӯем.

Калимаи **пайкор** ҳарчанд зоҳиран амале вобаста ба **корро** баён месозад, маънои луғавиаш **чанг** ва **муборизаи чанговарона** мебошад. Вале мо барғалат ин калимаро паҳлуи калимаи **кор** гузоштаву **кору пайкор** гуфта, гумон мекунем, ки хеле шоирона ва пуртаъсир гап зада истодаем.

Калимаҳои **мустикал** ва **истиклол** вожаҳои ҳамреша ҳастанд ва дар таркибашон овози сактадор надоранд, вале аксари гӯяндагони телевизиону радио калимаи **мустикалро** сактадор – **муствакил** – талаффуз мекунанд.

Ибораи **ҳусни оғоз**-ро аз рӯи лутф ба сухани шахсе, ки миёни ҳозирон обрӯманд аст ва ё нисбати гуфтори пурмазмуни иқтибосшудаи ашхоси маъруфе мегӯянд. Масалан, «Устод Бахтиёрӣ бо хондане шеър аз эҷодиёти худ маҳфили шоирони ҷавонро ҳусни оғоз бахшид». Ибораи «ҳусни хотима» низ ҳамин гуна корбурд мешавад: «Устод Бахтиёрӣ бо додани чанд тавсияи судманд ба маҳфили шоирони ҷавон ҳусни хотима бахшид».

Вожаи **намоишнома** аз ду реша – намоиш+нома – сохта шудааст ва равшан аст, ки маънои навиштаеро медиҳад, ки аз рӯи он намоиш таҳия мекунанд. **Намоишнома** муродифи калимаҳои русии **пьеса** ва **сценарий** мебошад. Аммо аксарият ин калимаро ба ҷои намоиши театрий ба кор мебаранд, ки комилан ғалат аст.

Ифтигоҳ, албатта, маънои кушоданро дорад, вале беҳтар он аст, ки ба ҷои ин калима вожаи **кушоиш**-ро истифода кунем, ки ҳамзабонони мо ин вожаро зиёдтар истифода мекунанд.

Маънои вожаи **шодбош** табрик гуфтан аст, вале ин калимаро ба ҷои «салом» истифода мекунем. Масалан, операторҳои ширкати «Вавилон» мегӯянд: «Шуморо

шодбош мегӯем». Бомантику тоҷикона мебуд, агар мегуфтанд: «Шуморо дуруд мегӯем!».

Дар луғатномаи Деҳхудо вожаи **дарёфтан** чунин шарҳ дода шудааст: **воқиф шудан, донистан, мутталяе шудан; диroyaт, тафаҳхум, фаҳмидан, фаҳм кардан, дарк кардан...** Чанд мисол:

*Дарёфт, ки шамъи ҳаёти падараи дар остонаи хо-
мӯи шудан аст.*

Хеле зуд дарёфт, ки фурсати зиёде надорад.

ӯ дарёфт, ки дар ин замина истеъдодде надорад.

Вале дар бисёр маврид мо **дарёфтанро** ба ҷои ёфтану пайдо кардани касе ва ё чизе истифода мекунем.

Бисёре аз ҳамватанон **дарзмолро** утуг ё уту мегӯянд, ки **дарзмол** гуфтан хуб аст.

Дар забони гуфтугӯи калимаҳое ҳастанд, ки муродифи тоҷикӣ надоранд, вале қабул кардани онҳо ба забони адабӣ бо ҳамон шакле, ки дар забони халқ роиҷанд, кори хатое нахоҳад буд. Масалан, калимаи **квартира**, ки дар варақаҳои расмӣ мақомоти гуногун ба ҷои он калимаи **хучра** ё **утоқро** истифода мебаранд, ки чандон дуруст нест. Утоқ ин қисмати мустиқиле аз хона аст. Дар забони тоҷикӣ калимаи **хона** ҳам ҳавлиро ва ҳам сохтаҳои мустиқилеро бо ҷаҳор девор ва шифт(сақф) мефаҳмонад. Масалан: «ӯ дар деҳа **хонае** дошт», – ин ба маънои ҳавлӣ. «Ин ҳавлие буд иборат аз панҷ **хона**», – ин ба маънои қисмати мустиқиле аз хона. Аммо **хучра** ин хоначаи танг дар масҷид, дарвешистон ва ғайра аст. Ва **утоқ** низ манзили фард аст, ки дар Эрон ба маънои ҳам қисмате аз хона ва ҳам ба маънои кабинети корӣ истифода мешавад. **Квартираро** дар Эрон опортумон мегӯянд. Мо низ, агар вожаи **квартираро** истифода кунем, айбе надорад.

Номи БДА дар ҳадди ниҳоят бемантиқ аст – Бозрасии давлатии автомобилӣ. Дар ин ном маълум нест, ки манзур аз бозрасии чист – давлат ё автомобил? Бемантиқии ин ном вақте бараъло намоён мегардад, ки калимаи «давлатӣ»-ро хориҷ карда хонем: Бозрасии автомобилӣ. Яъне сухан аз бозрасиест, ки маъмурон онро бо воситаи автомобил анҷом медиҳанд. Оё беҳтар нест, ки номи ин хидматро фаҳмо карда, **назорати ҳаракати нақлиёт** гӯем? Оё шарт аст дар ин номи хидмат ба таври ҳатмӣ калимаи автомобил ҳузур дошта бошад, дар сурате ки иштирокчиёни ҳаракат дар роҳҳо фақат автомобилҳо набуда, воситаҳои дигари нақлиёт, аз қабили троллейбус, мотосикл, велосипед, ароба ва ғайра, мебошанд.

Аз ҳама мероси саҳтҷоне, ки аз даврони шӯравӣ мондааст, ин мафҳумҳои бемантиқ дар номи баъзе сохторҳо мебошад, аз қабили «Кумитаи ҷавонон, варзиш ва сайёҳии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон». Манзур аз «**назди Ҳукумат**» гуфтан сохтори тобеи Ҳукумат гуфтан аст. Пас оё беҳтар нест, ки ин номро мувофиқ ба меъёри забони тоҷикӣ «Кумитаи ҳукумати ҷавонон...» гӯем. Зеро вожаи «ҳукуматӣ» дар ин ном ба тобеъ будани ин кумита ба Ҳукумати мамлакат ишора мекунад. Ва агар чунин ҳисоб кунем, ки ҳузур доштани калимаҳои «Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон» дар ин номҳо зарур мебошанд, он гоҳ, ба назари мо, беҳтар аст, ки онҳоро ба ду қисмат чудо карда нависем, масалан: «Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон. Кумитаи ҷавонон...», «Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон. Кумитаи занон ва оила», «Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон. АМИТ «Ховар» ва ғайра.

Беҳавсалагӣ, хунукназарӣ ва гоҳе камсаводи кормандони он ниҳодҳое, ки ба сифати сарчашмаи забонамӯзӣ хидмат мекунанд, ин боз як мавзӯи дарднок аст. Чӣ рӯзнамеро аз назар нагузаронед, пур аз ха-

тоҳои имлоӣ аст. Сатрҳои гузарони телевизион сартосар пур аз хатост. Дар телевизиони пойтахт як байт шеърӣ бахшида ба Душанберо, ки дар як рӯз дахҳо маротиба нишон медиҳанд, чанд муддат пеш хато менавиштанд.

**«Аҷаб шаҳри дилорой, Душанбе,
Хаёлам, зеби дунёӣ, Душанбе»**-ро, ки ҷаҳор вергул дорад, бидуни ягон вергул навишта нишон медоданд...

Маҳдудаи ин нигошта имкон намедиҳад, ки аққалан саҷаки «чилваҳои эҷодӣ»-и қаламкашонеро, ки ҳамарӯза саҳифаҳои рӯзномаҳову маҷаллаҳову китобхоро аз ин гуна ғалатҳо «гулгун» мекунанд, оварем.

Дархӯри аҳамият хоҳад буд, ба ҷои ин гуна навиштаҳои дилгиркунанда чанде аз тавсияҳои коршиносон ва қаламкашонро оварем, ки оғанда аз роҳкорҳо ва нуктаҳои судманд барои хуб суҳан гуфтан ва нутқро сайқал додан мебошанд.

Инак, он нуктаҳо, ки бояд биомӯсед:

– Суҳан гуфтан ниёз аст. Хуб суҳан гуфтан фан аст. Зебо суҳан гуфтан ҳунар аст.

– Зиёд машқу тамрини суҳанронӣ кунед, то ин ки фанни суҳан гуфтанро хуб ёд гиред.

– Шояд хотираи хуб надошта бошед, аммо лозим аст, ки барои хуб суҳан гуфтан ҳофизаатонро неру бахшед. Барои ҳам мустаҳкам кардани хотира ва ҳам барои зебо суҳан гуфтан шеърҳои зиёд ва ҷумлаҳои омӯзандаро аз ёд кунед, то ин ки дар мавриди лозим онҳоро дар гуфторатон ба кор баред.

– Муҳимтар аз ҳама ин аст, ки каме аз равшанӣ-носии оғоҳ бошед ва донед, ки ҷӣ тавр метавон шавқӣ шунавандаро бедор кард.

– Аз интиқод натарсед. Аслан аз касе, ки шуморо танқид кардааст, наранҷед. Кӯшиш кунед, ки гуфторатон санҷида бошад, дар акси ҳол худатон замина фа-

роҳам меоваред, ки шуморо танқид кунанд. Худатон низ ба нафси касе назанед, агар ҳам пай бурдед, ки суханаш бемантику берабт баромад. Аз саҳву хатои дигарон ҳамеша барои худ дарс гиред. Кӯшиш намоед он чиро, ки дар суханони дигарон писандатон наафтод, дар гуфтори хеш такрор накунад.

– Бодикқат мутолиа кунед ва аз ҳама чизи тозаву нав иттилое ба даст оваред, то дар ҳузури одамони таҳсилкардаву огоҳ шахси беҳабар аз дунё шинохта нашавед.

– Тавре машқу тамрин кунед, ки қоидаҳои хуб сухан гуфтан барои шумо ба одат табдил шавад, – ҳамон гуна, ки одам нафас мекашад ва роҳ меравад.

– Ҳеҷ гоҳ ва дар ҳузури ҳеҷ кас аз забондониатон нанозед. Агар ҳам эҳсос кардед, ки матлаби баёнкардаи ҳамсухбатонро дар қолаби хубтаре гуфта метавонед, аз ин кор худдорӣ кунед.

– Агар меҳоҳед ҳарфҳоятон ҳаяҷоновар ва таъсиргузор бошанд, бояд аз таҳи дил ҳарф бизанед. Яъне суханҳоятон ҳарфҳои дилатон бошад.

– Зиёд забонбозӣ накунад ва сода сухан гӯед. Агар зиёд забонбозӣ кунед, ба пизишке монанд мешавед, ки сари болини беморе, ки аз дарди саҳт ба худ мепечад, нишастааст ва, ба чои ба бемор дорую даво додан ва дардашро сабук кардан, барояш аз илми тиб сухан мегӯяд.

– Саъй кунед аз чизҳои суҳбат кунед, ки барои мардум хушоянданд.

– Зарбулмасалҳо, ривоятҳо, ҳикояву дostonҳоро барои таквияти мавзӯи гуфторатон ба кор гиред, ки ин ҳама сухани шуморо дилписанд мекунанд.

– Вожаҳоро пурра талаффуз кунед, ҳеҷ ҳарфERO дар калима ва ҳеҷ калимаERO дар ҷумла ноқису нотамом баён нанамоед.

– Бисёр мутолиа кунед ва зиёд китоб хонед. Бо мутолиа маҳорати кашфу дарёфти мафҳумҳои баландро

соҳиб мешавед ва ганҷинаи вожагонатон ғанитар мегардад.

– Корбурди вожаҳо ва ҷойгоҳи ҳар кадомро дарёбед, дар интиҳоби вожаҳо иштибоҳ накунад ва мақому масрафи ҳар калимаро биёмӯсед. «Гулистон»-и Саъдӣ, девони Ҳофиз, насру шеърӣ имрӯз, матнҳои илмӣ, фалсафӣ, ҳунари, таърихӣ, сиёсӣ, ҳикояҳо, масалҳо, суҳанҳои бузургон ва амсоли инҳоро зиёд мутолиа кунед ва ба хотир супоред.

– Забони модарӣ ва қоидаҳои онро ёд бигиред. Ин ёдгирӣ боис мешавад, ки ошуфта сухан нагуяд ва ҳамеша сухани шуморо бифаҳманд.

– Хатоҳо ва ғалатҳои маъмули гуфторӣ ва навишториро бишиносед ва аз корбурди онҳо парҳез кунед. Барои фарди одӣ дар ҷомеа хатоӣ забонӣ айб аст, аммо барои одами таҳсилкарда зишт аст. Вожаву таркибҳоеро, ба монанди «агарчи», «бояд гуфт, ки», «лозим ба зикр аст, ки» ва дахҳо намунаи дигар, зиёд истифода набаред, ки таъби шунавандаро хира мекунад.

– Шеърхониро ёд гиред, шеърро ғалат нахонед, тақяхову тақтеъхоро ҳангоми хондани шеър риоя кунед.

– Бо адабиёти миллӣ, осори адибон ва намунаҳои мактуб ва матнҳои гуногун дар ҳадди ниёз ошно бошед ва бархе аз онҳоро дар дафтаре барои корбурд ёддошт кунед.

– Бархе аз ҳикоятҳои «Гулистон»-и Саъдӣ ё «Баҳористон»-и Ҷомӣ ва дигар осори суханварони бузурги адабиёти миллӣ ва хоричиро хонед, нукоти баландмазмунӣ онҳоро ҳифз кунед, зеҳну ҳофизаи худро бо онҳо зинат бахшед ва дар мавриди ниёз ба кор баред.

– Ба забону адабиёти тоҷик арҷу эҳтироми қалбӣ-ву дарунӣ гузоред ва ин забонро дуруст, ширин,

беғалат, шаффоф, сода ва бидуни таклиф ба мардум арза намоед.

– Мардум ва кишвари худро дӯст доред ва дар ин дӯстӣ заррае риёву тазохур накунад. Аз меҳанпарастии дурӯгин, ки мардум аз он безоранд, парҳез намоед.

– Дар сухан гуфтан саросема нашавед, шитоб накунад ва шаффофгӯ бошед. Барои дастёбӣ ба маҳорати шаффофгӯӣ тамрин кунед ва матнҳои мухталифро пеши худ бурро хонед.

Ҳунари суханварӣ ва хуб сухан гуфтан ба танҳои кофӣ нест. Балки агар меҳоҳед аз суханони касоне, ки меҳоҳанд донишero ба шумо интиқол диҳанд, баҳраманд шавед, бояд ҳунари хуб гӯш доданро ҳам биомӯzed.

Забони меъёрро мо, форсизабонон, забони адабӣ номидаем, ки дар тамоми ҷаҳон танҳо забони китоби мо забони одоб ном дорад. Ва ин бесабаб нест. Тамоми адабиёти ҳазору дусадсолаи форсиву тоҷикӣ – идомаи мантиқии фарҳанги оламшумули аҷдоди дури мо, – ки решаи тамаддунҳои Шарқу Ғарбро шодоб намудааст ва бар пояи се асли бунёдии фарҳанги ориёии «пиндори нек, гуфтори нек, рафтори нек» бино шудааст, сартосар ҳидоятгари инсон ба роҳи ростин, ҳақиқат, адолат, башардӯстӣ, эҳтироми ҳамнавъон мебошад. Дар дунё дигар осорero наметавон пайдо кард, ки мисли мероси адабии форсу тоҷик ин ҳама арзишҳои баландро ба инсонҳо исроркорона тарғиб карда бошад.

Пас биёед, ин **забони одобрo**, ки бо он бузургтарин ва арзишмандтарин осори адабиёти ҷаҳонӣ эҷод шудааст, дар якҷоягӣ бо ниёзҳои имрӯзи худ ҳамроҳ ва ҳамсоз кунем. Биёед, даст дар дасти ҳам диҳем ва забони худро посдорӣ кунем. Гиромидошти забони миллӣ гиромидошти худӣ мост.

Мо аз адибон, рӯзноманигорон, муаллимони забон ва ҳар соҳибназаре даъват мекунем, ки бо истифода аз

зарфиятҳои ин забони қудратманд ва таркибпазир, бар ивази он калимаҳои гӯшхарош ва бемантиқ, ки сандуқи забони тоҷикӣ аз онҳо имрӯз пур шудааст, калимаҳои хуб, пурмағз, балеғ ва расо бисозанд ва бар зарфияту гу-стурдагии забони тоҷикӣ биафзоянд.

Мо ин забонро, ки ҳамчун мероси муқаддас аз ниёгонамон гирифтаем, вазифадор ҳастем аз таркибҳову калимаҳои ғализу ғалат покиза намоем ва по-лоишу пироиш кунем.

Нуктаи маълум аст, ки забон сутуни ҳувияти мил-лат аст. Пас вазифаи ҳар фарди огоҳ, дилсӯз ва пайгир ин аст, ки дар устувориву пояндагӣ нигоҳ доштани он чидду ҷаҳд намояд.

ПАСГУФТОР

Мақсад аз таҳияи ин китоб фақат таъкид намудан ба зарурати тарбияи саҳеҳи ахлоқӣ намебошад, зеро ин зарурати шинохташуда аст, балки ҳадафи асосӣ даъвати тамоми масъулони ниҳодҳои таълиму тарбия, падарону модарон, олимон, рӯзноманигорон ва дигар алоқамандон барои ширкати фаъолона намудан дар кори тарбияи саҳеҳи ахлоқии насли наврас ва ба зиндагии шоистаи замонаи пешрафт омода кардани он мебошад. Зеро тарбияи саҳеҳи ахлоқӣ танҳо ҳамон вақт самара медиҳад, ки ҳамаи аҳли ҷомеа дар кори таълиму тарбияи насли наврас содиқонаву софдилона ва бо масъулияти баланди шахрвандӣ саҳм гузорад. Бинобарин донишмандон, пажӯҳишгарон, таърихшиносон, ҳуқуқдонон, нависандагон, рӯзноманигорон ва ҳамаи соҳибназарони коршинос ва касоне, ки салоҳияти тарбияи афроди ҷомеаро доранд, дар ин замина бояд талош намоянд.

Ҳамчуноне ки дар саҳифаҳои пешин баён шуд, нақши ахлоқу маънавиёт нақши бунёдӣ, сарнавиштсоз ва инкорнопазир дар шахсияти инсонҳо мебошад. **Ҷомеаи инсонӣ бидуни ахлоқ дигарбора ба барбарият бозмегардад**, нерӯҳо ба ҳадар мераванд, истеъдодҳо саркӯб мешаванд, амниятгу озодӣ ва, он чи аз фарҳанг менамояд, бозичаи дасти ҳавасбозон мегардад ва зиндагии инсонӣ мафҳуми воқеии худро аз даст медиҳад.

Агар ба таърихи гузаштаи инсоният дуруст нигоҳ кунем, мебинем, ки **қавму халқиятҳои зиёде дар асари гирифтдор шудан ба вайронии ахлоқӣ фуруӯ пошидаанд ва ё тамоман нобуд шудаанд. Яке аз сабабҳои асосии фуруӯношии Иттиҳоди Шӯравӣ низ ин буд, ки дар ду**

дахсолаи охири даврони шӯравӣ ҷомеа, дурустгар бигӯем, қишри роҳбарии ҳизби коммунистӣ, аз мансабдорони ҳизбии ноҳия гирифта, то сатҳи олӣ – Кумитаи Марказии Ҳизби Коммунистӣ – аз пайроҳаи ахлоқ берун шуда, ба жарфои амиқи ҷохталабӣ, такаббур, худхоӣ, хешутаборпарастӣ ва дигар бадқирдориҳои иҷтимоӣ ғарқ шуда буданд. Ба ҷои ватандӯстони бузург, инсонхое бо хислатҳои баланди ахлоқӣ, ба монанди инсондӯстӣ, адолатпарварӣ, шарикӣ ғами дигарон будан, фидокорӣ, ки аз худ намунаҳои бемонанди меҳнати қахрамонона нишон медоданд, одамоне ҷойнишин шуданд, ки ҳизбро фақат воситаи расидан ба мансаб ва ба даст овардани даромадҳои бедардимӣ медидаанд. Ин шахсони беғояву бемаслак, бемавқею ҳарис, ки сурати аслии худро зерӣ ниқоби арзишҳои коммунистӣ пинҳон мекарданд, пояҳои давлати Шӯравиро батадриҷ сушт гардониданд, ниҳоят ба фурупошӣ расонданд.

Зиндагии шахси низ бидуни ахлоқ латофату шукуфоиву зебӣ надорад. Ахлоқ яке аз ҷанбаҳои табиӣ ҳаёти инсон аст, ба ин маъно, ки инсон ҳамон тавр ки барои парвариши ҷисм ба ҳавою ғизо ниёз дорад, ба ахлоқ ҳам ниёз дорад. Ахлоқ шинохти огоҳонаи вазифаҳо, масъулиятҳо, шеваҳои пиндору гуфтору кирдори фард дар ҷомеа мебошад. Ба қавли файласуф ва педагоги амрикоӣ Љон Дюи, «таълиму тарбия омода кардани афрод барои зиндагӣ нест, балки худи зиндагӣ аст».

Имрӯз дар тамоми дунё, аз ҷумла дар кишварҳои Фарб, бо дарки ин ки бетаваҷҷуҳӣ ба ахлоқу маънавият ва ба ҳайси меҳвар қарор додани моддиёт ҷомеаро ба сӯи вайрониву нобудӣ мебаранд, дар садаи ислоҳи вазъ дар арсаи тарбияи ахлоқӣ баромадаанд. Донишмандону коршиносони кишварҳои дунё беш аз пеш дар рисолаҳову мақолаҳои худ ба сиёсатгузорони риштаи таълиму тарбия ҳушдор медиҳанд, ки бисёре аз ноҳинҷориҳо ва мушкилоти имрӯзии ҷомеаи башарӣ аз

бетаваҷҷухӣ ба маънавиёту ахлоқ ба вучуд омадаанд, зеро ахлоқу маънавиёт **зербинои** рафтори инсонхост. Барои саломату рушди чомеа бояд ба омӯзаҳои ахлоқӣ аҳамияти ҷиддӣ дода шавад. Аз ин рӯ, мутасаддиёни риштаи таълиму тарбия ва низ зиёиёни кишварҳо вази-фадоранд, ки бо ниҳодина қардани ахлоқу маънавиёт дар чомеа – аз тариқи мактабҳо, расонаҳо, пеш аз ҳама телевизион, – огоҳибахшӣ кунанд ва дар вучуди инсонҳо ахлоқу маънавиётро зиндатару пӯётар намоянд.

Тамаддуни инсонӣ ин маҷмӯи дастовардҳои ҳамаи халқу миллатҳои ҷаҳон аст. Ҳеҷ ихтирои ихтироъгаре ва ё равиши илмӣ нава дар заминаи ҳолӣ, яъне аз сирф, ба вучуд наомадааст. Ҳар навоварӣ рӯи дастовардҳои мавҷуд рух менамояд. Бо пайравӣ аз ин равиш, **мо набояд аз ҷанбаҳои беҳтарини низоми таълиму тарбияи шӯравӣ, ки пешрафтатарин дар ҷаҳон шинохта шудааст, рӯй гардонем.** Бавижа ба тарбияи меҳнатдӯстӣ, ки ҷавҳари ҳадафу мақсади таълиму тарбияи шӯравӣ буд, аҳамияти ҷиддӣ диҳем. Аслан меҳнат меҳвари ҳастии инсон аст, фаъолиятест, ки ба инсон имкони мавҷудиятро пеш меоварад. Аз ин рӯ, барои он ки кӯдаконро ба ҳаёти мустақилона дар оянда ба таври шоиста омода кунем, онҳоро бояд дар рӯҳияи меҳнатдӯстӣ тарбия намоем. Мо бояд, чун дар замони шӯравӣ, мактабро на фақат ба макони таълиму тадриси дониш, балки ҳамчунин ба боргоҳи тарбияи меҳнатдӯстӣ, конуни парвариш ва василаи ба қалбҳои кӯдакону наврасон ҷо қардани ҳисси эҳтиром ба қору меҳнат табдил диҳем.

Дар заминаи такмили равиши тарбияи ахлоқӣ метавон аз таҷрибаи **кишварҳои ахлоқмадоре**, монанди Чин, Япония ва Корея, истифода қард. Дар кишвари Чин, ҳарчанд низоми таълиму тарбия ба шакли амрикоӣ сурат мегирад, дар мактабҳои саросари кишвар **дарси ахлоқ** ҳамчун **дарси алоҳидаву мустақил** ҷорӣ

карда шудааст. Дар донишкадаҳои олии муаллимии Япония ба оморасозии ахлоқии донишҷӯён таваҷҷуҳи ҷиддӣ дода мешавад. Ҳамаи муаллимони оянда – илова ба донишҳои касбиашон – ду дарси махсус – ахлоқ ва усули тарбияи ахлоқро меомӯзанд. Дар Корея бар асоси таҷрибаи таърихӣ ба ин натиҷа расиданд, ки бояд тарбияи ахлоқӣ дар барномаи дарсии мактабҳо - ҳамчун дарси мустақил - ворид карда шавад. Зиёда аз ин, барномаи дарси тарбияи ахлоқӣ сол ба сол такмил мешавад. Дар тӯли ду даҳсолаи гузашта – вобаста ба пешрафти бесобиқаи фановарӣ дар ҳамаи соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ, бавижа дар иттилоот, – **барномаи тарбияи ахлоқӣ** дар ин кишвар **шаш бор бознигарӣ ва ислоҳ гардидааст.**

Аз ин рӯ, агар мо **бо таъяи бештар** ба арзишҳои ахлоқиву фарҳангии халқамон, ки сарчашмаи покӣ, ростӣ, некӣ, инсондӯстӣ, заҳматписандӣ мебошанд, инчунин **бо ба кор гирифтани таҷрибаи кишварҳои ахлоқмадор** фароянди тарбияи ахлоқиро дар сатҳи баланд ба роҳ монем, дар ояндаи наздик ба ҳадафи ормонии тамоми ҷомеаҳои дунё – бунёди ҷомеаи комилан ахлоқӣ – хоҳем расид.

Муаррифиномаи муаллиф

Сайидзода Зафари Шералӣ (Саидов Зафар Шералиевич)

Соли таваллудаш 1961, тоҷик, маълумоташ оӣ, аз соли 1989 – номзади илми фалсафа.

Соли 1983 Донишгоҳи давлатии (альбон – миллии) Тоҷикистонро бо ихтисоси муаррих ва чомашинос хатм кардааст.

Солҳои 1983 – 1986: аспирант ва ассисенти кафедраи фалсафаи Донишгоҳи давлатии Тоҷикистон.

Солҳои 1987 – 1990: корманди масъул, мудирӣ бахш ва мудирӣ шуъбаи идеологии КМ комсомоли Тоҷикистон.

Солҳои 1990 – 1991: сармутахассиси Кумитаи Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба корҳои ҷавонон.

Солҳои 1991 – 1992: корманди масъули дафтари матбуоти Президент ва Девони Вазирони Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Солҳои 1993 – 1995: сардори Раёсати иттилооти Вазорати корҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Солҳои 1995 – 2003: котиби матбуотии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Солҳои 2003 – 2008: директори Агенсии миллии иттилоотии Тоҷикистон «Ховар» дар назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Аз 5 феввали соли 2008: мушовири калони дастгоҳи иҷроияи Президенти Тоҷикистон оид ба робитаҳои хориҷӣ.

Муаллифи 46 китоб, ҳамчунин мақолаҳои зиёд оид ба масъалаҳои фалсафа, сиёсатшиносӣ, таърихи навтарин, забон ва фарҳанги иттилоотии Тоҷикистон мебошад.

Дорандаи Ҷоизаи Иттифоқи журналистони Тоҷикистон ба номи Абулқосим Лоҳутӣ, Ифтихорномаи (мукофоти олии) Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил ва Ифтихорномаи Парлумони Ҷумҳурии Чеченистони Федератсияи Россия. Аълочии фарҳанги Тоҷикистон аст.

Оиладор, соҳиби се фарзанд.

Ин китоб бо кумаки спонсории дӯсти беҳтарини муаллифи он - раиси Палатаи савдо ва саноати Тоҷикистон Шариф Саид - чоп шудааст.

МУНДАРИҶА

Пешгуфтор	3
Тарбияи ахлоқӣ – меҳвари ғояи миллӣ	7
Таъсирҳои мусбат ва манфии ҷаҳонишавӣ ва осебҳои падидаи истеъмолгарой	19
Ҷомеаи истеъмолгаро ва ахлоқ	36
Таъсири ҷаҳонишавӣ ва инқилоби фановарӣ дар эҷоди ҷолишҳои фарҳангӣ	43
Асари манфии ҷаҳонишавии арзишҳои оилавӣ	54
Вазифаҳо, нақшҳо ва масъулиятҳои ниҳодҳои иҷтимоӣ дар тарбияи ахлоқӣ	96
Тарбияи фарзанди нек	101
Нақши оила дар тарбияи ахлоқии фарзандон	116
Нақши мактаб дар шахсиятсозӣ	124
Нақши расона дар фарҳанги иҷтимоӣ	135
Нақши таълиму тарбия дар рушди ахлоқии фарзандон	150
Чанд суҳан дар бораи усулҳои тарбияи фарзанд	176
Сарчашмаи ахлоқу маънавиёт	186
Роҳбурди посдории забон	190
Чӣ гуна бояд забон омӯзем?	237
Пасгуфтор	252

**Сайидзода Зафари Шералӣ
(Саидов Зафар Шералиевич)**

ГУСТАРИШИ АХЛОҚИ МИЛЛӢ – ПОСУХ БА ПАЙОМАДҲОИ МАНФИИ ҶАҲОНИШАВӢ

Наирияти илмӣи сиёсӣ

Сармуҳаррир –
номзади илми таърих **Абдунабӣ Сабуров**

Мухаррир – **Абдуғаффор Нуриддинов**

Мусахҳеҳ – **Фарзод Саидов**

Мухаррири техникӣ – **Елена Курылёва**

Ороиши муқоваи китоб – **Геннадий Ратушенко**

Ба чоп 2.07.2014 имзо шуд.
Ҷузъи нашрию ҳисобӣ 14,8.
Хуруфи адабӣ Times New Roman Tj.
Супориш № 26/14. Адади нашр 1000.

Дар ҶДММ «Контраст» чоп шудааст.
ш. Душанбе, к.Н. Муҳаммад, 28